сарыдылар. Бу заман әскәрләрин бирини диндирән Беһзад гулагларына инанмады.

— Бизим һәрби һиссәмиз пајтахтын шималында јерләшмишди. Бизә ики күн әввәл «һазыр ол» әмри верилмишди. Күчәләрә чыханда бизә јени әмр верилди. «Күчәдә кими көрдүн атәш ач». Мән вә мәним мангамда оланлар әһалијә атәш ачмадыг. Бу заман архадан башга бир һәрби һиссә бизи атәшә тутду. Биз кимләрин бизә атәш ачдығыны мүәјјәнләшдирәнә гәдәр кәлиб кечән бир нечә танкын арасында галдыг, јаралыларын көмәјинә һеч кәс кәлмәди, мән вә мәним 7 әскәрим јаралы һалда асфалт үстүндә галдыг.

Беһзад бунлары ешидәркән бунларын халга хәјанәт етдикләринә бир даһа инанды. Бәдәни јығылыб јумагланды. Әсәбләринин габағыны алмаг үчүн дуруб палатадан чыхды. Она нәзарәт етмәдикләрини көрдүкдә хәстәханадан чыхыб јенә дә митинк вә нүмајишләрә гошулмағы гәрара алды. Һәлә хәстәхана палтары кејмәмишди. Забит кејиминдә иди.

О һәрби ферени чијнинә атыб күрәјинин сарғысыны кизләтди. Онун јаралы вә ја хәстә олмасындан шүбһәләнмәјән гапычы забитин күчәјә чыхмасына мане олмады. Онсуз да һамы башыны итирмишди.

Беһзад јүјүрә билмәдијиндән аста аддымларла Симетри күчәсинә чыхды.

Артыг һава гаралмышды. Сејрәк улдузлар көјдә тәбәссүмләрлә көз гырпырды. Танкларын харылтылары јенә дә јахын мәсафәдән ешидилирди. О јенә дә издиһама доғру тәләсди.

— Биз иранлыјыг, Арија әсиллијик. Һәлә ики мин ил бундан габаг Иран шаһлығы өз варлығы һаггында тарихә чар чәкиб. Инди Мүсәддигин зәифлијинә, Халг партијасынын һијләсинә алданараг шаһ үстүнә силаһ галдыранлар билмәлидирләр ки, өлкәдә шаһ вә шаһлыг өз јериндә галыб.

Издиһам ичиндән бир гоча деди:

— Һаны шаһ? Һаны сән дејән шаһлыг! Һамысы харичә гачыб, һаваjы данышма, дүш ашағы!

Јан сәкидә дајанан ики нәфәр әли бичаглы гочаја јахынлашыб ону нечә јердән јараладылар. Издиһамдакылар һәман ики нәфәри вуруб јерә сәриб әзиб тапдаладылар. Сәкидә дајаныб бу мәнзәрәни сејр едән Беһзадын сәси вә бу сәсдәки гәзәб бу одлу нидалар һамыны сарсытды:

— Бу күн шаһдан вә шаһлыгдан данышан ағалар билмәлидирләр ки, өлкә шаһ вә шаһлыгдан дојуб, чана кәлиб. Онун халга зорла гәбул етдирилән ганлы ганунлары халгы гәзәбләндириб, атын силаһларынызы јерә, гошулун силаһсыз халга! Тарих инди буну тәләб едир. Һәтта шаһ өзү дә дујуб ки, инди шаһлығын көһнә ганунлары илә өлкә идарә етмәк олмаз!

Танк үстүндә дајанан забит гышгырды:

— О, хаиндир, сатгындыр, өлкәни парчаламаг истәјир. Халг партијасынын лидеридир. Она өлүм!

Габагда дајанан вә дәлисов кими көрүнән көк бир гадын тәләсик Беһзада јахынлашды вә әлиндәки гәмәјлә онун будундан вурду. Вә деди:

— Одур, о өзүдүр. Мәни нечә ил габаг алдадан бу забитдир.

Беһзад гадынын әлини тутуб сыхды. Гәмәни онун әлиндән алыб јахын евин дамына атды:

— Сиз гадынлар — деди — гадынлыға јарашмајан һәјасызлыгла танымадығыныз бир кишијә бөһтан атмагла халг һәрәкатыны позмаг, онун фачиәләринә јени фачиәләр артырырсыныз. Сиз архадан әскәрләримизи вуруб јаралајыр, бу чинајәти әли бош издиһамчылар үстүнә атмагла тарихдә ән ағыр чинајәтләрә мүртәкиб олурсунуз. Мән сизә нифрәт едирәм, халга әл галдыранлара нифрәт едирәм. Сиз чилдинизи дәјишәнләр шаһлығы севмәјә-севмәјә ону халг әлејһинә јөнәлдир вә дөвләтдә јени вәзифәләр тутмаг ешгилә бураја кәлибсиниз.

Гадын јумругла вә тапиклә Беһзада јенидән һүчум етди:

— Хаин сәнсән, көпәјоғлу! Өлкәнин мә'сум гызларыны Көрфәздә әрәбләрә сатан сәнсән. Өлкәни бу күнә гојан сәнсән!

Беһзадын бөјрүндән дәјән бичаг зәрбәсини јалныз танк үстүндә дајанан әскәрләр көрдү. Бу зәрбәни вуран паниранист дәрһал күчәнин тинини бурулуб көздән итди.

Издиһамдакылар гадыны јумругла вура-вура гачыртдылар.

* * *

Чәрраһијә әмәлијјаты үч күн чәкди. Бојну, сағ голу, буду ағ тәнзифлә шәлитләнмиш һалда чарпајыда узанан Беһзад јараларынын ағрысындан һәрдән инилдәјир, күчә вә мејданларда халг күтләләринин дүшмәнлә гарпыша-гарпыша мүбаризәсини, Тејмур Бәхтијарын вә паниранистләрин әкс һүчумларынын сәһнәләрини көзләри гаршысында чанландырдыгча дөшәк үстүндә гыврылыр-

ды. О арыгламышды, саггалы, сачлары пәришан һалда иди. О дүшүнүрдү Халг партијасы һакимијјәти әлә алдығы тәгдирдә өлкәдә сијаси-ичтимаи гурулуш көкүндән дәјишиләчәк, зәһмәткешләрин ағалыг бајрағы галдырылачаг, елми социализм әсасында өлкәдә социализм принсипләри тәтбиг олуначагдыр. Беләликлә ишләмәјән дишләмәз, гардашлыг вә бәрабәрлик һаким олачаг. Инсанлар истисмар олмајачаг, бүтүн фәргләр арадан көтүрүләчәкдир. Бунлары һәлә биздән јүз илләрлә габаг јашамыш философлар, ичтимаи хадимләр вә алимләр бәшәрин идеалы кими јазыб сөјләмишләр.

О алныны овушдуруб бунлары дүшүнүр, «Мүсәддиг бунлары билдији тәгдирдә дәниз кими тәлатүмә кәлир, шаһ өз тәхт вә тачы үзәриндә өлүм көлкәсинин кәздијини көрүр, митинкләр, издиһамлар, бычагчы дәстәләр тәшкил едир, күнаһсыз адамлары күлләләјир, һәрәни бир адла ләкәләјир, тәки социализм бу өлкәјә јол тапмасын, харичи ағаларын мәнафејинин аһәнки позулмасын.

Беһзад, «дүшмәнләрин бирләшдији тәгдирдә Халг партијасынын да бир нечә мәрамнамә јахынлары бирләшмәлидир» — дејә фикирләширди.

Анчаг о билмирди ки, шаһ гачдыгдан сонра харичи дөвләтләрин нүмајәндәләри, Иран ордусунун јүксәк рүтбәли забитләри вә дөвләт башчылары илә дәфәләрлә кизли мүшавирәләр кечириб Иранын кәләчәк талејини һәлл едибләр. О бунлары билмирди. Одур ки, һәјәчанлар ичиндә чырпынырды.

* * *

Шаһпурун нә вахт тәјјарә илә Ромаја учуб шаһла кизли сөһбәт апардығыны һеч кәс көрмәди вә ешитмәди, достлар бу гәрара кәлмишди ки, шаһы јенидән өлкәјә гајтармаг, шаһлығы јени системлә идарә етмәји онун бојнуна гојмағы анчаг Шаһпур бачарар.

— Мәним вәфалы достум Шаһпур, мәним белә вахтымда сәнин мәни ахтарыб тапмағын мәним вә мәләкәнин севинчи сајыла биләр. Мән чох шадам.

— Әʼлаһәзрәт, биз инкилисләр һәмишә Сизин һакимијјәт, шәхсијјәт вә сәадәтиниз үчүн чалышмышыг. Бу күн дә вәзифәмиз елә бундан ибарәтдир.

Сүреја баша дүшдү ки, о тәкчә инкилисләрин тәмсилчиси јох, һәм дә бу саат өлкәдә бүтүн бағлары әлиндә сахлајан америкалыларын да тәмсилчисидир. Демәли,

Америка Инкилтәрә мәнафеји өлкәдә артыг бирләшиб.

О салона дахил олуб әлини габаға узатды вә бундан зөвг алырмыш кими онун әлини хүсуси зөвглә вә еһтирамла өпән бу дипломата јүнкүлчә тәʼзим дә етди.

— Мәләкә өз әзәмәтли Сарајы, Рамсәр јајлаг гәсри үчүн дарыхыб, мән инанырам ки дарыхыб.

— Нә шаһ, нә мән бир даһа өлкәјә гајытмаг фикриндә дејилик, дост. Осарај вә гәсрләри дә ачкөзләрә веририк ки, бәлкә бизим јахамыздан әл чәкәләр.

— Әʼлаһәзрәтләрин бәлкә өлкәдәки вәзијјәтдән хәбәри јохдур. Буна көрә дә белә данышырлар.

— Аздан-чохдан хәбәрим вар. Билирәм ки, Заһиди әкс чеврилиши бизим хејримизә баша чатдырыб. Анчаг биз гајытмаг фикриндә дејилик, достум.

— Пәһләви сүлаләсини бу асанлыгла әлдән вермәк нә Сизә, нә дә бизә јарашмаз. Кәләчәк нәсил бизә нә дејәр.

— Мәнчә достум, Заһиди вә ја Әлирза буна рәһбәрлик етсә Сизи разы салардды.

Шаһпур кәтирдији тәклифин уғурланачағына инанараг деди:

— Мәнчә инкилисләр Сизи һеч јердә тәк гојмазлар. Ираны шаһсыз дүшүнмәк чәтиндир, Әʼлаһәзрәт.

— Америкалылар полковник Тејмур Бәхтијар үстүндә чох тәʼкид едирләр, Сиз билирсиниз ки о мәним әмимоғлудур.

— Әʼлаһәзрәтләрә буну да демәлијәм ки, сизин әминиз оғлу чох надир инады илә Кирманшаһдан Теһрана вахтында кәтирилән Зиреһли алајла үсјанларын дағылмасында тарихи хидмәт етди вә едир.

Сүреја ифтихар һиссилә чијнини шаһын синәсинә тохундурду.

Шаһпур һәвәслә тәкрар етди:

— Бәли, бәли, мән сизи инандырырам ки Тејмур Бәхтијарын чидди һәрби мөвгеји олмасајды Рәшидијан гардашларынын тәшкил етдији ајры-ајры дәстәләрин, Шәʼбан Бимох һәјасызлығы олмасајды, кенерал Әхәвинин ағыллы тактикасы олмасајды бу күн көрүшүмүз белә никбин олмазды.

Дипломат Әʼлаһәзрәтләри гәләбәнин мүвәффәгијјәтләринә инандырмышды. Бу мөвгеји бир аз да тәбиләшдирсин дејә о ади сөһбәтә кечди:

— Буну да гејд етмәлијәм ки, Әʼлаһәзрәтин јахын тәләбә досту лејтенант Беһзад издиһам вә митинкләрдә халг тәрәфиндән чыхыш едир, Тејмур Бәхтијарын үс-

јанчылар үзәринә јүрүшләрини ифша едир, һәтта онлара мүгавимәт көстәрирди.

Ә'лаһәзрәт бу сөзләрдән хошланмады вә бунун Шаһпур кими бир дипломатын белә һаллландырмасы она гәрибә кәлди.

— Мән Сизә дејим, Беһзад Халг партијасынын үзвү олмајыб. О, адамын үзүнә бахмагдан утаныр.

— Әлбәттә беләдир, Ә'лаһәзрәт. Бәлкә дә иранлыларын һамысы беләдир. Бу онларда әхлаг вә динин тә'сиридир. Схоластик тә'лим-тәрбијәнин тарихи јадикарыдыр. Һәм јахшы чәһәтдир, һәм дә пис.

Шаһа Лејтенант Беһзадын шаһпәрәстләрә көстәрдији мүгавимәт һагдакы сөһбәт о гәдәр дә тә'сир етмәди. Буну Шаһпурун гысганчлығы илә дә бағламаг истәди. Чүнки о, мәктәб досту илә дәфәләрлә кизли көрүшмүшдү, бу һагда дипломат достуна мә'лумат вермәмишди. Инди онун әлинә имкан дүшмүшдү ки, шаһын ондан кизли көрдүјү ишләр барәдә сөһбәт ачыб шаһа бир дә белә һәрәкәт етмәји мән'етсин.

Шаһын дивардакы ағ дүјмәни басмасыјла гуллугчунун ичәри кирмәси бир олду. Онун фикри беләјди ки, дипломат досту илә шампан ичсин вә кечмишләри тамам унутсун.

* * *

Нечә күн иди ки Мәһтаб өзүнү о јана, бу јана чырпыр, Беһзаддан бир хәбәр тутмаг истәјирди. Анчаг онун јерини билән јох иди. 5 күн евә кәлмәјән Беһзады гыз көзләјир, үрәјиндән јүз чүрә фикир кечирди. Әкбәр дә јох олмушду. Она елә кәлирди ки, Халг партијасы үзәринә ордунун, паниранистләрин һүчуму нәтичәсиндә һәр ики дост арадан көтүрүлүб. Һәр күн бир нечә саат пәнчәрә габағында дуруб Беһзады көзләјәрәк о, өз солмуш кәнчлијилә үз-үзә дурараг харичи ағалара ишләмәјин ахыры олмадығыны, һәјатыны сијасәт гумарында удуздуғуну гәмли-гәмли дүшүнүр вә бир күн сон үмиди, илк севкиси Беһзады да итирсәјди нә едәчәјини арајырды. Белә олан тәгдирдә о, Сарајдан гисас алачағы илә өзүнә тәсәлли верирди. Анчаг ону да билирди ки, онун гисас алмаға имканы олмајачагды. Она үч тәрәфдән көз гојулмушду. Инди Тачүлмүлук Парисдә олдуғундан аз гала үмидләрини итирәркән кедиб Беһзад вә Әкбәрин чәбһәсинә гошулуб митинкләрдә иштирак етмәк вә ја интиһар етмәји дә мүнасиб билирди. Бир јол да вар иди, о да Пәрвин ресторанында Турана кизли гошулуб севкилисинә даһа дири вә чидди мә'луматлар кәтирмәк...

* * *

Шаһ вә мәләкә өлкәјә гајыдана гәдәр кенерал Заһиди бош вә јијәсиз галан Теһран радиосуну ишғал етди. Илк дәфә өзү чыхыш едәрәк халга чатдырды ки, һакимијјәти әлә алыб, һәрби вәзијјәт е'лан едиб.

Гәзетләр һәр күн јени хәбәрләрлә охучулары һејрәтләндирирди.

Онлар јазырдылар: «Заһиди өз һәрби һиссәсилә Мүсәддигин евинә һүчум едәркән 300 адам һәлак олду, јараланды. Баш назирин еви дағыдылды «Бахтәриемруз», «Шуреш», «Еттелаат», «Бесује ајәндә» гәзетләри гапанды. Халг партијасына мәнсуб чохлу адам һәбсә алынмышдыр. Заһидинин танк һиссәләри Мүсәддигин тәрәфдарларыны габағына гатыб ахыра гәдәр говмушдур.

Тејмур Бәхтијарын Теһран Полис идарәсинин рәиси тә'јин олмасы илә Беһзадын хәстәханадан һәбсханаја көчүрүлмәси бир күнә дүшдү.

Ону шаһ әлејһинә оланлары мүдафијә едиб өз һәрби андыны поздуғуна көрә иттиһам едирдиләр. Тејмур Бәхтијарын әмри илә Беһзада истинтаг иши ачдылар.

Арыг вә тирәјәкиләрә мәхсус сифәти олан мүстәнтиг онун истинтаг материалларынын далында бу сөзләри гејд етмишди: «Орду забити Беһзад шаһа, вәтәнә, бајраға сәдагәтли олмағы барәдә рәсми анд ичиб лакин вәтәнин, шаһын ән ағыр мәгамларында дүшмән тәрәфинә кечмәклә өз мүгәддәс андыны позмушдур. Истинтаг вә һәрби мәһкәмә бу истигамәтдә апарылмалыдыр.

Белә дә олду. Истинтагда һәр шеј үзә чыхды.

— Мүттәһим, Беһзад сизсиниз?

— Бәли, чәнаб лејтенант — дејә о ајаға дурмаг истәјәркән мүстәнтиг она мане олду.

— Сиз мәктәби гуртараркән шаһа, вәтәнә, бир дә Гурана анд ичмишдиниз?

— Бәли, үмуми гајда илә мән дә анд ичиб бајрағын әтәјиндән өпмүшдүм.

— Бәс нечә олду ки, сиз өз андыныза хәјанәт етдиниз?

Беһзад фикрә кетди, бахышларыны ашағы дикди:

— Мәним дә сизә бир суалым вар. Дејин көрүм сиз нәјә вәтән дејирсиниз?

Мүстәнтиг бу көзләнилмәдән верилән суалдан чашды.

— Нечә јәни вәтән. Вәтән мүгәддәсдир. Вәтән Иран-дыр. Онун һәр дашы торпағы вәтәндир.

— Ҹәнаб, сизә елә кәлмирди ки, вәтән тәкчә дағ, дәрә, даш, торпаг дејил. О, шәһәр, кәнд, дивар, гапы, телефон хәтләри, вәзифә дејил. Вәтән илк нөвбәдә халгдыр. Халгсыз чөлә, бијабана вәтән демирләр.

— Сиз мүттәһим, бунунла нә демәк истәјирсиниз?

— Ону демәк истәјирәм, ҹәнаб мүстәнтиг, вәтән халгдырса, мәним халгымы күлләјә тутанлара, тәһгир едәнләрә мүгавимәт көстәрмәјимдә нә ҹүрм ола биләр.

Мүстәнтиг ону сарсыдан бу сөзләрдән чох ешитдијини көстәрсин дејә үзүнә лагејд вә јорғун бир ифадә верәрәк сағ әлилә јағлы вә парылтылы сачларыны јүнкүлҹә тумарлады. Өзлүјүндә бу гәрара кәлди ки, belә һазырлыглы бир забитә ади мәнтиглә иттиһамы исбат етмәк олмаз.

— Бәс шаһ нечә, она да анд ичмишдиниз. Она нијә хәјанәт етдиниз.

— Буна хәјанәт демәк дүзкүн дејил. Ону да дејим ки, бу анд ичмә мәрасиминдән 20 ил кечиб. Бу вахта гәдәр дүнјада нә гәдәр шаһлар, краллар сүгут едиб, јер үзүндән силиниб. Икинҹи, шаһ өзү дә шаһлыгдан јорулуб, онун көһнә ганунлары илә өлкә идарә етмәк мүмкүн дејил. О митинк, нүмајиш вә издиһамларын горхусундан хариҹә гачыб. Одур ки, о хариҹдән вәтәнә гајытмаг истәмир. Бу өлкәдә көклү мәнафеји оланлар ону јенидән өлкәјә гајтармаг истәјирләр.

Мүстәнтиг јенә дә фикрә кетди, бу сәфәр о мүттәһими бу истинтагын доламбачлыгларында јахалајыб тәрксилаһ етмәк, мәнтигини гырмаг јолларыны арашдырды.

— Бәс Гурана да анд ичмишдиниз, буна нә гулумба сөз дүзәлдәҹәксән.

— Мән о заман Гурана анд ичмәмишәм, чүнки онда мәрасимдә Гуран јох иди. Мән хатырламырам. — дејә инамла фикрини сәрраст сөјләди.

Мүстәнтиг мүттәһимин ачыг алнына, сывры бурнуна, сејрәк сачларына, бир дә тәнзифлә бојнундан асылы јаралы голуна бахды:

— Мүттәһим, сиз Халг партијасында һансы вәзифә вә тапшырыглары јеринә јетирмисиниз?

— Мән һеч бир партијанын үзвү дејиләм.

— Бәс онда мәнә де ки, сиз һансы мәгсәдлә Халг партијасынын тапшырыгларыны јеринә јетирдиниз, һалбуки сиз онун сыраларында үзв дејилдиниз?

— Буну кәрәк сиз мүәјјәнләшдирәсиниз. Анҹаг ону дејә биләрәм ки, мән өзүмү Халг партијасынын үзвү һесаб едирәм.

— Буну сиз јахшы изаһ един.

— Инсаны һәјат һәр шејә мәҹбур едир.

— Һәјат јох, Халг партијасынын лидерләринин фәрзијәләри.

Мүстәнтиг бу фикрилә мүттәһимә анлатмаг истәјирди ки, Халг партијасынын мәрамнамәсинин инҹәликләриндән хәбәри вардыр.

— Јахшы, бир заман ки, сән өзүнү Халг партијасынын үзвү һесаб едирсән, онда де көрүм бу партијанын Совет Иттифагы илә вә Коммунист партијасыла әлагәләри нечә иди.

Беһзад бу ағыр иттиһамы көзләмирди. Мүстәнтиг ону вәтәни хариҹиләрә сатдығына көрә ҹасус кими дә истинтаг етмәк фикриндә иди.

Бу заман мүстәнтиг саатына бахды вә гаршысындакы говлуғу јығышдырыб ајаға дурду вә деди:

— Сән хәстә олдуғун үчүн истинтагы чох узатмырам. Кет бу һагда фикирләш.

Мүстәнтиг кетдикдән сонра Беһзад онун сөзарасы һүҹумларыны бир даһа көтүр-гој едиб сабаһкы истинтага јахшы һазырлашмаг гәрарына кәлди. Бу иши ҹидди тутмаг лазым иди.

* * *

Әлирза гапыдан ичәри кирәркән Һәсән киши јериндән дик атылды.

— Һазырлаш, кедәк ова. Әлбүрзүн лап о һүндүрлүјүнә. Дағ кечиси олан јерә. Бурада галмаг горхулудур.

Шаһзадә башындан, ону ади фәһләјә вә сүрүҹүјә охшадан парики чыхарыб бир тәрәфә атды. Истәди Һәсәнә көзләринин гаршысында тәҹәссүм оланлары данышсын. Еһтијат етди. Шаһрза проспектиндә паниранист дәстәләрлә тәләбә нүмајишинә јүрүш апаранда она һүҹум етмәк истәјән бир тәләбәни тапанча илә вурмушду. Буну чохлары көрмәди, о иғтишаш вә һәрҹ-мәрҹликдә тәләбәнин ҹәназәси ајаглар алтында галды. Һамы танк јүрүшүндән өзүнү горумаг үчүн тинләрә пәнаһ апарырды.

Һәсән киши шаһзадәнин фикирли олдуғуну, көзләринин һәдәгәдән чыхдығыны, һәр сәсдән еһтијат етдијини көрүб сорушду.

— Шаһзадә чәнаблары нијә belә тәләсир. Аллаһ еләмәмиш бир һадисә олуб бәлкә.

— Һазырлаш, һазырлаш, киши. Чох данышма.

— Ағам, бәс Шишәкил нечә олсун. — дејә о шаһзадәјә нараһатлығыны билдирди.

— Отуруб көзләјәрләр. Вәзијјәт дүзәләр, сонра гајыдарыг.

Һәсән киши деди:

— Онда кәрәк хәбәр чатдырым. Јохса никәран галарлар. Ахы Шишә бојлудур. Өзү дә ушагдыр. Тәчрүбәси јохдур.

Шаһзадә бир ан дурухду, фикрә кетди. Санки әл-ајағы сојуду.

— Анасы јанындадыр. Әкәр мүнасиб билирсәнсә кет, де ки кәлиб бурада галсынлар. Анчаг бизим һара кетмәјимиз барәдә бир сөз демә.

— Баш үстә дејиб Һәсән киши фикирли вә һәјәчанлы һәрәкәтләрлә гапыдан чыхды.

Әлирза Шишәни өзүнә јүк етдијини санки инди баша дүшдү. Пәһләви зүлаләсинин үзәриндә өлүм көлкәси сүрүнүрдү. Һәр шеј халгын әлилә маһв олмаг үзрә иди. Шишә вә анасы бу халгын бир һиссәси иди. Бунлар да горхулу дүшмәнә чеврилә биләрди. Онун күнаһлары үзәринә Шишә адлы бир күнаһ да кәлә биләрди. Бәс нә етмәк? Дүнја көзәли һесаб етдији бу гыздан нечә хилас олмаг? Бу суалларла о өзүнү јормаг истәмәјәрәк гәсдән фикирләрини Инкилтәрә сәфирлијинин јај игамәткаһы јанындакы сејрәк ағачлыға јөнәлтмәјә чалышды. Анчаг бачармады. Шишәнин көзәл гамәти, инчә вә мә'сум симасы көзләри габағындан чәкилмәди. «Нијә дә мән Шишәдән гачмалыјам. Мәним мәһрәм һәјатымын мәләкәси Шишәнин күнаһы нәдир ки, ону һамилә олдуғу һалда тәк гојуб, ону бу иғтишашлы һәјатын гојнуна атыб кәловуна кетмәјин нә мә'насы вар. Мәјәр мән бојда адамын мәнә инаныб көнүл верән бир гызы Теһранын ганлы мүбаризәләрлә долу бу күнләриндә горумаға игтидары јохдур. Бәс кимә кәрәјәм, нәјә лазымам».

Бу фикирләр узаныб санки узаглара, лап узаглара, Шишәнин атасынын Азәрбајҹан ингилабынын сүгутунда һәлак олдуғу күнә, орадан Лерозе мәктәбинә, Парисдә полшалы көзәл Кристинанын утанчаг күлүшләринин вә горхаг бахышларынын вә'д етдији хошбәхт күнләрә гәдәр узанды. Бу заман о санки ганад алыб учмаг истәди, Авропаја, кимсәсизлик вә тәнһалығы тәлгин едән задәкан һәјат тәрзинә говушмаг истәјиндә Шишәнин гыз көзәллији авропалыларын сојуг бахышларыны парылдадараг бүтүн шаһлыглара вәлиәһд јерләринә, шаһ олмаг имканларына дал чевириб Гачар шаһы вә шаһзадәләри кими Авропада истәдији кими јашамаг мејилләринин чиловуну азад бурахмаг нијјәтиндә иди.

Һәсән кишинин аддым сәсләрини дујаркән бу фикирләринин кәләфчәси гырыг-гырыг олду. О, һејсиз вә ирадәсиз һалда чарпајыја сәрәләнди.

* * *

Шаһла мәләкәни Меһрабад тәјјарә мејданында тәнтәнә илә гаршыладылар. Һәрби оркестрин чалдығы маршлар бураја кәләнләрин әһвал-руһијјәсинә игтидар никбинлији чиләјирди. Кенераллардан Заһиди, Нәсири, Әхәви, Рәшидијан, мүхтәлиф чәмијјәт вә партијаларын нүмајәндәләри, кечмиш Милли Мәчлис вәкилләри, Сарај адамлары, һамы өз рәсми информ вә кејиминдә шаһы гаршыламаға кәлмишдиләр. Әлләрини көјә галдырыб дуа охујан руһаниләр вә мө'мин бәндәләр бу тәдбирә мүгәддәслик көркәми вермәјә чалышырдылар. Дипломатларын рәсми кејимләрдә әзәмәтли көрүнән сырасы мө'тәбәр иди.

Шаһы вә мәләкәни илк дәфә арыглајыб гаралмыш Әшрәф гаршылады. Гардашла бачы мунис көрүшмәклә санки идарәчиликдә бурахдыглары сәһвләри е'тираф едирдиләр. Сараја мәхсус адамлар сыраја дүзүлүб шаһын вә мәләкәнин мәрһәмәтли бахышларыны чәлб етмәк үчүн әзилиб бүзүлүрдүләр.

Арыгламыш вә кичилмиш сифәтиндә дартым чәкилмиш тәкәббүр вә гүрур, бахышларында инчиклик кәтирән шаһ санки севинмирди. Санки халгын вәфасызлығыны, дөвләт ишчиләринин вәфасызлығыны көрдүкдән сонра инди үрәји сыныг, гәддар вә рәһимсиз шаһ кими гајытдығыны билдирмәк истәјирди. Бунлары дујан Сарај адамлары она һаг вердикләрини көз јашы вә ики гат тә'зимлә билдирирдиләр.

Гвардија дәстәләри габағында сан кечәндә дә, әлиндә сыјырма гылынчла шаһын габағына кедән чаван забитин шах вә фәрағәт көркәми дә шаһы севиндирмәди.

Сарајда шаһ бу сојуглуғу вә сәртлији һәтта өз гоһумгардашларына да көстәрди.

Отаглар сәлигә-саһманлы иди. Нечә гојуб кетмишдиләр, елә дә галмышды.

Ернест Перон ән е'тибарлы бир шәхс кими шаһын отағына дахил оларкән шаһ она ачыгланды:

— Бура сәнин үчүн карвансара дејил ки истәдијин вахт дахил оласан. Бундан сонра ичазәсиз кәлмә, һәм дә бир күн габаг ичазә ал.

О саралмыш сифәтини шаһдан кизләтсин дејә башыны ашағы дикиб деди:

— Баш үстә Ә'лаһәзрәт. Анчаг Сиз өзүнүз ичазә верибсиниз ки мән бу күн Сизинлә көрүшүм.

— Јалан данышма, мән һеч кәсә ичазә вермәмишәм ки, бураны карвансара етсин.

Ернест пешман гајытдыгдан сонра Сүреја шаһын сојујуб саралмыш үзүндән өпдү, ширин бир диллә деди:

— Бәлкә өпүш дә ичазә илә дир, Ә'лаһәзрәт.

— Сәнә гурбан олум Сүреја, сән олмасан мән бу гулағы түклүләр ичиндә үрәјим партлајар — дејә шаһ мәләкәнин инчә белини гучаглајыб өзүнә тәрәф чәкди.

Бу вахт Ернест јенә дә гапыда көрүндү.

— Сәнә демәмишдим ки, ичазәсиз бураја кәлмә. Нечә һәјасыз адамсан.

Ернест күлә-күлә вә өзүнү бир нөв дипломат-тәлхәјә охшадараг деди:

— Ә'лаһәзрәт, Беһзад һаггында бир хәбәри Сизә демәјә тәләсирәм.

— Нә олуб Беһзада?

— Беһзад мејданларда шаһпәрәст дәстәләрлә үз-үзә дуруб, ики дәфә јараланыб, хәстәханаја дүшүб, ики күндүр ки онун мәһкәмәси кедир.

Шаһ бу Сарај туласыны, Интиличенс мә'мурну башындан етмәк үчүн деди:

— Кет, мәним адымдан мәһкәмәјә де ки, онун ишини һәләлик сахласынлар. Баша дүшдүн, сыртыг.

Ернест Сарај назиринин муавинини әввәл баш назирин јанына, орадан һәрби мәһкәмәјә көндәриб шаһын сифаришини онлара чатдырды. О габагчадан билирди ки, шаһын бу көстәришинә бахмајачаглар. Чүнки шаһа гаршы һөрмәт азалмышды, һәм дә шаһа јалтаглыг көстәрсинләр дејә мәһкәмәни давам етдирәчәкдиләр.

Мәһтаб Ернестдән өјрәнди ки, Беһзад һәрби мәһкәмәдәдир. О, нечә ағыр олса да Тачүлмүлүкүн Сараја гајытмасыны сәбирсизликлә көзләди. Ана мәләкә кәләнә гәдәр о бир нечә дәфә Пәрвин ресторанын ханәндәси Туранла көрүшдү. Туран ону Рәзмаранын мә'шугәси, рус рәггасәсилә таныш етди. Мәһтаб Пәһләви ханиданынын јени шаһлыг дөврүнүн башладығыны вә Халг партијасына јени һүчумларынын һазырланмасыны, бу мәсәләләрдә Америка — инкилис һәмкарлығынын башландығыны сөјләди. О, рус рәггасәсиндән кизли олараг Турана гыса голлу кофтасынын үчүнчү дөш дүјмәсиндә кизләдилән микромагнитофонун јерини дәјишмәји тапшырды. Вә она елә кәлди ки Туран Беһзадла онун арасында јаранан севки мүнасибәтләрини билир.

Туран сағ тәрәфдән алнына төкүлмүш хурмаји сачларыны бојнунун архасына итәләјәркән чох еһтијатла сорушду:

— Әкбәрдән, Беһзаддан хәбәр тутан кими мәнә онларын һарада олдуғуну чатдыр. — Сонра әлавә етди — Ернест өз јерини дәјишәндә адјутандлыға јени кәләнлә әләгәни кәс. Туран бир гәдәр сусдугдан сонра Әлирзанын јени аиләси һагда, сонрадан шаһзадәни көзләјән фачиә барәдә мүәјјән ишарәләр верди.

Мәһтаб евә гајыдаркән үзүгүјлү јыхылыб чарпајыда хејли ағлады. Беһзадын вә өзүнүн талејинә ағлады. Вә бу гәрара кәлди ки, Беһзады нә јолла олур олсун һәрби мәһкәмәнин чәнкиндән хилас етсин.

* * *

Нөвбәти мәһкәмә саат II-дә башлады.

Беһзад мүттәһимләр курсусүндә мәғрур отурмушду. Салонда бир нечә забит вә ики бәзәкли ханым да вар иди. Көрүнүр, онлар забитләрин арвадлары иди.

— Мүттәһим, Сиз халг партијасынын үзвүсүнүз.

Беһзад ајаға дуруб инам вә тәмкинлә деди:

— Бәли үзвүјәм.

— Сиз Шаһрза проспектиндә һәрби андынызы унудуб шаһ әлејһинә олан митинк вә нүмајишләрә гошулубсунуз. Издаһамдакылары мүдафиә едибсиниз.

— Бәли, етмишәм.

— Сиз Ә'лаһәзрәтлә һәрби мәктәбдә биркә тәһсил алмысдыныз, Ә'лаһәзрәтин Сизә олан е'тимадыны доғрултмаг әвәзинә она дал чевирибсиниз. Дејин көрәк һансы гүввәләр сизи буна вадар етди.

— О гүввәләр ки, чәнаб мүстәнтиг, Мәммәдрзаны шаһ етди, мәни дә Беһзад.

— Буну нечә баша дүшәк, мүттәһим.

— Бир баша һәрби мә'насында — дејә Беһзад күлүмсүндү.

— Сизин бу чүр кобудлуғунуз вә јалан данышмағыныз чүрмүнүзү чохалда биләр.

— Мән јалан данышмамышам.
— Сән Халг партијасынын үзвү олмаја-олмаја өзүнү үзв кими гәләмә вермәјә чалышырсан вә бу јолла партијаны јүксәлтмәк фикриндәсән.
— Мән о партијанын үзвүјәм.
— Хејир, сән үзв дејилсән. Олсајдын үзвијјәт һаггы верәнләрин сијаһысында адын оларды.
— Мән сијаһыда оланларын һамысындан партијаја даһа јахынам.
Бу заман Сарај назир мүавинин мәһкәмә салонуна кириб һакимин гулағына нә исә пычылдамасы илә мәһкәмәнин дајандырылмасы бир олду.
Һакимин сәрт мүнасибәтинин јумшалмасы Беһзады шүбһәјә гәрг етди.
Ҝим һәрби мәһкәмәнин ишинә гарыша биләрди. Бәлкә шаһ иди, достлуг мүнасибәти ҝөстәрирди, бәлкә јени сәнәдләр тапылдығындан јени иттиһамларла мәни мүһакимә едәҹәкләр. Бу шүбһәли фикирлә Беһзад салону тәрк етди.

* * *

Теһран-дискин рәиси илә ҝөрүшән шаһ иш отағынын хәлвәт бир јериндә еһтијатла деди:
— Мән сизи баша дүшүрәм. Әввәлки тактика илә өлкәни идарә етмәк олмаз. Бүтүн саһәләрдә хаинләри вә сатгынлары вә лагејдләри ишдән говачағам. Мән гәддар бир шаһ олачағам.
Теһран-дискин рәиси деди:
— Әввәлҹә, Ә'лаһәзрәт, јахынлардан башламаг лазым ҝәләҹәк.
— Сиз кимләри нәзәрдә тутурсунуз. — дејә шаһ мүсаһибинә һәрасан бахды.
— Сизин һәр ҝүн, һәр саат ҝөрүшдүјүнүз адамлар, гоһумлар вә достлар...
Шаһ белә баша дүшдү ки, артыг дипломатик даирәләрдән дә вәлиәһд проблеми илә марагланырлар. Әшрәфлә, Әлирза илә, Ернест Перонла да. Бу һагда о чох фикирләшмәли иди. Анҹаг истәјирди сөһбәтә ајдынлыг ҝәтирсин. Одур ки, деди:
— Мән сизи баша дүшүрәм. Јахынлардан башласаг доғру олар. Әлирзанын јенидән јарымкизли һалда евләнмәси шаһлыг үзәринә ҝөлкә салмаг, ҝәләҹәкдә вәлиәһд иддиасы илә орталыға атылмаг демәкдир. Мән ондан ҝөзләмәздим.

— Инди овдадыр. Һеч ҝәлиб гардашы илә ҝөрүшмүр. Анҹаг бә'зи дипломатик даирәләрин кизли нүмајәндәләрилә Инкилтәрә Сәфирлијинин јај игамәтҝаһы јанында тез-тез ҝөрүшүр.
Шаһ сусду, башыны ашағы салды.
— Ә'лаһәзрәт Ернестдән дә наразыдыр. Мән билирәм о артыг тарихи ролуну ојнајыб. Она бир тәгаүд тә'јин едиб јола салмаг олар. Инди дүнја сијасәти Ернестләрин мејданы дејил. Инди дүнја сијасәти вәлиәһд үчүн дарыхмаг, ја да јалвармаг мејданы дејил. Һәр шеј шаһын өз әлиндәдир. Бунлары јолуна гојмаг мүмкүндүр. Тәкҹә сијаси партиалардыр ки Сизин әл-аағыныза долашыр. Онлары ики ҝүҹлү һәм дә үздә бири-биринә гаршы дуран, кизлидә исә бири-биринин дөвләт мүнафејини ҝөзләјән, рәгиб партијалар јаратсаныз, о бириләрини Халг партијасындан башлајыб әритсәниз, Сизин идарәчилијинизин шаһ јолу ола биләр. Лап ачығы Американа олдуғу кими.
Шаһын фикринә бу иш методу ҝәлмәмишди. Анҹаг һәрдән Американа ики партијалылыг ҝөрәндә бу демократија үсулуна тәәҹҹүб дә едирди.
— Мән сизи баша дүшүрәм, дост. Мән ҝәрәк Американа ардыҹыл олараг бир нечә дәфә сәфәр едәм ки достларымызын иш методларына јијәләнәм.
— Һәм јахынларымызын мәнзәрәсини дәјишмәк, һәм дә Американадан башламаг, бизим дә үрәјимиздән оларды.
— Мән Әлирзадан чох никаранам. О гәрибә бир һәрдәнхәјалдыр. Бир дә ҝөрдүн ки, атылды орталыға, мәним бүтүн зәһмәтләрими һәдәр еләди.
— О Сизин доғмаҹа гардашыныздыр, Ә'лаһәзрәт. Әкәр ондан белә нараһатсынызса бу һагда фикирләшмәјә дәјәр.
Шаһ нараһат олду вә деди:
— Нә ҹүр фикирләшмәк?
— Мән ачыг демәлијәм, идарәчиликдә гәддарлыг вә риск олмаса о һәрҹ-мәрҹлијә чевриләр. Јенә дә ачыг дејирәм вә сорушурам, Әлирза машын сүрә билир, сүрүр, тәјјарә сүрә билир, сүрүр, овчулуға ҝедир, ҝедир ону ипәсапа ҝәтирмәк үчүн бунлар сизин вә бизим әлимиздә ҝөзәл васитәдир.
Шаһ фикрә ҝетди вә гардашынын симасы ҝөзләринин габағына ҝәлди, сонра Әшрәфин һәмишә дедији сөзләр гулагларында јенидән сәсләнди: «ҝәрәк гәддар оласан. Рәһм етмәјәсән. Јалан данышасан. Бунларын һеч бири сәндә јохдур, гардаш, варса да чох зәифдир...».

— Мән јалан данышмамышам.

— Сән Халг партијасынын үзвү олмаја-олмаја өзүнү үзв кими гәләмә вермәјә чалышырсан вә бу јолла партијаны јүксәлтмәк фикриндәсән.

— Мән о партијанын үзвүјәм.

— Хејир, сән үзв дејилсән. Олсајдын үзвијјәт һаггы верәнләрин сијаһысында адын оларды.

— Мән сијаһыда оланларын һамысындан партијаја даһа јахынам.

Бу заман Сарај назир муавинин мәһкәмә салонуна кириб һакимин гулағына нә исә пычылдамасы илә мәһкәмәнин дајандырылмасы бир олду.

Һакимин сәрт мүнасибәтинин јумшалмасы Беһзады шүбһәјә гәрг етди.

Ким һәрби мәһкәмәнин ишинә гарыша биләрди. Бәлкә шаһ иди, достлуг мүнасибәти көстәрирди, бәлкә јени сәнәдләр тапылдығындан јени иттиһамларла мәни мүһакимә едәчәкләр. Бу шүбһәли фикирлә Беһзад салону тәрк етди.

* * *

Теһран-дискин рәиси илә көрүшән шаһ иш отағынын хәлвәт бир јериндә еһтијатла деди:

— Мән сизи баша дүшүрәм. Әввәлки тактика илә өлкәни идарә етмәк олмаз. Бүтүн саһәләрдә хаинләри вә сатгынлары вә лагејдләри ишдән говачағам. Мән гәддар бир шаһ олачағам.

Теһран-дискин рәиси деди:

— Әввәлчә, Ә'лаһәзрәт, јахынлардан башламаг лазым кәләчәк.

— Сиз кимләри нәзәрдә тутурсунуз. — дејә шаһ мүсаһибинә һәрасан бахды.

— Сизин һәр күн, һәр саат көрүшдүјүнүз адамлар, гоһумлар вә достлар...

Шаһ беләә баша дүшдү ки, артыг дипломатик даирәләрдән дә вәлиәһд проблеми илә марагланырлар. Әшрәфлә, Әлирза илә, Ернест Перонла да. Бу һагда о чох фикирләшмәли иди. Анчаг истәјирди сөһбәтә ајдынлыг кәтирсин. Одур ки, деди:

— Мән сизи баша дүшүрәм. Јахынлардан башласаг доғру олар. Әлирзанын јенидән јарымкизли һалда евләнмәси шаһлыг үзәринә көлкә салмаг, кәләчәкдә вәлиәһд иддиасы илә орталыға атылмаг демәкдир. Мән ондан көзләмәздим.

— Инди овдадыр. Һеч кәлиб гардашы илә көрүшмүр. Анчаг бә'зи дипломатик даирәләрин кизли нүмајәндәләрилә Инкилтәрә Сәфирлијинин јај игамәткаһы јанында тез-тез көрүшүр.

Шаһ сусду, башыны ашағы салды.

— Ә'лаһәзрәт Ернестдән дә наразыдыр. Мән билирәм о артыг тарихи ролуну ојнајыб. Она бир тәгауд тә'јин едиб јола салмаг олар. Инди дүнја сијасәти Ернестләрин мејданы дејил. Инди дүнја сијасәти вәлиәһд үчүн дарыхмаг, ја да јалвармаг мејданы дејил. Һәр шеј шаһын өз әлиндәдир. Бунлары јолуна гојмаг мүмкүндүр. Тәкчә сијаси партиалардыр ки Сизин әл-аағыныза долашыр. Онлары ики күчлү һәм дә үздә бири-биринә гаршы дуран, кизлидә исә бири-биринин дөвләт мүнафејини көзләјән, рәгиб партијалар јаратсаныз, о бириләрини Халг партијасындан башлајыб әритсәниз, Сизин идарәчилијинизин шаһ јолу ола биләр. Лап ачыгы Америкада олдуғу кими.

Шаһын фикринә бу иш методу кәлмәмишди. Анчаг һәрдән Америкада ики партијалылыг көрәндә бу демократија үсулуна тәәччүб дә едирди.

— Мән сизи баша дүшүрәм, дост. Мән кәрәк Америкаја ардычыл олараг бир нечә дәфә сәфәр едәм ки достларымызын иш методларына јијәләнәм.

— Һәм јахынларынызын мәнзәрәсини дәјишмәк, һәм дә Америкадан башламаг, бизим дә үрәјимиздән оларды.

— Мән Әлирзадан чох никаранам. О гәрибә бир һәрдәнхәјалдыр. Бир дә көрдүн ки, атылды орталыға, мәним бүтүн зәһмәтләрими һәдәр еләди.

— О Сизин доғмача гардашыныздыр, Ә'лаһәзрәт. Әкәр ондан белә нараһатсынызса бу һагда фикирләшмәјә дәјәр.

Шаһ нараһат олду вә деди:

— Нә чүр фикирләшмәк?

— Мән ачыг демәлијәм, идарәчиликдә гәддарлыг вә риск олмаса о һәрч-мәрчлијә чевриләр. Јенә дә ачыг дејирәм вә сорушурам, Әлирза машын сүрә билир, сүрүр, тәјјарә сүрә билир, сүрүр, овчулуға кедир, кедир ону ипә-сапа кәтирмәк үчүн бунлар сизин вә бизим әлимиздә көзәл васитәдир.

Шаһ фикрә кетди вә гардашынын симасы көзләринин габағына кәлди, сонра Әшрәфин һәмишә дедији сөзләр гулагларында јенидән сәсләнди: «кәрәк гәддар оласан. Рәһм етмәјәсән. Јалан данышасан. Бунларын һеч бири сәндә јохдур, гардаш, варса да чох зәифдир...».

* * *

Шаһ Әлирзаны кизли олараг јанына чағыртдырды. Онун үзүндә әмәлә кәлән дәјишикликләр шаһы тәәччүбләндирди.

— Нијә белә арыглајыбсан, гардаш. Нәјин, кимин әзабыны чәкирсән. Бәлкә Шишә ханымы чох севирсән, ону гысганырсан.

Әлирза дискинән кими олду. «Шишә һаггында мә'луматы она ким чатдырмышдыр. Бир нечә һәфтә иди ки, о харичдән гајыдыб, нә тез мәним ишләримә мүдахилә едир».

— Мән тәнтәнә вә алилији севмирәм. Буну Ә'лаһәзрәт чох јахшы билир.

— Билирәм, билирәм, Парисдә дә евләндин, бу хасијјәтинә көрә атамызын вә мәним бундан хәбәримиз олмады. Инди дә Шишә ханым сәһнәјә дахил олуб. Мә'лум дејил кимдир.

— О чох садә бир аиләдәндир. Мәктәблидир. Атасы Пишәвәри һәрәкатында тәләф олуб. Анасы вә өзү кимсәсиз јашајыр.

Шаһ гардашына габарды.

— Атасы азәрбајчанлы, һәм дә Пишәвәри фәдаиси олубса, белә бир адамы Сарај сијаһысына салмаг олармы. Сән билмирсән ки, мејданларда мәним әлејһимә бајраг галдыранларын әксәријјәти азәрбајчандан кәләнләрдир. Һәр шеји билдин, бир бу сијасәти өјрәнә билмәдин.

Әлирза нараһат һәрәкәтләр едәндә шаһ чәкинди, әлавә етди:

— Сәни Франсаја сәфир көндәрмәк истәјирәм. Разылыг версән бу һагда фәрман верәрдим.

Шаһын бу өзбашыналығына гаршы о да гардашыны пәрт етмәк истәди:

— Әшрәфлә мәсләһәт едәрәм, Шишә илә дә данышарам, сонра дејәрәм.

Шаһ дахилән кәркинләшди вә Әшрәфи онунла бәрабәр тутан Әлирзаја ачыгланмаг истәди, анчаг сөзләрини удду?

— Шишә ханымла нијә мәсләһәт етмәк фикриндәсән:

— Чох үзр истәјирәм. Ә'лаһәзрәт, о һамиләдир. Она да демәлијәм.

— Үзүн ағ олсун, гардаш, сән бу ишләри көрмәкдә билмирәм нә фикирдәсән. — деди вә ајаға дуруб Әлирза илә сағоллашмадан отагдан чыхды.

* * *

Әлирза Овчу евинә јенә дә кәркин һалда, әсәби вә гәзәбли кәлди. Шишә илә Һәсән кишинин васитәсилә кәбин кәсәндән сонра Әлирза бир күн дә олсун онунла диздизә, үз-үзә отуруб башына кәлән һадисәләрдән данышмамышды. Бу күн ону көзләјән вә бүтүн баш верән һадисәләр вә тәбәддүлатлар барәдә данышмаг истәјәнләр пешман һалда бири-биринин үзләринә бахырдылар. Шаһзадә гапыдан кирән кими өз отағына кириб бир дә гапыны ачмады. Тәкчә Шишә чәсарәт едиб отағын гапысыны ачды вә башы ашағы һалда ичәри кирди, гапыны далынча бағлады. Әлирза үзүгујлу јатаға узанараг башыны голлары илә өртмүшдү.

— Шаһзадә, нә олуб, бәлкә бир һадисә баш вериб. — дејә онун јанында узанды. Һамиләлијинин 4 ајлығында о истираһәтини итирмишди. Мәктәбә кетмирди. Өз мәһәлләләриндә дә көрүнмүрдү. Овчу евиндә анасы илә сәссиз-сәмирсиз јашајан вә вәлиәһди доғмаға һазырлашан Шишә күндә бир фачиәнин вә һадисәнин шаһиди олур, һәр дәфә дә әрини санки хејли итирирди. Һисс едир ки, һадисәләр даһа Әлирзанын хејринә чәрјан етмир. Һисс едирди ки, әри һәр ишдән пешман олуб. Дүнја онун дедикләрини демир. Һеч кәс ону баша дүшмүр.

— Әли чан, нә олуб, нијә вәзијјәти мәндән кизләдирсән. Нә олар касыб оланда, нә олар садә аилә оланда. Мәнә дәрдини де, мәни дә јүнкүлләшдир, өзүнү дә.

Әлирза башыны галдырыб Шишәнин үзүнә диггәтлә бахды. Шишәнин додаглары азачыг шишмишди, көкәлмишди, бир аз да көзәлләшмишди.

— Көјәрчиним, — деди — сәнин бу ишләрдә һеч бир күнаһын јохдур. Сән мәним үрәјимин мәләкәси олараг галырсан. Мәним башыма нә иш кәлсә сән јашајачагсан, бизим вәлиәһди доғуб бөјүдәчәксән. Бунун үчүн мән Һәсән киши илә данышмышам вә бүтүн тәдарүкләрими көрмүшәм

— Шаһзадәм, вәлиәһдимин атасы, мәнә һеч нә лазым дејил, сиздән башга. Тәки сиз өз арзуларыныза чатасыныз.

— Јох, Шишә чан, сән һәлә бу һәјатын сәрт үзүнү көрмәјибсән. Сән садә, тәмиз бир һәјат јашајыбсан. Гардашым харичдән кәләндән тамам дәјишилиб. Мәнимлә сәрт данышыр. Мәним аилә һәјатыма лагејдчәсинә мүдахилә едир. Һалбуки мән онун Авропада кечирдији һәјат тәрзинә, хидмәтчи гызларла голбојун олмасына мүдахи-

лә етмәдим. Бунлар о вахтдан мәни фағыр һесаб едирләр, анчаг мәним барәмдә әһали ичиндә јајылан шајиәләрә лағејд галырлар, елә бил мән Пәһләви сүлаләсиндән дејиләм. Мәним башыма бир иш кәлсә сән бачым Әшрәфлә әлагә сахла. Мән сәни она тапшырачағам.

Бу заман Шишә гарын наһијәсини тутуб уфулдады. Јатагдан дурду креслода отурду.

Әлирза онун башыны гучаглајыб өпдү. Шишә деди:

— Ушаг тәрпәнир, мәни тәпикләјир. Анам дејир ки атасы кими ачыглы олачаг.

Әлирза деди:

— Әзизим, ушаг јох, вәлиәһд. Јаддан чыхарма ки, мән шаһ да олмасам о вәлиәһд олачаг.

Әлирза әввәлки кәркин әсәбиликдән гуртармыш кими Шишәни өпүрдү. Она чәннәт вә'дләри верирди. Шаһ вә Сүреја һаггында данышырды.

Узагдан Кәрәч чајынын шырылтысы ешидилир, һәтта магистралдан кечән ағыр машынларын да матор сәси Овчу евинә гәдәр кәлиб чатырды. Сәлимә илә Һәсән гапы далында дајаныб отагдакылардан бир пычылты ешитмәк һәвәсилә баш-баша верәрәк гулагларыны гапыја сөјкәмишдиләр, Һәсән тез-тез Сәлимәни өпүр вә она Шишә барәдә тәсәлли верирди. Өзү дә һәрдән Сәлимәнин ана көзәллијини тә'рифләјәрәк севкисини она чатдырырды. Онлар артыг аилә һалында јашајырдылар. Сәлимә бу јени һәјатындан разы олса да Шишәнин талејини дүшүнүр, онун шаһзадәјә бәсләдији бөјүк севкисиндән нараһат иди.

Мүсәддиги тутуб Әһмәдабадда, өзүнүн јајлаг евиндә ев дустағы кими сахлајырдылар. Бу мүнасибәтлә онун һәбсдән бурахылмасыны бәһанә едәрәк әслиндә шаһын харичдән гајытмасына е'тиразларыны билдирсинләр дејә Милли Чәбһәнин сағ ганадынын солчу лидерләринин вә Халг партијасынын һәлә тутулмамыш рәһбәрләринин чағырышы илә митинкләр вә нүмајишләр кечирилирди. Онлар топхана мејданындан чыхыб Лаләзар күчәсинә доғру кедирдиләр.

Малик орта сыраларда мағаза јијәси Һәкими илә биркә, чијин-чијинә аддымлајырды. Бу күнки нүмајишдә иштирак етмәләри Һәкиминин тә'киди илә олмушду. Һәкимијә нүмајишләрдә баш верән һадисәләр барәдә данышан Малик онда мараг доғуртмушду. Малики дә көтүрүб артыг кәркинликдән дүшән, сәнкијән митинкләрдә иштирак етмәк истәдијини билдирәндә Малик дә буна разылыг вермишди. Онларын һеч бири Милли Чәбһәјә

вә Халг партјасына мәнсуб дејилдиләр. Анчаг кедирдиләр. Кедирдиләр көрсүнләр ки, дүнјанын бу кәләфчә, доламбач јоллары һарада гуртарыр. Чөрәк давасы, вәзифә давасы, гејрәт давасы һарада битир.

— Ағаји Һәкими сиз билән нечә олур ки, Халг партијасы лап әввәлләрдә Мүсәддиги мүдафиә едирди, сонрадан ону тәнгид едирди, инди јенә дә ону мүдафијә едир.

Һәкими мүһафизәкар хасијјәтилә бир аз нәм-нүм етдикдән сонра деди:

— Чох доғру дејирсән, аға Малик, Мүсәддиг әввәлләрдә халга чох вә'д верди, баш назир оланда о вә'дләри јеринә јетирә билмәди. Чүнки вә'д арзу вә тәләб башгадыр, реал дөвләт һәјаты да башга. Сән лап елә бизим о балача мағазадан көтүр. Баша дүшдүн дә. Инди һәр шеј Мүсәддигин әлиндән алыныб. Гачан шаһы гајтарыблар. Халг вәзијјәтин јахшылашмасына үмидини итириб. Бу үч мәрһәләдә Мүсәддигин симасы тәзаһүр едиб. Билдин дә нә дедим. Буна көрә халгын да она мәрһәлә-мәрһәлә мүнасибәти дәјишиб.

Малик јенә дә марагла сорушду:

— Бәс Милли Чәбһә нечә. Онун да мүнасибәти Мүсәддигә мәрһәлә-мәрһәлә дәјишилиб?

Һәкими шүбһә ичиндә Маликин сифәтинә бахды. Она елә кәлирди ки Малик онун Милли Чәбһә үзвү олмасындан шүбһәлидир.

— Бәли. Бураја тәкчә бир чәһәти артырмаг лазым кәлир, о да ејни чәбһәдән оланларын бири-биринә гаршы пахыллығындан доған һисләрин арада салдығы ајрылыглар вә тәфрүгәләрдир.

Бу заман архадан киминсә гәзәбли дедији бу сөзләр сәсләнди:

— Јашасын Мүсәддиг . Мәһв олсун шаһ. Америка мүстәшарлары рәд олуб өз евинизә кедин. Бу чеврилиши, сиз һазырлајырсыз. Бунларын һеч бири халгын гәзәбинин гаршысыны ала билмәз. Биз азадлыг, чүмһуријјәт вә Мәшрутә ганунлары әсасында гурулан һөкумәт истәјирик!

Јахасы ачыг, сачлары сејрәк, бәстәбој кишинин сөзләрини ағзындан гапыб митинкдәкиләр тәкрар етди, күчә вә евләрдә екс-сәда верән бу сөзләр һамынын чанына ләрзә салды.

Стамбул күчәсиндән лапдан чыхан һәрби һиссәләр јолу нүмајишчиләрин үзүнә бағлады.

— Рәд олсун иртиҹа, Август гырғынынын сәбәбкарларына өлүм!

Гаршыда силаһлы һәрбчиләри көрән нүмајишчиләр даһа гүчлү вә гәзәбли шуарлар вермәјә башлады.

Издиһамдакыларын сыралары сыхлашды.

Малик деди:

— Бунлар халгын чанындан нә истәјирләр. Бунлар империалистләрин нөкәрләридир. Тәкҹә мәним көзләрим габағында бунлар 2 мин адам өлдүрүбләр. Күнаһсыз адам.

— Һәлә бураја әлавә елә о бири шәһәрләрдәки гырғынлары, өләнләри.

Малик Һәкимидән габаға дүшәрәк ири аддымларла кедә-кедә деди:

— Бәли, аға, бу күнкү һөкумәт һәрби диктатор һөкумәтидир. Бу Заһидини дә америкалылар бизә сырыды. Елә һаман аш, һаман касадыр.

Малик бу сөзләри дејә-дејә һәм дә фикирләширди ки, Гавамла јола кетмәјән, Мүсәддиглә јола кетмәјән адам Заһиди илә дә јола кетмәјәҹәкдир.

Һәкими габагда аддымлајан Маликин бу сөзләрини тәсдиг етмәк мәгсәдилә данышмаг истәјәркән күллә сәсләри ешидилди. Сонра бир дә, бир дә. Бир аздан Лаләзар күчәсинин ики мәртәбәли көһнә евләринин дамындан да күллә сәсләри ешидилди.

Дөрдүнҹү јајлым атәш ешидиләндә јаралананларын сәси, инилтиси ешидилмәјә башлады. Күлләјә һәдәф олан үч чаван јердә чабалајырды.

Малик голу көдәк көјнәк кејмиш јаралыја јахынлашды.

Күллә онун көксүндән дәјмишди. Нәфәс ала билмирди. Сәси санки боғазында тыханыб галмышды.

Малик онун күрәјинә бахды. Күллә онун сағ тәрәфдән күрәјини сөкүб дағытмышды. Анчаг о нә исә демәк истәјирди.

— Адын нәдир, ај гардаш? — дејә Малик она тәрәф әјилди. Аллаһ бунларын ҹәзасыны версин. Бунлар гана сусајыблар.

Јаралы асфалт үстүндән ахыб кедән ганына баш бармағыны батырыб асфалт үстүндә јазды «Садых».

Малик деди:

— Садых, дарыхма, инди амбуланс кәләр, сәни хәстәханаја апарарам.

Садых јенидән әлини ганына батырыб бу сөзләри адынын јанында јазды:

— «Ја өлүм, ја Мүсәддиг!».

Садығын бәдәни бирдән сусдалыб хәмир кими асфалта јапышанда Малик онун ачыг вә бәрәлә галмыш көзләрини әлләрилә гапады.

Бу заман архадан онун күрәјинә дәјән ағыр тәпик зәрбәси ону да Садығын јанына узатды.

Сизин ананызы ағладачағам. Сизә елә дәрс верәҹәјәм ки, өз јеринизи бир дәфәлик биләсиз.

Бу силаһлы шаһпәрәст дәстәсиндән олан бир пота киши иди. Онлар архадан нүмајишчиләрә һүчум етмишдиләр.

Малик күчәнин бошалдығыны вә јаралыларын асфалта јапышыб галдығыны көрүб Баһаристан мејданына тәрәф гачмаға башлады. Гаршыда һеч кәс јох иди. Әли бычаглы автоматлы адамлар мағазалары да дағытмышдылар. Әскәрләр вә забитләр дә һеч кәсә рәһм етмирдиләр. Халг партијасына мәнсуб адамлары орталыға чәкиб дөјүр, машына итәләјиб намә'лум тәрәфә апарырдылар. Јол боју бу ганлы сәһнәләри көрән Малик алаторанлыгда кәлиб евә чатды. Анасы ону гапыда көзләјирди.

* * *

Бу кечә Ә'лаһәзрәтин кефи јох иди. Адәти үзрә о, һәмишә мәләкә Сүреја илә данышанда өзүнү шән, зөвглүдиггәтли вә һәр шејдән хәбәрдар кими көстәрәрди. Сүреја билирди ки, Ә'лаһәзрәт өлкәдә баш верән һадисәләр барәдә онунла данышмағы севмир. Шаһ өзү дә буну бир нечә дәфә е'тираф етмишди.

Атасынын истәји илә Швесијада тәһсил аларкән гар үстүндә хизәк јарышында иштирак етмәк мәгсәдилә Швесаријаја кедәрди. Мәһз о заман, Иранын кәләҹәк шаһынын әдәб-әркан, фикир-дүшүнҹә, мәдәнијјәт-ләјагәт ҹәһәтдән даһа да камилләшмәсини нәзәрә алыб сәлтәнәтин хәзинәсинин һесабына шәһәр кәнарында сатын алынмыш вилланын алман хадимәси вәлиәһдин хош вә шәнкүл хасијјәтини нәзәрә алыб она әркијана бир нечә сөз демишди. Онун дедији сөзләр о вахтдан Ә'лаһәзрәтин јадында галмышды. О вахтдан алман хадимәси Марта ханымын меһрибанлығы, мүдриклији һәкк олуб тәсәввүрүндә хош бир хатирәјә чеврилмишди.

Марта ханым көзәл олса да, мүасир аврупа ханымлары кими әндамынын аһәнкдарлығына фикир версә дә ешгбазлыг јашларыны архада гојмушду. О бу јашда вәлиәһди өз мәсләһәтләри, нәсиһәтләри, мүдрик сөзләри

илә һејрәтләндирмәкдән зөвг алырды. Иран вәлиәһди исә чох чаван иди. Дүнјанын бүтүн чаванлары кими о да фәсилләрин нә вахт кәлиб кечдијини бә'зән көрмүр вә дәриндән һисс етмирди. Анчаг ону да билирди ки, Иран вәлиәһди башга чаванлар кими ички дүшкүнү дејил, гызларла да башгалары кими әјләнмәји өзүнүн әсас мәгсәдинә чевирмәјиб. Анчаг о чамалпәрәстдир. Гызларын чох вахт анчаг үзүнү, чамалыны көрүр. Белә вахтларда Вәлиәһд көзәллијә һејран кими олур, онда киши ләјагәти габарыг көрүнүр.

Бир күн елә олмушду ки, алман хадимәси Марта ханым 15 јашында олан гызыны да виллаја кәтирмишди. Мери дә орта мәктәбдә охујурду. Гызын аддымлары кәпәнәк ганады кими јүнкүл, күлүшү ағ дишләри гәдәр тәмиз вә пак иди.

Мери нәдәнсә һүндүр боју, һәддиндән артыг көзәл әндамы илә вәлиәһдин диггәтини өзүнә чәлб едә билмәмишди. Бу сәһнәјә кәнардан диггәт кәсилән ана мүтәәссир олуб вәлиәһдин Мерија гаршы сојуг мүнасибәтини үнван едәрәк демишди:

— Чәнаб вәлиәһд, сизә ана кими бир төвсијәм вар. Биз аврона гадынлары буна өјрәнмишик ки, кишиләр бизи һәмишә диггәт мәркәзиндә сахласынлар. Бир гәдәр әздирсинләр, тә'рифләсинләр. Мән билмирәм Иранда бу кими гајдалар нә шәкилдәдир, анчаг сизин кими алиҹәнаб шәхсин Мерија диггәтсиз олмасы ана кими, һәм дә аврона гадыны кими мәним үрәјими көјнәдир. Гадын ким олурса олсун, о кәрәк кишинин диггәт мәркәзиндә ола. Онунла һәм сөһбәт оларкән кәрәк сөһбәтләр вә мүбаһисәләр дә онун мејли илә тә'јин олуна. Бу, бир дә она көрә лазымдыр ки, гадын өз гадынлығыны киши дә өз кишилијини мәс'улијјәтлә һисс етсин.

Мартанын о вахт дедији бу сөзләр Ә'лаһәзрәтин јадында галмышды. Мәләкә илә бу кечә икиликдә оларкән о һәмишә севимли арвадынын мејлини, әһвал-руһијјәсини нәзәрә алыб данышар, һәтта күндәлик мәишәтини, кејиминин рәнк вә модуну мүәјјәнләшдирәрди. Бу да Ә'лаһәзрәти, һәмишә олмаса да бә'зән күлүнч вәзијјәтә гојурду. Һаваја, фәслә вә сијаси даирәләрә мүнасиб сечилмәмиш бир кејим онун шаһ әзәмәтини мүәјјән гәдәр позурду. Анчаг бу кими сәһләнкарлыглар Иранын 2 мин, 500 ил тарихи олан шаһлығынын сиглэтинә зәрбә вура билмәзди. Чүнки шаһын сарајларында ајыг адамлар, ајыг башлар-көзләр чох иди. Онлар да билирдиләр ки, шаһын бу чәһәтләри, тәбиәтиндәки мә'сум — ушаглыг, јада ки сијаси, дипломатик көрүшләрдәки тәчрүбәсизлик халга хош кәлир, онун дүшмәнләринин тәблиғатынын кәсәрини азалдыр. Ахы бир садә адам садә көрүнүрсә, бу, о гәдәр дә көзә чарпмыр, анчаг Ә'лаһәзрәтин көстәрдији садәлик нәинки онун өзүнү, һәтта бөјүк бир мәмләкәти дә учалдыр. Буна көрә дә Ә'лаһәзрәт севимли мәләкәнин зөвгү, гадын ләјагәти илә кәркин һалда һесаблашырды, өз халгындан, мәмләкәтиндән бу сәһланкарлыглара көрә, јә'ни она јарашмајан сөз, кејим, һәрәкәтлә фәргләнәндә халгынын, мәмләкәтинин буну да јахшы көзлә, јахшы үрәклә јахшылыға јозачағына хатирчәм иди.

Анчаг бу кечә Ә'лаһәзрәтин гара вә нисбәтән ири көзләри гыјылмышды. Бојнуну шах тутараг бахышларыны мәләкәдән кизләдирди. Мәләкә онун бахышларыны тутуб инчикхатир олмасынын сәбәбини сорушмаг истәјәркән шаһ бахышларыны ашағы дикир, мәләкәнин марағыны башга сәмтә јөнәлтмәјә чалышырды. О да шаһын бу чәһдини баша дүшмүшдү. Елә буна көрә дә Күлүстан сарајында Нју-Јоркдан кәлмиш музик-холун чанфүшанлыг, сәнәткарлыг, бүтүн артист әтварлары илә вердији 7 нөмрәли хүсуси консертдән сонра да Ә'лаһәзрәтин јајлыг олдуғуну көрүб ону Сә'дабад сарајына апармағы әриндән рича етди. Чүнки онлар илк дәфә бурада көрүшүб һәмдәм олмушдулар. Һәр дәфә онлар бу сараја гәдәм гојанда Ә'лаһәзрәт хәлвәтчә севимли зөвчәсинин гулағына тәрәф әјилиб мәһрәм сәслә дејәрди, «јадындадыр»?

Одур ки фикирли вә бикеф олса да шаһ севимли мәләкәнин тә'кидилә бу сараја кәлмишди. Онлар үз-үзә отурмушдулар. Сүреја сағ ајағыны сол ајағы үстүнә ашырараг никаран бахышларыны әринә дикмишди вә ону да билирди ки, һәмишә олдуғу кими әри индичә сағ әлини онун сол дизи үстүнә гојачаг, һеч дә ширин олмајан бир тәбәссүмлә дејәчәк: «Бу күн чох јахшысан», сонра креслода отурдуғу һалда әлини онун гычынын диз бүкүшүнә гәдәр сүрүшдүрүб әлавә едәчәк: «Мүтәнасиб шәкилдә арыглајанда чох көзәл олурсан».

Сүреја сон бир нечә илдә ардычыл олараг ешитдији бу сөзләри шаһдан бир даһа ешитмәк истәјирди. Анчаг шаһ бахышларыны јенә дә ондан кизләдир, һеч дә ширин олмајан шаһанә тәбәссүмүнү она көстәрмирди. Белә вахтларда Сүреја нараһат олурду. Онун гадын вүгары сыхылырды. Ону да билирди ки, шаһ ону чох севир, чох, һәтта, чох, чох севир. Буну шаһ өзү хәлвәт јердә дәфәләрлә е'тираф етмишди.

Буна көрә дә мәләкә нараһат иди. О һаглы иди. Чүнки Ә'лаһәзрәти мәшгул едән кәркин фикирләр көрүнүр онун мәләкәјә олан севкисиндән үстүн иди вә гадын да һарада олур олсун, ким олур олсун өз гадын ләјагәтини һәр бир шејдән, һәтта бир мәмләкәтин дә шаһындан, ағсаггалындан вә сијаси ишләриндән үстүн тутур. Сүрејада да инди белә бир һаләт баш вермишди. Ә'лаһәзрәти мәшғул едиб онун севимли арвадына олан севкисини унутдуран сирри өјрәнмәк истәјирди.

Мәләкә буну да јадда сахламышды ки, шаһ һәрдән ондан ушаг кими күсүр, һәтта күсү дә сахлајыр. Белә вахтларда о индики кими бахышларыны ашағы дикир, лагејд, сојуг вә фикирли олур.

Кечән ил гышда, елә бу Сә'дабад сарајында мәләкә нөвбәти барышыгдан сонра шаһдан сорушду:

— Биринчи арвадын Фөвзијәни чох истәјирсән, ја мәни?

Гадын гысганчлығы вә марағы илә верилән бу суалын чавабыны мәләкә габагчадан билирди.

Шаһ өз севимли арвадынын инчә белини гучаглајараг демишди:

— Фөвзијә чох гарагабаг иди. Һәр шејдән утанырды. Өзүнү шән көстәрмәјә чалышса да, бу, она јарашмырды. Ону атам бәјәниб алмышды. Бурада сијаси һесаблар да вар иди. Атам ону тојдан габаг да тә'рифләјиб мәнә севдирмәк истәјирди. Нечә күн тој мәрасими давам етди. Мәмләкәтдә машынларын тәкәрләринә гәдәр чырагбан олмушду. О тојдан јадымда галан елә бунлардыр. Рәһмәтлик атамын бу кими тој мәрасимләриндән хошу кәлирди. Мәним јох.

Ә'лаһәзрәт ахырда һәддиндән артыг чох севдији көзәл мәләкәнин габағында тәмкинини позмадан, киши вүгарыны сахлајараг әлавә етмишди:

— Сәни һамыдан чох севирәм, Сүреја. Сәнә һәр шеј јарашыр, һәтта ағламаг да.

Сүреја шаһын јанында ики дәфә ағламышды. Биринчи дәфә Ә'лаһәзрәт сачларыны сығаллајараг мавијә чалан ала көзләрини ондан евлад көзләјән әринин тәк-түк чаллашмаға башлајан гыса сачларына сыхыб ағламышды. Онда Ә'лаһәзрәт онун һәјәчандан титрәјән гәшәнк додагларындан өпүб көзләрини хәлвәтдә мәләфәнин гырағына силмишди, титрәк сәслә демишди:

— Көзләдијимиз евлад сәнин көз јашларына дәјмәз мәним көзәлим. Шаһлыг ганунлары да көһнәлиб. Бизим севкимизин бөјүклүјү гаршысында бу ганунлар күлүнч

кими көрүнүр. Сарајдакылар елә билирләр ки, мән сәни бошасам, онлардан киминсә гызыны алачағам. Хејир, хејир, Сүреја, мәним сәндән башга севимли гадыным олмајачаг. Мәмләкәтин сәндән башга мәләкәси олмајачаг.

Икинчи дәфә Сүреја шаһ өзү ағлајанда ағламышды. О заман Ә'лаһәзрәтин гызынын 10 јашы вар иди. Гызын анасы Фөвзијәјә «инкилис часусу» иттиһамы вурулдуғдан сонра Ә'лаһәзрәт ону Иранда мәнафеи олан вә өзүнә бу өлкәдә даһа möһкәм ајаг јери дүзәлтмәк истәјән харичи дөвләтләрин тә'кидлә бошамышды. Мисир падишаһынын бачысы олан Фөвзијә Гаһирәјә өз ата јурдуна гајытдыгдан сонра онун јеканә гызы Шаһназ атасынын јанында галмышды. Анасызлыг ушағы сыхса да Шаһназ Иранын вәлиәһди олмаг фикрилә Сараја хош кәлсин дејә анасындан ајры јашамаға дөзмүшдү. Сөһбәтләрдә, фото-апаратларын гаршысында, репортаж, мүсаһибә алынаркән о һәмишә ана јурду илә фәхр етдијини кизләтмәјәрәк, бир күн Иранда сәлтәнәт ганунларынын дәјишәчәјинә, гыз олмасына бахмајараг онун вәлиәһд олачағына инанмышды.

Лакин 10 јашында оларкән Шаһназ баша дүшмүшдү ки, о һеч вахт вәлиәһд ола билмәјәчәк. Чүнки шаһлыг ганунларына әсасән Иранда гадын шаһлыг тачы башына гоја билмәз. Һәтта сарај ганунларына әсасән Ә'лаһәзрәтин Гачар нәслиндән олан гардашы вә бачысы да тәхт-тач саһиби ола билмәзләр.

Шаһназ бунлары бүтүн дәринлији илә дәрк етмишди. Сусуб арзу вә истәкләрини өз ичиндә, гәшәнк көзләринин дәринлијиндә кизләтмишди.

Гыш иди. Онда мәләкә һүндүр дабанлары олан ағ ајаггабыларынын пәнчәләри үстүндә аддымлајараг сол чијнини Ә'лаһәзрәтин сағ бөјрүнә сөјкәмишди. Онлар Шаһназы көрмәк үчүн Күлистана кәлмишдиләр. Шаһназын јатдығы отаға еһтијатла јахынлашырдылар. Бу да Сүрејанын тәклифи илә олмушду. Нә вахт ки Ә'лаһәзрәт евладдан, вәлиәһддән сөһбәт салырды, мәләкә ону гызы Шаһназ илә көрүшә апарырды. Чүнки шаһ гызы илә чох аз һалларда көрүшә билирди. Јај вә гыш тә'тилләриндә Шаһназ харичдән вәтәнә гајыдырды вә атасыны көрмәк үчүн бә'зән она хүсуси мәктуб јазырды. Онун јаздығы нөвбәти көрүш мәктубуну Сүреја охумушду, одур ки, әрини онунла көрүшә апарырды.

Сүрејанын јадындадыр, Шаһназ пәнчәрәләри шәрг тәрәфә бахан кичик отағында јатмышды. Мүхтәлиф-јерләрдә гојулан ојунчаглар гоншу отағын шүшәсиндән ду-

шан саф ишыгда күлүр вә отағын ушаг әһвал-руһијјәсини Шаһназ јатандан сонра да дири сахлајырды.

Шаһназ зил гара сачларыны гу балынч үстүнә сәпәләјәрәк сағ әлини чарпајыдан кәнара чыхарараг јатмышды. Үзүндәки ағры вә анасызлыг ашкар көрүнүрдү.

Ә'лаһәзрәт јеканә гызыны һеч вахт бу сајаг фағыр вә јазыг көрмәмишди. Шаһназын үзүндәки кимсәсизлик ону мүтәәссир етмишди. Шаһ бирдән ычгырыб ағлајанда Сүреја өзүнү итирмишди. Онун һалына үрәји јанмышды. Ағ дәсмалы көзләринин овугларына тәпән әринин сачларындан өпмүшдү. Шаһ бәлкә дә гызынын кимсәсизлијинә јох, өзүнүн әлачсызлығына ағлајырды. Харичи компанијаларын, нефт бизнес вә магнатларынын харичи өлкәләринин сијаси даирәләринин тәзјиги нәтичәсиндә әлачсызлыг һисс едән шаһ өз һалына ағлајырды.

О вахт Сүреја әринин ағладыны көрүб көврәлмишди, ағлајаркән әринин көзләринә сыхдығы дәсмалы чәкиб бурнунун дешикләринә тутмушду. Ағламышды. Евладсызлығына вә әлачсызлығына ағламышды.

Бәс инди Ә'лаһәзрәти дүшүндүрән нә иди? Нијә Сүрејанын көзәллијини һәмишәки кими көрмүрдү? Она шаһанә тәбәссүмүнү көстәрмирди. Нә олмушду, шаһ нијә белә фикрә гәрг олмушду?

Сүреја буну билмирди вә һеч вахт да билмәјәчәкди. Чүнки «гара телефон сәсләнәндә вә шаһ онун күрзә башына бәнзәјән гулаглығыны гулағына јахынлашдыранда бу һала дүшмүшдү. Телефонда ешитдикләрини шаһын башгаларына демәјә ихтијары јох иди. Дејә дә биләрди. Анчаг бу, бөјүк иғтишаш јарадарды. Дүнја бир-биринә дәјәрди.

«Гара телефонда» шаһа јалныз үч сөз дејилмишди. Инкилис дилиндә. «Онунла сағоллаша биләрсән».

Лакин Ә'лаһәзрәт вахт тапыб онунла сағоллаша да билмәмишди. Чүнки она бу хәбәри чатдыранда сағоллашачағы адам артыг һавада тәјјарәдә отурмушду. Тәјјарәни дә өзү сүрүрдү. Онун әлејһинә һазырланмыш тәдбирдән хәбәри јох иди.

Ә'лаһәзрәт «гара телефонун» илан башынын сојуглуғундан билмишди ки, гардашынын башында бир иш вар. Одур ки, башыны ашағы дикиб Сүрејанын прожектор ишығы кими дүз, һәм дә инчә олан ајагларына баханда һәр ан бир лов хәбәр көзләјирди, билирди ки, «гара телефон» сәсләнәндә һардаса ган дүшәчәк, учурум вә чеврилиш јаранацаг.

Әлачсызлыг Ә'лаһәзрәти үзүрдү. О һәјәчандан, нәдәнсә арыг көрүнүрдү. Үзүндәки ики перпендикулјар хәт мүвазн олараг чәнәсинин алт һиссәсинә гәдәр узанырды. Бу хәтләр ону гисмән јашлы көстәрирди. Көзләриндә һәмишә парылдамагда олан ишыг тутгунлашмышды. Сачларындакы ағ түкләр артмышды. Нисбәтән узун бојну гыртлаг наһијјәсиндән сыхмагда олан түнд мави галстук ағ көјнәјинин јахасы да јарашыглы дајанмышды. Дүнја малындан, зөвг вә ишрәтиндән тох вә јорғун көрүнән әлләри, әввәлки чәлдлијини итирмишди, «гара телефон» һәр дәфә сәсләнәндә о бу һала дүшүрдү, узун заман да өзүнә кәлмирди.

Бәстәбој, долу хидмәтчи гадын аста аддымларла кәлиб астанада көрүнәндә Ә'лаһәзрәт әлини Сүрејанын дизи үстүндән көтүрдү. О сәккиз кушәли гызылы падносда кәтирдији ики лимон су илә долу һүндүр шүшә габы миз үстүнә гојаркән шаһ ондан вахты сорушду. Кечә саат бир иди. Һәјәтдәки дирәкләрин саллаг лампаларыны јалајыб кечән сејрәк думан шәһәрин үзәринә санки тор мәләфә чәкмәкдә иди. Атасынын вахтыјла чох севдији вә чох вахт һөрмәтли харичи гонаглары гаршыладығы бу сарајын һавасы шаһа ағыр кәлирди.

Ә'лаһәзрәт отурдуғу јердәчә тез-тез гурчаланырды. Шүшә габлардакы нарынчи рәнкә чалан ичкиләрә бахыр вә бу минвалла бахышларыны Сүрејанын суал долу бахышларындан јајындырырды. О санки «гара телефонун» зәнк сәсини көзләјирди. Лакин о сарсынты ичиндә интизар олса да Сүрејанын көзләриндәки тәәччүбү вә марағы да көрүрдү.

О, севимли мәләкәјә бундан артыг әзаб вермәсин дејә өзүнү мәчбури дә олса шад вә диггәтли көстәрмәк гәрарына кәлди. Шаһ әлини мәләкәнин дизи үстә гојуб шүшә вә һүндүр габлардакы нарынчы ички кими сојуг вә сары бир тәбәссүмлә динди:

— Музик-хола һәдијјә вермәк јадындан чыхмајыб ки..?

Сүреја гисмән мавијә чалан ала көзләриндәки һејрәт вә марағы әринә көстәрмәк мәгсәдилә кирпик чалмадан деди:

— Сән мәни һејрәтләндирирсән, шаһым. Бәлкә бир һадисә үз вериб?

— Хејир, хејир, әзизим, мәним ушаглыгдан белә адәтим вар. Һәрдән булуд кими долуб сусурам. Белә вахтларда мәнә дахили бир зәифлик үз верир. Данышa билмирәм. Елә билмәјәсән сәнин көзәллијинә биканә олмушам. Буну һеч хәјалына белә кәтирмәјәсән. Мәним бу

хасијјәтим бәлкә башгаларына гәрибә кәлсин. Билирсән, әзизим, о заман мән зәиф чәлимсиз бир ушаг идим. Бир күн ады јадымда галмајан бир забитин тә'кидилә Имамзадә Давудун зијарәтинә кетмишдим. Атам о забитә чох инанарды. Имамзадә Давуда чатмамыш атын дырнағы даша илишди. Бу заман мән атын тәркиндән јерә јуварландым. Бу заман нә көрсәм јахшыдыр. Мө'чүзә. Атын тәркиндән ашанда көјдә кимсә мәни гүввәтли голлары үстүнә алыб вә јавашча јерә гојду. Мән ајыландан сонра көрдүм ки, тәркинә миндијим ат да, затиб дә јараланыб. Анчаг мәнә һеч нә олмамышды. Инди ки сәнинлә данышырам, јадыма Марта дүшүр, о мәнә демишди ки, гадын јанында кишинин фикри анчаг вә анчаг гадынын јанында олмалыдыр. Мән инди дүнјанын ән көзәл бир гадынынын јанында отурмушам, фикрим вә хәјалым да анчаг вә анчаг онун хошбәхтлијини вә истираһәтини тә'мин етмәкдир.

Сүреја әринин сојуг әлини кичик овчуна алды, онун сојуглуғундан дискинән кими олду:

— Мән анчаг сәнинлә хошбәхтәм, шаһым. Үрәји сыныг бир гадыны әриндән јахшы баша дүшән тапылармы, әзизим. Әкәр бу кәркин вахтда мәним һаггымда фикирләширдинсә демәли бу дүнјада мәндән хошбәхт бир гадын јохдур. Көрүнүр сыныглыг да хошбәхтлијин бир һиссәсидир.

— Сән сыныг дејилсән, мәним Сүрејам. Дүнја јериндән гопса да мән сәндән ајрылан дејиләм.

— Онда көрүнүр, мәним шаһым, евладсызлығыма көрә мәни бошамајачаг, анчаг үстүмә күнү кәтирәчәксән.

— Анд ичирәм ки, сәнин кими дүнја көзәлинин үстүнә һеч вахт, һеч бир шәраитдә күнү кәтирмәјәчәјәм.

— Нијә, әкәр мәмләкәтин вә Дәрбарын мәсләһәти олса, мән дә бир фәрд кими сәнин евлад хатиринә јенидән евләнмәјинә разы оларам.

— Хејир, бу сөзләри әсла дилинә кәтирмә. Мән сәнсиз јашаја билмәрәм. Мән шаһ олсам да севки гаршысында бир гулам. Сәнин ешгинин гулујам. Бәлкә буну көрмүрсән, әзизим.

Сүреја әринин әлини дизинин үстүндән көтүрүб додагларына тәрәф апарды. Ә'лаһәзрәт бәдәнинин һәр јеринә ишләјән илыг бир өпүшүн хош вә мулајим тә'сириндән «гара телефонун» зәһмини унутду, бир өпүшүн ширинлији ону еlә мәст етди ки, гапыда арыг, дазбаш, әјниндә рәсми сарај палтарында орта әсрләрин чәнкавәрләринә даһа чох охшајан вә икигат олуб баш әјән хүсуси гуллугчусуну көрмәди. О, Ә'лаһәзрәтин кичик доғма гардашынын тәјјарә һадисәсиндә һәлак олмасы хәбәрини титрәк додагларында вә ағлар көзләриндә «әрмәған» кәтирмишди.

* * *

Мәһкәмә просеси һәр дәфә бир бәһанә илә узадылырды. Халг партијасынын ордудакы кизли Забитләр тәшкилатындан бир нечә үзв ашкар едилдикдән сонра Беһзадын да јенидән истинтагы башлады. Бу јени һәбсләр онун мәһкәмә ишини бир аз да ағырлашдырды.

Өз гәддарлығы илә мәшһур олан полковник Мәгами орду сыраларындан тутулан забитләрин ишилә әлагәдар олараг јени е'тирафлар вә сәнәдләр арашдырмаг, тапмаг мәгсәдилә Беһзады јенидән чәк-чевирә салды.

— Мүттәһим ордуда хидмәт едәркән кимләрлә әлагә сахлајырды. — дејә о ири тамаһкар көзләрини Беһзадын солуб ишығыны итирмиш көзләринә дикди.

— Ордудакы забитләрлә мәним әлагәм демәк олар ки һәр күн, һәр саат иди.

— Кимләрин адыны чәкә биләрсән?

— Һамынын.

— Мәнә Халг партијасынын үзвү олан забитләрин ады лазымдыр.

— Мән онларын Халг партијасынын үзвү олмаларыны һарадан биләјдим.

— Сиз Али забитләр мәктәбиндә дәрс дејәркән курсантлара нә өјрәдирдиниз.

— Топчулуг елмини, тактикасыны өјрәдирдим.

— Мән сијаси мәсәләләри сорушурам.

— Өлкәмизә аид нә вар идисә мән онларла мүзакирә едирдим.

Мәгами бирдән ордуда хидмәт едән јүксәк рүтбәли забитләрин вахты илә Беһзадын дәрс аудиторијасында отурдуғуну дүшүнүб бу суалдан јан кечди. Чүнки онлардан бири дә Мәгаминин оғлу иди.

— Мүттәһим, сән јенә дә инад көстәриб Халг партијасынын үзвү олмағыны гәләмә верирсән. Билмирәм өзүнү нијә бу гәдәр онлара мәнсуб етмәјә чалышырсан.

— Мән онларын һаг олдуғуну, өлкәдә ән јүксәк ичтимаи гурулуш олан сосиализми тәтбиг етдикләри үчүн мән онларла һәмкарлыг етмәлијдим. Бурада баша дүшүлмәјәчәк һеч бир шеј јохдур. Бурада ону да билмәлисиниз ки, өлкәдә, үмумијјәтлә дүнјада ичтимаи-сијаси шүур

сәвиијјәси хејли јүксәлиб. Һәтта сиз өзүнүз дә, үч ил бундан габагкы һаким дејилсиниз. Дүнәнкиндән јүксән сәвијјәдә дајанырсыныз. Инди дүнјада ики чәбһә үз-үзә дајаныр. Дүнја социализм чәбһәси вә Капитализм чәбһәси. Дүнјанын бүтүн халглары, хүсусилә зәһмәткешләр, Социализмин капитализм үзәриндә гәләбәси үчүн чалышыр. Дүнјанын кәләчәји социализм илә бағлыдыр. Аллаһ дејәни социализм дә дејир. Бәшәрин аллаһ јолу социализмдир. Мән дә бу јолун јолчусујам. Буна көрә дә өзүмү Халг партијасынын үзвү һесаб едирәм.

Мәгаминин көзләри бәрәлди вә бахышларында ачы бир истеһза парылдады. Бу ачылыгла да деди:

— Чох гәрибәдир, сәнин партијан аллаһы гәбул етмир, амма, куја аллаһ јолу олан социализм дүнја тәнтәнәсини тә'мин едир. Буну нечә баша дүшәк, социалист мүттәһим?

Беһзад күлдү. Һакими јенидән долашдырдығына көрә севинди:

— Буну да чәнаб һаким дедијим кими баша дүшүн. Дедикләримдә нә јалан вар, нә дә гәрибәлик.

— Мүттәһим, сән һеч билирсән ки, нә данышырсан. Сән бу сөзләринлә өзүнү Совет Иттифагы часусу кими гәләмә верирсән. Чүрмүнү артырырсан. Сән доғрудан да гәрибә адамсан.

— Бәли, һаким, мән вәтәнимин, халгымын азадлығы гаршысында тутдуғум ишләрлә әлагәдар өлүм чәзасына мәһкум олдуғуму билирәм. Бурада да гәрибәлик јохдур. Дүнја кеч-тез социализмлә мүнәввәр олачаг. Бәшәрин истисмардан нәчат јолу социализмдәдир.

Һаким Беһзадын иттиһамлары үстүнә јени иттиһам да әлавә етмәк фикрилә мәһкәмәни гуртармыш е'лан етди.

Нөвбәти мәһкәмәдән сонра Беһзад јенә дә хәстәханаја кәтирилди. О чарпајыда бардаш гуруб данышдыглары барәдә фикирләшди. Бу отаға тәкчә шәфгәт бачысы кәлә биләрди. Беһзадын јараларыны бағламаг вә она ијнә вурмаг үчүн.

О әзаблардан вә тәрәддүдләрдән чан гуртармаг мәгсәдилә јенә дә үрәјинин дәрин кушәләриндә сахладығы севки гибләсинә үз тутду. Сүреја илә данышмаға башлады. Көрәсән мәним мәһкәмәдә дедијим сөзләри нечә гаршылајачаг. Көрәсән мәним шаһ әлејһинә олан митинк вә нүмајишләрдә иштиракыма нә дејәчәк, мәним гибләм. Јох, мәним көзәлим, елә билмәјәсән ки мән сизин дүшмәнинизәм, јох. Мән бәшәр тәфәккүрүнүн социализм чағырышынын бир һиссәсијәм. Мәни бу гәрибәликләрә кәтириб чыхаран да сәнин севкиндир, мәним мә'бәдим.

Бунлары дүшүнәркән о билмирди ки, инди Сүреја илә үз-үзә отуруб Беһзад һаггында дүшүнән, ону бу ағыр чәзадан хилас етмәк истәјән шаһ достунун гәрибәликләрини јадына салырды.

О бунлары дүшүнәркән отағын јеканә пәнчәрәси далындан она тәрәф бојланыб чәкилән Мәһтаб јеничә Парисдән гајыдан ана мәләкә Тачүлмүлүкүн тә'киди вәричазәсилә бураја кәлмишди.

— Кет, она де ки, сәһв етдијини бојнуна алсын, мән ону һәбсханадан гуртарарам. — демишди Мәһтаб Тачүлмүлүкүн әлләрини өпә-өпә ағламышды вә онун ајагларына јыхылыб тәшәккүр етмишди.

Анчаг кеч иди. Беһзад социализмин дүнјәвилији һаггында һәрби мәһкәмәдә өз үрәк сөзләринин артыг е'тираф етмишди вә һеч кәсдән дә эвф үчүн мәрһәмәт көзләмирди.

Сејид Әбулгасим Кашанинин мөвизәсинә гулаг асмаг мәгсәдилә Малик шаһ мәсчидинә кәлиб ағанын мәнбәринин лап јахынлығында отурмушду. О дуканчы палтарында иди. Арыг чијинләрини узун голлу боз көјнәји өртүрдү. Сых гара сачлары башына мүнасиб көркәм верирди. Алын мөһрүнү вә чанамазыны да јанында кәтирмишди.

Ајәтулла Кашани нисбәтән сәмими вә зәһимли сәсилә Гуран ајәләриндән охујурду. Онлары дәгигликлә мә'наландырырды. Һамы күнорта намазыны гылмаг үчүн Шаһ мәсчидинә кәлирди. Даһа архаланмаға үмид јери тапмырды. Мәрамларын, мәсләкләрин, нүмајиш вә митинкләрин шаһа күчү чатмырды. Бураја кәлиб Кашанинин кәламлары илә зәнкинләшмәји, аллаһын дәркаһына бағланмағы үстүн тутурду.

Кашани өлкәнин бу күнкү вәзијјәти илә әлагәдар данышырды, үзүнү чаллашмыш саггалы нисбәтән кирдә көстәрмәкдә иди. Әммамәси архаја сүрүшдүјүндән елә бил алны данышырды.

— Әзизләрим, Мүсәддиг кәлди, шаһ кетди, шаһ кәлди Мүсәддиг кетди. Сон ијирми илдә бизим бу ичтимаисијаси һәјатымыз бу чүр јердәјишмәләрдән ибарәт олуб. Инди шаһ тарих сәһнәсинә јенидән гәдәм гојуб. Јенә дә тутһатутдур, гырһагырдыр. Нефт сәнајесинин милиләшмәсиндән сөһбәт јохдур. Бирчә јенилик одур ки, Америка илә Инкилтәрә өз мәнафеләрини горумаг үчүн бирләшибләр. Мән горхурам бу ики сојғунчу өз мәнафеләри хатиринә үчүнчү сојғунчу илә дә бирләшсинләр. О да Совет

Иттифагыдыр. Дүшмәнләр белә бирләшән јердә биз нијә бирләшә билмирик. Нијә һәрә бир партијанын гулпундан јапышыб өлкәни намә'лум бир талејә тәрәф сүрүкләјирләр. Ислам һамы тәрәфиндән гәбул олунан ән күчлү, ән әдаләтли партија дејилми. Мәсчид басылмаз сәнкәр дејилми. Аллаһ адамлары, ислам ашигләри, өлкәни гарәт олан сәрвәтләрини сојғунчуларын вә империалистләрин ганлы пәнәләриндән гопарачагдыр. Һамыны пејғәмбәрин әдаләт бајрағы алтына чағырырам. Ислам алынмаз галадыр.

Бу вахт Малик Беһзадын мәһкәмәсилә әлагәдар гәзетләрин дәрч етдији материаллары көзү габағына кәтирди. Орада Беһзад дејирди: Социализм бәшәрин хилас јолудур.

Бу фикрин тә'сири алтында олан Малик мөвизәдән сонра сорғулар башлајаркән дуруб суал верди:

— Һәзрәти ағаји Кашани, Сизин сөһбәтинизә вә иланијјатдан кәлән кәламларыныза бир нәфәр шәк-шүбһә кәтирә билмәз. Анчаг мән чәсарәт едиб һүзурунуза әрз етмәк истәјирәм ки, дүнәнки гәзетләрдә бир забитин мүһакимәси вахты мүттәһим дејиб: «Мән өлкәнин, халгын вә бәшәрин ничатыны социализмдә көрүрәм». Исламла социализм әгидә е'тибары илә бири-биринә бу гәдәр јахындырса, онлар да бирләшә биләр, ја јох.

Кашани чох әдәбли вә һушлу олан Малики узагдан узаға таныјырды. Анчаг адыны һәлә дә билмирди.

— Оғлум, отур, мән суалына чаваб верәрәм. Әлбәттә исламла социализм бири-биринә мүәјјән принсипләрдә јахындырлар. Анчаг онларын ән бөјүк фәрги аллаһа мүнасибәтдә ортаја чыхыр. Социалистләр аллаһы гәбул етмир, динә дырнаг арасы бахырар. Аллаһсыз дүнја һеч бир варлыг олмадығы кими динсиз чәмијјәтдә дә һәрч-мәрчликдән өзкә бир шеј ола билмәз. Будур онларын фәрги. Анчаг ону да дејим ки, исламла социализмин охшар чәһәтләри дә вар. Ону да кәлән мөвизәмиздә хидмәтинизә чатдырарам.

Кашани бу сөһбәтини гуртармамыш мәсчидә бир дәстә адам кирди. Һај-күјлә Ајәтулланын үстүнә јериди. Кашани мәнбәрдән ашағы енмәдән онлара мүрачиәтлә кәскин сөзләр деди.

Маликлә ики дикәр мө'мин ајаға дурараг кәләнләрин габағыны кәсдиләр. Башыны дибдән гырхдырыб көзүнә гара ејнәк тахан енли күрәк чаван Малики јана итәләјәркән мө'минләрин е'тираз сәси күмбәздә әкси-сәда верди.

Малик бу әзәмәтли сәсдән санки гүввәт алыб ејнәклинин биләјиндән јапышды вә ону дала итәләди.

— Рәд ол бурадан — деди — елә бу галмышды ки, халгын мүгәддәсатына да әл галдырасыныз.

Ики башы гырхыг вә көзү ејнәкли Малики араја алыб дөјмәјә башладылар. Јумруглар һавада ојнады. Мәсчиддәкиләр ики гулдуру дөјә-дөјә мәсчиддән чөлә толладылар.

Мәнбәр башындан ајаг үстә дәһшәтли бир шәкилдә гышгыран Кашани ики нәфәр башыгырхығa вә онлара гошуланлара үзүнү тутуб деди:

— Рәд олун аллаһын евиндән. Гојун һеч олмаса бурада өз дәрдләримизи аллаһа сөјләјәк, еј кафирләр, шаһпәрәстләр. Сизин ихтијарыныз јохдур ки, гараејнәкдә аллаһын евинә кириб мө'минләримизә јумруг галдырасыныз. Мән сизи аллаһа тапшырарам. Гој аллаһ сизин чәзанызы версин.

Кашанинин гәзәблә дедији бу сөзләр јенидән мө'минләри һәрәкәтә кәтирди. Онлар һәјәтә төкүлүб башыгырхылары тутуб әзишдирдиләр.

Малик онлара көмәјә кетмәк истәјәркән Кашани онун голундан јапышды вә деди:

— Сән кетмә, онлар сәнә кин бәсләјирләр. Сәни силаһла вура биләрләр.

* * *

Беһзады Шаһ сағлам, принсипиал бир забит кими тәсәввүр едирди. Мәһкәмәнин онун барәсиндә ағыр чәза чыхармасы шаһын да гүруруна вә нүфузуна зәрбә вурурду. Анчаг онун бир чох күнаһлары е'тираф етмәси Мәммәдрзаја гәрибә кәлирди. Буна инанмырды. Чүнки о билирди ки, досту Халг партијасынын үзвү дејил, һәтта илк мә'луматлара көрә о бу партијанын Забитләр тәшкилатынын да үзвү олмамышды. Бәс нијә Беһзад өзүнү бу кәркин ичтимаи дөврдә Халг партијасынын үзвү кими гәләмә верир, һәтта социализмин бәшәрин ничат јолу олмасыны инандырычы шәкилдә бәјан едирди.

Шаһ досту Беһзады һәрби мәһкәмәнин дәмир чајнагларындан гопармаг фикриндә иди.

Мәләкә Сүреја ичәри кирәндә шаһа елә кәлди ки, отаға бир парча әлавә ишыг ахды. Ај ишығы рәнкиндә солғун сары рәнкдә көзәл бичимли кастјум кејмишди. Јубкасынын әтәкләри дизиндән азча јухарыда дурурду. Бојнуна зәриф ағ шәрф бағламышды. Үзүндә боја, рәнк јох иди, тәкчә додагларына кал бөјрткән рәнкини хатырлајан матик чәкмишди.

— Әзизим, нечә дә көзәлсән. Бу күн сән аја бәнзәјирсән. Бу кастјум сәнә чох јарашыр. Һалливуддакы мәшһур улдузлара өз јерләрини көстәрибсән.

Сүреја мәмнунлуғуну шаһын додагларындан өпмәклә билдирди.

— Мәләкә олмағым Һалливуд улдузу олмағыма мане олду.

— Әзизим, сән нүмунә ола билән бир өлкәнин икинчи шәхсијјәтисән. Мән сәнә даһа мүнасиб тә'рифләр дејәрдим. Анчаг гадыны тә'рифлә дојдурмаг ону өз көләчәк талејинә лагејд етмәкдир.

Шаһын бу сајаг сәхавәтлә комплемент демәсиндән Сүреја белә баша дүшдү ки, шаһ кимәсә јахшылыг етмәк, киминсә голундан тутмаг, ја да узаг сәфәрә чыхмаг истәјир.

— Шаһым, мәни нә илә севиндирмәк истәјирсән. Көрүрәм шадлыг ичиндәсән.

— Еләдир, Сүреја, мән фикирләширәм ки, хәстәханаја кедәк. Мәним мәктәб достумун јанына.

Сүрејанын јадына Беһзад дүшдү. Онун көзләриндә дахили чырпынтыларыны, дујғудуғу, һеч кәсдә олмајаны, гыса ани бахышлары илә онун јанагларыны аз гала јандыран Беһзады тәсәввүр етмәјә чалышды.

— Бизим ишимиз әзәлдән хејрхаһлыг олуб. Нә олар о гәдәр адам хилас етмишик, гој бири дә Беһзад олсун.

— Ичазә версәјдин мән ана мәләкәнин јанына кедәрдим.

— Хејр, сән һәм дә өлкәнин хејријјә ишләринин башчысысан.

Мәгсәд әкәр онунла өлүм гаршысында видалашмагдырса, онда мәним үрәјим сыхылачаг.

— Хејр, әзизим, мән она имкан вермәк истәјирәм ки, күнаһларыны е'тираф етсин. Мән дә ону шаһанә әфв илә хилас едим. Әкәр белә оларса, Заһидинин һөкмүнү бир фәрманла ләғв едәчәјәм. Адыны гојачағам ки өлкәдә фикир азадлығы вар, сосиализмдән биз нәинки горхуруг, һәтта онун тәрәфдарларыны өлүм чәзасындан азад едирик.

Сүреја истеһза илә сорушду:

— Әфв едәндән сонра ону һараја көндәрәчәксән. Ахы бу дөсијә илә бурада јашаја билмәз. Тејмур Бәхтијар онун ганына јерикләјир.

Сүреја Тејмур Бәхтијарын адыны чәкмәклә она шаһанә мәрһәмәтлә лајиг бир вәзифә вердирмәк фикриндә иди.

— Ону мәним көзәлим, јола саларыг кедәр Америкаја, Тејмур Бәхтијара да чох јүксәк бир вәзифә верәрик ки, әмиси гызы чох разы галар.

— Мәсәлән нә вәзифә?

— Бу елә вәзифәдир ки, индијә гәдәр һеч кәс орада ишләмәмишдир.

Сүреја буну баш назир вәзифәси һесаб едиб севинди.

— Һәтта баш назирдән дә јүксәк.

Кечә саат 20-дә шаһ Сарајдан чыхды. О гара ејнәк вуруб гара шлјапа гојмушду. Достуна баш вурмаға кетди. Бу көрүшдән һеч кәсин хәбәри јох иди. Һәтта тәһлүкәсиз органларынын да, дипломатик нүмајәндәләринин дә.

О хәстәханаја кирәркән Беһзад икинчи мәртәбәдән онлары көрдү. Сүрејанын кәпәнәк ганады јүнкүллүјү илә ешидилән аддым сәсләрини үрәјинә һәк едәрәк севкиси илә санки видалашырды. Сонра о тәләсик јатағына кирди вә јорғаны башына чәкәрәк көзләди.

Шаһ вә Сүреја онун јанына кәлмишди...

Бу заман она елә кәлди ки Сүрејанын она баш вурмаға кәлмәси кизли бир севкинин сон хошбәхт чағларыдыр.

Башына јорғаны чәкәб көрүшдән имтина етмәк нә демәкдир. Өзү дә билмирди ки нијә бу гәрара кәлмишди. Өлүм һөкмү гаршысында сон дәфә олараг шаһы вә дүнјалар гәдәр севдији мәләкәни көрмәк гәбаһәт һесаб олунурдуму. Сүрејаны зијарәт етмәк онун тәсәввүр етдији өлүмүн әзабларыны азалдырдымы?

Сүрејанын ајаггабыларынын сәси онун үрәјинин дөјүнтүләринә санки тәзә дөјүнтү кәтирмәкдә иди.

Беһзад нәдәнсә утанырды. Бәлкә мәктәб досту шаһдан утанырды. Бәлкә дә Сүрејадан. Бәлкә дә бу, утанмаг дејилди. Бир аз нифрәт, бир аз килеј, бир аз да гәзәб иди.

Сон 5 илдә ичтимаи әдаләт уғрунда нә гәдәр адам шәһид олмушду. Онларын ганы вә гисасы һаггында дүшмәнләрин сәси һеч јерә чатмырды. Беһзад бу гәзәби, нифрәт вә гисас һиссини онлардан кизләдирди. Әслиндә онун јорғаны башына чәкмәсинин бир сәбәби дә Шаһанә әфвин еһтималындан гачмаг иди. Чүнки о азадлыг јолунда чанларыны гурбан вермиш минләрлә шәрәфли адамын сон анда өлүм әзабларыны дадмаг, бу јолла онларла бирләшмәк истәјирди. Онун фикринчә өз өлүмүјлә халгын мүбаризәсини тәсдиг етмәк али мүбаризәнин бир һиссәсијди. Мәһкәмәдә, верилән суаллардан баша

дүшмүшдү ки, 2-чи зирећли алајын Забитләр тәшкилатынын илк партија тәшкилатынын ады вә сајы ачылмамыш галыб. Буну Әкбәр Шәмширијә чатдырмаг чәһдиндә иди. Буну Әкбәрә чатдырмасајды, о өзү билмәдән илк партија тәшкилатынын фәалијјәтини ача биләрди. Бә'зиләри еләә бу јолла ифша олмушдулар. О бир таныш адам ахтарырды ки буну она десин вә бу јолла Әкбәрин 18 сајлы илк партија тәшкилатыны ачылмагдан горусун. Анчаг инди елә бир адам тапмаг олмазды. Бәлкә дә Мәһтаб бу иши көрә биләрди. Анчаг она да инанмаг олмазды. Нијә она көрә ки, о Сарај адамы иди. Јәгин ана мәләкә Парисдән гајытдыгдан сонра о еви тәрк едәрәк өз ишинин ардынча кетмишдир.

Гапылар тај-тај ачыланда Беһзад бунлары дүшүнүрдү.

Шаһ Беһзады чағырды:

— Беһзад хан, Беһзад. Јатмысан нәдир, дост.

Јорған алтында күчлә нәфәс алан вә аз гала боғулан Беһзад шаһын бу чағырышына чаваб вермәди.

Шаһ бир даһа достуна мүрачиәт едиб мәләкәнин голундан тутду, онун һејрәтдән бәрәлән көзләринә вә тәһгирдән гаралан үзүнә бахды.

— Беһзад чан, бәлкә мәндән инчијибсән. Мән истәјирдим сәнин е'тирафыны ешидим, сәни әфв едим.

Беһзад јенә дә јорғаны башындан көтүрмәди. Дәрин сукут һәр тәрәфи бүрүдү. Мәләкәнин рәнки бир аз да тутулду.

Шаһ да тәһгир олубмуш кими деди:

— Нә олар дост, һәр кәс кәрәк өз талејини олдуғу кими јашасын. Бу чох тәбиидир.

Буну дејиб шаһ кери дөндү вә пилләләрдән ашағы дүшдү.

Сабаһ тездән шаһ јенә дә бу лагејдликдән кәлән дост тәһгиринин тә'сири алтында һәрби мәһкәмәнин Беһзад һаггында чыхардығы гәрары магнитофон лентиндә гулаг асды.

«Мүттәһим, бир даһа сәндән сорушурам, сән Халг партијасынын үзвү олмусан, ја јох.

— Бәли. Мән Халг партијасынын үзвүјәм, чәнаб һаким.

— Сән ордуда сон 7 илдә тәхрибат фәалијјәтинә башлајараг шаһлығы девириб өлкәдә социализм гурулушу һәјат тәрзини бәргәрар етмәкдә олан забитләрин тәшкилати фәалијјәтинә гошулубсан.

— Бәли.

— Сән орду сыраларында ишләјәркән капитан Хосров Рузбеһи танıјырдын вә ондан һансы тапшырыглары алырдын.

— Хосров Рузбеһи мән чох нүфузлу вә савадлы забит һесаб едирәм. Анчаг шәхсән онунла көрүшмәмишәм.

— Бәс дејирсән забитләрлә һәмкарлыг етмисән, нечә олуб ки онларын башчысы Рузбеһлә көрүшмәјибсән.

Беһзад бу суала чаваб вермәјиб сусду.

— Мүттәһим билир ки, Әрфә дәстәсинин фәдакарлығы нәтичәсиндә һәмин забитләрдән 25 нәфәри артыг тутулуб һәбс едилиб?

— 25 нәфәр јох, 26 нәфәр тутулуб. Бири дә мәнәм.

— Сән, мүттәһим јалан данышырсан. Сән өзүнү ингилабчы забитләрлә бир сырада гојмагла Халг партијасына нүфуз газандырмаг фикриндәсән.

— Көрүнүр тарих бу вәзифәни дә мәним бојнума гојуб.

— Һансы вәзифәдән данышырсан, часуслуг, вәтәни сатмагдан данышырсан, сәнин бу е'тирафын сәнә өлүм чәзасы вермәји асанлашдырыр.

— Мән буну нәинки билирәм, һәтта сиздән өзүмә өлүм чәзасы тәләб едирәм.

— Онда нә мәгсәдлә өзүнүзә өлүм чәзасы тәләб едирсиниз.

— Она көрә тәләб едирәм ки, халгымын чәкдији мәһрумијјәтләр, әзаблар, дөјүш мејданларында һәлак олан күнаһсыз адамларын руһу илә бирләшим. Бу, бәлкә дә сизә күлүнч көрүнә биләр. Анчаг бу мәнимчин ифтихардыр. Халг мәним аллаһымдыр. Онун јолунда гурбан олмаг, онунла бирләшмәк демәкдир».

Шаһ магнитофонун дүјмәсини басыб ону сөндүрдү. Ајаға дурду. Беһзадын сон һәрби мәһкәмәдә е'тирафларына көрә она әфв вермәк мүмкүн олмадығыны баша дүшәндә үрәји сыхылды.

Шаһзадә Әшрәф ичазә алыб шаһын отағына кирди. Гардашыны тутгун, әлачсыз, суда батан адамлара мәхсус тәлашда, чырпынтыда көрүб она гәлбән ачыды. Рәнки ағарды. Шаһын јазы мизинин үстүндә гојулмуш сигаретин бирини көтүрүб јандырды. Чәкди.

— Мәним шаһ гардашым, — деди — аллаһ сәни шаһлыг үчүн, гәддарлыг вә дүшмәни мәһв етмәк үчүн јаратмајыб. Аллаһ сәни ејш, ишрәт үчүн, мәрһәмәт көстәрмәк үчүн, һәтта дүшмәни бағышламаг үчүн јарадыб.

Шаһ күлә-күлә деди:

— Әшрәф јенә башладын. Сәнә нечә дәфә демишәм

ки, мүасир шаһ, гәдим шаһлар кими ган төкмәклә мәшғул олмамалыдыр. Һүләнддә, Белчикада, Инкилтәрәдә јашајан шаһларын һәјатына да бир бах. Мән ган-гада, мүһарибә, өлүм шаһы ола билмәрәм. Мән илк тәһсилими Гәрби Авропада алмышам. Авропалыларын мәдәнијјәтинә вә хасијјәтләринә ујғунлашмышам. Мән шаһлығы тарихин архивинә јоллајан Совет Иттифагынын гоншулуғунда јашајырам. Сосиалист өлкәләри әһатәсиндә олурам. Мән бөјүк сүр'әтлә дүнјәвилијә, бәшәрилијә кедән, Орта әсрләрин мүстәбид шаһларыны архада гојан вә онлара истеһза илә бахан јени дүнјанын мүасиријәм. Сән бачым, мәндән нә истәјирсән? — дејә о Рома шәһәриндә бундан сонра гәддар олачағы барәдә чыхардығы гәти гәрары санки унутмушду. О өз аләминдә гәддар олмаг истәмирди вә етдији гәддарлыглары да гәддарлыг һесаб етмирди.

Әшрәф деди:

— Гардашым, сән бу хасијјәтинлә, Пәһләви ханиданыны бада верәчәксән. Шаһлыг гәддарлыг демәкдир. Ән гәдим дөврләрдән башламыш һакимијјәт гәддарлыг үстүндә гурулуб. Гәддар олмасан, ган төкмәсән халг да сәни севмәз. Халг зүлмү севир, јаланы севир, гәддарлығы севир. Аллаһ мәни гадын јаратмасајды, мән өлкәни, шаһлығы нечә идарә етмәји шаһ гардашыма өјрәдәрдим.

Шаһ бачысынын сөзүнү кәсди. О да бачысы кими бир сигарет көтүрүб јандырды вә бунунла әсәбиләшдијини көзә чарпдырды.

Әшрәф ичазә алыб кетдикдән сонра онун шаһ олмаг иддиасы вә еһтирасыны өзүнә гаршы бир тәһлүкә билди.

Һәр дәфә Әшрәфин бу сөзләрини тәкрар ешитдикдә о бир нечә күнлүјә гәддар олурду, өлүм һөкүмләрини имзалајырды. Сонра гашларынын арасы, кичкаһлары гашынмаға башлајырды.

О кечә шаһ һеч кәслә көрүшмәди. Чох фикирләшди. Беһзадын өлүм һөкмүнә гол чәкди. Анчаг Сарај хәлвәтләшәндә јатагдан чыхыб һәјәтә дүшдү вә јенә дә хәлвәт кушәсинә чәкилиб үрәјилә данышмаға башлады.

— Илаһи, — деди — мәнә рәһм елә. Мәним сәсими, ханишими ешит. Мәним севкимә јазығын кәлсин. Сүрејаны евлад саһиби ет. Ја бир дәфәлик шаһлығы јер үзүндән сил, ја да мәнә бир јол кәстәр. Ахы нијә гадын шаһ ола билмир. Ахы нијә, мәним аллаһым. Мәјәр ону киши илә бир јердә јаратмамысан. Мәјәр гадын инсан дејил. Кишинин гадындан нәји артыгдыр. Аллаһым, өзүн сөјлә.

Беһзад Икинчи Ордунун кешикчиләр отағына кәтириләркән һава һәлә гаранлыг иди. Көјдә көз гырпыб сојаран улдузлар әләкдән кечмәмиш ири нохудлара бәнзәјирди. Һардаса хоруз банлајырды. Бу, хоруздан чох бајгушун сәсин хатырлајырды. Сојуг сәһәр нәсими онун ағ көјнәјинин јахасындан ичәри сохулурду, бу заман Беһзадын түкләри өрпәширди, онун јадына полковник Рәһими дүшүрдү. Хасијјәтчә мүһафизәкар олан Рәһимини онун күлләләнмәсинин комисија рәиси тә'јин етмишдиләр. Онлар бир нечә ил әввәл бирликдә Али Забитләр мәктәбини битирмишдиләр. Бири-бирләрини севирдиләр. Беһзады јандыран о иди ки, Онун досту Рәһими бу мәс'улијјәтли вәзифәни өһдәсинә көтүрмүшдү. Беһзад һәм дә белә дүшүнүрдү ки, бәлкә дә Рәһимини сон дәфә јохламаг вә шаһа сәдагәтинин бир даһа сынагдан кечирмәк мәгсәдилә ону күлләләнмә комиссијасынын рәиси гојублар. Нечә дејәрләр бир күллә илә ики һәдәфи вурмаг истәјибләр.

Бә'зән мәсләк саһибләринин өлүм гаршысында тәбәссүм едиб бунунла да өлүмдән горхмадыгларыны о артыг һесаб едәрәк додагларыны бири-биринин үстүнә кипләмишди. Бунун мүгабилиндә о чалышырды ки һамыја, һәтта досту Рәһмијә дә ири көзләрилә бахсын. Көзләринин гүввәсинә вә чазибәсинә инанырды. Әтрафдакылар да санки буну билдикләриндән мүттәһимин көзләринин ичинә бахмагдан чәкинирдиләр. Онлар тәләсик иш көрүр вә ора-бура гачмагла бу күн бөјүк бир адамын күлләләнәчәјини көстәрмәк истәјирдиләр. О исә буну баша дүшүрдү вә билирди ки ону күлләләмәјә тә'јин олмуш бу адамлар һәрәкәтләриндә өз сәдагәтләрини көстәрирдиләрсә үрәкдә, батиндә бу ишә һејфсиләнирләр, дахилән әзаб чәкирдиләр. Беһзад кими ола билмәдикләри үчүн ондан вә өзләриндән утанырлар.

О ирәли аддымлаја-аддымлаја башыны галдырыб Теһранын көјләриндәки улдузлара бахды. Ири улдузларын сејрәклији вә парлаглығы она хош кәлди. Өлкәнин алатoранлыг һәјатында мәһз ири улдузлар көрүнүр, онлар бир халгын вә өлкәнин талејини һәлл едирләр — дејә дүшүндү. Сонра она елә кәлди ки, түнд мавијә чалан көј бир интәһасыз дәниздир, о исә дор ағачы олмајан бир кәми. Туфанлар бу кәмини һәр тәрәфдән дөјәчләјир, ону батырмаг истәјирләр. Кәми исә мүгавимәт көстәрир, һәрдән анчаг бир истигамәтдә кетмәк үчүн она верилмиш рулу сағa, сола һәрләтсә дә кәминин јолуну дәјишә билмир. Анчаг көјдә парлајан ири улдузлар кәмијә јол

көстәрир, ону өз үмуми талејинә доғру јөнәлдир. Туфанлар кәмини көјләрин космик уғултулары, су алты гајаларыјла, һәдәләјир. Кәми исә өз талејинин јолларыны дүз кедир. О мәнзилә чатмаг сәадәтини габагчадан дујдуғундан никбиндир, һәтта бир гәдәр дә сәрбәстдир. Буна көрә дә туфанларын амансыз зәрбәләриндән һәрдән валајлајыр. Кимсә архадан онун голуна тохунур вә Беһзада елә кәлир ки, кәминин истигамәтини дәјишмәк үчүн бу зәрбә она архадан дәјир. Бу заман шаһы вә Рәһимини хатырлајыб фикирдән ајылыр. Шаһ она демишди ки, е'тираф ет, сәнин е'дам һөкмүнү ләғв едим, Рәһими дә күлләләнмә комиссијасынын рәиси олмагла она бөјүк бир мә'нәви зәрбә ендирмәкдә иди.

Архадан она еһтијатла тохунан кичик рүтбәли забит исә ону гаршыдакы кур ишыглы отаға дә'вәт едирди. Беһзад билирди ки, Рәһими һардаса онун лап јахынлығында, гаранлыг бир кушәјә чәкилиб она диггәтлә бахмагдадыр. Боз һәрби кејимләринин ичиндә өз бојунларыны вә аз гала үзләрини кизләдән әскәрләр исә она тәәччүблә бахырдылар. Онларын түфәнкләринин учларына санчылмыш енли сүнкүләри һәтта гаранлыгда да парылдајырды.

Беһзад гапыда ајаг сахлады. Онун әдәб-әркан көзләдијини јахшы билән забитләр ајаға галхдылар. Каскетинин алтындан чал сачлары пыртлајыб чөлә чыхан бир забит она деди:

— Бујурун, отурун.

Бу, полковник Рәһими иди. Бир ан онларын бахышлары тоггушду. Рәһиминин көзләри јухусузлугдан, нәдәнсә јорғун иди, сојуг вә килејли иди. Санки ону бу ағыр сынаға чәкән достундан килејли иди. Бу бахышларда үрәклик вә инчиклик дә вар иди. Беһзад исә ади һалыны позмадан, санки һеч бир һадисә үз вермәјибмиш кими раһат-раһат пәр-пәр чалан бахышларла достуну нәзәрдән кечиртди. Вә институтда охудуғу илләри хатырлады, сонра исә хатирәләр ону чәкиб узаг илләрә апарды.

Беһзад әлләри архадан бағланмыш һалда нимкәтин үстүндә отурду. Әлләринин ағрыдан шишдијини билдирмәсин дејә үзүнү пәнчәрәјә чевирди. О Мәһтаб бир дә Сүреја һаггында дүшүнмәјә башлады. Мәһтаб нечә дә көјрәк, инчә вә көзәл иди. Гара сачлары салхым-салхым ағ бојнуна төкүләрәк санки ојнашырды. Көзләриндәки кәдәр додагларында вә тутгун сифәтиндә көрүнән тәбәссүмләринин архасындан даһа ајдын көрүнмәкдә иди. Сон көрүшдә, чини габлар мағазасынын үстүндәки евдә о кимсәсиз вә үмидсиз көрүнмәкдә иди. «Мәһтаб, ахы нә олуб, мәнә өлүм чәзасы верилсә мән өлүмә јох әбәдијјәтә говушурам. Буна көрә дә сән севинмәлисән. Һејиф ки, о бөјүк мүгәддәс севкимин архасында сәни көрә билмәдим. Сән чох лајиг бир гыз имишсән. Мән исә елә билирдим сән Сарајын мәним үзәриндә чанлы нәзарәтчиси вә күдүкчүсүсән».

Чалсачлы забит Беһзадын үзүнә бахмадан деди:

— Мүттәһим бәлкә бир шеј лазымдыр, бәлкә бир хаһишиниз вар?

Рәһими бу сөзләри дејәркән өзүнүн бир мәдәни чәмијјәтдәки тәләб вә арзулары көзләри габағындан кечди. О вахты илә бу тәләб вә арзулары Беһзадла көтүр-гој едәр, бә'зән дә досту илә һансы доламбач мүнагишәли фикирләр үстүндәсә мүбаһисә едәр, бу мүбаһисә бә'зән һәфтәләрлә күсү илә нәтичәләнәрди.

Беһзад деди:

— Чәнаб полковникдән ганун дахилиндә бир нечә хаһиш етмәк истәјирәм. Хаһиш едәрдим ки, күлләләнмәздән габаг үзүмү гырхым. Хаһиш едирәм ки имкан дахилиндә одиколон да олсун.

Бу сөзләрин јадлығындан полковник јај кими кәрилди. Анчаг буну мүттәһимә билдирмәсин дејә, әмр етди:

— Мүттәһимин әлләрини ачын, она үзгырхан вә одиколон верин.

Беһзада елә кәлди ки Рәһиминин ири чүссәси хејли кичилиб, о көзә көрүнмәјән бир әзаб ичиндә чырпыныр. Онун долу бојну арыгламышды, аддымларындакы һәрби тәнтәнә вә әзәмәт јох олмушду.

Беһзад даш күзкүјә бахаркән гаралыб арыглајыб бир дамчы олмуш үзүндән ваһимә етди. Сон һәфтәләр ичиндә нечә дә дәјишмишди. Алнынын ортасындан кечән дамара бахды. Һәјәчанлы вә әсәби анларда бу дамар габарарды. Инди о һәјәчанлы олса да бу дамар нәдәнсә габармамышды. Алнынын ортасындан кечән дамара бахаркән о һәмишә сәдагәтли досту Әкбәр Шәмширини хатырлајарды. Инди дә елә олду. Әкбәр хошсимасы вә һүндүр боју илә көзләри габағында дурду. Мәһкәмә просесиндә онун Халг партијасынын үзвү олмадығыны исбат етмәк үчүн ортаја гојулан сијаһыларда Әкбәр Шәмширинин ады јох иди. Бу сијаһылар үзвијјәт һагларынын өдәниш сијаһиси иди. Бу сијаһи үзрә бир чох забит тутулмушду вә мәһкәмәјә верилмишди. Нечә олмушдуса Әкбәр Шәмширинин рәһбәрлик етдији илк партија тәшкилатынын мөвчудлуғундан дөвләт мә'мурлары хәбәр

тутмамышдылар. Бундан бәлкә Әкбәрин өзүнүн дә хәбәри јох иди. Ади бир мүнасиб олмајан һәрәкәтлә о өзүнү вә илк партија тәшкилатыны лова верә биләрди. Она нечә олур олсун буну чатдырмаг лазым иди. Буна көрә дә Беһзад бу мә’рәкәдән гачмаг гәрарына кәлди. Бу заман о әтрафдакылара, гапы-пәнчәрәјә, һәјәтә диггәтлә бахмаға башлады. Рәһими достунун бу гәрарыны дәрһал дујду. Чүнки о билирди ки, Беһзад бир гејри ади иш көрмәк вә ја фикир сөјләмәк вахты онун бәдәни јумаг кими јығылар, көзләринин бәбәкләри хырдалашарды. Рәһими бурада гејри адилији Беһзадын гачмаг истәмәсилә әлагәләндирирди.

Беһзад досту Әкбәри истибдадын чәнкиндән гуртармаг вә онун бу ганлы тәдбирләрдә әлә кечмәмәси үчүн үч кәлмәдән ибарәт бир сифариш онун бејнинин дамарларында зоггулдамаға башлады: «Онсәккиз өз јериндәдир»... Әкбәрин рәһбәрлик етдији бир нечә нәфәрлик илк партија тәшкилатынын сајы 18 иди. «Онсәккиз өз јериндәдир» сифариши Әкбәрә чатсајды о чох күман ки, буну баша дүшәчәкди, өлкәдән гачмаг вә ја садәләвһлүклә кедиб е’тираф етмәк фикриндән дә јајыначагды. Бу, Беһзадын күлләләнмәкдән габаг өлкәсинә, халгына вә достуна сон көмәји ола биләрди.

«Онсәккиз өз јериндәдир» үрәк дөјүнтүсүнә чеврилиб Беһзадын бүтүн бәдәнини бүрүдү. О артыг һәр бир шеји јаддан чыхарараг анчаг бу һагда дүшүнүрдү. Әкәр буну Әкбәр Шәмширијә чатдырсајды, о өлүмүн көзләринин ичинә дик бахарды, раһатча сон евинә кедәрди.

«Онсәккиз өз јериндәдир», әкәр бу партија тапшырығыны досту Рәһимијә версәјди нечә оларды? О фанатик шаһпәрәстлији илә бу иши вә сифариши нечә јеринә јетирәрди. Лакин буну Рәһимијә демәкдән чәкинирди. О полковникин шәрафәтли бир адам вә забит олмасына һәлә дә инанырды, бу иши баша чатдырмаг Рәһими үчүн мүмкүн дејилди. Чүнки о шәрафәтли забит олдуғундан иди ки, она верилән тапшырығы вәтәнә хәјанәт һесаб едиб көз јашлары илә она биканә бахачагды. Бәс нечә олачагды... Әкбәрә нечә бу хәбәри чатдырмалыјды.

Бу заман Беһзад јенә дә гачмаг вә бу хәбәри достуна чатдырмаг вә сонра раһат вә асудә өзүнү дөвләт мә’мурларына тәслим етмәк вә өзүнүн мәһкәмәдә өзүнә гаршы тәләб етдији өлүм һөкмүнү ачыг алнынла гаршылајарды.

Сәһәр саат дөрдү кечмишди. Икинчи Ордунун һасарланмыш ири һәјәтинин шәрг тәрәфиндә уча-уча гованг ағачларына чыхан вә мәһкәмәдә өзүнә өлүм һөкму тә-

ләб едән Беһзадын күлләләнмә сәһнәсинә бахмаг истәјәнләрдән бири дә Малик иди. Она һәрби мәһкәмәнин бу һөкмүнү Ләвасани демишди. Һәлә Теһрана тәзә кәләндә Малик һәрдән мәһлә ушаглары илә бурада күлләләнмәјә мәһкум олмушларын ганлы сәһнәсинә бахмаға кәләрди. Онда ағача чыхараг бә’зән забитләрин вә ја әскәрләрин шаллагланмаларына вә ја күлләләнмәләринә бурадан үрәк ағрысы иилә бахарды. Бу јер Малик үчүн горхулу бир нағыл кими иди. Һәм горхулу, һәм мараглы. О кечә Маликин көзләринә јуху кетмәмишди. Анасы нечә дәфә фикирли оғлуна јахынлашмышды, сорушмушду, лакин Малик анасына Беһзадын күлләләнмәси һагда бир сөз демәмишди. Инди о гованг ағачына чыхыб һәрби тә’лим мејданына бахмаг әвәзинә сәһәрин үфүгдәки илк ишыгларына бахырды. О бу күн сәһәр көрдүкләрини Шаһ мәсчидиндә мө’минләрә данышачагды. Һамыны өз зирәнклији илә һејран гојачагды.

Сәһәр саат дөрдү кечмишди. Әскәрләр фарағат һалында дајанмышдылар. Һамы Рәһиминин әмрини көзләјирди. Рәһими һәјәтин о башында вар-кәл едир, дүшүнүрдү. Дахилән сарсылыб әзаб чәкмәкдә иди. Буну билән забитләр иш үчүн она мүрачиәт етмирдиләр. Ону даһа чох дүшүндүрән она тапшырылан вәзифәни ичра етмәк игтидарында олмамасы иди. О, Беһзадын өлүм сәһнәсини тәсәввүр едәркән өзүнә нифрәт едирди. Ахы нијә дә онлары үз-үзә гојмушдулар. Бундан ким зөвг алмаг истәмишди. Тејмур Бәхтијар, ја шаһ. Инсан бу сајаг гәддар олармы... Бу өлүм сәһнәсини тәсәввүр едәркән үрәјиндән гопан зәиф сәсләр санки она ришхәнд едирди. Беһзадын өлүм һөкмүнү голтуг чибиндә кәздирирди.

Көјдәки ири улдузлар да ағарыб јох олмагдајдылар. Булудсуз сәманын рәнки хошбәхтлик рәмзи кими адамын үзүнә күлүрдү.

Беһзады һәјәтә чыхаркән Рәһими онун аддымларындакы әзәмәтә вә кәркинлијә диггәтлә бахды вә о әскәрләрә күлләләнмә әрәфәсиндә верилән күллә дарагларынын сахландығы отаға кедиб бир даһа Беһзада тәрәф бахмады.

Забитләрдән бири ирәли кәлиб Беһзаддан сорушду:

— Мүттәһим, бәлкә бир истәјиниз вә ја хаһишиниз вар?

— Вар! — дејә Беһзад дири бир сәслә она тәрәф бахан әскәрләри һејрәтдә гојду. — Хаһиш едирәм мәним көзләрими бағламајасыныз, мән өлүмүн көзләринин ичинә бахмаг, бир дә атәш әмрини өзүм вермәк истәјирәм.

Мән истәмирәм ки бурада мәни танығанлар мәним өлүмүм үчүн виҹдан әзабы чәкснләр.

Бећзаддан бу ики сон хаһиши көзләмәјән кичик рүтбәли забит сарсылыб мүвазинәтини итирән кими олду. Онун сон хаһишләри барәсиндә Рәһимијә мә'лумат вериләркән полковникин бүтүн бәдәнини тәр басды. О бир даһа Бећзады нә гәдәр һәссас олдуғуна инананараг мүттәһимин бу хаһишләринин дә јеринә јетирилмәси һагда тапшырыг верди.

Һүндүрбој, гарајаныз бир әскәр Бећзадын һәрәкәтләринә, сөзләринә диггәт кәсилмишди. Бу, Бећзадын көзләриндән јајынмамышды. Һардаса о әскәри көрмүшдү, анҹаг јадына сала билмирди. Бу әскәрин көзләриндәки марағы вә ҹошғунлуғу көрдүкдән сонра Бећзад бир гәдәр өзүнү инандырмышды ки, Әкбәрә көндәрәҹәји сифариши бу әскәрә десә о бу ишин өһдәсиндән кәлиб Әкбәрә ону чатдыраҹаг.

Вахт јахынлашырды. Һәр шеј битәҹәкди. Әкбәр исә истибдадын ганлы пәнҹәләриндә чырпындыгҹа о өз сонев индә дә раһатланмајаҹагды.

— «Онсәккиз өз јериндәдир», бу фикир јенә дә онун бүтүн ә'залярында бир ағрыја чеврилди. О бир даһа көзләри илә һәман әскәри ахтарды. Узагда о да Бећзада диггәт кәсилмишди. Санки күлләләнән бу забитин сон үмидләрини дујмушду. Бећзадын сифәтиндә јени үмид гығылҹымлары көрүнәркән әскәрин үзүндә һеч кәсин көрә билмәдији бир тәбәссүм гығылҹымы көрүндү вә јох олду.

Бећзад бу гәрара кәлди ки, сирри бу әскәрә вермәк олар. Бу гәрар онда бөјүк бир истәјә вә ирадәјә дөндү. Мејданда әскәрләр бири-бирләриндән беш аддым аралы дуруб фарағат һалы алдылар. Бећзад онларын аралары илә аддымлајараг е'дам јеринә, бош вә һүндүр дивара тәрәф кедирди. Һүндүрбој, күләрүз әскәрә јахынлашдыгҹа о «Онсәккиз өз јериндәдир» сөзләрини үрәјиндә тәкрар едирди вә инанырды ки, бу сөзләри јалныз бу әскәр апарыб өз јеринә чатдыраҹаг вә бу минвалла о сон борҹуну верәҹәкдир.

О узагдан әскәрин үзүнә баха-баха аддымлады вә она чатаркән бири-бириндән нечә аддым аралы дуран дикәр әскәрләрин ешитмәјәҹәји бир сәслә деди:

— «Онсәккиз өз јериндәдир!».

Әскәрләрин чанлы дәһлизи һәјәтин о башына гәдәр узаныб кедирди. Бећзад кечиб кедәнә гәдәр әскәрин сифәтиндә әмәлә кәлән дәјишиклији диггәтлә јохлады. Әскәр дәрин дүшүнҹәләр ардындан мүттәһимә бахырды. Бу дүшүнҹәләр ичиндә шүбһә гығылҹымлары да вар иди. Әскәр өз аләминдә фикирләширди, «мүттәһим «Онсәккиз өз јериндәдир» сөзләрилә нә демәк истәјир, бу сөзләри нә үчүн мәһз онун јанындан кечәркән сөјләди? Әкәр бу сирр дејилсә нә үчүн ону анҹаг мәним ешидәҹәјим бир сәслә деди?».

Ағаҹ башында јарпаглар арасындан Бећзадын бу һәрәкәтини көрән Малик дә әскәр кими шүбһәләрә гәрг олду. Сонрадан Бећзадын кери дөнүб дивара сөјкәнәркән дәрһал һәман әскәрә бахдығыны да көрдү, бурада бир сиррин кизләндијиндән шүбһәләнди.

Әлиндә бир нечә гат олмуш ағ јајлыг тутан кичик рүтбәли забит ирәли кәлиб Бећзадын көзләрини бағламаг истәди.

— Лејтинант, мәним көзләрими бағламаг лазым дејил. Мән өлүмүн көзләринин ичинә бахмаг истәјирәм.

Әскәрләр мүттәһимдән отуз аддымлыгда ики ҹәркә олуб әмрә һазыр һалда дајандылар.

Рәһими әлли метр гырагда забитләрлә данышараг өлүм сәһнәсини көрмәмәк үчүн далысыны Бећзада тәрәф чевирмишди. Елә бу заман о Бећзадын кур сәсини ешидиб нараһат олду:

— Биринҹи ҹәркә үч аддым ирәли! — дејә Бећзад тәшәббүсү әлинә алды.

Әскәрләрин бир дәстәси үч аддым ирәли јеријиб әмрә һазыр һалда дајандылар. Һамынын дамарларында ган донмушду. Забитләр, мүхбирләр, гонаглар Бећзадын бу сәсиндә гејри ади бир гүввәт һисс етдиләр.

— Икинҹи ҹәркә ики аддым ирәли!

Әскәрләр һәрби гајда илә ики аддым ирәли јеридиләр.

— Атәшә һазырлаш! — дејә Бећзад уҹадан фәрман верди.

Түфәнкдәки кәләкедәнләрин полад сәси мејдандакы сүкуту бир даһа позду.

— Гаршыдакы һәдәфи нишан алын!

Бу әмри верәркән Бећзадын көкс гәфәси санки габарды. Рәһиминин нәфәси тутулан кими олду. О бу өзбашыналығын гаршысыны алмаг үчүн нә исә демәк истәјәркән, әскәрләри нарасында кимсә ҹавабдан деди:

— Гардашлар, јанлара атын!

Бу, Бећзады «сон үмиди» олан әскәр иди.

Бећзадын күчлү вә гәти әмри бүтүн фәзаны титрәтди:

— Иран халгларынын азадлығы вә сәадәти уғрунда чарпышан Беһзада — мәнә атәш!!

Ијирми силаһдан ачылан атәш санки бүтүн Теһранын үзәриндә көј курултусу вә шимшәк кими сәсләнди. Бир ан һәр јер ишыгланды. Һамы көзләрини түфәнкләрдән галхан ағ түстү пәрдәләринә дикди. Беһзад ағзы үстә јерә јыхылмышды. О башынын архасында шиддәтли ағрылар һисс етди. Чүнки күлләләр ачыларкән о архаја тәрәф итәләнди вә башы дивара дәјиб јараланды. Анчаг әскәрләр онун башыны вә үрәјини нишан алмамышдылар.

Беһзад она јахынлашан кичик лејтинантын сүр'әтли аддым сәсләрини вә башынын архасында бир истилик дә дујду. Сонунчу «хилас» күлләсилә Беһзад һәјатынын сона чатдачағыны дүшүндү. Буна бахмајараг о бәдәниндә күт вә кејләшән ағрылар да һисс едирди.

Әскәрләрин сырасында кимсә ичин-ичин ағлајырды. Һамынын кирпикләриндә гургушун ағырлығы вар иди.

* * *

Кичик лејтенанта кечә икән Беһзады Мискәран гәбристанлығында басдырмағы тапшырмышдылар. Кизлиндә Беһизадын күлләләнмәздән габаг сифаришини алмыш әскәр исә кичик лејтинанта көмәкчи верилмишди.

Малик бу дәһшәтли сәһнәни көрдү, ағачдан дүшүб һалынын писләшдијини дујуб гуру торпаг үзәриндә отурду. Индијә гәдәр белә сәһнәни нә ешитмишди, нә көрмүшдү. Беһзадын мәрд вә горхмаз сәси онун гулагларында һәлә дә сәсләнмәкдә иди. Һәлә дә барыт ији јарпаглар арасында кәзирди. Надирија чатанда артыг һава ишыгланмышды. Тәк-түк адамлар ишә тәләсирдиләр. Бу заман онун јанында бир һәрби машын дајанды. Машындан дүшән үч әскәр шәһәрин мүхтәлиф сәмтләринә јолландылар. Һүндүр әскәри архадан танıјан Малик она јахынлашыб сорушду:

— Әмиоғлу, бир шеј сорушсам, инчимәзсән?

— Хејир, бујурун. — дејә әскәр тутгун бахышла она бахды.

— Мән Беһзадын күлләләнмә сәһнәсини көрдүм. Буна ағач үстүндән бахырдым. Бу чох дәһшәтли сәһнә иди. Бу аллаһсызлар нијә белә едәдиләр... Бу аллаһа хош кетмәз.

Әскәр онун бу сөзләриндән нараһат олуб динмәдән кетмәк истәди. Лакин Малик она бир даһа јан алыб деди:

— Гардашым, мән билирәм, сән азәрбајчанлысан. Беһзад сәнин јанындан кечәндә бир нечә сөз деди. Бәлкә вәсијјәт иди, бәлкә тапшырыг иди. Анчаг нә идисә ону мәнә де. Бәлкә...

Әскәрин сусузлугдан вә дәһшәтдән гуп-гуру олмуш додаглары арасында бу сөзләр ешидилди: «Онсәккиз өз јериндәдир»...

— «Онсәккиз өз јериндәдир»... Чох гәрибә сөзләрдир, баш ачмаг олмур ки бунлар нә демәкдир.

Әскәр боғуг вә тутгун сәслә деди:

— Бу, бәлкә дә бир тапшырыгдыр, о буну мәнә е'тибар едиб. Мән билмирәм нә едим. Галмышам мәәттәл.

Малик она тәрәф әјилиб јавашча деди:

— Чох сағ ол ки, бу сирри мәнә ачдын. Мәним адым Маликдир. Надиридә баггал дуканында ишләјирәм. Сәнә көмәк лазым олса мәнә де. Мәнчә Беһзад бу сөзләри сәнә демәклә, ону јајмаг, кимәсә чатдырмаг мәгсәдилә дејиб.

— Аға Малик, мәним дә адым Рзадыр. Тәбризлијәм. Мәним дә сәнә е'тибарым вар.

Малик деди:

— Мән дә сәнин кими фикирләширәм. Кәл онда белә едәјәк. Сән көмүр көтүр, мән дә тәбашир. Шәһәрдә нә гәдәр дивар, тәхтәпуш вар һамысынын үстүндә јазаг: «Онсәккиз өз јериндәдир». Гој бу сөзләр кедиб чатсын һијәсинә.

Рза әлавә етди:

— Алтында да јазаг «Беһзад».

* * *

Сәһәр саат сәккиз иди. Теһранын шимал тәрәфләриндәки Ә'јан мәһәлләләриндә адам һәлә сејрәк иди. Рәһими өз фикир вә әзаблары илә чәнкәләшә-чәнкәләшә өмрүнүн сон јолларыны кечиб кедирди. О бир нечә күн бундан габаг гәт етмишди ки, Беһзадын күлләләнмәсинә бир саат галмыш әскәрләрә верилән күллә сандыгчаларыны бош күллә сандыгчалары илә əвәз етсин вә бу јолла өз пагон достуна сон борчуну вериб сонра да интиһар етсин. Гәрарынын биринчи һиссәсини јеринә јетириб кичик лејтинанта да тапшырмышды ки, јухарыдан верилән тапшырыға әсасән сон «хилас» күлләси бош олмалыдыр.

Инди Рәһими гәрарынын икинчи һиссәсини јеринә је-

тирмәк үчүн мүнасиб јер ахтарырды. О бундан сонра орду сыраларында хидмәт едә билмәзди. Бу һәрәкәтилә о һәм дөвләтин әмрини јеринә јетирмишди, һәм дә өз достуну мүтләг өлүмдән хилас етмишди. О даһа һеч кәсә вә һеч нәјә инанмырды. Онун үчүн даһа һеч бир һәгигәт јашамырды. О кетдикчә диварларын, тахтапуш вә мағаза гапыларынын үзәриндә јазылмыш бу сөзләри охујурду: «Онсәккиз өз јериндәдир. Беһзад».

Мәһтаб бу вахт Беһзадын шәклини көзләри габағына тутуб ағлајырды. Үмидләрини итирмиш адамлар кими голлары сусдалыб јанларына дүшмүшдү. Сон үмиди Беһзадын һәрби мәктәб досту, сијаси ишләрдән һәмишә кәнарда галмаға чәһд едән Рәһимијә иди. Анчаг о Беһзады бу мүтләг өлүм туфанындан «хилас» едә биләрди. Буна көрә дә о сон үмидини итирмәмишди. Тез-тез көз јашларыны силиб пәнчәрәнин шүшәсиндән күчәјә бојланырды. Бөјүк бир мө'чүзәнин баш верәчәјини көзләјирди. Анчаг бу мө'чүзә Беһзады «хилас» едә биләрди.

Һава там ишыгланаркән кејиниб ону нисбәтән јашлы вә мүсәлман олмајан бир арвада охшадан адам кими евдән чыхды, бир баша Мискәрабада јолланды.

* * *

Малик мағаза мүдири Һәкиминин евинә кедиб кәләндән бүс-бүтүн дәјишмишди. Зирәнк, гајғыкеш, һамыја көмәк едән, анасыны һәр күн гучаглајыб өпүб ишә јолланан, ахшам гаранлығда евә гајыдан Малик инди лагејд вә пәришан олмушду. Әјри гашлары чатылмышды. Көзләринин шишәси үзәринә санки думан чөкмүшдү. Күлмүрдү, әввәлки кими сөһбәтчил дејилди. Һадисәләрин ардынча дүшәрәк ону изләјиб митинкләрә, нүмајишләрә гәдәр кетмәк һәвәсиндән галмышды.

Һәкими дә онун бу сајаг дәјишмәсиндән тәәччүбләнирди. Анчаг бу јенијетмә чавандан һеч нә сорушмурду. Әввәлләр һәр күн сәһәр шәһәрдә баш верән һадисәләрдән өз мағаза саһибинә мә'лумат верән Малик инди һеч көшкләрдән гәзет дә алмырды. Тәфсирләр, һадисәләр, шајиәләр әсрарлы атмачалар, сијаси һүчумларла, һәдәләрлә долу олан 20 бә'зән 30 сәһифәлик гәзетләр көшкләрдә Маликин јолуну көзләјирди. Һәрдән үзә дүшүб алдығы гәзетләр дә мағазада башына галмышды.

Бу көзләнилмәз дәјишиклик Маликдә мағаза саһиби Һәкиминин евинә кедиб кәләндән сонра башламышды. Бунун сәбәбини һеч кәс билмирди, һәтта Маликин анасы да.

Малик Надири күчәсинин меjдана ачылан јериндә ики мәркәбәли бинадан башга һеч нә көрмүрдү. Бу евдә доғулуб бөјүјән Фириштәдән өзкә һеч нә илә дә марагланмырды.

Анасы вә үч гардашы илә бирликдә Азәрбајчанын Сараб рајонундан көчүб Теһрана кәлән, әслиндә исә дидәркин салынан вә сүркүн едилән Малик пајтахтын үчсуз-бучагсыз көрүнән гојнунда гәрибә бир гуш кими чырпыныб кәдәрли бир севинч ичиндә ојана бу јана гачыр, шәһәрин кур һәјатыјла нәфәс алыр, онун көзәллијинә һејран галырды. Кино театрлар гаршысында дајаныб ири афишалардакы тәсвирләрә, артистләрә, вуруш сәһнәләринә көзәл әндамлы лүт гадынлары сејр етмәкдән дојмурду. Теһран јенијетмә чаван олан Маликин башыны думанландырыб ушаглыгда көрдүјү әзаблары вә мәһрумијјәтләри она тәдричлә унутдурурду.

Анасынын чөрәк јапдығы тәндир, ондан бир гәдәр кәнарда бәстәбој килас ағачы, Тачјар чајынын зүмзүмәси, евләринин габағында көјә учалан дүм-дүз говаг ағачлары, һүсусилә чох севдији шыг-шыг алма ағачлары, мал бәјиртиси, гузу мәләртиси, гоншуда халча тохујан дәскаһын саат сәси кими мүнәззәм таггылтысы, кәнд ушаглары, онларын көјдә ағ көјәрчин кими мајаллаг салан чәрпәләнкләри, — бүтүн бунлар артыг Маликин көзүндә бир нағыла вә јухуја чеврилдији һалда Теһран һәјатынын һәрч-мәрч, түстү-думан, матор курултулары, диләнчи јалварышлары сүрүчү бағыртылары, мүасир харичи машынларын хош, үрәк ачан рәнки, шүтүмәси мүгабилиндә чылыз көрүнән фајтон вә араба чархларынын хар[ы]лтылы сәси, атларын сағрыларына тез-тез енән вә сәрт сөјүшләрлә мүшајиәт олунан гамчы фышылтылары, ичиндә көһнә көрүнән кәмә кими гәрг олмагда давам едән кәнд хатирәләри артыг шәһәрли олмуш Малики тәрк едирди.

Өзүнү шәһәрли һесаб едән, аз мүддәт ичиндә бу нәһәнк шәһәрин сајсыз-һесабсыз кино театрларынын, күчә вә мејданларынын јерләрини адларыны билән, ше'р дејиб мүштәри сәсләјән табагчыларын сәсләрини хасијјәтләрини өјрәнән, машынларын, филм вә артистләрин адларыны әзбәрләјән Малик инди нәдәнсә Теһраны да унутмаға башламышды. Теһран әзәмәт вә көзәлликләри илә онун көзләриндән дүшмүшдү.

Инди Маликин үрәјинә, көзләринә хатирә вә тәсәвүрләринә бир чүт мә'сум, меһрибан көз һаким кәсил-

мишди. Бу көзләр Маликин көзләрини елә тутмушду ки, о һәтта севимли анасыны да јаддан чыхармышды.

Фириштә, бу 12 јашлы көјәрчин гыз Маликин һәјатыны вә тәсәввүрләрини алт-үст етмишди.

Илк дәфә ону мағаза саһиби Һәкиминин евиндә көрмүшдү. Онда Фириштә бөјүк күзкүнүн габағында дајаныб гап-гара шәвә сачларыны дарајырды. Ачылмыш һөрүкләрини ојнадыб далғаландырырды.

Һәкими баша дүшмәк истәјирди ки Малик нә үчүн сон вахтларда ондан утаныр. Она елә кәлирди ки, мағазада сатылан маллардан галан хырым-хырда, гәпик гурушлары Малик она вермәдијиндән утаныр. Анчаг Һәкими сәһв едирди. Маликин бу сајаг дәјишилмәсинин сәбәби башга иди.

Јај вахты иди. Малик ахшам саат 7-дә мағазаны бағлајыб һесабы тәһвил вермәк үчүн Һәкими килә кәлди. О белә вахтларда сабаһын да сатыш гијмәтләрини мағаза саһибилә мүәјјәнләшдирирди.

Ахшам саат 8 иди. Теһранын јандырыб јахан күнәши артыг гүруб јеринә әјилмишди. Һәкиминин арвады Малики көрән кими деди:

— Нә јахшы олду ки, кәлдин, Малик чан. Фириштә халасы килдәди. Күчәдә митинк олдуғундан гызы халасы чөлә бурахмајыб. Гыз отуруб орада бизи көзләјир. Бир аздан һава тамам гаралачаг. Һәкимијә дејим, кет ону көтүр кәл. Сон вахтларда билмирәм нијә ушагдан белә никәранам, Шәһәрдә митинк, нүмајишләр артдыгча һамы өз арвад-ушағындан никәрандыр. Билирсән бала, сән дә мәним оғлумсан. Фириштә гәд-гәвварәли олдуғундан өз јашындан бөјүк көрүнүр. Никәранлығым да бундандыр. Аллаһ еләмәмиш башына иш кәләр. 12 јашы вар, баханда дејирсән бәлкә 18 јашындады. Бу никәранлыг мәни өлдүрүб...

Һәкими арвадынын никәранлығыны онун гарабуғдајы үзүндән дә көрүрдү.

Фириштәнин халасыкил дә Надири мејданынын јахынлығында јашајырды. Һәкими адреси ајдынлашдырмаг үчүн изаһат вердикчә Малик башынын һәрәкәти илә ону тәсдиг едиб дедикләрини анладығыны билдирирди.

Малик Надири проспектилә мејданын кәсишдији јердә дајаныб дурду. Бу заман тәләбәләрин нүмајишинин сон сәфләрини көрдү. О билирди ки, тәләбәләр Руһанијјәтин тәләбини мүдафиә едәрәк тез-тез нүмајишә чыхырлар. Онларын ағ парчалар үзәриндә јаздыглары шүарлары охуду. «Чәнуб шәһидләринин ганыны алачајыг», «Јашасын Исфаһан вә Хузистан шәһидләри», «Демократик, сүлһсевәр тәшкилатлара азадлыг!».

Бирдән тәләбәләр дәһшәтли бир сәслә әлләриндә дашыдыглары шүарлары учадан сәсләндирдиләр. Дөрд тәрәфә јајылан бу сәсләр һамыны евләрдән вә мағазалардан чыхыб тамашаја чәлб етди. Бу вахт дөрд полис машыны тиндә дајаныб сигнал верди. Машындан төкүлән полисләр нүмајишчиләрә һүчум етди. Тәләбәләр полисә гаршы мүгавимәт етмәјә башласа да дурум кәтирә билмәјиб Јусифабада тәрәф гачмаға башладылар.

Малик тәләбәләрә гошулуб кетмәк истәркән јанындакы һәјәт гапысы тајбатај ачылды. Гапыдан чыхан Фириштә вә онун бәстәбој гарајаныз халасы иди. Малик јериндәчә мыхланыб галды. Фириштәнин учлары гара алов кими ојнајан сачлары вә бир дә гызын горхаг аддымлары онун үрәјинә санки алов төкдү. Онун Маликә јанашыб тәһлүкә һисси ичиндә нәсә демәк истәмәси дә Маликә хош кәлди. Фириштәнин һәјәчан долу көзләри сон дәрәчә гәшәнк олдуғундан Малик сарсылды.

Архадан Фириштәнин халасынын нә дедијини дә Малик ешитмәди.

Фириштә күчәдәки гарышыглыгдан горунсун дејә Маликә јан алыб она сығынан кими олду вә деди:

— Кәл, гачаг.

Малик онун әлини тутуб проспект боју гачмаға башлады. Бу вахт о санки ганадланыб гуш кими учурду.

Фириштә дә она индијә гәдәр таныш олмајан һиссләр кечирмәјә башламышды. Онун көзләри гүруб етмәкдә олан күнәшдә, фикри исә Маликин бәрк-бәрк јапышдығы әлинин истисиндә иди.

«Рекс» кино театрынын јанындан кечәркән дајандылар. Икиси дә төвшәјирди. Бир нечә бәдии филмин ири афишалары бинанын чөл диварларыны бәзәмәкдә иди. Һамы тәләбәләрин нүмајишинә гошулуб кетдијиндән бу издаһамлы күчәдә адам сејрәлмишди.

Малик Фириштәнин әлини бурахыб голундан јапышды. Төвшәјә-төвшәјә:

— Бу кинодан јаман хошум кәлир. Бизи көзләмәсәјдиләр билет алыб кедәрдик. — деди.

Фириштә афишаларда космик адамларын әлләриндә тутдуглары гәрибә силаһлара бахыр, һәм дә Маликә чаваб верәчәји һагда дүшүнүрдү.

— Мән бу филми көрмүшәм. Мәктәб ушаглары илә биркә бахмышыг. — дејә о Маликин үзүнә бахмагдан һәја едәрәк көзләрини афишаларда кәздирир, һәм дә

Маликин истәјинә гошулуб кино театра кирмәк истәјирди. Анчаг о бу филми көрмәмишди. Маликә јалан демәклә о гәдәр дә ана ата өјүдләринә пабәнд олмадығыны сүбут етмәк фикриндә иди.

Малик онун гәшәнк көзләринә далыб горхмадан деди:

— Мәнимлә бу киноја бир дә бахарсан, Фириштә? Сабаһ билет алым?

Фириштәнин үрәји гуш кими чырпынмаға башлады.

— Бачымла бирликдә кәлә биләрәм. Анчаг анам кәрәк билмәсин. — деди.

— Сабаһ күндүз. Сән мәктәбдән чыханда. Нечәдир, Фириштә?

Гыз динмәди. О дүшүндү ки бир бәһанә илә анама халам килә кетмәк истәдијими билдирәрәм. Нијә синиф јолдашларым кәлиб филмә баха билир, анчаг мән һәлә бу филмә баха билмәмишәм.

Малик ону габаглады:

— Бах, онда Фириштә чан, сабаһ мәктәбдән чыханда сәни бурада көзләјирәм.

Онларын көзләри вә ити бахышлары бир анлыг тоггушду. Гызын гәшәнк көзләриндә парылтылар ојнајырды. Тәәччүб, һејрәт, мараг, бир дә һәлә дә мүәјјәнләшдирә билмәдији илаһи бир истәк бу көзләри даһа да гәшәнкләшдирмишди.

Маликин кирдә үзүндә тәкчә бир шеј көрүнүрдү. О да Фириштә иди. О бу гыздан башга һеч нә көрмүрдү. Гызын додаглары вә бу додагларын чан алан һәрәкәтләри... Малик бунлардан башга һеч нә көрмүрдү.

Фириштәнин јанаглары алышыб јандығча Маликин она әрмәған кәтирдији сирли бир дүнјаны дәрк етмәјә чалышса да тәкчә бир сөз додагларында кәзмәкдә иди. «Малик». Бир дә атасынын һәр күн бир бәһанә тапыб бу чәсур, бачарыглы азәрбајчанлы баласынын һаггында дедији тә'рифли сөзләр.

— «Планетләр арасы вурушлар», биз бу филмә бахсаг дүнјанын о башына кедиб чыхачајыг, Фириштә — дејә Малик гызын голуну овчунда сыхды. — Бу Америка филмидир. Фантастикдир. Баш ролда Бустер граб ојнајыр.

Бир аздан сонра Малик деди:

— Анан сорушса ки нијә кеч кәлдин, дејәрсән ки, күчәдә тәләбә нүмајишләри вар иди. Кечмәк олмурду. Мәндән дә сорушсалар белә дејәчәјәм. Сабаһ сәни бурада көзләјәчәјәм.

Онлар јенидән әл-әлә вериб күчәни сүр'әтлә кечдиләр вә мағаза саһиби Һәкиминин евинә доғру кетдиләр.

Сабаһы күнү Малик дејән кими дә олду. О кичик гардашы Камили мағазада отурдуб өзү «Рекс» кино театрынын габағына тәләсди.

Бир аздан Фириштә дә көрүндү. О салам вермәдән овсунлашмыш кими кәлиб Маликин гаршысында дајанды. Рәнки авазымышды. Мәктәб палтары онун мә'сумлуғуну бир гәдәр дә артырырды.

Анасынын онун һәрәкәтләриндән шүбһәләнмәсинә бахмајараг Фириштә шән көрүнүрдү. Илк дәфә олараг сәрбәстлијин вә шәхсијјәтин ләззәтини дадырды. Салона тәрәф кедән узун каридору кечәркән Маликин онун үзүнә диггәт кәсилмәсинә е'тираз етмәмишди. Маликин кирдә вә мәрданә сифәтиндә о санки сабаһынын үмидләрини көрүр вә бу адама нәдәнсә һамыдан чох инанырды.

Малик салонун ири гапысы ағзында Фириштәни бир дә дајандырды, әјилиб онун гулағына мәһрәмчәсинә деди:

— Мән сәни севирәм, Фириштә чан. Үрәјинә өзкә шеј кәтирмә.

Фириштә дејилән сөздән чох Маликин нәфәси вә додагларынын гулағына тәмасындан чашды вә она елә кәлди ки, ағ булудларын күмүшү ганадларынын үстүндә отуруб мави сәмада учмагдадыр. Бүтүн бәдәнинә һаким кәсилән вә ону кејләшдириб сарсыдан намә'лум бир гүввә ајаг бармагларындан тутуб башына гәдәр һәрәкәт едир.

Гыз мүвазинәтини итирәркән Малик онун белини гучаглајыб өзүнә тәрәф чәкди. Бу заман Малик дә гәрибә бир ләззәт вә гүрура бәнзәр кишилик һисси дујду.

Һансы филмә бахдыгларыны там мүәјјәнләшдирә билмәдиләр. 2 саата јахын бир мүддәтдә онлар бири бирләринин әлләрини тутуб екрана бахырдылар. Үрәкләри данышырды. Үзләри вә бүтүн бәдән ә'залары алышыб јанмагда иди. Әлләри исә әксинә буз кими иди.

Филмдә күл сатан бир гызын талејиндән сөһбәт кедирди. Фириштә о кечә јанағында күлсатан гызын сатдығы күлләр бојда бир гызарты илә евә гајытды. Илк дәфә Малик онларын евләринин јарымгаранлыг даланы ағзында онун јанағындан өпдү. Бу өпүшлә Фириштәнин һәјатында јени бир дөвр башлады.

Маликдән ајрыландан сонра онун индијә гәдәр таныш олмадығы бир һәјатын икинчи тәрәфини көрүб кәлмишди. Индијә гәдәрки һәјаты онун көзләриндән дүшмүшдү. Атасы, анасы она чох узагдан көрүнүрдү. Тәкчә Малик

иди онун гаршысында көрүнән. Дәрсдә мәктәбдә охудуғу китабларын арасында да Малик көрүнүрдү. Бу, Фириштә үчүн бир сир иди. Индијә гәдәр евдә вә мәктәбдә тәмасда олдуғу адамлардан башга һеч кәслә тәмасда олмајан көзәл гыз јенидән доғулдуғуну тәсәввүр едирди. Бу тәвәллүд исә Маликлә бағлы иди.

Одур ки, Малик о кечәки көрүшдән сонра даһа көшкләрдән гәзет, журнал алмырды. Көрдүкләри, дүшүндүкләри һагда да даһа мағаза саһиби Һәкимијә дејил, онун гызы Фириштәјә данышырды. Чалышырды ки данышыгларына бир мачәра дону да кејдирсин вә бу јолла Фириштәни даһа чох марагландырсын, өзүнүн бачарыг вә ләјагәтинә даһа чох инандырсын. Фириштә дә белә вахтларда мә'сум көзләрини Маликин бичимли, гәшәнк додагларына дикир, онун ағзындан чыхан һәр сөзү мунчуг кими өз тәсәввүрләринин рәнкли сапларына дүзүрдү.

Илк көрүшдән 10 күн кечмишди. Бу 10 күн кәнчләр үчүн бир илә бәрабәр бир ајрылыға чеврилмишди. О мәктәбдә, бу мағазада гәфәсдәки гушлар кими чырпыныр, мәгам вә фүрсәт ахтарырдылар ки бир бирилэрини көрсүнләр.

Икинчи көрүш јенә дә «Рекс» кино театрында олду. Малик әлини онун дизи үстә гојаркән Фириштә дә сағ әлини онун әлинин үстүнә гојду, бу заман икиси дә таныш олмадыглары дүнјанын ләззәтини дујараг бири биринин күл гохујан нәфәсләрини уддулар.

Кино театрдан чыхдыгдан сонра Малик даһа бөјүк чәсарәтлә Фириштәнин үзүндән өпәркән гыз үзүнү јана чәкди вә деди:

— Олмаз, анам үзүмдә өпүшүн јерини көрсә нә чаваб верәрәм.

Малик гызын мә'сумлуғундан даһа чох алышараг онун үзүнү, көзүнү еһтирасды өпүшләрә гәрг етди. Арада деди:

— Фириштә чан, өпүшүн јери галмыр. Сән горхма. Бир дә...

— Јох, јох, 10 күн габаг даланда мәни өпмүшдүн. Күзкүдә јеринин гызарыб алышдығыны көрдүм. Гызарты филмдәки күлсатан гызын сатдығы күл бојда көрүнүрдү.

— Бир дә ки бизим бу севкидән хәбәр тутсалар мән анамы елчилијә көндәрәрәм.

Фириштә күлдү:

— Малик чан, — деди — ахы мәним 12 јашым вар. Сән буну јаддан чыхарыбсан бәлкә.

— Нә олсун, Һиндистанда 9 јашында гызлар рәсми олараг әрә кедирләр. Биздә Сарабда дејәрдиләр, папағынла гызы вур, јыхылмаса демәли гызы алмаг олар.

Фириштә Сарабдакы бу адәтин гәрибәлијинә дalараг тәбәссүмлә деди:

— Папаг вар, папаг вар, әкәр о данышдығын о ләзки папагларындандыса онун зәрбәси анамы да јыхар, һарда галды мәни.

Малик Фириштәнин анасынын хаһишилә гызы халасы килдән кәтирмәјә јолланаркән дедији сөзләри јадына салды:

— О вахт анан дејирди ки, никәранам онун үчүн ки мәним гызымын 12 јашы олдуғу һалда 18 јашында гыза охшадырлар. Буна сөзүн нәдир, Фириштә чан?

Фириштә хош бир һалда, назлы бир әдајла деди:

— Анам о сөзләри она көрә дејиб ки, сәнин тамаһынын габағыны алсын, о сәнә баша салыб ки, гыз һәлә ушагдыр. Башга фикирдә олмајасан.

Малик гызын сачларыны охшаја-охшаја деди:

— Лап көтүр Теһранын өзүнү. Бурда да мән 12, 13, 14 јашлы гызларын әрә кетмәсини көрмүшәм.

— Мән дә көрмүшәм. Онлар еһтијач үзүндән бу ишә разылыг верирләр. Һәм дә онлары чох вахт јашлы кишиләр алыр. Гәбир евинә тез кетмәк үчүн бу ишә әл атырлар. Белә дејирләр гонум гоншуда.

Фириштә, һеч ешидибсән ки, бизим гызлары чәнуб бәндәрләриндә әрәб тачирләринә сатырлар. Онларын јашларына һеч кәс фикир вермир. Нә алан, нә сатан.

Фириштә марагла сорушду:

— Бунлары һарадан билирсән?

— Гәзетләр јазыр.

— Дүз дејирсән, сағ гоншумузун арвады да буну дејирди. Әри чәнуб бәндәрләриндә гајыг сүрүр. Ајда, ики ајда бир евә гајыдыр.

— Фириштә чан, гојаг ки, дедикләримизин һамысы јаландыр. Бах, де көрүм мән сәни истәсәм, кәлмәзсән. Ахы мән сәни севирәм. Сәнә көрә атаны да, ананы да, евинизи дә, даланынызы да севирәм. Буна нә дејирсән?

Фириштә көјдә там ганад ачараг учан хошбәхт, азад гушлар кими ојнагчасына деди:

— Сән лап Мәчнун олубсан, Малик.

Бу сөзләри тәкрар едә-едә о күн евә гајытды. О кечә санки бирдән бирә 10 јаш бөјүдү. Көзүндә һәр шеј дәјишиб Маликләшди.

* * *

Теһран гаһнајыб һадисәләрин ичиндә ода алова бүрүндүкчә, чағырышлар, шүарлар мәктәбләр, университетләрә гәдәм гојдугча, көһнәликләри ајаглајыб кечиб шаһы, һөкумәти иттиһам етдикчә, фәрјадла, бағыртылар, тәләб вә е'тиразлар һәр јери тутдугча Маликлә Фириштәнин дә мә'сум ушаглыг севкиси туфанларын, гасырғаларын әсиминдән, адичә нәсимин еһтизазындан о тәрәфә бу тәрәфә әјилән јеничә јарпагланан, пөһрәләнән сөјүд ағачыны хатырлајырды.

Азәрбајчанда, Күрдистанда вә Хузистанда азадлығын боғулмасы хүсусилә шаһ вә баш назир үчүн фәхр һесаб олунурдуса, тарих үчүн дә гызыл сәһифәләр ачмагда иди. Теһранда башланан руһани вә тәләбә һәрәкаты да боғулуб ган дәрјасына чеврилән бу азадлыг һәрәкатларынын давамы иди.

Малик һәр күн күчә вә проспектләрдән кечән митинк вә нүмајишләрин шаһиди олурду. Одур ки бу һагда Һәкимилә сөһбәт едәркән дејирди:

— Митинкләрдә, нүмајиш вә мәчлисләрдә иштирак едәнләрин чоху азәрбајчанлылардыр. Мән онларын чохуну танıјырам. Онлар јаралы шир кими бағырыр, ичтимаи әдаләт уғрунда шаһлыг әлејһинә барышмаздырлар.

Һәкими кәнч Малики бу фикирдән сапдырмаг мәгсәдилә дејирди:

— Азәрбајчандан кәләнләр ишсиздирләр, тәләбәдирләр. Онлар бундан габаг да бу сајаг мүбариз идиләр. Сән кәрәк бу һәрәката гошулмајасан. Чүнки сәнин үнванын бәллидир. Органлар Азәрбајчандан дидәркин дүшмүшләрин үнванларыны јахшы танıјыр.

Малик башыјла мағаза саһибинин сөзләрини тәсдиг едә-едә дејирди:

— Азәрбајчаны гана гәрг едәнләр өзләри дә ган дәрјасында гәрг олур.

— Гәвамүссәлтәнә бичдир. О шаһдан сијасәтчилдир. Онунла бачармаг чәтиндир, оғлум. Сәни мән өз евладым гәдәр истәјирәм. Сән дә елә һәрәкәт ет ки мә'мурлар кәлиб мағазамызы дағытмасынлар.

Маликлә Һәкими ата-бала кими һәрдән диз-дизә отуруб бу сајаг данышырдылар. Һәкими паниранистләр кими, Малик исә азадлыгсевәр кими.

Күн батырды. Шәһәрә гәриб бир ахшамын сәринлији чөкмәкдә иди. Шаһәбдүләзимә кедән кукушка Рзанын лап јахынлығындан шүтүјүб кечди. Рза бир ан ајаг сахлады. Нә едәчәјини билмирди. Надири мејданына кедирди ки, Маликә икинчи бир сирри ачыб десин. О, Маликә нәдәнсә елә биринчи танышлыгдан инанмышды.

Мејданын сол тәрәфиндә ики тајлы гапысы, һүндүр пиштахталары олан мағазанын габағында һеч кәс јох иди. Теһранын истисинин күнорта чағыны һамы евә кедиб сәрин бир јердә јатмагла кечирирди. Малик исә мағаза ичиндә отуруб мүштәри көзләјирди.

— Малик, аға Малик — дејә Рза ики дәфә ону чағырды.

Малик мағазадан чыхыб Рзаны гаршылады.

— Кәлдим, аға чан, кәлдим.

Рза Маликин бојнуна сарылды:

— Рза чан, бујур ичәри, бир чај ич, һава истиди.

Онлар мағазаја кирдиләр. Ичәри сәрин иди. Рза бир аһ чәкиб санки өз ичини никәранлыгдан бошалтды:

— Малик, тәзә хәбәр вар, һеч билмирәм буну сәнә нечә дејим.

— Де, гардашым, мәнә инан, һеч нәдән чәкинмә, мән сәнә гардаш демишәм, вәссалам. Биз гардашыг.

Рза гәнд тајына сөјкәнди. Диггәтлә Маликә бахды вә деди:

— Мө'чүзә баш вериб, Малик. Беһзад сағ галыб. Анчаг ағыр вәзијјәтдәдир. Сон күлләни Беһзадын башына бошалдан лејтнантын тапанчасындакы күллә сән демә бош килиз имиш. Биз Беһзада атәш ачанда онун бәдәнинин әтрафларыны нишан алмышдыг. Чоху да күлләсини кәнара атмышды. Сән демә, биз атан күлләләрин дә чоху бош килиз имиш. 2-чи ордунун өлүханасындан көтүрүлүб машына гојаркән мән Беһзадын кирпикләринин титрәдијини кördүм. Әввәл елә билдим ки, онун кирпикләрини күләк тәрпәдир. Мискәрабад гәбристанлығынын кимсәсизләрә, күлләләниб чәназәси аиләсинә верилмәјәнләрә мәхсус гәбирләр арасында габагчадан газылан бош гәбир јанында Беһзады јерә гојаркән Кичик Лејтнант мәнә деди ки, «кечдир, мәним јолум узагдыр. Басдырыб сонра мәнә һесабат верәрсән. Һеч кәс бу јердән хәбәр тутмамалыдыр».

Кичик лејтнант кедәндән сонра мән ганлы өртүјү Беһзадын үстүндән көтүрдүм вә диггәтлә онун ганлы үзүнә бахдым. Ганлы кирпикләри тәрпәнирди.

Малик јахына кәлиб астача сорушду:

— Нә данышырсан, Рза, бу мө'чүзәдир. Бу аллаһын ишидир.

— Әјилдим үрәјинә гулаг асдым, көрдүм үрәји дә дөјүнүр.

— Бәс кәлиб мәнә нијә демәдин?

— Бу гәрара кәлдим ки, гәбри долдурум, үстүнә даш кәсәк төкүм. Сонра Беһзады машына гојдум, сүрүб Гәбристанлығын чәнуб тәрәфиндән биртәһәр күчәјә чыхдым. Ону һара апармағы фикирләшдим. Машыны шәһәрә сүрдүкчә фикирләширдим. Шәһәрдән азча кәнарда Јахшыабадын гуртарачагларында Тәбриздән кечән ил көчүб кәлән бибим килә апармағы гәрара алдым. Бибимкилин гапысыны дөјдүм, ону чағырдым, дедим ки, күчәдә нүмајишчиләрә атәш ачаркән мәним достума күллә дәјиб. Ады Фәрһаддыр. Ону һәләлик бир нечә күм сахла, гоһумлары Зәнчандан кәләнә гәдәр. Бу заман бир гадын дуруб кәнардан бизә бахырды.

Бибим деди:

— Ај Рза, бирдән өләр, бабалы бојнумузда галар, һа.

Кәнарда дуруб бизә бахан гадын сүр'әтлә бизә јахынлашыб тәләсик деди:

— Мән онун гоһумларыны танызырам, хәбәр верәрәм кәлиб көтүрүб апарарлар. Анчаг буну һеч кәс билмәмәлидир.

Буну дејиб о редикулундан бир дәстә пул чыхартды, Јагут халанын чибинә гојду вә бир ан ичиндә көздән јох олду.

Инди бибим Беһзада бахыр. Боғазына су, шәрбәт, ширә төкүб. Пал-палтарыны дәјишиб, үз-көзүнүн ганыны силиб. Анчаг Беһзад һәлә дә өзүнә кәлмәјиб.

Малик деди:

— Мән сәнә көмәк едәрәм. Онун үстүнә доктур апармаг лазымдыр.

— Чох јахшы иш көрүбсән ки бибинкилә апарыбсан. Дур, кедәк таныш һәким вар, ону көтүрүб апараг.

— Һәким бирдән хәстәни таныса онда нечә олачаг. Чүнки Беһзадын нечә дәфә шәкилләри гәзетләрдә чыхыб.

—Мәнчә таныја билмәз, нараһат олма. Вичданлы һәкимләр дә чохдур. Лап белә ачыг дејәрик ки, бунун ады Фәрһаддыр, Беһзадын гардашыдыр. Зәнчандан кәлиб, гардашына баш вурмаг истәјәндә күчәдә нүмајишчиләрә гошулуб, күллә она да дәјиб. Билдин, бах, белә демәк лазымдыр..

— Бәс бибимә пул верән арвад кәлсә, нә дејәк?

— Сорушарыг, кимсиз, нәчисиз, шүбһәли адамлар олса, дејәрик бу јаралы забит күчәдә јыхылан јердә көрүб бураја кәтирмишик. Мәгсәдимиз она көмәк етмәк олуб.

* * *

Шаһ Италијадан гајытдыгдан сонра галын гашларынын арасында ики параллел хәт санки бири биринә дүјүнләнмишди. Бу дүјүн бир илә јахын иди ки ачылмырды. Бу ики мүвази хәт онун үзүндәки чаванлыгдан галан никбинлији өз көлкәси алтына алмышды. Онунла јахындан тәмасда оланлар шаһын хасијјәтләринин дәјишдијини, үзүндә зәһмин артдығыны, күндәлик мәишәтиндә сәртлијин, забитәли һәрәкәт вә әмрләрин чохалдығыны көрүрдүләр. Сарај адамлары бу дәјишиклији онун өлкәдән гачмасы, сонра јенидән америкалы достларынын төвсијә, данлаг вә тәһрикилә өлкәјә гајытмасы илә әлагәләндирирдиләр. Гаршыда мүхалифәт гүвәләрә тутулачаг ганлы диванын сәһнәләрини көзләри гаршысында чанландырыр, бу һадисәләрдә шаһа хош кәлмәк мәлгсәдилә өзләрини она јахын, чанызанан кими көстәрирдиләр.

Шаһын бачысы Әшрәф дә гаршыдакы ганлы гисас тәдбирләриндә јахындан иштирак етмәјә һазырлашмышды. О да гардашы кими өлкәдә мүхалифәт гүввәләринин анти монархист фәалијјәтиндән наразы иди. Мүхалифәтин әлиндән зәнчир кәмирирди.

Нефт Сәнајесинин Миллиләшдирмә Һәрәкатында Әшрәф өзүнү сијаси һадисәләрдән кәнарда сахласа да назәнин әлләри халгын ганына батмышды. О, сијаси һадисәләрин ганлы сәһнәләриндә көзә көрүнмәсә дә азадлыг уғрунда чарпышан халг күтләләри онун тәравәтли, лакин ханиманлар јандыран, аиләләри дағыдан нәфәсини һәр бир аддымда дујурдулар. Мәтбуат бу шаһзадә ханымын гапалы гапылар архасында төрәтдији фачиәләри ифша едирди, хүсусилә онун һероин алверинә өлкәдә рәвач вердији фактлар вә сәнәдләрлә ачыб ифша едирди.

Шаһ Италијадан гајытдыгдан сонра Әшрәф ханым да гисас алмаг ешгинә дүшмүшдү, һәтта о шаһ гардашыны бу ишә тез-тез тәһрик етмәкдә иди. О да шаһы ифша етмиш мәтбуат ишчиләриндән, мүтәрәгги гәләм сәһибләриндән интигам алмаг тәдбирләринин планыны чәкмәкдә иди. Башында бу фикирләрә рөвнәг вермәкдә иди ки она хәбәр вердиләр, вахты илә мүхалифәт гәзетләринин өнчүлләриндән бири олан «Шуреш» гәзетинин баш редактору кизли полис тәрәфиндән јаханланмышдыр. Бу гәзет өлкәдә баш верән һәрби чеврилишдән габаг Сарајда чәкишмәләр, вәлиәһд әтрафында сөз-сөһбәт, умумијјәтлә Сарај адамларынын төрәтдији чинајәтләр, игтисади сахтакарлыглар, силаһ алвери, гәтл вә гарәтләр

барәсиндә күчлү мәгаләләр чап етдирирди. Дүздүр, Әшрәф бу јазылары охумурду, анчаг һәрдән гардашынын иш отағында бу мәгалә вә јазылар барәсиндә хүласә олунмуш мә'луматлары нәзәрдә кечирирди.

О, гәсрин театр сәһнәсини даһа чох хатырладан јатаг отағынын ипәк, атласа гәрг олмуш јатағына узанмышды, кими нечә чәзаландырмаг барәдә дүшүнүркән гисас аловлары ичиндә јанмагда иди. О ајағыны ајағы үстә ашырараг енли пәнчәрәләринин ири шүшәләриндән һәјәтә бахырды. Мүхтәлиф илләрдә харичдән кәтирилән вә онун гәсринин кәзинти чығыр вә хијабанларында әкилән ағачлар вә күл колларынын да көзәллији санки она јадлашмышды. Гисас һисләри ону елә јандырырды ки, һәјәтдәки узунсов мәрмәр һовузун сәринлик кәтирән шырылтылары да гисасла бәләкләнән фикирләрини дағыда билмирди. Арыг үзүндә, алатәһәр көзләриндә әсәби рә'шәләр рәгс едирди. Азачыг батмыш кими көрүнән ордларынын зәриф дәриси чәкилиб дартым дајанмышды. Сифәтиндә сыјрылмыш гылынч зәһми вә сојуглуғу вар иди.

О сағ бөјрү үстә ағнајараг чарпајынын баш тәрәфиндәки гызылы дүјмәни басды. Шүшәли гапы ачыланда Сарај хидмәтчиләринә мәхсус сәлигәли кејинмиш, лакин пајтахтын мүасир гызлары кими туалетләнмиш күләрүз гыз шаһзадәнин узандығы чарпајыја тәрәф баш әјди. Әшрәф башыны гыраглары күлдүзлү вә гырчын балынчдан галдырмадан:

— Кечәли чағыр бураја! — дејә әмр етди.

Кечәл онун гәсриндә хидмәтчиләрин башчысы һесаб олунса да кизли вәзифәләри дә аз дејилди. О, шаһзадәнин хүсуси тапшырыгларыны јеринә јетирмәкдә хүсуси е'тимад газанмышды.

50-дән чох јашы олан гозбел Кечәл тәләсик ичәри кириб шаһзадәнин чарпајысына јахынлашды.

— Өјрән, көр, «Шуреш» гәзетинин баш редактору һансы һәбсханада сахланылыр. Ону көзләримин габағында аловланан көрмәсәм үрәјим сојумајачаг. Адыны, фамилини дә өјрән, көзләјирәм, беш дәгигә вахт верирәм.

Шаһзадә узун узады фикирләрдән сонра, гәзетин баш редакторуну ач пәләнкә једиртмәк, гудуз итләрин габағына атмаг вә бу дидишмәјә кәнардан бахмагданса өзү кибрит чәкиб гисас һисләринә од вурмаг вә редактору бу аловлар ичиндә јанан көрүб дәлисов һисләрини бир гәдәр сакитләшдирмәји даһа үстүн тутмушду.

Кечәл шаһзадәнин чарпајысы гаршысында бир даһа ики гат олараг аддым-аддым кери чәкилмәјә башлады.

О билирди ки шаһзадә гәзәб ичиндә јаныр, белә вахтларда о шаһзадәнин әмрини динләдикдән сонра һеч нә сорушмадан көндәрилән ишә јолланырды.

Шаһзадәнин јатаг отағына төкүлән күнәшин зәрли шүалары бу отағы дүз јарыја бөлмүшдү. Баһарын хош нәфәсини, гушларын сәсини һәјәтдәки һовузун фәввәрәләринин сәринлијини вә һәмишәјашыл ағачларын тәравәтини отаға кәтирән күнәш ишығы да елә бил шаһзадәнин чарпајысына јахынлашмагдан чәкинирди. Саат 11 радәләриндә күнәшин шүалары бурадан чәкилиб јаваш-јаваш ачыг пәрдәләрин арасындан сүзүлүб чыхырды.

Шаһзадә Әшрәф күнәшин шүаларынын отагдан кетдијинә бахса да јенә дә сәрт чәза тәдбирләри ахтармагда иди. Арыг вә јығчам гадын чүссәси јумшаг дөшәјә батараг бир гәдәр кичик көрүнмәкдә иди.

Күлүстан Сарајында харичи гонагларын кәлишини көзләјән шаһ да өз гәбул отағында Әшрәф кими бу һагда фикирләширди. О, мәтбуат ишчиләрини горхутмагла онун шаһлыг әлејһинә олан руһуну вә инамыны гырмаг вә сындырмаг әзминдә иди. О Италијадан гајытдыгдан сонра шаһлығынын јени һакимијјәт мәрһәләсини бу тәдбирләрлә башламаг истәјирди. «Иттилаат», «Кејһан» гәзетләринин әввәлки сәдагәтини дә бу јолла гајтармағы мүнасиб билирди. Нечә дејәрләр, гызым, сәнә дејирәм, кәлиним, сән ешит.

«Кәрәк халгын шаһа олан әввәлки ән'әнәви мәһәббәти бәрпа едәм. Иран халгы 2500 илдир ки, шаһлығы икинчи мүгәддәс дин һесаб едир, онунла нәфәс алыр, онун мәрһәмәтләринә сығыныр, она баш әјир, шаһлыг бу өлкәдә халгын мәишәтинә чеврилиб, мәнә гаршы тәблиғат апаранлар, боғаз јыртанлар, халгы бу мүгәддәс е'тимаддан ајырмагла шаһлығы көзләрдә хар етмәк фикриндәдирләр. Мән шаһлығын әввәләки игтидарыны өзүнә гајтармагла халгын она олан е'тимад вә е'тигадыны халга гајтарарам. Бу е'тигад мәним варлығымын мәнбәјидир. Буну әлдән вермиш олсам өзүмү вә Пәһләви зүләләсини мәһв етмиш оларам. Дүнјада кимин тәблиғаты күчлүдүрсә, галиб одур»...

Шаһ белә дүшүнүрдү. Һәр ики әлини јумруглајыб мизин үстүнә гојмушду, санки өзү өзүнә әмр етмәкдә иди. Өзүнә чәсарәт верир, өзүнү һаглы һесаб едир, ону өлкәдән дидәркин салмыш сол гүввәләрдән интигам алмаг ешгини вә инамыны үрәјиндә күчләндирирди. Анчаг бунунла јанашы о ваһимә һисси дә кечирирди. Бу һис онда атасындан сонра Иран тахт вә тачына јијәләнәркән ја-

ранмышды. Бүтүн тәдбирләрдә, гәрар, һәрәкәт, сөһбәтләрдә ваһимә онунла бир јердә аддымлајырды. Инди дә үрәјиндә сол гүввәләрә гаршы интигам һиссләрини алышдыраркән ваһимә онун сорағына кәлмишди. Бәлкә дә атасынын өлкәдән дидәркин дүшмәси, өзүнүн мәләкә Сүреја илә бирликдә өлкәни тәрк етмәк мәчбуријјәтиндә галмасы, Азәрбајчанда он минләрлә адамын гырылмасына баис олан Гәтәлә бу ваһимә һиссини онда јаратмышды. Бәлкә дә бу, мәс'улијјәт һисси иди, о буну ваһимә һесаб едирди. О билирди ки, еһтијат, мәс'улијјәт һәлә ваһимә һисси дејил. Шаһын кечирдији ваһимә һисси онун шаһлығына јумруг көстәрән, бу јолда, дәһшәтли өлүмдән вә ишкәнчәләрдән чәкинмәјән адамлардан ваһимә иди.

Дәһлиздә телефон хәфиф бир сәслә зәнк вурду. Кичик вә гызылы мизин үстүндәки дүјмәли телефона әлини узатмагдан шаһ чәкинди.

— Алло — дејә, о сәфирликдән хош бир хәбәр ешитмәк һәвәсилә телефонун дәстәјини көтүрдү.

Әшрәф Пәһләви иди. Шаһын севимли, екиз бачысы. Шаһ бачысынын телефонда тәләсик данышмасындан шүбһәләнди. Үрәјини вә бүтүн бәдәнини ваһимә һисси бүрүдү. Рәнки авазыды.

Шаһ билирди ки, «Шуреш» гәзетинин баш редактору һәбсә алыныб Гызылгала һәбсханасында сахланылыр. О һәтта буну да билирди ки, гәзетин һәм дә имтијазчысы олан бу Кәримпур Ширазини һәбсханада ишкәнчә едәнләр ондан Совет Иттифагынын часусу олмасы барәдә факт вә сәнәд тапмаг истәјирләр. Ону Совет Иттифагы часусу гәләмә вермәклә Шимал нефтинин истеһсалы вә истисмарынын гоншу өлкәјә вермәк тәсәввүрләри тамамилә дағытмаг истигамәтиндә иш апарылырды.

Шаһын арыг сифәтинә бахан олсајды дәрһал көрәрди ки, бачысы илә данышыгларынын ахырларында онун көзләриндә јаранан ваһимә һисси ачыг көрүнмәкдәдир. Мәтбуат нүмајәндәләрини горхутмаг мәгсәдилә бачысынын һазырладығы тәдбири ешитдикдән сонра ваһимә онун бүтүн варлығыны бүрүмүшдү.

Телефон дәстәјини јеринә гојдугдан сонра шаһ башыны ики әли арасына алыб фикрә кетди. Өзүндән ваһимә һиссләрини говмаг мәгсәдилә о һәтта һәр ики әлини јумруглајыб мизә дә чырпды, өзү-өзүнә данышмаға башлады.

— Бачым дүз дејир. Бурада кәрәк зәифлик көстәрмәјәм. Мүхалиф сол мәтбуаты бу јолла горхудуб ону сәрт

мөвге'ләриндән узаглашдырмаг сонра да ону гадаған етмәк ән вачиб ишләрдән биридир.

Миз үстүндәки апаратын зәнк сәси ешидилди. Чох еһтијат вә әдәблә данышан бир кишинин сәси ешидилди:

— Ә'лаһәзрәт, сәфирликдән нараһат едирләр.

Шаһ өзүнүн үзүчү фикирләринә јекун вурубмуш кими һәр ики јумруғуну мизин үстүнә вуруб ајаға дурду.

— Чалашдыр! — деди. О Америка Бирләшмиш Штатларындан кәлмиш комиссијаны көзләјирди. Италијадан гајытдыгдан сонра онун бу уғурлу гајыдышына көмәк көстәриб, доламбач јоллары онун ајаглары алтында раһлајан кәшфијјат идарәсинин зәһмәтләрини гијмәтләндирмәк мәгсәдилә нефтин «әдаләтли» бир тәрздә пајланыб сатылмасыны америкалы достларын хејринә һәлл етмәк гәрарына кәлмишди. Бу достлар иди ки, һәјатын вә һакимијјәтин мүхтәлиф илләриндә вә сәрт дөнкәләриндә она мәсләһәтләр вериб, көмәк әли узадыб бир чох учурумлардан ону хилас етмишдиләр. Шаһ өзүнү бир нөв бу достлара борчлу һесаб едирди. Бир дә онларла данышыб мәсләһәт етдәндә ичини кәмирмәкдә олан ваһимә һисси ондан узаглашырды. Инди кәлән онлар иди. Гаршыда чидди мәсәләләр дururду. Нефтин талеји бир дәфәлик һәлл олмалы иди. Нефт өзүнүн әсил мүштәрисини тапмагда иди. Бу мүштәриләр шаһын һакимијјәтини бәркидәчәк, онун ваһимә һиссини бир дәфәлик арадан апарачагды.

* * *

Гызылгала һәбсханасында шајиә јајылмышды ки, шаһ вә онун бачысы Әшрәф мәһбуслара баш чәкмәк үчүн һәбсханаја кәләчәкдир. Мәһбуслар буну шаһын мәмләкәтдән гачмасы, сонра јенә дә гајыдыб јени бир тактика илә һакимијјәтини давам етдирмәсилә әлагәләндирирдиләр. Куја шаһ әввәлки иш методундан пешиман олуб јени дөврдә јени сијасәтлә ишә башламышдыр. Белә дүшүнмәкдә онлар һаглы идиләр, Азәрбајчанда Гәтәлә фачиәсиндән 8 ил кечирди. О вахт тутулан вә һәбсдә истинтагсыз, мәһкәмәсиз сахланыланларын талеји бир дәфәлик һәлл олмалы иди. Һәјат вә һакимијјәт белә гала билмәзди.

Шаһын бачысы илә һәбсханаја кәлмәсинин әсас мәгсәдини исә бирчә һәбсхана рәиси Сәттари билирди. Она демишдиләр ки, 41-чи отагда сахланылан журналист Кәримпур Ширази шаһын мәрһәмәтинә лајиг көрүлүб.

Анчаг Сәттаринин дә көзләдији кими нә шаһ һәбсханаја кәлди, нә дә онун бачысы. Көстәришә әсасән Сәтта-

ри кечә саат 3-дә мәһбусу гвардија мә'мурларына тәһвил верди. Онлар да Кәримпуру шәһәрдән бир гәдәр аралы олан Чәвадијәјә апардылар. Онларын саһиби сијасәтә гарышмајан бир адам иди, харичә сәфәрә чыхмышды.

Чәвадијјәнин һүндүр диварлары вә ири һәјәти шаһанә мәрһәмәтә лајиг көрүлмүшдү. Шаһ вә онун бачысынын машынлары кечә саат дөрддә чәвадијјәнин гапысына гәдәр скорд олунду. Әшрәф машындан дүшүб шаһ гардашынын машынына тәрәф тәләсди. О гардашынын әлиндән өпдү вә она баш әјди. Вә бу заман һисс етди ки гардашынын әли һәмишәки кими сојуг дејил, әксинә истидир. Белә тәдбирләрдә һәмишә гардашынын ваһимә һисси кечиртдијиндән әли буз кими оларды. Шаһ деди:

— Шаһзадә ханым сәһәр тездән дурмағы да өјрәниб. Сәһәрхиз баш, та камрәва башы, дејибләр.

— Ә'лаһәзрәт мүвәффәгијјәтин ачарыны мән дә тапмышам. Мүвәффәгијјәтдә рәһм вә күзәшт јохдур.

Шаһ бачысынын алагаранлыгда көзләринин парылтысыны көрүб севинән кими олду. Һисс етди ки бачысынын ирадәсинин сәртлији чох күчлүдүр.

Онларын үзүнә гапылары Кечәл ачды. Бу гара костјум кејмиш, бәстәбој киши һәддиндән артыг зирәнк иди. Шаһ да ону јахшы танијырды, дәфәләрлә она бу кими тапшырыглар вермишди.

Кечәл зирзәмијә енәндә Шаһ өзүну јығышдырды. Зирзәминин рүтубәтли һавасыны дујан кими буранын кур ишыглары көзләрини гамашдырды. Гара костјумунун дөш чибиндән гара ејнәјини чыхарыб көзләринә тахды. Зирзәминин о башында тәк бир стула шәлитләнән, әлләри архадан бағлы Кәримпур Ширазини көрдү. Шаһ дүнән бу чәсур журналистин ишини варагларкән үч тәрәфдән чәкилмиш шәкилләрини көрмүшдү. Кәримпур ајаға дурмаг истәјәркән бачармады. Онун ири көзләриндә парылдајан мараг вә тәәччүб Кечәлин истеһзалы тәбәссүмүлә тоггушанда гәрибә бир вәзијјәтин јарандығыны көрдү.

Әшрәф ипәк кими парылдајан бојун шалыны ачыб чәсарәтлә габаға чыхды.

— Ағаји Кәримпур, сизинлә көрүшмәјимә чох шадам. Чохдандыр ки мәни вә Ә'лаһәзрәти өз гәләминлә јад етмирсән. Нә олуб? Мәјәр гәләминин чөвһәри гурујуб?

Шаһзадәнин бу сөзләри Кәримпурун јадына бир ил јарым габаг јаздығы мәгаләни салды. Онда гәзет Әшрәф Пәһләвинин һероин алвериндә вә бу кефләндиричи мадләнин өлкәјә сирајәт етмәсиндә ролуну вә фәалијјәтини ифша етмишди. Мәгаләдә шаһзадәнин Монто-Карлода бејнәлхалг гумарханада бир кечәдә удуздуғу калан пулун Иран халгларынын ағыр зәһмәти һесабына әлдә олдуғуну хүсуси гејд етмишди.

Шаһзадә:

— Фикрә кетмәкдә дејәсән өз хәјанәтләрини хатырладын.

Кәримпурун көзләриндә парылдајан мараг вә тәәччүб бир ан ичиндә гәзәбә дөндү:

— Мәним хәјанәтим нәдән ибарәт олуб Шаһзадә? — деди:

— Сәнин хәјанәтләринин сајы-һесабы јохдур. Бәс онда фикирләшмирдин ки, дүнја белә дәјишилә биләр, шаһлыг јенә дә өз әввәлки һакимијјәтинә гајыда биләр. Сән дә бу сајаг Ә'лаһәзрәтин габағында әли-голу, гычлары бағлы әсир кими дура биләрсән.

— Биз һәмишә әсир олмушуг. Бу исә о тарихи әсарәтин бир кичик тәзаһүрүдүр, Әшрәф ханым.

Шаһ сөһбәтә гарышды:

— Шаһлыг Иран халгларынын һәјатына вә мәишәтинә һәм дә ән'әнәсинә чеврилиб. Халгы она гаршы гојмаг һәм дә халга хәјанәтдир.

Шаһ буну дејиб ондан ики аддым габагда дајанан, шир кими өз овунун үстүнә сычрамаг истәјән бачысынын голундан тутуб кәнара чәкди.

Кәримпур деди:

— Ә'лаһәзрәт, мән инди билдим ки, сиз нәјә көрә бу сәһәр јухусуну өзүнүзә һарам бујурмусунуз. Ону да дејим ки, шаһлыг тарихин бүтүн дөврләриндә, һәтта бә'зи шаһларын әдаләтли олмаға чалышдығы дөврдә дә халгын башынын үстүндә сыјырма гылынч кими парылдајыб. Бу гылынчын тијәсиндә ган һеч заман гурумајыб.

—Әкәр сән дејән кими олсајды, онда мән Италијада оланда Теһранын күчә вә базарларында халг митинк вә нүмајишләр кечириб өз шаһыны тәләб етмәзди. Сән ки бунлары өз кор көзләринлә көрдүн бәлкә бунлар да јаландыр.

— Дүздүр, Ә'лаһәзрәт, бунлары көзләримлә көрдүм. Анчаг онлар халг дејилди, чилдини, һәрби пал-палтарыны дәјишиб фәһлә вә зәһмәткеш кејими илә күчәләрә төкүлүшүб халгы сыхышдыран шаһпәрәстләр вә онларын муздурлары иди. Бу Кенерал Заһидинин, бир дә харичи мүшавирләрин тәдбирләри иди.

Шаһ гышгырды:

— Шаһлыг сизә нә ислик едиб ки, бу гәдәр онунла дүшмәнсиниз?!

— Халгы бу күнә гојан, ону һәр шејә мөһтач едән, онун истиглалијјәтини тапдалајан, ингилаби шәхсијјәтини харичиләрә сатан шаһлыгдыр. Даһа сизчә шаһлыг нә етмәли иди.

Кечәл ити аддымларла Кәримпура јахынлашды. Сағ ајағыла онун гарнындан мөһкәм бир тәпик вуруб Шаһа баш әјди.

Кәримпур ағрынын дәһшәтиндән ики гат олуб шәлитләндији стулдан ашағыја сүрүшмәјә башлады. Әшрәфин сифәтиндә бир күлүш алышды. Шаһ бачысына тәрәф бојлананда бу күлүшү көрдү. Бу заман Кәримпур онун көзләриндә јазыг, шәхсијјәтсиз, чылыз бир адам кими көрүндү. Кечәл Ә'лаһәзрәтин јанындан кечиб кәркин електрик мәфтили кими шах дурмуш Әшрәфә јахынлашды вә онун гулағына јавашча деди:

— Һәр шеј һазырдыр, Ә'лаһәзрәт!

Шаһ Кечәлин пычылты илә дедији бу сөзләри санки Әшрәфдән тез ешитди. Өлүм һөкмүнү өзү верән дејә белини дүзәлтди. Бир даһа шәлитләндији стулдан сүрүшүб јарымасылы һалда галан Кәримпура бахды.

— Комедијаны гуртар! — дејә Кечәлә әмр едән Шаһзадә гардашындан габаға дүшдү.

Кечәл үстүндә отурдуғу ағ тәнәкә нефт чәлләјини гапыб ону Кәримпурун үстүнә төкдү. Кәримпур шаһын мәгсәдини баша дүшүб бир даһа ајаға дурмаг истәди. Лакин бачармады. Буна көрә о Ә'лаһәзрәтә тәрәф чеврилиб сәрт вә кәскин һалда, һәм дә нефт ијиндән боғулдуғу бир вәзијјәтдә деди:

— Иран халглары шаһлығын дүшмәнидир. Бүтүн өлкәләр шаһы вә шаһлығы тарихин зибилликләринә атыб вә атмагдадыр. Сиз дә белә бир өлүмә вә сонлуға мәһкумсунуз. Истибдад өмрүнүн сонларында мәһз бу сајаг гудурар вә гәддарлашар.

Бу заман нечә олдуса о стул гарышыг ајаға дурду, ирәли аддымламаг истәдикдә јыхылды. Әшрәф Кечәлин әлиндән тутуб гурдаладығы кибрит гутусуну гапыб үч чөпү бирдән јандырды вә онлары нефт ичиндә чабалајан Кәримпурун үстүнә атды. Кибрит чөпләри јерә дүшүб сөндү. О әл сумкасыны ачыб Алышганыны чыхартды, јандырыб тәләсик ону Кәримпурун үстүнә толлады. Нәдәнсә алышган да сөндү. Кечәл јүјүрүб алышганы јердән көтүрдү, јандырыб онун аловуну сәлигә илә журналистин шәлитләнмиш ајагларына јахынлашды. Бир анда зирзәминин һәр јери ишыгланды. Кәримпурун бүтүн бәдәнини алов бүрүдү.

О чәтинликлә ајаға дуруб аловларын дилләри арасында шах дајаныб деди:

— Мән халгымын азадлыг уғрунда мүбаризәси јолунда мәш'әл кими јандығыма көрә фәхр едирәм.

Бу заман сәгфә дирәнән аловларын ичиндән дәһшәтли бир күлүш сәси ешидилди. Кечәл дал-далы кедәрәк күлүшүн зәһминдән далы үстә јерә сәрәләнди. Шаһзадә дә бу күлүшүн зәһминдән, бир дә аловларын истисиндән кери чәкилди. Ә'лаһәзрәт исә өзүнү онлардан чәсарәтли олдуғуну көстәрмәк мәгсәдилә аловлар ичиндә шах дураг онлара күлән вә нә исә дејән Кәримпура тамаша етди. Әшрәф онун әлиндән тутуб гапыја тәрәф чәкди. Бу заман о һисс етди ки гардашынын әли од тутуб јаныр. Гапыдан чөлә чыхан шаһын архасынча диггәт кәсилән Әшрәф шүбһә ичиндә гардашынын кичкаһларынын алтында чәнә сүмүјүнүн һәрәкәтинә фикир верди. Шаһ өзүөзүнә нә исә дејирди вә о белә данышаркән чәнә сүмүјүнүн әнк наһијәсиндә сүмүкләрин тәрпәндијини көрмәди. Шаһзадә дәрһал баша дүшдү ки, ону бу тәдбирдә мүшајиәт едән әсл шаһ дејил, онун охшарыды.

* * *

Шаһын анасы Тачүлмүлүкүн хәстәханаја кәлини Шишәнин јанына кетмәсини, ешидәнләр шаһын рәғиби һесаб едилән шаһзадәнин талејинә ачыјырдылар.

Ана мәләкә бу сөһбәтин дилә-дишә дүшдүјүнү билиб кәлинин јанына кедиб она баш вурмағы мүнасиб билди.

Шишәнин јатдығы палатада 4 гадын доғуш просесини көзләјирди. Бири дә Шишә иди. Ана мәләкә ичәри кирәндә Шишә көзләринә инанмады. Доғуш просесиндән габаг мәшшатә гадынларын отаг отаг кәзиб ана олмамышдан габаг онлары бәзәјир, мүасир дәбдә әнниккиршанлајырды.

Шишәнин башына кәлән бөјүк фачиә ону тамам сарсытмышды. Мәшшатә гадынларын тә'кидләринә бахмајараг һамыдан фәргләнән көзәлликдә мүгајисә олунмаз дәрәчәдә үстүн олан Шишә бәзәнмәји рәва билмәмишди.

— Мәним кәлиним кимдир? — дејә о көзәлликдә һамыдан фәргләнән Шишәнин үстүнә кетди. О ешитмишди ки, Шишә чох көзәлди. О Сараја лајиг бир гыздыр, әндамы вә һүснү һамыны һејран едир. Буна көрә дә о 4 гадын ичиндә ән көзәл олан гызы дәрһал көрдү.

Шишә ана мәләкәдән үзүнү кизләдиб, һәја едирмиш

кими ағлады. Ана мәләкә әјилиб кәлининин сачындан өпдү. Әлләрини кәнара чәкиб гыза бахды. Шишәнин доғрудан да мисилсиз көзәл олдуғуну көрүб деди:

— Сән Шишә дејилсән, шәкилсән, гызым. Инсан да беלә көзәл олармыш. Мәним бәдбәхт оғлумунки әввәлдән кәтирмәди. О Кристинаны көрүм аллаһын лә'нәтинә кәлсин. Баламы бәдбәхт еләди.

Сонра о Шишәнин пәришан сачларыны гајдаја салыб, тумарлады:

— Нә гәдәр мән варам, — деди — сәни сахлајачағам, фикир чәкмә, гызым.

Шишә ана мәләкәнин әлиндән өпәндә Тачүлмүлүк фикирләширди ки, «оғлу олса вәлиәһд едәчәјәм, гызы олса, өз јанымда сахлајачағам».

— Оғул көзләјирәм. Оғлан ушағы доғ, Шишә гызым. Бәлкә сән бизим бу һәсрәтимизи баша чатдырасан — дејә мәләкә бир аз да долухсунду. Бу заман Әлирзанын бојбухуну кәлиб көзүнүн габағында дајанды:

— Нечә дә бири биринизә јарашырсыз, елә бил бир алмады ики бөлүбләр. Баламы бәдбәхт еләдиләр. Харичдән кәлән о готур-мотурлар баламы јох еләдиләр, тәјјарәсинин моторуна әски тәпдиләр. Ахыр ки, әлимдән алдылар баламы, сәни дә баланла јетим гојдулар. Аллаһ бунларын чәзасыны версин, дүнјаја ағалыг еләмәк фикриндәдирләр. Бизи дә салыблар бу чәһәннәм әзабына.

Тачүлмүлүк гуру көзләринә јајлыг тутуб ағладығыны көстәрмәк үчүн бир нечә дәфә ычгырды. Сонра деди:

— Фикир еләмә, гызым, сәнә пал-палтар кәтирмишәм, ушаға да. Бундан сонра һәр ики күндән бир мәним адамым Мәһтаб сәнә баш чәкәчәк. Нә лазым олду она сифариш елә мәнә чатдырсын. — Сонра үзүнү гапыја тәрәф тутуб деди — Мәһтаб, кәл Шишәјә бах, таныш ол.

Мәһтаб ичәри кирди, башында сарыја чалан јајлыг ону солғун көстәрирди. О әјилиб Шишәнин гара мәхмәри хатырлајан пәришан сачларыны өпдү вә бу заман Шишәнин көзәллијиндән һејрәт етди, Тачүлмүлүк бу һејрәти ондан көзләјирди.

— Мәним кәлинимдир. Нә истәсә һазырла, кәтир вер, оғлу олса, көтүрүб Сараја кәтир, мәним гәсримә, өзүм бөјүдәчәјәм. Билдин нә дејирәм. Бу бәхтијари-мәхтијари дејил, Азәрбајчан көзәлидир. Нечә илдир ки нысганыр, нәзир-нијаз верир о әләнкә Сүреја доға билмир. Мәним кәлиним Шишәдир вәлиәһдин анасы да Шишә олачаг. Бах мәнә, та мәним дедикләрими кедиб о гутур-мотурларына демә, јохса гызын башына ојун ачарлар. Билдин нә дејирәм?!

Мәһтаб көзләрини Шишәдән чәкмәдән деди:

— Баш үстә, ана мәләкә, һәр шеји баша дүшдүм.

Мәһтаб тале'сиз Шишәни һамыдан чох баша дүшүрдү. О билирди ки гызын хәстәханада олдуғундан хәбәр тутублар, Тачүлмүлүкүн истәји кими һәрәкәт етсә кәрәк Шишәни хәстәханадан гачырыб намә'лум бир јердә кизләдә, доғушдан сонра онун јерини бир даһа дәјишә вә даима нәзарәт алтында сахлаја.

Ана мәләкә ајаға дуруб кедәндә Шишәнин көзәллијинә һејранлығыны бир дә билдирди вә деди:

— Мәним Шишә балам, шәкил балам.

Шишә көз јашларыны күчлә сахламышды Боғазы тутулмушду, санки кимсә ону боғурду. Әлирзанын сон нечә дедији сөзләр јадындан чыхмырды: «Шишә, мәним башыма бир иш кәлсә, баламызы нәнәсинин јанына апар, о билир нә етсин».

Анчаг нә Шишә, нә ана мәләкә, нә дә үч ај бундан габаг бу сөзләри дејән Әлирза билмиди ки, Шишәни үч күндән сонра доғдуғу оғлан ушағы илә бирликдә нә көзләјир.

* * *

Шәмшири јухудан дураркән сағ тәрәфдә чарпајы һүндүрлүкдә дивара вурулан вә дөрд тәрәфи мүнәббәткарлыгла бәзәдилмиш ири күзкүјә бахды, көзләринин алты шишмишди. Алнынын гырышлары дәринләшмишди. Һәмишә зиндана кедәндә вә онун икинчи мәртәбәсиндә ишкәнчә вә истинтаг отағында Халг партијасынын үзвләринин фәрјад вә гышгырыгларыны көрәндә беләчә јорулур, әзкинләшир вә сусдалырды. Ордакы нәмиш һава, нәмиш иј күнләрлә чанындан чыхмырды.

Бу күн дә о зинданын зирзәмисинин икинчи мәртәбәсинә енәчәкди. Халг партијасынын бүро үзвү Аббасинин истинтагында нәзарәтчи олачагды.

Аббасини Чәмалүлһәг күчәсиндәки евдән чыханда јахаламышдылар. Халг партијасынын Ханигаһ проспектилә 21-Азәр проспекти арасында Парси күчәсиндәки евдә јерләшән бир сыра әсас сәнәдләрин вә орада олан бир нечә забити мә'мурлар әлә кечирмәклә Партијаја бөјүк зәрбә вурмушдулар. Ордуда фәалијјәт едән Забитләр тәшкилаты бу сајаг кәшф олмушду.

Аббаси үч ајдан чох иди ки, һәр күн ишкәнчә олунурду. Онун нисбәтән узунсов сифәти елә дәјишмишди ки ана-

сы да ону көрсәјди чох күман ки танија билмәзди. Бели бүкүлмүшдү. Бәдәнинин һәр јериндә дағ јерләри көзә чарпырды. Бунлардан әлавә һәлә үч ај габаг ишкәнчәләрин әламәти вә нишанәләри олараг чапыглашмыш вә јары сағалмыш јара јерләрини дә нәзәрә алмаг олсајды бу адамын нә гәдәр дөзүмлү вә гүдрәтли олдуғуну вә өз партијасына гаршы нә дәрәчәдә сәдагәтли олмасыны көрмәк оларды.

Шәмшири она баханда бәдәнинин түкләри биз-биз дајанырды. Анчаг буну зиндандакылардан кизләдирди. Һәрдән дә фикирләширди ки, әкәр Беһзад олмасајды, она вахтында «18 өз јериндәдир» сифаришини чатдырмасајды, о да бу сајаг ишкәнчә олуначагды.

Беһзад ону нәинки өлүмүн пәнчәсиндән гуртармышды, һәм дә Забитләр тәшкилатынын 18 сајлы илк партија тәшкилатынын мүбаризә сәнкәриндә галмасыны тә'мин етмишди. Бунун нәтичәсиндә 5 забит дә ағыр иттиһамлардан чан гуртармышды. Инди о ифша олмадығындан һәрби дөвләт органларынын е'тимады илә даһа јүксәк вәзифәдә чалышырды вә Тәһлүкәсиз органларыјла да һәмкарлыг етмәкдә иди. Бу фәалијјәтләриндә о јенә дә Халг партијасынын тапшырыгларыны јеринә јетирә билир вә өз мүбариз јолдашларына имкан дахилиндә көмәклик көстәрирди.

Бу күн о, Аббасини сон дәфә көрәчәкди. Онун арыг гамәтинин ики бүкүлдүјүнү, ишыгсыз көзләрини көрдүкдә һалдан һала дүшүрдү.

Бу күн Аббаси ја үчүнчү мәртәбәјә көчүрүләчәкди, ја да ишкәнчә алтында өлдүрүләчәкди. Онун индијә гәдәр сағ галмасынын әсас сәбәбләриндән бири Америка Сәфирлијинин Теһран-диск шө'бә рәиси иди. О Аббасини өлдүрмәјә гојмурду. О Парси кучәсиндән тапылан сәнәдләри, хүсусилә рәмзи һәрфләри Мәркәзи Кәшфијјат идарәсинә көндәрди. Үч ај иди ки Сарај вә Дипломатик нүмајәндәликләр бу сәнәдләрдә рәмзи һәрфләрин ачылмасыны сәбирсизликлә көзләјирди. Онлар Аббасинин сон дәрәчә дөзүмлү олараг ишкәнчәләрә мүгавимәт көстәрәрәк рәмзи һәрфләри билә-билә ачмамасы органлары үмиддән салмышды. Одур ки Теһран-диск бу рәмзләри Мәркәзи Кәшфијјат идарәсиндә ачылдыгдан сонра, бунлары куја Аббаси ачыб вә өз партијасыны лова вериб — дејә онун өлүм күнүнүн ичрасыны ләнкидирдиләр.

Рәмзи һәрифләр ачылан кими Аббасини өлдүрәчәк вә ичтимаијјәтә дејәчәкдиләр ки, о интиһар етди. Чүнки

сатгын чыхыб рәмзи һәрфләри ачандан сонра јүзләрлә забит достларынын һәјатына баис олдуғундан интиһар етмишдир.

Шәмшири бунлары јахшы билирди. Чүнки о 4-чү Мәркәзи идарәдә ишләјирди.

Дикәр тәрәфдән һәлә дә ифша олунмамыш галан Халг партијасынын үзвү Шәмширијә Партијанын мәркәзи комитәси тапшырыг вермишди ки, Аббаси зәифлик көстәрдији тәгдирдә һәр васитә илә олур олсун ону арадан апарсын.

Үч ај оларды ки, Шәмшири Надири мејданында јерләшән Пәрвин кафесинә кедә билмирди. О кафедә охујан Туранын сәси үчүн дарыхса да партијанын тапшырығыны јеринә јетирмәклә мәшғул иди.

Шәмшири гапынын ағзында дурмушду. Гара бармаглыглара сөјкәнмишди. Үч нәфәр Аббасини дөјүрдү. Онлардан бири кәнарда дурараг әлиндә тутдуғу гәмәјә бәнзәр бичағы она көстәриб дејирди:

— Башыны кәсәчәјәм, дилини боғазындан чыхарачағам. Рәмзләри ачмасан бу күн о дүнјаја васил олачагсан.

Аббасы јарымгаранлыг ишкәнчә отағында һәрдән сыјрылмыш гылынч кими парылдајан бычаг парылтысыны көрүр вә чалышырды ки, өзүнү она тәрәф атсын, боғазыны вә ја көксүнү она илишдирмәклә һәјатына хитам версин. Лакин башыгырхыг чәллад дәрһал бычағы кери чәкирди.

Аббасинин күчлә ешидилән сәсини Шәмшири ешидирди:

—Кәсин башымы, дилими дә чыхарын, мән рәмз нә олдуғуну билмирәм. Тәшкилатын истифадә етдији рәмзләр бунлар дејил. Сиз өзүнүз бунлары ичад едибсиз. Билирәм ки, бүтүн бунлар партијаны гәсбикар вә хаин кими гәләмә вермәк үчүндүр бу һоггабазлыглар.

Ағзындан, баш вә бојун наһијјәләриндән дәјән зәрбәләр ону јенидән суслуурду. Бу заман јарым һушсуз һалда о бүродакы достларыны јадына салырды. Рузбеһ, Мүбәшшири, Сијамәк, сонра Мухтари, Мүһәггигзадә. Нәсири, Горејши вә дикәрләри. Бу заман онун ганлы додагларынын бучагларында күчлә көрүнән тәбәссүм Шәмширијә үмид верирди. Билирди ки, Аббаси рәмзләрин һамысыны билә-билә дүшмәнә бу сирри вермәјәчәкдир. Бу тәбәссүмү ири бәдәнләриндән тәр дамлалары ахан ишкәнчәлиләрин һеч бири көрмүрдү.

Әкбәр Шәмшири бу дөзүмлү, дәмир ирадәли адамы хилас етмәк барәсиндә дүшүнүрдү. Бу, јүзләрлә забитин

һәјатынын нәчаты иди. Одур ки, Аббасијә бахдыгча ичини јејир, дилини дишләри арасына алыб аз гала чејнәјирди.

Аббаси көзләрини ачаркән Шәмширини таныды. Әкбәр кәдәрли бахышларла она бахырды. Мәһбусун көзләринә санки ишыг кәлди. Индијә гәдәр ону танымадығы үчүн өзүнү мәзәммәт етди. Фикирләшди ки, әкәр Шәмшири партијанын нүмајәндәси кими бурада кизли фәалијјәт едирсә, бу чох јахшыдыр. Гој достлар билсин ки хәјанәт етмәмишәм вә етмәјәчәјәм дә. Јох, әкәр о сатылыб шаһпәрәст олубса нә үчүн бә'зи рәмзләрин ачылышыны билә-билә индијә гәдәр буну ифша етмәјиб.

Шәмширини таныдыгдан сонра дағылыб виран олмуш үрәјиндә бир үмид дуjду. Демәли, һәр шеј һәлә мәһв олмајыб. Партијанын сәдагәтли үзвләри һәлә дә ишләјир.

Аббаси көзалты Шәмширијә бахды. О иди, аз данышан, Шәмшири. Гарагабаг, сир сахлајан Әкбәр.

Далдан курәјинә дәјән зәрбә ону ики аддым ирәли толлады. Көзүнүн габағына тутулмуш бычаға лап аз галмышды. О јенидән дартылды, бычаг тутан кишинин үзүнә түпүрдү. Лакин бу бир бош нәфәс иди. Онун ағзында түпүрчәк дә галмамышды.

Буну өзүнә тәһгир һесаб едән башыгырхыг јекәпәр Аббасинин бојнуну гамарлајыб гаһарды. Бу заман әлиндәки ити бычағы онун боғазына дајады. Дишләрини гычыјыб деди:

— Кәсәрәм, валлаһ кәсәрәм, мәни өзүмдән чыхарма сатгын.

— Кишисән кәс, һарамзадә, шаһ нөкәри. Аллаһ лә'нәтлиси. Сәндә о чәсарәт јохдур ки буну едәсән. Олсајды сән дә бир адам олмушдун.

— Кәсәрәм, мәни дәли еләмә.

— Кәс көпәјоғлу.

— Кәсәрәм.

— Кәсмәјәнин ана-бачысы белә-белә олсун — дејә Аббаси јенә дә онун үзүнә түпүрдү.

Јекәпәр, башыгырхыг кишинин бәдәни јығылды, дишләри ағарды:

— Кәсдим көпәјоғлу. Аллаһ мәни бағышлајар.

Аббаси онун тутдуғу бычағын тијәсинин сојуглуғуну бојнунда һисс етди вә бычаға дартылараг дәрисинин кизилдәдијини дуjду.

Зиндан рәиси әлини јекәпәрин чијни үстүнә гојаркән Аббаси бу фүрсәтдән истифадә едиб бир нә'рә чәкди вә

бојнуну бычағын тијәсинә чәкди. Бычаг онун дәрисини кәсди, ган фышгырмаса да сүр'әтлә ахмаға башлады. Зиндан рәиси өзүнү итирди. Һәким кәләнә гәдәр Аббаси бу сөзләри деди:

— Мән партијанын рәмзләринин ачарыны билирәм. Анчаг өлсәм дә демәјәчәјәм. Накам галачагсыныз. Харичи ағаларыныза һесабат верә билмәјәчәксиз. Һамыныз мәним габағымда алчалачагсыныз. О рәмзләрин ачары сизин вә сизин ағаларынызын өлүм һөкмүдүр. О да мәним әлимдәдир.

Аббаси гышгырдыгча онун бојнундан ахан ган бир гәдәр артырды. Зинданын о бири отагларындан да она һәмрә'јлик сәси олараг јумругларла гашыгла бармаглыглар дөјүлүрдү.

Јекәпәр, башыгырхыг һәр ики әлилә онун бојнундан ахан ганы сахламаг мәгсәдилә бычагла кәсилән јери гапамышды. Ган чарпајыны гып-гырмызы етмишди.

Шәмшири һәјәчаныны кизләтмәк, сојугганлылығыны сахламаг истәсә дә бачармырды. Өз јериндә гурчаланыр вә нараһат һәрәкәтләр едирди. Бу заман партија достларынын көзләри јенә дә бири биринә саташды. Аббаси күлдү. Бу күлүшүн мә'насы бөјүк иди. Шәмшири бундан нараһат олду. Аббаси исә өлмәк ешгилә чырпыныр, ганын даһа чох ахмасына наил олмаг истәјирди.

Јухарыдакы сәсләр Тә'чили јардым амбулансынын кәлдијини хатырладырды. Аббаси бу сәси ешитдикчә бөјүк гәзәблә јенидән гышгырды:

— Рәмзләрин ачары мәндәдир. О шаһын өлүмүнүн ачарыдыр.

Онун башы үстә дајаныб көзләри горхудан бәрәлән гарајаныз, кирдә бурун киши деди:

— Сән өзүнү һәлак еләмә наһагдан, америкалылар бир машын ихтира едибләр, о машын мәһбусун, мүттәһиминин башынын ичиндәкиләри охујур, јазыја кәтирир. Даһа сәдагәтин вахты кечиб, ај бәдбәхт. Өзүнү наһаг јерә шәһид еләмә.

— Бәдбәхт өзүнсән, ај јазыг. Сән дејән ихтираны америкалылар јох, јапонлар ишләјирләр, онун ишә салынмасына һәлә чох вахт вар. Изиштејн дә белә бир ихтира етмишди, куја инсан өләндән сонра онун бејни 36 саат өлмүр, ишләјир. Нә олду, һамысы јалан чыхды. Мән исә бир нечә дәгигәдән сонра кечинирәм. Мәндән е'тираф ала билмәдијиниз үчүн шаһ сизин дәринизә саман тәпәчәк, мәндән пис күнә гојачаг сизи.

Шәмшири онун бәдәнинин сустлашдығыны вә јыхыл-

дығыны көрүб ичәри кирди вә голундан тутуб јухары галдырды, деди:

— Аббаси, Аббаси, өзүнә кәл, гышгырма.

Аббаси бир даһа башыны галдырды, анҹаг һеч нә көрмәди. Башыны ики дәфә тәрпәтди.

Һәјәҹанла ичәри кирәнләрдән бири деди:

— Гој өлсүн даһа о бизә лазым дејил. Инкилисләр рәмзи ачыблар. Анҹаг гәзетләр јазыб ки ағыр ишкәнҹәдән сонра Аббаси Забитләр тәшкилатынын рәмзәләринин ачарыны ачды.

Бу сөзләри Аббаси сон нәфәсдә ешитди. Көзләри бәрәлә галды.

Шәмшири кәнара чәкилиб јенә дә әввәлки јериндә дајанды. Аббасинин әлинин ајагларынын зәнчирләрини ачдылар, ону хәстәханаја апардылар.

* * *

Ики ај иди ки, һәрби мәһкәмә давам едирди. Әкбәр Шәмшири һәр дәфә мәһкәмә ичласындан чыханда Әдлијјә назирлијинин бинасынын алтында тәрәзи галдыран әдаләт илаһәсинин бариелфини көрүрдү. Һәр дәфә бу илаһәјә бахаркән ҹәмијјәтдәки һагсызлыглары хатырлајыр вә күнаһсыз илаһәјә үрәји јанырды.

Халг партијасынын Забитләр тәшкилатынын рәһбәри Хосров Рузбеһ мүттәһимләр күрсүсүндә отурмушду. Әлләри бағлы иди. Салонда отуранларын чоху јүксәк рүтбәли забитләр иди. Чохусу бураја театр сәһнәси марағы илә кәлирдиләр.

Рузбеһин сачлары төкүлмүшдү. Ири вә күрән сифәти арығламышды. Ири гара, бә'зән дә кәһрәба рәнкинә чалан көз бәбәкләри зәһимли иди.

Кечә тәк нәфәрлик дустагда о, Сә'динин Күлистан китабыны вараглајараг орадан бир бејти јадында сахламышды. «Туфанлара тапшырылан үрәк» дејә тез-тез тәкрар едирди. Тәшкилат ифша олунан заман јијәләри она харичә кетмәји тәклиф етдиләр. О исә имтина етди. Вәтәндә галыб мүбаризә етмәк, һәтта өлмәји о үстүн тутду.

Рәһбәрләрин тәклифини гәбул етмәдикдә һамы әлини онун архасындан чәкди. О тәк галды, рәһбәрсиз галды, јијәсиз галды.

— Мүттәһим Рузбеһ. Сиз вәкилдән истифадә етмәк истәјирсинизми.

— Мөһтәрәм һаким, мән әввәлләрдә дә демишдим ки, вәкилә еһтијаҹым јохдур, һәм дә инамым јохдур. Мәним вәкилим мәним халгымдыр.

— Мүттәһим, халг сәни мүдафиә етмир.

— Мәни танијан милјонларла адамын көзү дә, гулағы да бу мәһкәмәдәдир. Буна мән инанырам.

Отуранларын һамысы бири биринин үзүнә шүбһә илә бахды вә шүбһәни өзләриндән говмаг үчүн тәбәссүм етдиләр.

— Сиз, мүттәһим Рузбеһ, нечә ајдыр ки, өзүнүзү мүдафијә едирсиниз. Сизә шамил едилән иттиһамлары рәд етмәклә бурада коммунист тәблиғаты апарырсыныз. Сон сөзү дејә билмирсиниз.

Рузбеһин сифәтинин әзәләләри јығылан кими олду, көзләриндә бир од парылдајыб јох олду:

— Мән бүтүн күлләләнән, һәбсә, сүркүнә кедән һәммәсләкләримин адындан мәнсуб олдуғум Халг партијасыны, онун бүтүн сәһвләри вә уғурлары илә бирликдә мүдафијә едирәм. Бу партија сизин бујурдуғунуз кими дејил, ҹасус дејил, халгын азадлыг вә сәадәт јолларыны кечәркән сиз ону гадаған е'лан етдиниз. Мәним партијам шаһлығы вә ја дөвләти әлә алмагла дејил, Иран халгларынын кәләҹәк хошбәхтлијинин јолларыны арамагла мәшғул олуб. О бәшәрин кәләҹәјини гурмагла мәшғулдур. Социализм бәшәрин иҹтимаи шүурунун ән јүксәк зирвәсидир. Мән капитан Хосров Рузбеһ сизинлә бу зирвәдән данышырам.

— Дајан, бәдсир коммунист тәблиғаты апардын. Сән дә бир ил бундан габаг тутулан вә е'дам олунан лејтинант Беһзад кими данышырсан. Јәгин сән дә ахырда өзүсән Иран халгларынын гәһрәманысан.
нә өлүм һөкмү тәләб едәҹәксән. Вә елә куманла ки, куја

— Бәли, ҹәнаб һаким, мән Беһзадын күлләләнмәсини инди ешидирәм. Фәхр едирәм ки, о һәмгатарым вә шакирдим иди. О һеч бизим партијанын үзвү олмамышды. Анҹаг һамы тәсдиг едәр ки, бизим фәдакар партија үзвләри кими гәрар вә көстәришләри јеринә јетирирди.

Ахырынҹы сырадда отуран Шәмширинин бәдәни јығылды, ифтихар һиссиндән көзләри долду. Беһзадын адыны ешитчәк үрәјиндә ифтихар һисс етди. О Рузбеһин тәкбашына халгыны вә партијасыны мүдафијә етмәсини севди.

— Һәрби мәһкәмә сизин ҹәзанызы е'лан етмәјә һазырдыр. Тарихдә һеч бир һәрби мәһкәмә бу гәдәр узанмајыб вә мүттәһимә дә бу гәдәр азадлыг верилмәјиб. Бунлардан истифадә едиб, мүттәһим, сиз аз гала бизи иттиһам етмәк ҹәһдиндәсиниз.

— Мән сизә јох, өзүмә өлүм ҹәзасы тәләб едирәм, она

көрә ки, мәним мәсләјим, фәалијјәтим елә олуб ки, о бу мәһкәмәдә анчаг өлүм чәзасына шамил ола биләр.

Һаким дөзмәјиб гышгырды:

— Отур јериндә, бизә дәрс demә. Бура забитләр мәктәби дејил ки бизә дәрс дејәсән. Ики нәсил чаван забити шикәст едәсән. Биз өзүмүз јахшы билирик ки, кимә нә чәза вермәк лазымдыр.

Рузбеһ отурду. Бу заман көзләри ахырынчы сыраларда отуран Әкбәр Шәмширијә саташды. Ону таныды вә үрәјиндә бир раһатлыг дујду. Фикирләшди ки, демәли, һәлә бүтүн забитләр тутулмајыб. Демәли Аббаси һаггында дејиләнләр вә јазыланлар јаландыр.

Һаким иттиһамын 5-чи бәндини е'лан едәркән Рузбеһ јенә дә ајаға дурду.

— Сиз иттиһамын 5-чи бәндиндә мәни Иранын әрази бүтөвлүјүнү парчаламагда күнаһландырырсыныз. Анчаг сизин бу иттиһамыныз дүз дејил. Мән Азәрбајчанда вә Күрдистанда әлдә олунмуш азадлығын шаһ гошунлары тәрәфиндән гана гәрг едилдикдән сонра Забитләр тәшкилатына үзв көтүрәркән Азәрбајчан ингилабына мүсбәт мүнасибәти үзвлүјүн шәртләриндән бири һесаб едирдим. Һансы забит бу ингилабы Иран халгларынын мәнафејинә ујғун һесаб едирдисә, о бизим тәшкилата үзв ола билирди. Азәрбајчан ингилабы Иран ингилабынын бир һиссәси иди. О һеч вахт Иран әразисини парчаламаг истигамәтиндә олмамышдыр. Әксинә Азәрбајчан ингилабы Иранын дәвамијјәтини вә мөвгеијјәтини мөһкәмләндирирди. О заман Рәштдән тутуб Шираза гәдәр бүтүн шәһәрләрин зәһмәткешләри вә ағыллы зијалылары Пишәвәри һөкумәтинә телеграф көндәрирдиләр. Јазырдылар, еј Азәрбајчан демократлары, кәлин бизи дә шаһлыг үсули-идарәсиндән азад един. Мән белә һесаб едирәм ки, Азәрбајчан ингилаби тарихи вә сијаси чәһәтдән вахтында мејдана кәлмишди. Мән бу һәгигәтләри мүдафијә етдијим үчүн сиз мәни харичи дөвләтләрин часусу адландырырсыныз. Анчаг мән сүбут едирәм ки, Азәрбајчанын худмухтаријјәти Иран әразисини парчаламырды. Пишәвәри дәфәләрлә бу һагда мә'лумат вермишди. Халг партијасы да бу һагда фикрини бәјан етмишди. Азәрбајчан вә Күрдистан ингилабчылары дејирдиләр, «биз Иран сәрһәдләри дахилиндә өз милли һүгугларымыза саһиб олмаг истәјирик». Бу күн дүнјада бир чох өлкәләр вар ки, онлар федерасион ганунлары илә идарә олунурлар. Мәсәлән Америка 48 сәрбәст, азад мүстәгил штатдан ибарәтдир. Икинчи дүнја мүһарибәсиндән сонра белә фикир вар иди ки, Инкилтәрә дә 49-чу штат кими Америкаја дахил олсун. Швесија да федерасија ганунлары илә идарә олунур. Орада 22-дән 28-ә гәдәр дөвләт федерасијаја дахилдир. Југославијаны көтүрүн, Совет Иттифагыны көтүрүн. Бу өлкәдә 15 мүстәгил республика фәалијјәт едир. Һәр республика өз милли дилиндә идарә олунур. Һиндустан да бу шәкилдә... Бурадан да белә нәтичә чыхармаг олур ки, федератив гурулушда идарә олунан өлкәләр нә өлкә сәрһәдди, нә дә милли мәнафе чәһәтдән тәһлүкә алтында дејил. Әксинә мән дејәрдим ки, Азәрбајчан демократик һәрәкаты Мәшрутәни тәкмилләшдирмиш, Иран Ганун әсасында тамамилә јаддан чыхмыш 29-чу маддәсинин јенидән дирилмәси вә Иран халгларынын һәјатына тәтбиг едилмәси демәк иди.

Рузбеһ бир нечә дәфә өскүрдү вә удгунду:

— Буна әсасән дә мән иттиһамын 5-чи маддәсини тамамилә рәд едирәм. Чүнки сүбут етдијим кими мән һеч вахт вәтән сатгыны олмамышам. Биз әксинә дәфәләрлә Бәһрејнин Ирана гајтарылмасы барәсиндә чидди тәклифләр ирәли сүрмүшүк. Анчаг Дөвләт бизим партијанын бу тәклифини гулаг ардына вуруб. Бәһрејн Ирандан кәнарда галды. Инди сиз билин ки өлкәни парчалајан кимләрдир.

Һаким ајаға дурду вә учадан деди:

— Сиз өз күнаһларынызы бојнунуза алмагданса Иран дөвләтини иттиһам едирсиниз. Бу лап һәјасызлыг олду.

— Мән өлүм һөкмү гаршысында партијамы вә халгымы мүдафијә етдимсә бу о демәк дејилдир ки, мән өлүмү ширин шәрбәт кими гаршыламаг истәјирәм. Өлмәк елә дә хош дејил. Хүсусилә эгидә саһибләри үчүн. Лакин һәр гијмәтә олурса-олсун дири галмаг, јашамаг да инсана јарашмаз. Белә олса өлүм јүз дәфә јашамагдан шәрәфлидир. Бөјүк Сә'ди бујуруб:

— Сән дәнизә кетмә, кетмә бир даһа,
Кедирсәнсә үрәјини тапшыр туфана».

Буна көрә дә шәрәфими горујум дејә мән мөһтәрәм һакимләрдән өзүмә өлүм һөкмү тәләб едирәм. Сиз Хосров Рузбеһи мәһкум един. Анчаг вәтәнпәрәстлији, инсанпәрвәрлији мәһкум етмәјин. Азәрбајчаны, Күрдүстаны, мәһкум етмәјин. Азадлығы, социализми мәһкум етмәјин.

Салонда отуранларын һамысы санки көрүнмәз ипләрлә тары мчәкилмишдиләр. Санки мәһкәмә салону индичә партлајачагды. Һамы һәјәчан ичиндә иди. Тәкчә Руз-

бећлә Шәмширинин үрәкләри көкүсләриндә раһат вә ифтихарла дөјүнүрдү.

Әкбәр Шәмшири мәһкәмә салонундан чыхаркән Мәһтабы көрдү. Көзләринә инанмады.

— Сән һара, бура һара?

— Мәсләһәтә кәлмишәм, Беһзад мө'чүзә нәтичәсиндә сағ галыб. Ону евә кәтирмәк, јаралары сағалана гәдәр гуллуғунда дурмаг истәјирәм. Разылыг версән, елә бу кечә ону башга адда, онун Зәнчандакы гардашы Фәрһад адында евә кәтирәрәм. Инди о, Јахшыабадда Јагут хала адында бирисинин евиндәдир. Мүаличә олунур.

— Хошбәхт оласан, гыз, мәни севиндирдин. Бу доғрудан да мө'чүзәдир. Онда ики күн дә көзлә, мән фикрими сәнә чатдырарам. Анчаг бу кечә, мән ону көрмәлијәм.

Америка Сәфирлијинин Әла васитәсилә көндәрдији тәклиф шаһын башына батмышды. Тејмур Бәхтијарын әкс һәрби чеврилишдә, Кирманшаһ һәрби танк алајыны Теһрана чатдырмаг, 100 минләрлә нүмајишчини габағына гатыб говмаг фәалијјәтинә бәләд иди. Онун шаһлыг нүфузунун бәрпасында, Мүсәддигин кәнар едилмәсиндә әһалијә диван тутмасында мүстәсна ролу олмушду. Шаһын да фикри белә иди ки, о, јахшы бир вәзифәјә гојулсун. Ики ил габаг ону Теһран шәһәри һәрби комендаты гојмушдулар. Һәлә бу вәзифәдә онун нә гәдәр вәзифәпәрәст вә гәддар олмасы үзә чыхмышды. Тејмур Бәхтијарын исә әсас арзусу баш назир олмаг иди. Бу вәзифәдә о Халг партијасынын, Ислам Фәдаиләринин әсас фәалијјәт јерләрини тә'јин едиб онлара диван тутмушду.

О, Сәмәди адлы забити һәбс едәрәк өзү истинтаг едирди. Сәмәди һүндүр, гәдди гамәтлии, јарлы јарашыглы бир забит иди.

Сачларыны бармаглары арасында ојнадан Тејмур Бәхтијар ишыглы ири көзләрини она дикди:

— Сәнин Али һәрби Забитлик мәктәбинин амфитеатрында вердијин тамаша кимин тапшырығы илә тәшкил олмушду. — дејә мүттәһими диндирди.

— Чәнаб полковник, мәни бир ајдан чохдур бурада һәбсдә сахлајыблар. Ахы сиз дә билирсиниз шаһ бизи бағышлајыб. Олан олуб кечән кечиб.

Полковник онун үстүнә гышгырды:

— Сиз динч отуран дејилсиниз, сизи башына бурахсалар башга сијаси тамаша верәчәксиниз. Беһзад кими, Рузбеһ кими. Сәнә илһам верәни тапачағам, онларын дәрисинә саман тәпәчәјәм.

— Сиз имкан верин мән...

Полковник онун сөзүнү кәсди:

— Мән сәндән сорушурам, сиз һансы чәсарәтлә белә һәрәкәт етдиниз? Һансы ағыз вә ағылла шаһы сөјдүнүз.

Мајор Сәмәди Тејмур Бәхтијарын үзүндә ојнајан әсәби рә'шәләрдән горхду. Чүнки онун сифәти кет-кедә дәјишмәкдә иди. Одур ки мүлајим һалда деди:

— Нечә ки әввәл демишдим, о заман бизим чох мәсәләләрдән хәбәримиз јох иди. Бизә дејирдиләр ки шаһ америкалыларын әлилә бу гәдәр адамы күлләјә тутуб. Мәнзурум 51-чи илин јај гырғыныдыр.

— Инди сән мәнә де ки өзбашына јығдығын 800 забит кимләрдән ибарәт иди.

— О заман чәнаб полковник, һәр јердә бу кими сөзләр данышылырды, митинкләр кечирилирди. Шаһын һејкәлләри тәһгир едилирди.

— Пох јејиб гәләт еләјирдиләр. — дејә полковник әсәбилијинин сон һүдудуну көстәриб әлини јухары галдырды.

Мајор Сәмәди горхуб башыны јана чәкди.

— Ахмаг көпәјоғлу, сәнин башын хараб олмушду. Сән билмирдин ки, өз һәрби андына хәјанәт едән забит күлләләнир? Буну ки билирдин.

Инди дүзүнү де, 800 забити нечә бир јерә јығмышдын. Онларын адларыны де.

— Онлар әсасән мәктәбдә охујан курсантлар иди. Бир дә ки мән сизә дедим, бу чохдан кечиб кедиб, биз өз чәзамызы чәкмишик. Рүтбәмизи азалдыблар.

— Сонра һансы чәзаны чәкибсиз, бәлкә мәним хәбәрим јохдур.

— Биз һамымыз шаһын чәкмәләриндән өпмәјә һазыр олдуғумузу билдирдик, шаһ да бизи бағышлады.

— Буна сән чәза дејирсән? Ә'лаһәзрәтин ајағындан өпмәк мәјәр чәза һесаб олунур.

— Бәли, инсан олан үчүн бу чох бөјүк чәзадыр.

— Һардадыр инди о чәза чәкән забитләр?

— Онларын адлары Гәраркаһ рәисиндәдир. Онлар узаг, учгар јерләрә ишә көндәрилиб.

— Сән нечә, харичә кетмәк истәмирсән, о бири достларын кими.

— Хејир, мән о фикрә дүшмәмишәм.

— Онда 2-чи зирећли ордунун зирзәмисиндә бир нечә күн ишкәнчә көрәрсән, өз јерини тапарсан. — дејә Теј-

мур Бәхтијар кәскин бир һәрәкәтлә ајаға дурду вә чәкмәләринин меһмизләрини сәсләндирәрәк отагдан чыхды.

О күндән Сәмәдини ишкәнчә алтында сахладылар. Гапана салдылар, Сәгфдән башы ашағы асдылар, јатмаға гојмадылар, пачасындан долу су вердәси асдылар, белә ки бир һәфтәдән сонра полковник ону көрәндә танымады. Сачлары лопа-лопа, чәнкә-чәнкә төкүлмүшдү, үзү бир нечә јердән јара иди.

Лал-динмәз јердә узанан Сәмәдини бу һалда көрән полковник деди:

— Истәјирсән бурадан сағ чыхасан, кәрәк бир нечә достуну өз әлинлә күлләләјәсән.

— Мән ону бачармарам, чәнаб полковник.

— Бачарарсан, лап јахшы бачарарсан.

Сәмәди дуруб отурду вә гәти шәкилдә деди:

— Бачармарам. Мән шаһа шикајәт јазарам.

Тејмур Бәхтијар она јахынлашды вә тәпиклә гарнындан вурду:

— Нә вахт гулағынын ардыны көрсән, онда шаһла мүкатибә едәрсән. — деди.

* * *

Тачүлмүлүк Шаһлыг Шурасынын тапшырығы илә оғлу Мәммәдрзаны јанына чағырды. О јенә дә хырда күлләри олан севимли креслосунда бардаш гуруб отурмушду, сағ әлини сағ үзүнә сөјкәјиб мизә дирсәкләнмишди. Шаһ анасынын габағында отуруб онун үзүнүн чизкиләриндән нә данышачағыны тә'јин етмәјә чалышырды.

— Оғлум, Мәммәдрза, башымыза нә ишләр кәлмәди. Јенә дә бөјүк Аллаһ бизим тәрәфимиздә олду. Инди дә јени бир чәтинликлә үзләшмишик. Сән ағыллы, лајигли оғлумсан. Һамыдан чох сәни истәјирәм. Анчаг һәјат истәсән дә истәмәсән дә өз һөкмүнү билдирир. Сүрејанын евладсызлығы кәлиб о јерә чатыб ки, Сәлтәнәт Шурасы да нараһатлығыны билдирир. Галан өмрүмүз вәлиәһди бөјүдүб, тәрбијәләндириб, ону өз јеринә гојмаг ишләринә анчаг чатар.

Ана бу сөзләри тутгун һалда деди, сонра әлавә етди:

— Мән билирәм, оғлум, сән Сүрејаны һамыдан чох севирсән. О да чох ағыллы, меһрибан вә көзәл кәлиндир. Анчаг вәлиәһд мәсәләси инди һамынын әл-ајағына доланыб. Көрдүн јазыг гардашын нә күнә галды. Һамысы бу вәлиәһддән бағлыдыр. Сән елә билирдин ки, Әлирза Шишәни елә белә өз мејлилә алмышды. О јазығы да һеч

үстүндә мәһв еләди. Гыз доғушдан сонра нәвәмлә бир јердә һәлак олду?

Тачүлмүлүк сијаси ишләрә мүдахилә етмәји севәрди. Одур деди:

— Сән елә билирсән Әлирза өзү өзүнә тәјјарәдә арадан кетди. Сән елә билирсән көзәл Шишә өзү өзүнә һәлак олду. Јох, бала, белә билмәјәсән. Бу ишләрин һамысынын далында вәлиәһд сөзү вә дәдән демишкән, инкилис бармағы вар.

Шаһ әлини анасынын чијнинә гојду. Бунунла о билдирмәк истәјирди ки, бундан сонра данышыланларын истигамәтини билирәм. Анасы деди:

— Гысасы будур ки, оғлум, өзүнә бир гыз тап, вәлиәһдин олсун. Гануну әввәлдән белә гојублар. Нејләјәсән, күл кими евладын вар. Гыз олдуғуна көрә шаһ ола билмир. О бири өлкәләрин чохусунда гадын шаһ да олур, вәлиәһд дә. Бир биздә ола билмәз. Инди нејнәјәсән, Аллаһын адыјла арвадлара шаһ олмаға ичазә верилсәјди, алардым әлимә, од гојардым бүтүн өлкәјә, елә ганунлар ичад едәрдим ки, бир адам чыныгырыны чыхара билмәзди.

Тачүлмүлүк сон сөзләри гејзлә, јарызарафатла деди ки, шаһы күлдүрсүн. Бир дә, вахты илә шаһ олмаг да фикриндән кечмишди. Буну да зәһләси кедән күнүсү Исмәтә ган утдурмаг үчүн дүшүнмүшдү.

Шаһ ајаға дурду, бир нечә аддым аралыдакы пәнчәрәјә доғру кетди, сонра дөнүб анасына бахды. Анасы кичилиб јумаға дөнмүшдү.

— Јахшы, ана, — деди, — фикирләшәрәм, бир јол тапарам, сәнин сөзүн мәним үчүн ганундур.

Тачүлмүлүк дә ајаға дурду. Сачлары һәлә дә тәравәтини итирмәмишди. Арада сөз кәзирди ки, о өзүнә лајигли бир әр дә ахтарыр.

Шаһ сөзүнә давам етди:

— Нараһат олма, ана, нәзәрә аларам. Анчаг о Шуранын мүфтәхорларына де ки, бу чүр мәсәләләр үчүн сәни нараһат етмәсинләр.

Ана илә оғул арасында бу мәһрәманә сөһбәтдән бир ил кечди. Ики ил дә кечди. Тејмур Бәхтијарын сәрвәт јығараг Сарајын јанында чаһ-чәллалы бир гәср тикдирмәсиндән бир ил кечди, анчаг шаһ Сүрејаны бошамады. Елә ки Тејмур Бәхтијар Сүрејаны васитә едиб шаһдан баш назир вәзифәси истәди шаһ нараһат олмаға башлады. Чүнки онун мал-дөвләти һәддини ашмышды. Ордуда нүфузу вә мәгамы јүксәк иди. Һәр күн онун Халг

партијасы үзвү ады илә ләкәләјиб һәр шејини әлиндән алдығы базар адамларынын вә тачирләрин сајы чохалырды. Иш о јерә чатмышды ки, мәшһур ханәндә Пуран ханымла достлашараг ону өзүјлә үстүачыг машында кәздирирди. Шаһ бунлар үчүн о гәдәр дә нараһат олмурду. Онун горхусу кенералын орду сыраларында нүфуз газанмасы вә баш назир олмаг сә'јләри иди. Американлар да Әлирзадан сонра шаһы һәмишә кәркин вәзијјәтдә сахлајыб үзүјола олмасыны тә'мин етмәк мәгсәдилә Тејмур Бәхтијары ортада ојнадырдылар.

Новруз бајрамындан он үч күн кечмишди. Һамы јазын гучағына атылыб лаләли чөлләрин јашыл гојнунда сүфрә ачмаға, кәзмәјә тәләсирди.

Шаһ Сүреја илә үз-үзә отуруб данышырды.

— Сәнин әмиоғлун, Тејмур, машалла өзүнә јаман рәвач вериб. Һәлә Әшрәф дә ону баш назир гојмағы мәндән хаһиш едир.

Сүреја белә баша дүшдү ки, шаһ онунла мәсләһәт етмәк фикриндәдир, деди:

— О Сизи чох истәјир, Ә'лаһәзрәт. Мәнчә о һәр бир вәзифәјә лајигдир. Онун зәһмәтләрини нәзәрә алын.

Шаһ тәәччүблә Сүрејанын үзүнә бахды.

— Сән дејирсән мән өзүмә тәзә нараһатлыг мәнбәји дүзәлдим? Гавамдан, Рәзмарадан, Мүсәддигдән чанымы күчлә гуртармышам, инди дә Тејмур сәһнәјә дахил олсун.

Бу сөзләри дејәркән шаһын фикри башга јердә иди. О, Әмининин баш назир олмасы барәдә америкалыларын кизли ишарәләри, бир дә Фирузә һагда фикирләширди. Фирузә дә һараданса кәлиб јадына дүшмүшдү. Фирузәдән дә онун евлады олмамышды. Олсајды Фирузәнин әлинә чох мүнасиб фүрсәт дүшәчәкди. Доғуб Пәһләви ханиданыны факт гаршысында гојачагды.

Сүреја фикрә кетди. Шаһын данышығындан белә баша дүшдү ки, Тејмурдан да она зәрбә дәјмәкдәдир.

— Әлбәттә, шаһым, бир заман ки, мән вәлиәһд анасы ола билмәмишәм, мәним әмим оғлу да баш назир ола билмәз. Бу чох мәнтигидир.

Шаһ Сүрејанын бу чавабындан тутулду. Севдији арвадындан бела чаваб көзләмирди. Өзкә тәрәф јөнәлән һадисәләрин ити тијәсиндә Сүрејанын, Бәхтијарын әлләринин дә јери вар иди. Кәләчәкдә бу ел она гаршы чыха биләрди.

— Мәјәр мән сәнә доғмаға ичазә вермирәм ки, белә данышырсан?

— Әлбәттә, доға билсәјдим сиз дә белә данышмаздыныз.

Сүрејанын белә данышмасы Мәммәдрзаны сарсытды. Әлләриндә, кичкаһларында гычыгланма башлады.

Арвадынын үзүндәки сојуглуг ону һөвсәләсиз етди.

Арада Ернест хәбәр көндәрди ки, Ә'лаһәзрәтин анасы Сүреја ханымы јанына чағырыр. Мәләкә сәссиз-сәдасыз отаға кирәндә көзләри шишмишди. Онун гәшәнк көзләринин дәринлијиндә кәдәр јува салмышды. Шаһ деди:

— Ана мәләкә сәни јанына чағыртдырыб.

Сүреја сорушду:

— Ә'лаһәзрәт биләр, ана мәләкә мәни јанына нијә чағырыр?

— Мән билирәм о сәни јанына нијә чағырыр. Јенә вәлиәһд мәсәләси орталыға атылыб. Мән өзүм дә бу ишдән безар олмушам. Һеч билмирәм нә едим! Беш илдир ки, бу Шаһлыг Шурасы, ана нәсиһәтләри, бачыларын атмачалары мәндән әл чәкмир.

Сүрејанын рәнки авазыды.

— Мәнчә Сиз ананызын сөзләрини ејнилә дединиз. Даһа мәним онун һүзуруна кетмәјим артыгдыр.

Шаһ динмәди. Сүреја һисс етди ки, шаһ артыг бунлара дөзә билмир. Үстәлик баша дүшдү ки, мәләкәлик дөврү баша чатыр... Үзүнү јана чевириб сарсынтыларыны шаһдан кизләтди.

— Ә'лаһәзрәт, ихтијар сиздәдир. Мән билирәм Сиз дә бу кими ганунлардан наразысыныз. Ону дејим ки, әкәр мән доғмаға гадир олсајдым, вәлиәһд дејил, ади бир инсан доғардым ки о ушаг мәним чәкдијим әзаблары чәкмәсин. Мән сарајда мә'насыз зијафәтләрдән, бош, бә'зән дә кизли данышыглардан башга бир шеј көрмәдим. Бурада мәнфәәтпәрәст адамларын ачкөзлүјүндән, јалан ибарәләрдән бездим, тәкчә Сизин бөјүк севкинизлә јашадым. Һәр шејә разы олдум, инди көрүрәм о севки дә артыг баша чатмагдадыр.

— О севки вар, бир аз да артыгдыр, әзизим, нә үчүн белә данышырсан? Әкәр ајрылыг мәгамы чатыбса дүшмән кими дејил, дост кими ајрылаг. Мән һәлә билмирәм сән кетсән, мәним башыма нәләр кәләчәк, кимлә евләнәчәјәм. Сән дејән о бәдбәхт вәлиәһд олачаг, олмајачаг. Анчаг ону билирәм ки, һәмишә сәнин севкинлә јашајачағам. Мән сәнин адына олан бүтүн мүәссисә вә чәмијјәтләри өлкәдә сахлајачағам. Вә дүнјаја көстәрәчәјәм ки шаһ севкиси нечә олур.

— Мән дә, шаһым, сәни үрәјимдә һәр јерә апарачағам, сәни һәмишә әзизләјәчәјәм, анчаг һеч вахт вәлиәһд доғмајачағам.

Буну дејиб Сүреја көврәлди, көз јашлары дығырланыб јахасына дүшдү. Шаһ онун чијинләрини гучаглады.

— Мәним ән бөјүк сәрвәтим сәнсән, Сүреја, — деди — Истәјирсән гал, Сарајда һеч јерә кетмә. Мәни бу сајаг шәрәфләндир.

— Хејир, Ә'лаһәзрәт, мән Сизин мәрһум атанызын арвадларынын бири-бирилә нечә туташдыгларынын шаһиди олмушам. Тачүлмүлүклә Исмәтин. Бунларын һәјатлары көзүмүн габағында олуб. Мән о чүр јашаја билмәрәм. Мән кедирәм, Сизи үрәјимдә апарырам. Сарајда көрдүјүм ачылыглары ширин хатирәјә чевириб јашадарам...

Онлар сусдулар, ајрылыгдан сөһбәт дүшдүјү үчүн ачы сөз данышмагдан чәкиндиләр.

Шаһ Сүрејаны онун истираһәт отағына гәдәр өтүрдү вә ондан ајрыларкән бирдән анлады ки, онсуз јашаја билмәјәчәк. Лакин өлкәнин Канститутсијасы, Шаһлыг Шурасы, бир дә Тачүлмүлүк она аман вермирди. О, һәјәтә дүшүб ағачлар арасында кәзмәјә башлады. О сон үмиди олан севкисини дә әлдән вермәкдә иди. Сүрејаны ким әвәз едә биләрди? Мал-дөвләт, шаһанә һәјат, көзәл мә'шуғәләр, һеч бир шеј Сүрејаны онун үчүн әвәз етмәјәчәкди. Һәр шеј әлдән кедирди. Она јалныз чарпышмалар, боғушмалар, һәдә-горхулар, терорчу күлләси, сүн'и һөрмәтләр, јалан тә'рифләр галырды...

Шаһ ағыр аддымларла ағачларын арасында долашды. Кечә саат бир иди. О һәмишә Аллаһла данышдығы јерә кәлди. Танрыја мүрачиәтлә деди:

— Еј бөјүк Аллаһ мән севкими итирдим, достуму итирдим. мә'нәви учалығымы итирдим. Демәк һәр шејими итирдим. Бу иткиләрин әвәзини мән өзүмдән алачағам, һамыдан алачағам. Һамыны мәһв едәчәјәм. Һәлә доғулмамыш вәлиәһдими мәһв едәчәјәм. Мәни даһа үзүјумушаг, күлән, күзәшт едән көрмәјәчәкләр. Мән тарих, бәшәр гаршысында үч күнаһымла иттиһам олуначағам. Азәрбајчан, Күрдистан, Әлирза, бир дә мәнә һәр шејини верән, анчаг әвәзиндә һеч нә алмајанлар гаршысында иттиһам олачағам. Бу иттиһамлара көрә мән Беһзад кими, Рузбеһ кими өзүмә өлүм чәзасы тәләб едәчәјәм. Бу өлүм чәзасыны исә өзүм ичра едәчәјәм. Онда шаһ да, шаһлыг да мәһв олачаг, онун ганунлары да. Халг, өлкә мәһв олачаг. Буну халгын өзү истәјир. Халг өзү гәддар сәркәрдәләри, шаһлары севир, она итаәт едир, мән дә гәддар олачағам, истибдадла силаһланачағам, шаһлыг зүлмү севир, халг да гәддары, мән халгы јалан вә гуру вә'д ичиндә мәһв едәчәјәм, шаһлыг ган севир, шаһлығы ган ичиндә боғачағам. Руһанијјәт һакимијјәти әлә алмаг истәјир, мән руһаниләрә өлкәнин һакимијјәтини вермәклә ону һамынын көзүндән салачағам. Мән вәлиәһддән дә гисас алачағам, ону шаһ олмаға гојмајачағам. Шаһлыг Аллаһым истибдаддыр, гандыр, ган».

Шаһын көзләриндән ахан ири јаш дамлалары јанагларыны боју ахырды дејә о көз јашларыны тәкрар-тәкрар силирди. Горхмурду ки, ону бу вәзијјәтдә көрән олар. Ахы, сарај күдүкчүләр, часусларла долу иди. Кәнардан чох тәмтәраглы көрүнән мәрмәр Сарај әслиндә онлары мүһасирәјә алан һәбсхана иди...

* * *

Сарајда һамы сәһәрин ачылмасыны көзләјирди. Һамы билирди ки, сәһәр Сүреја көчүб кедәчәк. Сәһәрин ачылмасыны сәбирсизликлә көзләјәнләрин әксинә шаһ бу кечәни даһа да узатмаг истәјирди. О, чырпына-чырпына галмышды. Каһ һәјәтә чыхыр, каһ гәсрә гајыдырды, һәр дәфә дә јолу севимли Сүрејанын отағынын гапысындан кечирди. Лакин ичәри кирмәјә үзү јох иди, утанырды. Севкиси мәғлуб олмушду.

Сүбһә аз галырды. Шаһ Сүрејанын јатаг отағына јахынлашды. Гапыны астача итәләди. Гапы ачыг иди. Санки Сүреја да шаһын сон кәлишини көзләјирди. Сон күн, сон кечә, сон көрүш. Бунлар Сүрејаны да өз меһвәриндән санки гопармышды. О, јатагда узанараг көзләрини каһ јасдыға, каһ да јајлыға сыхырды.

Шаһ инамсыз, һәјәчанлы сәслә сорушду:

— Сүреја јатмысан? Сәнсиз нечә јашајачағам Сүреја. Мәним суалыма чаваб верә биләрсәнми? Һеч кәс, һәтта көјдәкиләр дә бу суала чаваб тапа билмәзләр.

Шаһ гәһәрләнди вә ушаг кими өзүнү Сүрејанын јатағына атды. Онун нәм көзләрини өпүшләрә гәрг едиб һөнкүрдү. О, Сүрејанын үзүнү, көзүнү дуз кими јаламаға башлады. Сүреја исә елә һеј пычылдајырды: «Мәни өп, мәни өп сонунчу кәрә...».

Сүрејанын дөнә-дөнә тәкрар етдији бу сөзләри һарадаса ешитмишди. Анчаг хатырлаја билмирди. Бу сон ајларда күлләләнән забитләрин талејини андыран маһнынын илк сөзләри иди. Ону Мәчид Вәфадар јазмышды, Күлнерағы охујурду.

Сүреја дөвләт тәрәфиндән гадаған олмуш бу маһны-ны инди сон кечә сон көрүшдә Ә'лаһәзрәтә пычылдајырды. О, ағлаја-ағлаја јаныглы сәслә, сон көрүшүн, сон үмидин јадикары кими бу маһнынын илк мисраларыны мәлаһәтли сәслә сөјләдикчә шаһ ону өпүшләрә гәрг едирди.

Сүреја јенә дә сакит, һәзин сәслә охујурду.

«— Мәни өп, мәни өп, сонунчу кәрә. Аллаһ сәни сахласын. Мән дә өз талејимә доғру јолланырам. Бизим баһарымыз өтүб кечиб. Кечәнләр дә кечиб кедиб. Мән исә өз талејими ахтарачағам».

Шаһ һәјәчанла пычылдады:

— Сүреја чан, бу маһны сәнин дилиндә нечә дә һәзин сәсләнир. Бу маһны сон илдә күлләләнән, дар ағачындан асылан, һәбсә алынан Халг партијасынын ордудакы Забит тәшкилаты үзвләринин талејинә һәср олунуб. Анчаг нечә дә бизим талејимизлә ујғун кәлир? Бу маһныны бәстәләјәни тапсајдым, ону мүкафатландырардым. Бирчә сәнин хатиринә. Бирчә она көрә ки бу маһны сәнин додагларында сәсләниб.

Сүреја һычгырыгларыны чәтинликлә боғуб деди:

— Бәлкә дә бу маһныны Сизин чох севдијиниз достунузун е'дамы илә бағлы бәстәләјибләр. О чох фачиәли һалда күлләләниб. Севкилиси ким олуб, һеч кәс билмир. Нечә дә бәдбәхт севки имиш Беһзадын севкиси.

Сүреја бу сөзләри санки јухулу һалда дејирди. Бунун ардынча о јенә дә маһнынын сөзләрини пычылдајыр, шаһын үз-көзүндән өпүрдү.

Сонра шаһ да маһнынын сөзләрини тәкрар етмәјә башлады.

«Мәни өп, мәни өп, сонунчу кәрә. Аллаһ сәни сахласын. Кедирәм талејимә доғру. Бизим баһарымыз өтүб. Өтүб кечәнләр кечиб. Мән исә өз талејими ахтарырам... Туфанлар ичрә, гајыг сүрәнләрлә сәркәрдан, чанындан кечәнләр кәрәк туфанлардан кечә»...

Сүреја дәһшәтли бир һөнкүртү илә шаһын ағзыны гапајыб ону чылғынлыгла өпмәјә башлады. Шаһ маһнынын сонракы сөзләрини Сүрејанын додагларындан ешитди. «Көзәл гыз, көзәл гыз, бу кечә мән сәнин јанында галырам, сәнә гонағам...».

Сүреја бајылан кими олду. Көзләринин гарасы итди, үзүнүн әзәләләри кәрилди, башы јана әјилди.

Шаһ әл-ајаға дүшдү, онун башыны балынчдан галдырды. Шаһ белә илаһи бир көзәллик гаршысында донуб галды...

— Сүреја, Сүреја, нијә бу гәдәр дујғулусан? Мәним

севкимин, мәним шаһлығымын сону Сүреја. Көзләрини ач, әзизим. Сәндән сонра мәним үчүн һеч нә вә һеч кәс јашамыр.

— Шаһым, — дејә Сүреја нәмли көзләрини ачды. — Бу талеји бизә Танры јазыб. Гој көзәкөрүнмәз дә бизә рәһм еләсин. Сизин шаһлығыныз бундан сонра да кучлү, гүдрәтли олсун.

Шаһ ону синәсинә сыхды.

— Сүреја чан, шаһлыг бүтүн дүнјада гүрубуна доғру кедир, чүнки муасир дүнја илә ајаглаша билмир.

Сүреја шаһын нәмли көзләрини силиб деди:

— Ә'лаһәзрәт, Сиз чаванлыгда Авропада тәһсил алыбсыныз. Авропа мәдәнијјәтинә бәләд вә бағлы олдуғунуза көрә һеч вахт бачыныз Әшрәф ханымын дедији кими гәддар бир шаһ ола билмәјәчәксиниз. Аллаһ Сизи һифз етсин. Мән дә өз талејимин далынча јолланырам.

— Әзизим, мән бу ајрылыг мүнасибәтилә Мәчлис сифариш вермишәм. Сабаһ мәчлисә јүзләрлә рәсми адам кәләчәк. Онларын һамысы сәни севир.

—Хејир, шаһым, мән онларын көзләринә баха билмәрәм. Һамы бу ајрылығын фачиәси олан евладсызлыг һагда дүшүнәчәк. Вәлиәһддән сөһбәт салачаг. Одур ки, о мәчлисә гәдәр мәни јола сал кедим. Өзүн өз верталјотунда мәни аеропорта гәдәр мүшајиәт ет.

Сүреја јенә дә ағлады. Јенә дә «Мәни өп» маһнысыны пычылты илә шаһын гулағына охуду.

Онларын башлары үстүндәки пәнчәрәдән түтгүн, алагаранлыг бир сәһәр бојланмагда иди. Шаһ бу сәһәрин илк ишығыны Қиш адасында далғаларын саһилә атдығы өлү балыгларын донуг көзләринә бәнзәтди.

СОНУНҸУ ШАҺ

ҮЧҮНҸҮ ҚИТАБ

Әли Шәриәти кирдә баш, көзләри ири вә бири бириндән көзә чарпачаг дәрәҹәдә аралы бир мө'мин зијалы иди. Мәтбуатда чыхан мәгалә вә мүлаһизәләри чох заман мүбаһисәјә, сөз-сөһбәтә сәбәб олурду. Бу мүбариз дини идиолог һәм дә Исламын идиоложи сәнкәри һесаб олунурду, һакимијјәтин дин хадимләри үзәринә амансыз һүҹумлары Шәриәти кими дин фәдаиләринин јаранмасына сәбәб олду. Өлкәдә чохдан иди ки идиоложи боғушмагда иди. Капитализм вә сосиализм шәриәти кими ҹаван идиологлар ағсаггал руһанијјәтлә әл-әлә верәрәк Исламын дөвләтчилик ҹәһәтләрини исбат етмәк вә бу јолла өлкәни Ислам ганунлары илә идарә етмәк үмиди јарадырды. Бунунла да онлар һәр ики идеоложини һәдәләјирдиләр. Нә капитализм, нә сосиализм мүбаризә јолуну сечмишдиләр. Һамыны ислама сәсләјирдиләр. Лакин ики идеоложи, ики гурулуш уғрунда мүбаризәләр, боғушмалар шиддәтләндикҹә Шәриәтиләрин сәси чох да узаға кедә билмирди. Әли Шәриәтиләрин ислам дәјәрләрилә дөвләт идарә етмәк мүмкүн олдуғуну халг јүз ил иди ки, мәсчидләрдә, мөвизәләрдә, мүһазирәләрдә ешидирдиләр. Сосиализмин вә коммунизмин галдырдығы мәш'әлләри исә артыг көз габағында иди.

Маликлә Фириштә Шаһ мәсчиди габағындан кечәркән Шәриәтинин еһтирас вә чағырышларла сөјләдији нитгини ешитдиләр. Малик руһанијјәтин чағырышларына көстәрдији марагла Фириштәјә деди:

— Фириштә, кәл, кедәк гулаг асаг. Бу Шәриәтини јаман дејирләр.

Фириштәсә онун голуну тутуб јана чәкди:

Малик ҹан, мән јорулмушам, анам көзләјир. Ахы бу мәсчиддә нә дејилибсә, һамысыны ешитмишик.

— Бир аз отураг, сонра чыхаг. — деди.

Фириштә үзүнүн саллаг ифадәләрини гәсдән көстәрәрәк деди:

— Ахы башымы бағламаға бир шејим јохдур.

— Бәһанән елә бу имиш, бурда дајан кәлирәм. — дејә Малик гача-гача ондан узаглашды. О јахын мағa-

заларын биринә кирди. Бир аздан әлиндә түнд рәнкли јашыл бир чарғатла гајытды:

— Ала, бағла. Бу күн бир саваб иш көрүб илаһијјәтлә, мүгәддәсатла бирләшәк.

Фириштә тәәччүбүнү кизләтмәдән чарғатын тутгун рәнкинә бахды, бәлкә дә башына илк дәфә чарғат бағлајан гыз наразылығыны үзүнүн ифадәләриндә көстәрди. О чарғатла кур сачларынын үстүнү өртдү, онун учларыны чәнәсинин алтында дүјүнләди.

Мәсчидин ири вә һүндүр күнбәзиндә әкс-сәда верәрәк бир гәдәр дә зәһимли ешидилән сөзләр санки илаһиләшир, ағ көјәрчинләр кими отуруб диггәтлә гулаг асанларын башына, чијнинә гонурду.

Севкилиләр јан-јана отура билмәздиләр. Фириштә шәмистана доғру кетди, Малик дә ахырынчы сыраларда отурду.

Малик натигин әввәл бој-бухунуна, сонра гара сејрәк сачларына, галхыб енән әлинә бахды, бир аздан Фириштәни дә унудуб башдан ајаға диггәтә чеврилди.

Малик дүнјанын о бири көрүнмәјән үзүнү дә көрмәк истәјирди. Ону көстәрән нә вар идисә ахтарыб кәзирди. Шәриәти дә дүнјанын она бәлли олмајан үзүндән данышырды.

— Мән дејирәм, Мәһәррәм ајында Ашура мәрасими тәшкил етмәк, онун һәгигәтләриндән данышыб онлары көзләрдә јенидән чанландырмаг, дини курс вә чәләсәләрин тәшкили, чохларынын иддиасы кими дини ән'әнә дејил, бунлар халг күтләләрини тә'лимләндирмәк, онларын мә'луматыны, шәһидләрин адларыны әбәди олараг дири сахламагдыр. Тәкчә әза сахламаг кифајәт дејил. Бир адам ки, өлмәјиб, шәһиддир, әбәдидир, вәһјдир, һазырдыр, она әза тутмаг лазым да дејил. Онун ардычылы олмаг лазымдыр. Шиә дә Әлинин ардычылы мә'насындадыр. Һүсејн, Зејнәб дә пејғәмбәрин силсилә ардычылы. Ардычыллыг исә објектив һәрәкәтдир. О, пәрәстиш дејил ки Тоһид әлејһинә олсун.

Отуранларын тәәччүб вә һејрәти бир уғулту кими күмбәздә әкс-сәда верди. Һәр дәфә бу тәәччүб билдирән уғултуну ешидәркән Шәриәтинин өзүнә гаршы инамы артырды.

— Мәним дәрину јангыларымы фәлсәфә, әшрәф, көзәллик, ешг вә ше'р дојдурур. Бунлар бир јерә топланыб мәни һәр јердә һәјәчан, шөвг, ләззәт вә мәстлијин вүчуди гидасы вә гидаландырылмасы зирвәсинә чатдырыр вә руһун Ме'рачына галдырыр.

Малик бир парча көз-гулаг олуб она диггәт кәсилмишди. Илк дәфә иди ки бу сөзләри ешидирди.

— Орада, — Гәрбдә руһани елә шаһанә маликанәдә јашајыр ки, Америка президентинин һәсрәтдән көзләри гамашыр. Мәхмәрдән елә палтар кејир ки, Елизабет Тајлорун үрәји кедир. Елә бөјүк сәрвәт вар ки, Онасис өз јохсуллуғуна ачыјыр. Бурада, — Шәргдә исә Ајәтулла Бручерди касыб бир евдә борчлу олараг өлүр, Гомун һөвзәсини јарадан Һач Шејх Әбдүлкәрим кечә питисилә доланыр. Орада, — Гәрбдә молла истисмарын өн кешикчисидир. Бурада, — Шәргдә молла Гәрб мүстәмләкәчилијинин гурбаны вә истимарын әлејһинә олан бүтүн һәрәкатларын сәркәрдәсидир.

Беләдир, гардашлар, бизим руһанијјәтлә, онларын руһанијјәтләринин мүгајисәси. Беләдир, гардашлар, өлкәмизин руһанијјәтинин хошбәхтлији вә фачиәси.

Уча күмбәздә јенә дә тәәччүб вә һејрәт билдирән уғулту әкс-сәда верди.

Шәриәти башыны ашағы салды. Малик елә билди ки, о гејдләринә диггәт кәсилиб. Әслиндә исә онун габағында гејдијјат јох иди. О синәдәфтәр данышырды.

— Сејид Чамал Әсәдабади Һәмәданын Әсәдабад кәндиндә тәрбијә алмыш һәман кәндли гәдим ахунд иди ки, Асија вә Африканын мүтәрәгги рәһбәрләриндән габаг тәһлүкәни габагчадан һисс едирди. Өз елатчылығы вә хәлгилијинин ахары илә јени ојунбазлыгларын агибәтинин нә кими нәтичәләр верәчәјини билирди. Модернизм симасында көрүнән мүстәмләкәчилик дәһшәти һај-күјләри архасында нәләр кизләндијини көрүрдү.

Уча вә ири пәнчәрәләриндән ичәријә ишыг төкүлән күнбәз јенә уғулдады:

— Кәрәк халга дејилсин ки мүсәлманларын бирлији вә һәмкәлам олмасы тәшәббүсү шиәликдән доғур. Шиә алимләри һәмишә белә олублар. Инди дә беләдирләр. Кәрәк халга дејилсин ки, шиәнин мәрчәи Ајәтулла Бручерди бу саһәдә илк аддымы атды. Вә һәтта нүмајәндәсини көндәрди. Мисирдә «Дарүтәриб Бејнәлмәзһәб» адлы мүәссисәнин јарадылмасына разылыг верди. Бу мүәссисәнин јарадычысы бир шиә иранлыјды.

Орта әсирләр Авропасы Ислам Шәргинин мәдәнијјәтинин мүстәмләкәси иди. Ислам мәдәнијјәтилә гидаландыгдан сонра вә бизим мәдәнијјәтимизә јијәләндикдән сонра онларын гаршысында дајанмағы өјрәнди. Һәтта бизим мәдәнијјәтимизин әсарәтиндә галмаг әвәзинә өзү-

нүн динини Әбу Әли Сина, Ибнүррүшд, Мүтәхабин Јусиф, Фараби, Рази вә Гәзали елм вә фәлсәфәси јолу илә танıјыб өзүнә гајытсын вә Ренессанс һәрәкатыны башласын.

Уғулту сәсинин әкс-сәдасы ичиндә севинч нидалары, «әһсән», «әһсән» сөзләри дә ешидилди. Натиг өз мәгсәдинә јахынлашдығыны дујараг деди:

— Инди мәсәләләр о гәдәр сүр'әтли вә һәссасдыр ки онлар һәр күн дәјиширләр вә мән бурада сорушмаг истәјирәм ки, бу нәсли горумаг үчүн биз нә етмәлијик. Бу барәдә һансы планымыз вар. Чох садә, һансы елми планымыз вар ки, бу план бир гәдәр бу ишә јол көстәрсин? Һәтта өзүнү бәрпа јолуну көстәрсин. Бу истигамәтдә дүнја мигјасында бу нәсли алдадан, өзүнә тәрәф чәкән, ичәридән ону дәјишиб, дағыдыб, һәзм едән мүртәче гүввәләр барәдә данышмаг јахшы оларды.

Мүстәмләкәчилик бизә өјрәтди ки, дин мәишәтдән ајрыдыр. Бизим зијалылар да буну тутугушу кими һәр јердә тәкрар етдиләр вә елә билдиләр ки, килсә гаршысында Авропа зијалыларынын әдаларыны чыхардырлар. Бу мүгајисәнин дүз олмадығыны дүз баша дүшмүрдүләр. Мирзә Һәсән Ширази иди ки, өз фитвасында деди: «Бу күндән Тәнбәки ишләтмәк, һәр һансы шәкилдә олур олсун Имам Заманла мүһарибә демәкдир», Мүдафиә назири вә баш назир мүавини олан Ќамран Мирзә өз нөкәринә дејир ки, кет, мәнә гәлјан кәтир. О, кетмир. Арвады она гәлјан һазырламыр. Сарајда һамы гәлјан чәкирди. Бу фитванын һөкмү илә һамы һәмрә'јлик мүнасибәтилә гәлјанлары бир күндә сындырдылар. Суфи Сөһрәвәрди, Мәснәви Моләви, ариф вә шаир Әттарын вә философ молла Сәдранын әсәрләри бизим мәдәнијјәтимизин уча дағларыдыр ки, онлар да Иран мәдәнијјәтинә исламсыз јанашмаг, ислам мәдәнијјәтини Ирансыз арашдырмаг маһалдыр.

«Әһсән», «әһсән» сәсләри ешидиләркән Малик дөнүб архаја бахды. Бајагдан шәмистанда отуруб натигә гулаг асан Фириштә јох иди. Шәриәти даһа инамла деди:

— Бу күн савадлыларымыз вә зијалыларымыз, бизим бөјүкләримизи вә дини материаллары вә тарихи сәнәдләри охумагдан мәһрумдурлар. Бир ади тәләбә әкәр өз фарс дилиндә Декартын, Һекелин, Сатер вә Расселин, һәтта Сократ, Әрәсту вә Демокритин фикирләри илә аз-чох танышдырса, анчаг өзүнүн Фараби, Бу Әли, Гәзали вә молла Сәдра кими мүасир вә гәдим алим, тәдгигатчылары барәдә бир кәлмә дә билмир.

Шәриәти өз динләјичиләринә мүсәлләт һалда сусду. Бу заман мө'минләрин арасында разы вә наразы сәсләр ешитди.

Малик бир дә дөнүб архаја бахды, Фириштәни көрмәдијиндән никәран һалда ајаға дурду, гапыдан чыхыб күчәдә дајанараг Шәриәтинин мөвизәсини динләјәнләрин сыраларыны күчлә кечди. Фириштә дондурма сатан бир гочанын јанында дурмушду. Малик она јахынлашды:

— Бәс нијә хәбәрсиз чыхыбсан, Фириштә, никәран галдым.

— Үрәјим сыхылды. Аға чох бөјүк кәламлар ишләдирди. Бә'зиләрини баша дүшмүрдүм.

Малик онун голуна кирди. Фириштә е'тираз етмәди. Онлар проспект боју мағазалара, афишалара тамаша едә-едә јол кетдиләр.

Малик Шәриәтинин сөзләриндән чох мүтәәссир олмушду. Бир вахт Рузбеһ бөјүк нитгинә көрә милли гәһрәман ады алмышдыса, инди көзүндә Шәриәти онун јерини тутмушду.

Тејмур Бәхтијар јеничә јаранмыш САВАК-ын рәиси тә'јин олунмушду. Азәрбајчанда кечирилән Гәтләдә, Халг партијасына гаршы амансыз һүчум ону шаһын көзүндә јүксәлтмишди. Шаһзадә Әшрәф дә бир тәрәфдән Тејмуру тә'рифләјир, онун лајиг бир шаһпәрәст олмасыны тез-тез көзә чарпдырырды. Шаһ исә бачысы Әшрәфин тә'рифләринә көрә дејил, Америка Ќәшфијјат идарәсинин тә'кидинә көрә бу иши көрмүшдү. Бир дә ки, севимли Сүреја... Ешидиб бәлкә дә севиннәчәкди.

Тејмур Бәхтијар шаһда олмајан кәскин гәддарлығын бош јерләрини санки долдурурду, өлкә башчысынын рәһбәр характериндәки чатмамазлыглары тамамлајырды. Әшрәф белә дүшүнүрдү. О гардашыны рәһбәр кими зәиф бир адам һесаб едирди.

САВАК рәиси Тејмур өз мүавини илә кечә саат 3-дә бу һагда данышырды.

— Бу забитләрдә тәмизликдән башга бир шеј көрмәдим. Нә пуллары, нә сәрвәтләри, нә дә верән әлләри... Бунларын һамысы күлләләнмәлидир. Мән шаһдан бу барәдә разылыг алмышам. Нә гәдәр тәндир истидир, јапсән дә кетсин...

Пакрәван өз рәисинин атмачаларыны баша дүшүрдү. Билирди ки, рәисин бир мәгсәди әкәр шаһа зид олан гүввәләри арадан апармагдырса дикәр мәгсәди исә варланмаг вә сәрвәт јығмагдыр. Көрүрдү ки , рәис базардан

варлы тачирләри бир-бир идарәјә чағырыр, Халг партијасы үзвлүјүнү она кучлә јапышдырыб, сојур вә сонра јола салыр.

Бу кечә дә саат 3-дә тачир Аға Меһдинин истинтаг нөвбәси иди.

О, ағсаггал көдәкбој, арыг, сакит бир адам иди.

— Сизин кими шәрафәтли адама јарашмаз ки, Ә'лаһәзрәтин әлејһинә кедән бир партијанын үзвү оласан, партијанын сијаһысында сәнин адыны көрәндә көзләрим кәлләмә чыхды. Јәгин инди дејәчәксән, мән үзв олмамышам, тәрәфдар олмушам. Ону да бил ки, тәрәфдар үзвдән дә горхулудур. Јәгин забит Бeһзад һагда ешидибсиз. О партијаја үзв олмаја-олмаја тәрәфдар кими башы кечди ипә.

Аға Меһди гурчалана-гурчалана, јалварычы бир сәслә деди:

— Рәис, башына дөнүм, мән һеч о партијанын һарада олдуғуну, нә үчүн мүбаризә апардығыны билмирәм. Нечә ола биләр ки мән о лә'нәтли тәшкилата үзв олум, ја тәрәфдарлыг едим.

Бу заман Тејмур Бәхтијар муавининә көмәк мәгсәдилә деди:

— Сиз сијаһыда тәшкилатын үзвү кими көстәрилибсиз, әкәр тәрәфдарлыға да мејил көстәрибсизсә бунун чәзасы һеч Бeһзада верилән чәзадан аз дејил.

Аға Меһди бир аз да һәјәчанланды:

— Рәис, мән гәләт еләјәрәм о партијаја үзв оларам. Ахы мән үзв олмамышам, нечә е'тираф едим.

Тејмур деди:

— Әкәр үзв дејилдинизсә онда Ә'лаһәзрәтә өз мүнасибәтинизи бир јазыда, нитгдә билдирәјдиз, нијә билдирмәјибсиз?

— Рәис чан, ахы, гурбан олум кәламларына, бу иттиһамда мәнтиг јохдур. Мән савадсыз бир адамам, һарадан јазајдым, нитг еләјәјдим. Ондан дејилдиниз бундан олајдыныз, бундан дејилдиниз ондан олајдыныз. Бу нә демәкдир. Валлаһ, милләт бизә күләр. Мән јашда кишијә белә иттиһамлар јарашмаз.

— Јарашар, ағсаггал, јарашаг, лап о јана да кечәр, јарашдырарыг, — дејә Пакрәван рәисинин истәкләрини вә чәһдләрини тәсдиг етди.

— Ај башына дөнүм, јарашар дејирсән, анчаг демирсән ки, нә етмәлијәм, мәнә баша сал көрүм ки, нә етмәлијәм ки бу бәладан гуртарым.

Ахы мәним базарда һөрмәтим-иззәтим вар, күндә нечә милјон түмән мал алыб сатарам. Мәни һөрмәтдән салма, рәис.

— Јахшы, кет, вәзифәнин өзүнә лајиг шәкилдә јеринә јетир, сабаһ көзләјирәм, јохса бүтүн малын, дөвләтин мүсадирә олачаг.

Аға Меһди ајаға дурду вә ејни ачылмыш һалда деди:

— Гурбан кәламларына, белә бујур, мән дә баша дүшүм. Мән вәзифәми билән адамам. Ә'лаһәзрәт гаршысында, вәтән гаршысында.

— Јахшы, кет, сабаһ кәләрсән. Бах бураја јазырам, Аға Меһди аға сабаһ ахшам 20 дә...

Аға Меһди идарәдән чыханда елә билди ки, тәзәдән анадан олуб, һәм дә иланын ағзындан гуртармыш гурбаға кими кејәлиб.

Сабаһы күнү ахшам 20-дә Аға Меһди идарә габағында бојун буруб рәиси көзләјәндә Тејмур Бәхтијар Теһран I һәрби зиреһли дивизијасынын зирзәмисиндә үч забити бирдән истинтаг едирди.

Мүстәнтиг муттәһимләрин кимләр тәрәфиндән кизли тәшкилата чәлб олдугларыны сорушанда инанмырды ки, рәис јумругла, тәпиклә муттәһимләрә һүчум чәкәчәк:

— Мән сизин атанызы далыныза шәлитләјиб о дүнјаја көндәрәрәм, нечә ки сизинкиләрин 200 габагчылларыны чәһәннәмә васил еләдим. Мәнә Тејмур Бәхтијар дејәрләр. Мәнәм мәмләкәтин икинчи адамы.

Үч муттәһими дөјүб-дөјүб чәкмәләри алтына алан кенерал ахырда јорулду. Мүстәнтиг онлары рәисин әлиндән алана гәдәр муттәһимләр ағыр зәрбәләр алтында әзилиб мүвазинәтләрини итирдиләр.

— Үчү дә е'дам дәстәсинә верилмәлидир. Һәр кәс кәрәк өз јерини билсин. Јохса бу өлкә дағылар.

Бу заман телефон зәнк вурду. Рәиси истәјирдиләр.

Рәис Шаһзадә Әшрәфин сәсини таныды. Сигар чәкән гадынларын кишиләшән сәсинә бәнзәјән кобуд сәс истинтаг отағында ајдын шәкилдә ешидилирди:

— Аға Тејмур, јаман баш апарырсан. Әкәр сән өлкәнин икинчи шәхсијјәтисәнсә, онда бәс мән кимәм. Һеч билирсән, нә гәләт дартырсан, јекә киши?

Рәисин рәнки авазыды:

— Мән шаһзадә ханым, Сизи Ә'лаһәзрәтдән ајырмырам. Сиз икиниз дә бир өлкәнин гоша рәһбәрисиниз.

Әшрәф телефонда уча сәслә Тејмуру бир нечә дәфә сөјәндән сонра гәти шәкилдә деди:

— Хејир, биз бачы гардаш да олсаг, бири биримиздән тамамилә фәргләнирик. Хаһиш едирәм, лүтфән бизи

бирләшдирмәјәсән. Әксинә ајырасан. Һамы билир ки, мәмләкәти мән идарә едирәм. Бирчә аллаһ мәни киши јаратсајды, онда сәнин кими кишиләр мәним күчүмү көрәрди. Онда сәнин кимиләр икинчи олмаг арзусуну гәбирә апарарды.

— Бәли, Әшрәф ханым баша дүшдүм. — дејә о вәзијјәти јумшалтмаг истәди.

— Онда кечә кәләрсән гәсрә, сәнинлә ишим вар.

— Баш үстә шаһзадә ханым, анчаг Ә'лаһәзрәт буну билмәлидир.

* * *

Сүрејаны Авропаја јола салдыгдан сонра сон көрүшүн вә сон күсүнүн тә'сири алтында шаһ бир һәфтә өзүнә кәлә билмәди. Өз һәрәкәт вә гәрарыны даим көтүргој едир, Сүрејаны горујуб Сарајда сахлаја билмәдијинә көрә өзүнү иттиһам едиб күнаһландырырды. Санки Сә'дабад, Күлистан, Мәрмәр Сарајлар өз көзәлликләрини итирмишдиләр. Авропаја, хүсусилә Франса вә Италијаја кетмәк үчүн бәһанә кәзирди. Һәм дә Сүреја илә бағлы бу сәфәрләрдән утаныб чәкинирди. Сүрејаны мә'шугә кими сахламағы да өз севки гејрәтинә сығышдырмырды.

Шаһ бу әзаблардан чан гуртармаг үчүн дөвләт ишләринә киришмишди. Һәрби гвардија, САВАК јарадыр, Беһзадын вахты илә дедији, инди исә Америка президентинин тә'кид етдији ичтимаи-игтисади ислаһатлары да фикриндә һазырламагда иди.

Бу ислаһатдан шаһын мәгсәди Јени дүнјаја чыхмаг, капитализмлә социализми бир өлкәдә чалашдырыб вә јени шаһанә ислаһатла јени мә'нада јени дүнја јаратмаг, һәр ики гурулушу архада гојмаг арзусу илә нәфәс алыр-

* * *

Ахшам САВАК-ын рәиси сон дәб олан гара машыны илә Шаһзадә Әшрәфин гәсринә кәлди. Әшрәф отуруб ону көзләјирди. Арыг бармаглары арасында тутдуғу гызыл көтүклү сигарети өзүндән бир гәдәр ырагда сахлајараг сачларынын рәнкини түстүдән мүһафизә едирди.

Тејмур күлә-күлә вә бир гәдәр бүкүлү һалда она јахынлашаркән Әшрәф деди:

— Икинчи шәхсијјәт тәшриф кәтирдиләр, чох шадам.

— Тејмур онун сол әлини галдырыб иштаһла өпдү:

— Сиз олан јердә мән кимәм ки, өзүмә рүтбә верим. Мүттәһимләри горхутмаг үчүн бу сөзләри ишләдирәм.

— Сиз елә билирсиниз САВАК-ын рәиси оланда даһа сизә һеч кәс нәзарәт етмир. Чох сәһв едирсиниз, чәнаб.

Тејмур онун «сән» әвәзинә «сиз» сөзләри ишләтмәјиндән баша дүшдү ки, Әшрәф ондан бәрк инчијиб.

— Јаддан чыхармајын, сизи о вәзифәјә гојан мәнәм, Фәрманы Ә'лаһәзрәт имзаласа да бунун үчүн мән инкилисләрлә ајрыча, америкалыларла да ајрыча данышмышам, инандырмышам. Ахмаг киши, елә билирсән ки САВАК-ын рислији дә бир ишдир. Истәсән сәни бир саатын ичиндә ордан көтүрүб чөлә атдырарам. Сиз Әшрәфи нә һесаб едирсиниз ки өзбашына икинчи олурсунуз.

Тејмур Бәхтијар диз чөкүб Әшрәфин арыг дизләрини гучаглады. Башыны онун ајагларына јапышдырды...

— Мән, Әшрәф ханым, ону билирәм ки Сизи севирәм. Бу мүгәддәс севкијә көрә мәни бағышлајын. Ахы о көзәл күнләри нечә унуда биләрик. Мәни бу мәгама чатдыран да бу севки олуб.

Әшрәф ону кәнара итәләди. Креслодан дурду, Сигарети миз үстдәки күлгабыја сыхыб сөндүрдү.

— Мәним — деди — јалтаг кишиләрдән хошум кәлмир. Мән Әшрәфәм. Мүсәддиг кимиләри мән диз чөкдүрмүшәм. Јадындан чыхыб Франсадан кизли кәлиб бурада «Тач» чәмијјәтлә нәләр јаратдым. 20 мин идманчыны күчәләрә төкдүм. О вахт мәним өлкәјә гајытмаг ихтијарым әлимдән алынмышды. Јаддан чыхыб. Елә Ә'лаһәзрәт дә сәнин кими нанкордур. Аллаһа гурбан олум, нијә мәни тадын јаратды. Јохса сизин кими кишиләрин јеринин һарда олдуғуну көстәрәрдим.

Тејмур бу гәрәзли мүнасибәти зарафата чевирмәк истәди:

— Мәсәлән мәним јерими көстәрә биләрсән, әзизим. Һардадыр, де. Мән истәрдим бир дә о күнләрә гајыдым.

— Бәсдир, мәним јалтаг кишиләрдән хошум кәлмир. Чыхарт јадындан о күнләри көрмәјәчәксән. Кет, ишлә, бир дә биринчи, икинчи сөзүнү ағзындан ешитмәјим. Јохса Кәримпур кими сәни дә јаныртдырарам.

Тејмур Бәхтијар Сарајдан чыхаркән фикирләширди, «истинтаг отағына ким онун ичазәси олмадан магнитофон гојдуруб. Әкәр мән САВАК-ын рәисијәмсә бәс бу ишләри ким тәшкил едир. Интелечен-Сервисдән дә баш ача билмирәм, Теһран-дискдән дә...».

Машын Сарајын гапысындан чыхан кими ону скорд

един машынларын вә мотсиклетләрин сәси һәр јери бүрүјәндә о јенә дә дүшүнүрдү ки, нә гәдәр ки, Әшрәф ешг әсири иди, онда онун үчүн һәр шеј едирди. Аталар јахшы дејиб, гачарсан говар говарсан гачар.

* * *

Көзләрини ачаркән Беһзад илк дәфә Әкбәр Шәмширини сорушмушду. 18 сајлы илк партија тәшкилатынын сәдри Әкбәри.

Беһзад башынын үстә Мәһтабын ағладығыны көрдүкдә јенидән һушуну итиирмишди. Мәһтаб ону Беһзадын Зәнчандан Теһрана кәлән вә күчә вурушмаларында бир нечә јердән јараланан гардашы Фәрһад кими гәләмә вериб Тачүлмүлүкдән онун һәләлик чини габлар мағазасы үстдәки евдә галмасына ичазә алмышды.

О вахт Тачүлмүлүк өзүнәмәхсус ачыг-сачыглығыјла Мәһтаба демишди:

— Гыза, нә фәрги вар, о олмасын, бу олсун, о Мәшәди Ибад демишкән... Билирсән дә нә дејирәм.

Мәһтаб 2 ил Беһзадын сағалмасы үчүн әлләшмишди, онун чијинләриндә күллә јерләринин илтаһабы илә шәфгәт бачысы кими чәнкәләшмишди. Бу ики илдә о демәк олар ки, тәчрүбәли һәким олмушду.

Беһзад ики ил ев дустағы кими јашамышды. Нәһајәт Маликин, Рзанын вә Мәһтабын көмәји илә һәјата гајытды. Өлүм һөкмүндән нечә нә сајаг чан гуртардығыны мө'чүзә һесаб етмишди.

О тез-тез Сүрејаны хатырлајыр, бошаныб Авропаја кетмәсини билдикдән сонра өз јетим галмыш севкисинә ачыјырды. Сүрејаја јол тапмаг үчүн тәдбирләр дүшүнүрдү.

Инди бүтүн чидди-чәһди о иди ки, ону һәр тәрәфли гајғыларла әһатә етмиш Мәһтабы инчитмәјә, онун кәтирдији мә'луматлардан истифадә едиб, јенидән мүбаризә сыраларына гајыдаркән һазырлыглы ола.

Чини габлар мағазасы үстүндәки евдә Мәһтабы һәр күн көзләјир, өлкәдән бир хәбәр тутмаг истәјирди.

Ахсаја-ахсаја евдә кәзсә д, башга адда јашаса да азадлыг һәрәкатыны дирчәлдиб кенишләндирмәк һагда дүшүнүрдү.

Пәнчәрә габағында ону архадан гучаглајан Мәһтаб иди. Башыны Беһзадын енли күрәјинә дајајыб көзләрини јуммушду. Санки онун үрәјинин дөјүнтүләриндән нәләр дүшүндүјүнү билмәк истәјирди. Көрәсән Сүрејаны

јенә дә јада салыр, көрән мәним талејим барәдә фикирләширми.

— Мәһтаб сәнсән, әзизим, сән өзүнү лап һәлак етмисән. Бах, үзүнүн алмачыг сүмүјүндән билирәм ки, дүнәндән бу јана арыглајыбсан.

— Јох, Беһзад, мән сәнә гуллуг етмәклә өзүмү нечә дә хошбәхт сајырам. Сәнә гуллуг етмәк һәм дә халга гуллуг етмәкдир, Сарај һәјатындан јорулмушам.

— Ана мәләкә јенә дә сәндән һесабат истәјир, о елә билир ки, сән Фәрһадла хош күнләр кечирирсән, каш ки, мән елә Беһзад дејил, Фәрһад олајдым, Сарај көзәли Мәһтабы гыз сәадәтинә чатдырајдым.

— Јох, әзизим мәнә бу сајаг сәнинлә олмаг сәадәтдир, һисс едирәм, мән дә Сарајын мәтбәх пишији дејил, өлкәнин шәрафәтли, ијид бир оғлу, азадлыг јолунда күлләләниб, тәкчә мәнә көрә сағ галмыш бир забитин гуллугчусујам. Бу сајаг һәр күн кәлиб ону архадан гучагламагла гадын севинчи дујурам.

Беһзад дөнмәк истәдикдә Мәһтаб буна мане олду.

—Мәһтаб чан, сән нә истәдин мән сәнә киши кими ачыг дедим. Һәтта Сүрејаны севмәјими дә. Анчаг дәфәләрлә сәндән хаһиш етдим, сорушдум ки, мәним күлләләнмәјимдәки мө'чүзәнин нечә јарандығыны мәнә данышмадын. Мән дујмушам ки, бу мө'чүзәни јараданы сән танајырсан, анчаг, ону чох кизли сахлајырсан.

Беһзад јүнкүл бир һәрәкәтлә чеврилди вә Мәһтабын бојнуну гучаглады, сачларындан өпдү.

Мәһтаб онун үрәјинин дөјүнтүләринә гулаг асаркән көзләри јашла долмушду. О билмәк истәјирди бу дөјүнтүләрдә Сүреја вар, ја јох «Бәлкә Беһзад елә билир ки, сонунчу хилас күлләсинин бош олмасыны Сүреја тәшкил етмишдир, буна көрә дә Беһзад буну билмәк үчүн бу гәдәр тә'кид едир».

— Нә олуб сәнә, нијә ағлајырсан. Әкәр һәр күн бу гәдәр ағласан сәндән нә галачаг, Мәһтаб.

— Сән никәран галма, әзизим, мән өз талејимә ағлајырам. Мән өмрүмү сијасәт гумарында удузмушам, сәндән башга сығыначағым јохдур.

Беһзад ону өпдү, сачларыны охшады:

— Буну нечә дәфә дејибсән. Сән тәк дејилсән. Сән мәнимләсән.

— Һәлә чох шејләри билмирсән. Бәлкә дә һеч билмәдин.

— Мәһтаб, буну билмәк истәјирәм ки, сән бизә го-

шулмаг истәјирсән, ја јох. Сәнин бүтүн һәрәкәтләрин мәндә бу суалы доғуртмагдадыр.

— Мән Сизә јох, сәнә гошулмаг истәјирәм. Сән нә десән еләјәрәм.

О, сарај адамы кими данышмырды. Данышығында вә һәрәкәтләриндәки ашиганә романтикада гәрибә бир нашылыг да сезилмәкдә иди. Онун һәмишә тәкрар етдији «мән өмрүмү сијасәт гумарында удузмушам фикриндә дә гәрибә анлашылмазлыг вар иди. Ахы бу һансы сијасәтдир ки, Мәһтаб онда гәрг олуб, һәјатыны, өмрүнү, кәнчлијини бир даһа бәрпа етмәк үмидини итириб. Беһзад бунлары дүшүндүкчә гызын она гаршы мүнасибәтинә шүбһәјлә јанашырды. Бу шүбһә Беһзадын әл-ајағыны сојудурду. Чүнки о, артыг чох ишләриндә бу Сарај көзәлинә архаланырды. Сон вахтларда онун Туран вә рус рәггасәси Тамара илә әлагә јаратмасы кәшфијјат ишинин чохалдығыны, үстәлик бу ишдә она е'тимадын артмасыны да дујмаг олурду.

Беһзад деди:

— Биз әкәр тәкчә фәрди һисләримизә үстүнлүк версәк халг үчүн һеч бир иш көрә билмәрик. Биз һәр шејдән әввәл иш јолдашыјыг, Ә'лаһәзрәтин бујурдуғу кими.

Мәһтаба елә кәлди ки, бу сөзләри Беһзад дејил, санки башга адам деди. Одур ки, башыны галдырыб алтдан гаралыб арыгламыш достуна бахды. Һардаса она һаг верди. Сачларыны гајдаја салыб мәтбәхә јолланды.

Беһзад дедији сөзләрдән пешман дејилди. Өлкәнин сәрһәд регионларында вәзијјәт барәдә мә'лумат вә бу мә'луматлар әсасында мәгалә јазмаг онун үчүн ән вачиб иш һесаб олунурду.

* * *

Кафе, ресторан, чајханада, кино-театрларда күлләләнмиш забитләр барәдә мүхтәлиф сөһбәтләр, шајиәләр кәзир, онларын икидлијиндән данышылырды. «Пәрвин» кафесиндә кәнч вә көзәл ханәндәнин «Мәни өп» адлы маһны охумасы да чохуну марагландырыр вә мүштәриләрин бураја ахмасына сәбәб олурду.

Әкбәр Шәмшири кафедә отуруб Туранын охудуғу бу тә'сирли маһныја гулаг асыр вә сигарет чәкирди. Ағ пәрдәли түстү архасындан Туранын мүтәнасиб әндамынын чизкиләринә бахыр вә күлләләнмиш достларыны анырды. Көзләринин булагларында јығылан јашы һамыдан кизләтсин дејә о миз үстүндәки габ-гачаға бахырды. Көзләриндә һәр шеј титрәјирди. «Мәни өп» маһнысы она на'мәлум бир адамын видасы вә вәсијјәти кими тә'сир бағышлајырды.

«Мәни өп, мәни өп, сонунчу дәфә,
Мән өз талејимин ардынча кедирәм...».

Бәдәнинин ә'залары санки ојнајан хидмәтчи күләр үзлә кәлиб мајорун гаршысында дајанды. Күлә-күлә деди:

— Бәлкә сәркарын сифариши вар.

Шәмшири башыны галдырмадан деди:

— Чох мәмнунам. Туран ханым бир халг маһнысы охусајды мәмнун олардым. Азәрбајчан халг маһнысы.

Әкбәр онунла мараглананларын фикрини јајындырмаг вә шаһпәрәст дејил, ади забит олдуғуну көстәрмәк фикриндә иди.

Бир аздан Туранын шән вә чазибәли сәси һамыны өзүнә чәлб етди. О «буз күлү» маһнысыны көзәл бир әда илә охуду. О Шәмширијә бахырды вә санки она баша салмаг истәјирди ки, бу маһныны онун шәрәфинә охујур.

Маһны гуртардыгдан сонра забит дуруб Турана тәрәф кетди, онун әлиндән өпәрәк деди:

— Аллаһ сәнин кими исте'дады халгымыза чох көрмәсин.

Туран дәрһал баша дүшдү ки, Забит азәрбајчанлыдыр вә Зәнчан ләһчәлидир. О јүнкүл бир реферансла мәмнунлуғуну билдирди.

— Мән елә бил сизи танырам рәис, мәмнунлуғуму билдирмәклә сизә бир Азәрбајчан халг маһнысы борчлу галдығымы да билдирирәм.

— Мән сизин көзәллијинизин гулујам, исте'дад вә көзәллијинизин...

Кафедән чыхаркән хидмәтчи Әкбәрә бир визит карты верди. Картда јазылырды: Теһран Нәвваб дөрдјол ајрычы. Телефон 55051.

Шәмшири салона тәрәф дөндү, карты Турана көстәриб ону өпдү вә белә ликлә тәшәккүрүнү билдирди.

Бу көрүшдән сонра Әкбәр һәфтәдә бир дәфә «Пәрвин» кафесинә кәләр, 'Мәни өп» маһнысыны динләјәр, тәнһа фикирләри арасындан Турана бахыр вә һәрдән дә күлүмсәјәрди вә елә көстәрәрди ки, о, куја охунан маһнылары јох, нисбәтән долу вә сарышын ханым олан Туран хатиринә бураја кәлир. Бу илләрдә һәр забит өзүнә бу кими үмуми-шәнлик јерләриндә бир көзәл идеаллаш-

дырмаг вә бу идеалы барәдә забит достларына хәлвәтдә данышмаг дәб иди. Әкбәр дә өзүнү бу сајаг көстәрмәклә өрт-басдыр едирди. Әслиндә исә о, һәр дәфә бураја кәлиб кетмәклә гаршысындакы ири, күллү бошгабын алтында гојулмуш хырда јазыны көтүрүб апарырды. Буну бир Туран билирди, бир дә Мәһтаб.

* * *

Маһны охујаркән Туранын һәмишә шән вә гајғысыз көрүнән гәшәнк сифәти бирдән дәјишилирди. Бу заман онун алт чәнәси салланыр, үзүнүн ифадәләри гаралыр, сәси мүәјјән гәдәр каллашырды. Елә бил бу вахт о ағры чәкирди вә бу ағрыны дәф етмәк үчүн онун күчү чатмырды. Онун бу һалы Әкбәрин көзләриндән јајынмырды. Бу, ағры иди, тале иди,, ја маһнынын кәдәри иди. Бунлары арашдыра-арашдыра Әкбәр Туранын үзүнә диггәт кәсилир вә өзү дә билмәдән гыза һејранлығыны билдирирди.

Бир күн ахшам саат 7-дә Туран кафенин салонуну тәрк етмәк истәјәркән Әкбәр она јахынлашды.

— Ханым, ичазә версәниз мән сизи евә гәдәр мүшајиәт едәрдим. — дејиб Туранын голуна кирди. Елә бил чохданын доғмалары идиләр.

Бир аздан шәһәрдә кәл-кет кәсиләчәкди. Һәрби коминдант вахты башлајачагды.

Туран:

— Хејир, хејир, мән лап јахында јашајырам. Сизә зәһмәт олар. — деди.

— Ханым, маһны охујанда һәм гәшәнкләширсиниз, һәм дә азәрбајчанлы олмағыныз бәлли олур. Бу да мәнә чох хош кәлир.

— Елә дир, мән Азәрбајчандан чыханда 12 јашым вар иди. О вахт мәним аиләм Хуррәмабада сүркүн олмушду.

— Һеч тәсәввүр етмәздим ки, Азәрбајчанда белә көзәл гыз доғула.

Туран шүбһә вә тәрәддүдләр ичиндә деди:

— Азәрбајчандан мәндә һеч нә галмајыб ки, дејим азәрбајчанлыјам.

— Көрүнүр ики јерин сујуну өзүнүздә бирләшдирибсиниз.. Буна көрә дә бу гәдәр хошакәлимлисиниз.

Онлар артыг јарымгаранлыг күчәдә гајғысыз вә чохдан таныш кими аддымлајырдылар.

Шәмшири онун голуна кириб астадан деди:

— Чох күман ки, мән кечикмишәм, јохса белә көзәл

гызы евдә гојмазлар. Мән билирәм теһранлылар Азәрбајчан гызы аланда фәхр едирләр.

— О хошбәхтлик һәлә мәнә гисмәт олмајыб. Анам Хуррәмабадда икән рәһмәтә кетди.

— Аллаһ рәһмәт еләсин. Чох үзр истәјирәм ки буну јадыныза салдым.

Әјри-үјрү күчәнин проспектлә говушан јериндә әскәрләр дајанырды. Сәнәдләри јохлајырдылар. Әкбәр бир даһа деди:

— Демәли, мән кечикмишәм. Хошбәхтлик әлдән кедиб.

Туран динмәди, Әкбәр ајаг сахлајыб бирдән деди:

— Туран мән сәнин талејини, сәсини, һуснүнү севирәм.

Туран нә дејәчәјини билмирди. Әлини забитин әлиндән чәкмәк истәјирди, бачармырды.

— Мән Теһран Баш полис идарәсинин чинајәт-ахтарыш шө'бәсинин рәисијәм. Буна бахмајараг шәһәрдә мән дә сәнин кими гәрибәм. Һеч кәсим јохдур, нәјим вар идисә һамысы галыб архада.

— Сән ханәндә бир гызы севмәклә өз һәјатыны чәтинлијә салмазсанмы, мән бунлара инанмырам. — дејә Туран чашмыш һалда фикрини билдирди.

— Мән сизә инандырмаға чалышачағам ки, севдијим гызы мән һеч бир шејлә әвәз етмәрәм.

Туран әлини онун әлиндән чәкди. Бәдәнини бүрүјән һисләр ону зәифләтди. Бу забитин сәмими е'тирафлары гаршысында нечә һәрәкәт етдијини билмәди. Ону да билмәди ки, Әкбәр ону бу кечә тә'кидлә евә мүшајиәт етмәклә һәрби коминдант групларынын тинләрдәки манеәләрдән кечиртмәк тапшырығыны јеринә јетирирди.

* * *

Рза Теһран Баш Полис идарәсинин мүвәггәти һәбсханасында гуллуг едирди. Һәбсхана Виза идарәсинин зирзәмисинин икинчи мәртәбәсиндә јерләширди. Икинчи мәртәбә истинтаг олунан вә ишкәнчә алтында галан мәһбуслара мәхсус иди. О да бир чох забит вә әскәрләр кими шүбһә алтына дүшүб лакин күнаһы сәнәдләшдирилмәкдән гыраг адамлар сырасында иди. Бу кими әскәрләр һәфтәдә бир дәфә евә бурахылмагла нәзарәт алтында идиләр. Она гаршы шүбһә Беһзадын күлләләндији күндән јаранмышды. «18 өз јериндәдир» дејән вә сонра дивара сөјкәнәркән анчаг Рзаја бахан Беһзадын бу гејри мүәјјән һәрәкәтләриндән јаранмышды.

Теһранын икинчи ордусунун газармасынын «һамам» адланан зирзәмисиндә ону нә гәдәр дөјүб ишкәнчә етмишләрсә о анчаг бир сөз демишди. «Бу мәним һеч ағлыма да кәлмәјиб» демишди. Ону ағыр чәзадан хилас едән дә бу сөзләр олмушду. Инди о һәбсханада ишләјәркән һәрби өлүм машынынын өлкәдә нә гәдәр дәһшәтли олдуғуну көзләри илә көрмәкдә иди.

Азәрбајчан Милли һөкумәти сүгут етдикдән сонра өлдүрүләнләр өлдүрүлмүшдү, сүркүн оланлар сүркүнә јола салынмышды, һәбсә дүшәнләр дә һәбс чәзаларыны чәкмәкдә идиләр. Һәбс едиләнләр, сүркүн оланлар исә футбол топу кими каһ ораја атылыр, каһ бураја атылыр, тез-тез јерләри дәјишилир, әзаб вә ишкәнчә машынларынын ағзында фәрјад вә гышгырыглардан шаһа тәнтәнәли галибијјәт маршы јарадырдылар.

Сон 5 илдә Рзанын јадында галан бу кими талесиз вә мүбариз мәһбуслардан бири дә Разијә иди.

Разијәнин гучағында кәздирдији, бир чох зинданлардан кечириб бүтөв сахладығы Фәрари адлы ушағынын 2 јашы вар иди. Бу ушағын сөнүк бахышлары Рзаны сарсытмышды. Азәрбајчандан кәтирилән бу мәһбуслар ән ағыр вәзијјәтдә, ән гаранлыг, ән рүтубәтли јерләрдә сахланылырды.

О күн балача Фәрари имәкләјә-имәкләјә бармаглыглар арасындан кечиб узун дәһлизә чыхмышды. О һүндүр, арыг, һүндүр бојлу Рзаны көрүб горхудан дајанмышды. Рза ушағын бу мә'сум вә горхаг бахышларына давам кәтирмәјиб јахына кәләрәк Фәрарини гучағына көтүрмүшдү.

Дәһлиздә һеч кәс јох иди. Күнортанын шиддәтли исти вахтлары мәһбуслар бир гајда олараг јатырдылар.

— Ај јазыг, бала, адын нәдир, һә де көрүм адын нәдир. Сән дә бу зиндандан гачмаг истәјирсән. Даныш көрүм... Һара гачырсан?

Фәрари әл атыб Рзанын үзүнү чырмаглады. Әслиндә ушаг һәлә дил ачмамышды.

Рза билирди ки, бу ушағын анасы азәрбајчанлыдыр. О, Пишәвәри һөкумәти заманы Гадынлар клубунун мүдири олмушду. О Азәрбајчандан сүркүн едилмишди. Тутулмасынын әсас сәбәби исә сон илләрдә Теһранда Халг партијасынын сыраларында күчлү фәалијјәтилә әлагәдар иди. Зинданда доғулан вә зинданда бөјүјән көрпә дә мәһбус һесаб олунурду.

— Һә, ај гырышмал, адыны дејә билмирсән. Сән дә анандан сусмағы өјрәнибсән. Сир вермәк истәмирсән.

Рза көрпәни атыб тутур, онун севинчиндән һәз алырды.

Бармаглыг архасындан бу мәнзәрәјә бахан Разијә дә санки һәз алырды. Сары сач, көј көз гадын бу севинчә гәрг олуб ағламсар күлүрдү.

Әскәр Разијјәни көрүб деди:

— Ај бачы, бу ушағы гојма дәһлизә чыхсын, јер сементдир.

О, ушағы анасына верәндә мәһбус гадынын үзүнү јахындан көрдү. Сифәти саллаг иди, сачлары күрән. Мави көзләринин әтрафы гырыш-гырыш олмушду.

— Сиз һардансыныз? — дејә Рза гәсдән сорушду. — Малик адлы бир мағазачы Фәрарија пал-палтар көндәриб. Сизин һаггында данышанда деди, танıјырам, саламларымы чатдыр, иншаллаһ, зиндандан чыхарлар, көрүшәрик — деди. Кирәвә дүшән кими бураја атыб кечәрәм.

— Мән Азәрбајчанын башы бәлалы гызыјам. Дудиманымызы дағытдылар, гурдугларымызы јыхдылар, зәһмәтләримизи бада вердиләр. Мәндән јүз дәфә гәшәнк гызлары забитләр, жандармлар зинданда тәһгир етдиләр. Онларын намусуна әл узатдылар. Тәкчә елә рәфигәм Гејсәрин башына кәләнләрдән данышсам, дағ-даш јанар, оғул, нә дејим... Онларын һәрәси бир китабдыр, намус, гәһрәманлыг, мүгавимәт китабы.

Рза она тәсәлли вермәк мәгсәдилә деди:

— Мән билирдим сән Тәбриздәнсән, данышыгларындан, истинтагдакы гышгырығындан, билирдим. 2 илдир сәнин һаггында данышыланлара гулаг асырам. Дарыхма, анам, бачым, дарыхма.

Рза демәк истәдикләрини удду. Бурда о мәһбусла данышмаға ихтијары јох иди.

— Бил, оғул, һеч бир халгы, һеч бир милләти бизим кими хар етмәдиләр. Көзләримин габағында Әждәр кими даг чүссәли кишини ики јерә шаггаладылар. Һәр шаггасыны, шәһәрин дарвазасынын бир тәрәфиндә сатдыг әт кими асдылар. Көзүмүн габағында Фирудин кими саф, биллур бир оғулу асдылар, нечә һәфтә дардан асылы галды. Мән о адамларын әлинә су төкмәјә дә лајиг дејилдим. Онлары өлдүрдүләр. Инди мә нөз баламла бир јердә бу зинданда имәкләјирик.

Разијә дәмир бармаглығa башыны сөјкәјиб санки һуша кетди. Фәрари бармаглыгларын арасындан кечиб башыны анасынын лүт ајаглары үстүнә гојуб Рзаја бахды. Разијә:

— Фәрари, балам, сәнин гисасыны јердә гојмајачағам. Сән дә кәрәк бөјүјәндә ананын гисасыны аласан. Ешитдин, бу сөзләри гулагларында сахла.

Рза дәһлизин о башындан аддым сәсләри ешитди. Дәрһал дөнүб кетди.

Фәрари гығылдајырды. Разијә ичини чәкирди. Бармаглыглар арасында диварларын сувағы гәлпә-гәлпә төкүлән дустагда бир гадын јаныглы-јаныглы ағлајырды.

Беһзады Маликин мағазасына апаран Рза Шәмширини илк дәфә олараг көрүрдү. Күчәнин о тајында нисбәтән долу бир забит дајанмышды. Беһзад ону көрән кими Рзаја деди:

— Одур, әјниндә забит кејими, сачларыны јухары дарајыб. Һәлә бахма, кәрәк һеч кәс билмәсин ки, биз онунла танышыг.

Рза күчәнин о тајына бахмадан сорушду:

— Бәлкә о һеч бизи көрмәјиб?

— Јох, көрүб, —сол әлини чибиндә сахлајыбса, демәли көрүб. Анчаг ону да, бизи дә кәнардан изләјиб күдәнләр дә ола биләр.

Рза көзалты күчәнин о тајына бахды. Вә Шәмширини таныды. Ону дәфәләрлә зинданларда, мәһбәсләрдә көрмүшдү. О ајда бир дәфә, ики дәфә шәһәр полис мүвәггәти һәбсханасына кәләр, истинтаг просесинә кәнардан дуруб бахарды. Беһзад шах јерисә дә ахсајырды. Ону көрүб кечәнләр дөнүб бир дә бахырдылар. Чаш-баш галырдылар.

Беһзады танıјырдылар, анчаг Беһзад нечә ил габаг күлләләнмишди. Бәс бу ким ола биләрди — дејә дүшүнүрдүләр.

— О бизи көрүб. Әлини әкәр чибиндән чыхармырса демәли көрүшмәји һәләлик мүнасиб билмир. Сән дә бу күн әскәр палтарында көрүшә кәлмисән.

Савак чохдан тәшкил олунмушру. Шәмширини исә онун 3-чү идарәсинә тәзә ишә көндәрмишдиләр. О, арыг бир забитлә даныша-даныша «Пәрвин» кафесинә тәрәф кедирди. Беһзадла Рза исә Маликин мағазасына јахынлашдылар. Беһзадын ахсајан сағ гычы бир дә чијниндәки ики јара ағрымаға башламышды. Белә вахтларда онун нәфәси тәнкијирди.

Рза јавашча деди:

— Беһзад, мән кедим өзүмү Маликә көстәрим, никәран галмасын.

— Мән Фәрһадам — дејә Беһзад достуна мәзәммәт едичи нәзәрлә бахды.

— Бағышла, јадымдан чыхмышды.

— Маликә дә тапшыр ки, мәни Фәрһад кими танысын.

Беһзадын јаралары зоггулдамаға башламышды. О инди чини габлар мағазасы үстүндәки ев бир дә Мәһтаб үчүн дарыхырды. Бураја нә үчүн кәлдијини өзү дә билмирди. Онун хиласкарлары Малик вә Рза бу көрүшү тәшкил етмишдиләр. Онлар һәм дә Беһзады евдән чыхармаг истәјирдиләр. Беһзад да евдә отурмагла, мүбаризәләрдә јадырмаг истәмирди. Јени мүбаризә далғалары јенә дә кенишләнмәкдә иди. Тәләбә вә руһани һәрәкаты кет-кедә јүксәлмәкдә иди.

Беһзад ахсаја-ахсаја аддымлајырды, јени мүбаризә дөврүндә чаванлардан керидә галмамаг үчүн мүхтәлиф јоллар дүшүнүрдү. Маликлә Рзанын хәлвәти данышыглары ону марагландырмырды. Евин јахынлығына гәдәр о бу јоллары арашдырыр, Шәмшири илә көрүшүб чаванлары она тәгдим едә билмәдијиндән нараһат иди. «Белә оларса мән бу сыныг ајағымла кимә лазымам» дејирди.

Мәһтаб бағлы пәнчәрә архасындан онлара бахырды. О, Беһзадын сифаришилә сәрһәд рајонларынын вәзијјәти барәдә шифаһи мә'луматлар кәтирмишди вә достуну сәбирсизликлә көзләјирди.

Беһзад евә кирән кими Мәһтаб деди:

— Көтүр гәләми, кағызы јаз. Сәрһәнк Рауфи Лорестанда башчы оланда шаһдан хәбәрсиз олараг АБШ сәфири вә онун көзәл ханымыны 10 күн гонаг сахлајыб, хошкүзәранлыг јарадыб. Шаһ бундан хәбәр тутаркән ону вәзифәсиндән кәнар едиб. Сонра јаз, Һормузганда ән ири Лиман олан Бәндәр-Аббасда һәлә дә 800 харичи кәми јүкүнү бошалдыб гајытмаг интизарында мави сулар гојнунда ајлар вә һәтта илләрлә јырғаланыр. Дөвләт бу кәмиләрин бошалдылмамасына көрә күндә вә илдә ағлакәлмәјән мигдарда чәримә верир вә кәтирдији азугә маллары анбарларында чүрүјән кәмиләрә исә әлавә пул верир ки о кәмиләр гајыдаркән чүрүмүш маллары дәнизә бошалтсын. Јаз...

Беһзад гәләми јерә гојуб, әлини Мәһтабын ағзына тутду:

— Нә олуб сәнә, әзизим, — деди — гачһагачдыр. Де көрүм, нијә белә әсәбисән?

— Она көрә ки, мәндән хәбәрсиз евдән чыхмысан, бә'зи шәртләри позубсан, она көрә ки, Әкбәрин јанынча кәлән забит Туранын, онун бачысынын вә Тамаранын изи-

нә дүшмәк көстәриши алыб. Белә олса достун Әкбәр иф-ша олачаг, ондан сонра да јердә галанлар.

— Бунун сәнә нә дәхли вар?

— Вар она көрә ки, әввәл бу иш мәнә тапшырылмышды. Әкәр билинсә ки, Туранын сачларына санчагладығы чобанјастығына охшар сентетик күлүн ортасында магнитафон кәздирир вә јығылан мә'луматлары Совет хәстәханасында акентә чатдырыр, онда мән дә зәрбә алтына дүшүрәм.

Беһзад тәәччүблә онун инчик көрүнән солғун сифәтинә бахды вә деди:

— Сән бу гәдәр ишин өһдәсиндән нечә кәлирсән, Мәһтаб?

* * *

Кити Хәтирлә шаһын көрүшү кечә саат 22-дә тәшкил олмушду. Әјади бу ишә өзү башчылыг едирди. О полковник иди. Орду тибб вә мүаличә ишләриндән ајрылыб шаһын адјутанты кими Сараја ишә көтүрүлмүшдү. О бир нечә ил дә Әлирзанын шәхси һәкими кими Сарајла бағлы олмушду. Бәһаиләрин Теһрандакы мәркәзинин дә рәһбәрләриндән сајылырды.

Шаһла Китинин көрүшүнү 4 адам билирди, икиси көрүшәнләр иди. Бир дә доктор Әјади илә шаһын мәктәб досту полковник Һүсејн Фәрдуст.

Кити шаһын ата тәрәфдән узаг гоһуму иди. Көзәлликдә тајы бәрабәри јох иди. О шаһын голлары арасында күл рәнкли әтирли сабун кими сүрүшүр, чивә кими даима һәрәкәтдә иди. О хырда бурнуну шаһын дөшүнүн сејрәк түкләри арасына сохур, синәсини јалајыр вә ијләјирди. Шаһ исә Китинин бәдәнинин көзәллијини там көрмәк мәгсәдилә ону синәси үстә отурдуб гызын бәдәнинин һәр јерини әлләјирди. Сонра ону ајаға галдырыб, ај ишығы кими гызылы рәнкә чалан әндамына бахмагдан сانки дојмурду.

Сүреја бошаныб Авропаја кетдикдән сонра шаһ субајлыг күнләрини севинч ичиндә кечирирди. Сүрејаны јаддан чыхармаг мәгсәдилә тәшкил олунан бу кими көрүшләрдә о гызлара Әлбүрз дағларынын арасында «Јашыл гәср» тикмәсиндән ширин-ширин данышырды. Орада тәкрар көрүшләр тәшкил едәчәјини мә'шугәләринә сөз верирди.

Кити дә о мә'шугәләрдән бири иди. Гыз Әлбүрз дағларынын Теһрана јахын силсиләсиндә шаһын тикдирдији

гәсрдә шаһла голбојун олуб бу сајаг назланачағына мөһкәм инанмышды:

— Ә'лаһәзрәт, мән Сизи орада һәр күн көзләјәчәјәм. О гәсрин мәләкәси тәкчә мән олачағам.

Шаһ Китинин сон дәрәчә бичимли олан додагларынын һәрәкәтләринә бахдыгча гызы Шаһназын она алмаға тәклиф етдији Фәрәһ барәдә дүшүнүрдү. Фикирләширди ки, Фәрәһ дә көрәсән бу гыз кими көзәл олачаг. Көрәсән ону алсам, вәлиәһд саһиби олачағам, ја, јох.

О евләнмәлијди. Буну Инкилтәрә Сәфарәтиндәки достлары да, америкалылар да, анасы да, бачылары да тез-тез онун јадына салырдылар.

О евлад саһиби олмалыјды. Инди онун гучағында чырпынан бу гызын Јашыл гәсрин мәләкәси олмаг арзусу она нә исә пычылдајырды. Әсил-нәсәби елә дә бәлли олмајан бир гыздан өвлад саһиби олмағы нә гәдәр мүнасиб иди.

Шаһ бунлар һагда да дүшүнүр вә Китинин мә'сум, гызмар өпүшләринә өпүшлә чаваб верир, бу гызын көзәллијинин әсарәтиндә өзүнү бүтүн дәрдләрдән узаг вә узаг һис едирди. Китинин севкиси она чох шејләр вә'д едирди.

Шаһ јенә дә Авропада тәһсил алан, Парисдә Инчәсәнәт институтунда сон курсда охујан Фәрәһ һаггында дүшүнүрдү. Бу гызы она күрәкәни, Шаһназын әри Әрдәшир Заһиди дә тәклиф етмишди.

Шаһын үзүндә кәзән гызмар өпүшләр онун фикир сапларыны гырырды вә бу заман һис едирди ки гучағында гуш кими, чивә кими һәрәкәтдә олан Китини унудуб.

Артыг шаһын Иранда кимин мәләкә олмасы марагландырмырды. О, Сүрејадан сонра јалныз бир мәгсәдлә јашамагда иди. Гисас алмаг, һәр шеји мәһв етмәк, өзүндән сонра шаһлыг үчүн һеч нә сахламамаг гисасы.

Шаһ бунлары дүшүндүкчә Кити сачларыны шаһын гулагларына гара һалга кими долајыб өпүрдү.

Гыз Иран шаһы илә голбојун олмаг сәадәтини көрдүкчә ганадланмаг истәјирди, онун фикирләрини дағытмағы, ону әјләндирмәји, онун бүтүн истәкләрини јеринә јетирмәји өзүнә шәрәф сајырды.

Гырмызы ишыг Китинин бу шаһанә мәнзилиндә созарырды. Полковник Әјади исә күчәдә машын ичиндә отуруб Ә'лаһәзрәти көзләјирди.

* * *

Сарај назири Әләмин евиндә верилән тәнтәнәли гонаглыгдан һамынын хәбәри вар иди. Әләм гонаглыг вермәкдә сәхавәтли бир киши һесаб олунурду. О харичиләрдән тутмуш, дөвләт, ордунун адлы-санлы шәхсијјәтләри вә Теһранда кизли фәалијјәтдә олан харичи даирәләри дә бу мәчлисләрә чағырыр, гонаглыг бир нөв кизли вә ачыг сөһбәтләрин кирдә масасына чевриләрди.

Әләмин тәшкил етдији гонаглыг мәчлисләринә һамы өз арвадлары вә ханымлары илә кәлдикләри үчүн бу мәчлис һәм дә көзәллик вә мод мәчлисинә чевриләрди.

Бразилија сәфиринин арвады бу гонаглыгда өз көзәллији вә кејими вә шәнкүл һәрәкәтләрилә һамыны һејран гојдуғу һалда һамыја јахындан вә узагдан өпүш көндәрирди.

Шаһ гапыда көрүнәркән биринчи мәртәбәдәки хидмәтчиләр вә гвардија нәфәрләри јерләриндә мыхланыб галдылар. Биринчи мәртәбәдәки нисби сакитликдән икинчи мәртәбәдә оланлар шаһын кәлдијини билиб өзләрини јығышдырдылар.

Илк дәфә Ә'лаһәзрәтин гаршысына чыхан бачысы Әшрәф олду:

— Ә'лаһәзрәт — деди — тәклиф вермишәм ки, покер ојуну һазырласынлар. Сизин һүзурунуз бу ојуну чох чазибәли вә мараглы едәчәк.

Ә'лаһәзрәт хош бир әһвал-руһијјә илә, Китинин өпүшләринин тәравәтиндән кәлән јүнкүл бир мәстликлә деди:

— Әшрәф чан, сән нә бујурсан, елә дә олмалыдыр.

Әшрәф һамынын ешитдији бу сөзләри өзүнә јени бир сәрмајә билиб өлкәнин бүтүн вәзифәли, рүтбәлиләринә көстәрди ки, шаһын она көстәрдији бу е'тимадла чох дүјүнлү ишләри һәл етмәјә гадирдир. Бачы, гардашын бу мүнасибәтинә һамы әл чалыб разылыгларыны бу минвалла билдирдиләр.

Рәсми вә гејри рәсми көрүшләр, һәмрә'јлик билдирмәк, соргулар, тәклифләр, килејләр, дә'вәтләр ара вермирди. Һамы күлүр, һамы севинирди.

Шаһ јанындан кечәркән Шапур ајаға дурду.

— Аға, тәзә проблем һазырлајыб, проблем ачыб. Мәнчә бу чох фајдалы оларды. Дүнја мүһарибәсиндән сонра бу, дәрһал башламалыјды.

Шаһпур баш әјди, шаһын она тәрәф узанан әлини ики әлли тутуб сыхды вә јавашдан деди:

— Ә'лаһәзрәтин бу гәдәр һәссас вә мүдрик олмасы мәни һәмишә севиндириб вә учалдыб.

Шапур илә Ә'лаһәзрәтин бу сајаг ачыг вә јени заманда гапалы, үнвансыз данышмасы чохуну нараһат едиб марагландырды. Дипломатларын гулаглары вә бахышлары бу сөһбәтә јөнәлди, ону јозмаға башладылар. Тәкчә иш ичиндә оланлардан башга һәм дә Әшрәф билирди ки, бу үнвансыз сөһбәт өлкәнин шимал бөлкәләринин сәрһәддә јахын јерләриндә Совет Иттифагындакы һәрби вә рәсми даирәләри контрол етмәк мәгсәдилә Америкалыларын радар гурғулары тикинтиси барәсиндәдир. Бу гурғулар һәр километрдән бир јер алтында тикилирди. Шаһзадә һәтта гардашындан фәргли олараг бу гурғуларын I ил габаг тикилмәјә башламасындан хәбәрдар иди.

Америка Сәфирлијинин Теһран-диск рәиси сарывәз, сачлары алнында ојнајан, дәрин нүфузедичи мави бахышлары илә фәргләнән ортабој бир адам иди. Она 40 јаш вермәк оларды.

— Ә'лаһәзрәт изин бујурса, шимал бөлкәләринин ишғал олунмасы еһтималы заманы узун мүддәт үчүн мүгавимәт едә билән, пул вә силаһ еһтијатыны өзүндә чәмләшдирән, әр-арвáддан ибарәт сакини олан евләрин дә тикилмәсинә башланарды.

Шаһ деди:

— Аллаһ еләмәсин ки, белә бир һадисә баш версин. Анчаг бу барәдә Швесијада сизинкиләрлә лазыми сәвијјәдә данышмышыг. Јәгин бу барәдә сиз дә билирсиниз.

Теһран-дискин рәиси Јатсевич тутулан кими олду. Бу шәкилдә данышмаг Јатсевичә хош кәлмәди. Чүнки дипломатларын да арасында мүәјјән рәгабәтләр јашамагда иди.

Шаһпур Ә'лаһәзрәтә баш әјәрәк бахышларыны јерә дикди, бу, о демәк иди ки, гонаглыгда белә ачыг данышмаг һеч дә мүнасиб дејил. Шаһ еһтијатлы олмалыдыр.

Бразилија сәфиринин арвады шаһа јахынлашды, онун гара вә парылдајан парчадан кејдији, бели вә әтәји сон дәрәчә дар олан дону бу гајғысыз ханымы су пәрисинә дә охшатмагда иди.

Шаһ гаршысында јүнкүл реферансла јүксәк еһтирамыны билдирән Бразилија көзәлинә чаваб олараг шаһ онун сол әлини галдырыб гара әлчәјиндән бир азча јухары көрүнән ағ биләјинә јахын јердән өпдү. Бу ханымын кәлишилә о дипломат даирәсиндән узаглашмағы мүнасиб бир фүрсәт билиб бу көзәллә о бири достларынын тәрәфинә јөнәлди.

Шаһпур өз һәмкары олан кәшфијјат рәиси Јатсевичә мә'налы-мә'налы бахды вә һәр икиси дәрһал бахышларыны ашағы дикмәклә һәмрә'ј олдугларыны билдирдиләр.

Әләм бу ики дипломат арасындакы сојуглуғу көрүб онлара јахынлашды вә шән үзлә деди:

— Ағалар, бураја отурмаг үчүн кәлмәмишик — дурун ханымлар сизи көзләјир. Гәдим Иранын Сарај көзәлләри сиздән инчијә биләр.

Дипломатлар бирдән ајаға дурдулар. Әләм онлардан узаглашыб ев саһиби гајғысы, зирәнклији илә донуг галан мүнасибәтләри шәнләндирмәк үчүн забитләр групуна јахынлашды.

— Кенераллар, маршаллар, забитләр, бура орду һиссәләри дејил, зирәнк олун, ханымлары, достлары әјләндирин, јохса...

Тејмур Бәхтијар деди:

— Ә'лаһәзрәтин тәшрифләри олдуглары бир мәчлисдә биз нә едә биләрик, чәнаб Әләм.

— Ә'лаһәзрәт өзү бујуруб ки, мәним һәрбчиләрим, белә мәчлисләрдә зирәнк вә гејри ади дәрәчәдә јүксәк мәдәнијјәт көстәрмәлидирләр.

Тејмур Бәхтијар күлдү. Санки она елә белә бир бәһанә лазым имиш. О, Ә'лаһәзрәтә тәрәф аддымлајараг гара вә парылдајан чәкмәләринин мәһмизләрини чинкилдәтди. Бу заман Франса сәфиринин арвады илә үз-үзә кәлди. Е'чазкар көзәллијә малик, лакин мүәјјән гәдәр јашлы олан бу ханым әлини јухары галдырыб она тәрәф тутду. Тејмур онун әлиндән өпәркән ханым деди:

— Мән билирәм, кенерал, Сиз өлкәнин кәләчәк баш назирисиниз. Буна һамы инаныр, франсалы достлар да.

Тејмур буну көзләјирмиш кими онун голуна кирди, гапысы ачыг гојулмуш ири балкона тәрәф апарды, ханымын баша дүшмәдији бир дилдә она нәсә пычылдады.

Әшрәф үчүнчү салонун гапысындан онун бу һәрәкәтини көрүб нараһат олду. Тејмура ачығы тутду. Она 2 ај иди ки, Теһранда јерли-дибли итиб батан Шишәни ахтарыб тапмағы тапшырмышды. Һәлә дә бир нәтичә алынмамышды. Әшрәф харичи ағалара вердији сөз мүгабилиндә һөрмәтини итирә биләрди. Шишә тапылмалыјды Әлирза илә бағлы бә'зи сирләрин үстү ачыг галарды. Шишәни јербәјер етмәјинчә ағалар раһат нәфәс ала билмәздиләр.

Шишәнин һарада олмасыны исә тәкчә бир адам биләрди, о да Мәһтаб иди. О, кимсәсиз галан, даима ахтарышда олан Шишәни бир нечә ај Теһрандан кәнарда кизләдә билди, сонра да грим вә париклә симасыны дәјишиб шәһәрин бөјүк супермаркетләринин биринин саһибинин евиндә кизләтди. Бунлар Тачүлмүлүкүн көстәришләрилә баш верди.

Мәһтаб Шишәни чини габлар мағазасы үстүнә дә кәтирә биләрди. Анчаг сон дәрәчә көзәл олан бу ханымы Бензада гысганырды. Супермаркетин саһибинин дә ады Әлирза иди. Арвады вә ики ушағы Кәрәч магистралында автомобил гәзасында һәлак олмушду. Илк дәфә Шишәни көрәндә онун көзәллијинә һејран галыб өзүнү итирән кими олмушду вә демишди:

— Сәнин әрин Әлирза өлмәјиб, ону харичә гачырыблар. Мән сәнин тәзә Әлирзан олачағам, сәнә шаһанә бир һәјат бәхш едәчәјәм. Мәнә дә тәбризли баласы дејәрләр. Шаһы, харичи кәшфијјаты, Сарајы сајан дејиләм. Истәјирсән сәнә Пилтон ресторанында тој чалдырым, истәјирсән харичә апарым әзәмәтли бир тој мәчлиси гурдурум, нә гәдәр тәбризли Әлирза вар, сән зәррәчә нараһат олма. Шишә исә демишди: «Мән һеч нә истәмирәм, бир анамы ахтарыб тапмағы, бир дә бурада бир сығыначаг. Супермаркет Әлирза демишди:

— Сығыначаг —јох, бу шәһәрдәки 4 маликанәм сәнә гурбандыр. Бу Теһраны көрүрсән, бу әзәмәтли Теһран биз азәрбајчанлыларын әлиндәдир. Чох-чох дөвләт вәзифәләриди, бир чох игтисади, елми, ичтимаи објектләр, мүәссисәләр дә, гызыл базарлары да, ширкәтләр дә. Бил ки, мәнә арвад олсан да олмасан да бир көпәјоғлу сәнә бармаг узада билмәз. Бизик Теһранын јијәси...

Бунлары вә бунлардан сонракылары да јалныз бир адам билирди, о да Мәһтаб иди.

* * *

Әләмин вердији гонаглыгдан сонра Әшрәфлә Тејмур көрүшмәлијдиләр. Лакин онларын һеч бириндән асылы олмајараг бу көрүш баш тутмурду. Һәфтәнин 5-чи күнү Тејмур вахт тапыб, шаһзадәнин көрүшүнә тәләсди. Чәкмәләрини гәсрин баш гапысында јахшы-јахшы силиб ичәри кечди. Әшрәф дә санки ону көзләјирди. Шаһзадәнин ачы сөзләринә бахмајараг бир вахт о Тејмуру севирди. Амма һәмишә олдуғу кими онун севкиләри чох аз јашајырды. Әләмин гонаглыг мәчлисиндә Тејмурун гадынлар арасындакы нүфузуну јахындан көрүб Әшрәф кечмиш севкинин нидалары үрәјиндә дирчәлтмәк мејлиндә

иди. О достунун алатәһәр көзләрини, чәкимли үзүнү, шән әһвал руһијјәсини севирди. Анчаг кишиләрә гаршы онун гәрибә мүнасибәтләри бу сөнүб кетмиш севкини дирчәлдә билмирди.

Тејмур Бәхтијар онун әлиндән өпүб хош тәбәссүм көстәрдикдән сонра Әшрәф һансы һиссин тә'сири алтында, сағ ајағыны она тәрәф узадараг «өп» деди.

Тејмур диз чөкүб Әшрәфин арыг ајағыны өпдү.

— Дизә гәдәр өп! — дејиб о гычыны Тејмурун башына тәрәф галдырды.

Тејмур Әшрәфин она бир мүждә верәчәјини дүшүнүб онун ајағыны дизә гәдәр өпдү. Сонра онун отурдуғу кресլонун јанында халы үстә отурду вә башыны онун дизләринә сөјкәди.

— Мәнә нә мүждә верәчәксән, мәним әзизим. Мән һәмишә сәнә садигәм, көрүрсән ки, көһнә севкими дә унутмамышам.

Әшрәф гүрурла деди:

— Мәнә јахшы гулаг ас, мән сәни САВАК рәиси гојдурмушам. Инди сән мәнә лазымсан.

Тејмур севинчәк һалда деди:

— Мән шаһзадә ханымын гуллуғунда нөкәр кими һазырам. Шишәни тапшырмышдын, ахтарырыг, һәлә тапа билмәмишик. Дејирләр Советләр Теһрандакы хәстәханаларында кизләдибләр, сонра тапшырмышдын...

— Дедијим Шишә-мишә мәсәләси дејил.

— Әввәл мәнә де ки, сән бир өлкәдә гадынын шаһ олмасына нечә бахырсан?!

Әшрәфин көзләринин алышыб јандығыны көрдүкдә Тејмуру ваһимә басды, онун јени бир мачәраја әл атачағындан горхараг деди:

— Әшрәф ханым, конститутсијада гадын бу шәрәфдән мәһрум олуб.

— Пох олсун сәнин о конститутсијана. Мәјәр о конститутсија дејил ки һамыны вуруб бири биринә. Нә шаһ дүз-әмәлли шаһдыр, нә дә Милли Мәчлис сәлаһијјәтли бир орган. Мән о конститутсијаны тапдалајарам, референдум чағыртдырарам. Дәјишәрәм гадына бу мәһдуд мүнасибәтләри. Гадын өз ләјагәтинә көрә өз јерини ичтимаијјәтдә тутмалыдыр.

Тејмур тәләсик деди:

— Елә олса мән дә Сизин шаһ олмағыныза разы оларам. Бәс Ә'лаһәзрәт нечә олачаг?

— Разы олмаг аздыр, көмәк етмәк лазымдыр. Мән инкилисләрлә данышарам, шаһ сон заманларда көзүмә

биртәһәр дәјир. Һамы шаһда башланан бу дәјишикликдән нигарандыр.

— Еләдир, мән дә буну һис етмишәм. Сүрејадан сонра шаһы танымаг олмур. — дејә Тејмур әмиси гызынын адыны хүсуси вурғулады.

Әшрәф гышгырды:

— Бәсдир, гысыр Сүрејаны тә'рифләдин. Мәним суалыма чаваб вер.

Әшрәф јериндән дурду вә салонда кәзмәјә башлады.

— Мән шаһ олмаг истәјирәм. Сәни баш назир гојурам. Буна план чәк, САВАК рәиси кими јол ара.

Тејмур әввәлки Тејмур дејилди. Шаһа инанан, ону идеаллашдыран, вәтәнә, анда садиг бир забит дејилди. Инди о бош торпагларын алыныб сатылмасы, САВАК истинтагына дүшән зәнкин адамларын сојулмасы вә саирә бу кими јолларла бөјүк сәрвәт саһиби олмушду. Шаһын Сарајынын јахынлығында бөјүк бир бина галдырмышды. Һәр кечә бу маликанәдә гонаглыглар вә мәчлисләр тәшкил едирди. Арзусу вә сон мәгсәди дә баш назир олмаг иди. Одур ки, о Әшрәфин дедији бу сөзләри гулаг ардына вурду. Чүнки онун дедији сөзләр бир нөв нағыла даһа чох бәнзәјирди.

Тејмурун фикирләринин дағыныг олдуғуну көрүб Әшрәф она тәпинди:

— Һушун һардадыр, ај САВАК рәиси, фикрини демәјә горхурсан нәдир, мәним шаһ олмағым нә гәдәр мүмкүндүр. Бу һагда фикрини ачыг де, нала, мыха вурма.

Тејмур Әшрәфә бир даһа шүбһәјлә бахды.

— Мән шаһзадә ханым үчүн һәр бир шеј едәрәм. Анчаг онун шаһ олмасы һагда данышмаға сәлаһијјәтим јохдур.

— Гудурубсан, кенерал. Мәним һесабыма бу гәдәр мал-дөвләт јығдын. Инди өз гәсрин, даһа нәјин, нәјин. Анчаг ону да бил мән шаһ олачағам! Гардашымдан сонра да олса мән шаһ олачағам. Дүнја белә галмајачаг ки сәнин кими готурлар өлкәнин ихтијараты илә шаһлығын талеји илә ојнасын.

Тејмур бу чидди сөһбәти зарафата бәнзәдиб деди:

— Онсуз да Сиз шаһсыныз. Көзәллик шаһы, ағыл, идрак шаһы. Мән Ә'лаһәзрәтдән дә дәфәләрлә буну ешитмишәм.

Әшрәф бу сөзләрдән безар олдуғуну билдирсин дејә, Миз үстүндәки сигарет гутусуну көтүрүб үзүнү экс тәрәфә дөндәрмәклә Тејмурдан инчидијини билдирди. О бир күн ихтијар саһиби оларкән бу кими кенераллары күл-

ләләјәчәји, киши һакимијјәтинә сон гојачағы, Пәһвәли ханиданынын һамысыны, мәмә јејәндән, пәпә јејәнә гәдәр мәһв едәчәји барәдә дүшүнүрдү. Артыг јадындан чыхмышды ки, Тејмур Бәхтијар кетмәк үчүн ондан ичазә көзләјир.

— Кетмәк истәјирсән. Дејәсән Шишәни тапыб өз евиндә сахлајырсан, ханым Шапурини атыб харичә көндәрибсән. Дәринә саман тәпдирәрәм. Јадындан чыхарма ки, САВАК-ы американлылар јарадыб, онлар да ону јыха биләрләр.

* * *

Шаһ јахын адамларыны наһар јемәјинә дә'вәт етмишди. Мизин үстүндә Авропа сајаг сәлигә вар иди. Бошгаблар, јемәк нөвләри сејрәк иди. Шаһ беләә хошлајырды. Шәрг сајағы гонаглыглардан безмишди. Тәнтәнәли мәчлисләрдән гачырды.

Шаһын бүтүн диггәти Әшрәфдә иди. Дөвләт адамлары, Јатсевич вә Шаһпур Чи дә буну көрүрдү. Шаһ билирди ки, бачысынын шаһ олмаг еһтираслары кет-кедә күчләнир, бу кирдабдан хилас олмаг үчүн бир јол тапмаг зәрури иди.

Шаһ сөһбәти ислаһатдан салды. Ағ Ингилаб дејә о ағыз долусу ифтихарла сөзә башлады:

— Дүнјанын мүтәфәккирләри, даһи вә мүтәхәссисләри, гансыз ингилабы һәмишә үстүн тутублар. Биз дә бу күн даһиләримизин төвсијәсинә әсасән гансыз ингилаб јолуну тутмушуг. Торпаг кәндлијә верилмәлидир, торпағы идарә едә билмәјәнләр сәнаје саһәсиндә ишләмәлидир. Нәтичәдә кәнд тәсәррүфаты инкишаф едәр, сәнаје дә бизи Гәрб өлкәләри сәвијјәсинә чатдырар. Анчаг үздән ираг бир нечә горма-годуг тәләбә, бир нечә дә башы әммамәли ахунд Ағ ингилабын әлејһинә кетмәк истәјирләр. Бунлар вахтында әзилмәлидир. Ағ ингилаб гоншумуз Совет Иттифагынын гырмызы ингилабыны көздән салачаг. Кәндли торпаг саһиби оланда о, торпагда даһа чох ишләјәчәк, ону горујуб коммунизм тәблиғатындан аманда сахлајачаг. Биз бу јолла коммунизми көздән сала биләчәјик, заводларда фәһләләри заводларын кәлиринә сәһим етмәклә ону аристократ фәһлә едәчәјик, савадсызлығы, гадын һүгугсузлуғуну арадан галдырачајыг. Гадынлар кениш мигјасда дөвләт ишләринә чәлб олуначаглар.

Шаһ бу сөзләри мүтәфәккир алим көркәмилә дејирди. Шаһ башгаларынын да сусдуғуну көрүб деди:

— Сизи наһар мәчлисинә дә'вәт етмәјимин бир мәгсәди дә бу һагда чәнабларын мүлаһизәләрини билмәкдир.

Әшрәф әввәлдән ислаһат кечирилмәсинин әлејһинә олмушду. Гардашынын дедикләрини бир тәһәр һәзм едәрәк динди:

— Ә'лаһәзрәт Чон Кеннеди өзү кәндли бир адам иди. Бу ағ ингилаб ислаһаты да онун кәндли тәфәккүрүнүн мирасыдыр. Нә олар, аға дејир, сүр дәрәјә, биз дә сүрәрик дәрәјә. Ислаһат нәтичәсиндә јүз минләрлә кәндлинин јенидән Теһрана үз тутуб кәлмәләрини нәзәрә алыбсыныз. Кәндлиләр чәјиркә дәстәләри кими ахачаглар пајтахта. Кәлиб газмаларда, дахмаларда, тәнәкә евләрдә јашајачаглар. Иш ахтарачаглар. Бунлары да хаһиш едирәм нәзәрә аласыныз.

Шаһ өзүнү сахлаја билмәди, бачысынын јенә дә вахтсыз банламасындан инчик һалда деди:

— Әшрәф һәр бөјүк ишин чәтинликләри, ағырлыглары олур. Бир дә сиз Теһран шәһәринин әһалисинин артыб Парисә, Нју-Јорка чатмасындан нијә нараһат олурнусуз. Дүнјанын нәһәнк пајтахтлары да бу сајаг бөјүјүб. Биз дә бүтүн ири шәһәрләримиздә нәһәнк тикинти лајиһәләрини һәјата кечирәчәјик. Биз бөјүк Теһран јарадырыг. Биз кәнд тәсәррүфаты вә сәнаје саһәсиндә бөјүк Иран јарадырыг. Кичик мәсәләләри габартмаг Ағ ингилабын тарихи аддымларынын габағыны ала билмәз.

Шаһ үзүнү баш назирә тутду, о деди:

— Ә'лаһәзрәт, мән баш назир кими Ағ ингилаб фикрини бәјәнирәм. О нәчат јолудур. Кичик чатмазлыглар да ола биләр. Онлары иш просесиндә тәнзимләјәрик. Бу ингилаб мәмләкәти Авропа өлкәләри сәвијјәсинә чатдырачаг.

— Биз өлкәнин бир чох фәал јерләриндә Ағ ингилабын лајиһәси әлејһинә оланларын сијаси мүбаризә истигамәтини мәһз бу јенилијә тәрәф јөнәлдәрик.

Савакын рәиси романтикчәсинә данышараг деди:

— Ағалар, мүәјјән мүнасибәтләр олдуғундан һәр шеји Сизә дејә билмирләр. Мән план идарәсиндән сорушмушам, ордан билирәм ки шәһәрләрдә хәрчи 100 милјон доллардан чох олан 6000 ири нәһәнк тикинтинин баша чатдырылмасы планлашдырылыб.

Әшрәф онун сөзүнү кәсди, деди:

— Бәли, әвәзиндә кәндлиләр кәндләри бурахыб шәһәр-

дә ишләјиб јашамаға кәләчәк, сиз онлары јерләшдириб тә'мин едәрсиниз.

— Биз нәзәрә алмышыг ки Теһран әһалисинә 3 милјон да әлавә олуначаг. Биз инди мүвәггәти олараг, әти, тахылы харичдән алырыг. Елә өлкәләр вар ки онларын торпаг саһәләри аздыр, һеч кәнд тәсәррүфатлары јохдур. Онлар ачларындан өлүбләр ки, биз дә өләк.

Шаһ бунлары бачысынын јерсиз дедикләри сөзләри нејтраллашдырмаг мәгсәдилә дејирди.

Әшрәф бир аз да фәаллашараг деди:

— Мән билирәм ки, Бәндәр Аббасда харичдән алыб кәтирдијимиз азугә маллары ајларла кәмиләрдә галыб чүрүјүр, онлары бошалтмаға чан јандыран јохдур. Јүк алтында галмыш кәмиләрин ағыр чәримәләрини вермәклә биз һәман кәмиләрдә чүрүмүш малларын дәнизә төкүлмәси үчүн дә гајыдан кәмиләрә мүәјјән пул вермәлијик.

Шаһ бачысына тәрс-тәрс бахырды. Вә нечә ил габаг бүтүн шаһлығы вә она јахын олан адамлары мәһв етмәји, бүтүн өлкәни мәһв етмәји барәсиндә гисас андыны хатырлады. Онун ичиндә чохдан лахлагмыш мә'нәви сүтунларын јенидән лахладығыны дујурду. Аг ингилабын онун гисас андыны баша чатдырачағына инанырды. Бу өлкәни чохдан дағытмагла мәшғул олан Әшрәфин инди өз әлләрилә өз гәбрини газдығыны көрүрдү.

Отуранлар Әшрәфин бу ачыг вә гәрәзли сөзләриндән дәһшәтә кәлдикләри һалда онун әлејһинә данышa билмирдиләр.

Әшрәф данышырды. Хидмәтчиләр ири миз үстүнә сүфрә сәрмәдән чүт-чүт бошгаблар дүзәрәк фирузә гашлы гызыл чәнкәл гашыг дүзүрдүләр. Архада отуранлара хидмәтчиләр вә инчә белли афисиантлар әлдә тутдуглары ири падносларда хөрәк көтүрмәји тәклиф едирдиләр.

Баш назир јериндәчә гурујуб Әшрәфә бахырды вә бу күн онун нијә белә фикирләр сөјләмәсинин сәбәбләрини арајырды. О бачы илә гардаш арасындакы бу еһтираслы әркијанә сөһбәти бә'зән театрдакы драм сәһнәләринә бәнзәдирди. Шаһпур Чи илә Јатсевич өз араларында нә исә данышырдылар. Бу да Ә'лаһәзрәтә даһа пис тә'сир бағышлајырды. Одур ки, о шаһлығын сон илләринин јағынлашмасы илә онун гисас андынын ичрасынын тарихин һансы дөнкәсиндәнсә көрүшәчәкләринә инанырды.

* * *

Супермаркет Әлирза Шишәдән разылыг алмышды ки, онун анасы Сәлимәни тапан кими тој мәчлиси кечирилмәсинә ичазә версин. О һәр күн јени кејимдә, јени парикдә Лимузин вә Мерседес машынларда кәнизләрилә Теһранын учсуз-бучагсыз кушә, кәнарларыны кәзир, хадимәләрини мүхтәлиф ад вә бәһанәләрлә зирзәмиләрә, јухары мәртәбәләрә көндәрирди, Сәлимәни ахтарырды, анчаг анасыны тапа билмирди. Ортабој, нистәбән долу олан, узунун әзәләләрисә дартым дајанан Супермаркет Әлирза бу иши сүр'әтләндирмәк мәгсәдилә өзү дә бу ишә гошулмушду. Мәһтаб бу ишин бу сајаг давам етмәсиндән чәкиниб Шишәјлә көрүшмәк гәрарына кәлди, она кизли деди:

—Ананы кәзиб наһаг јерә өзүнү јорма, тапа билмәјәчәксән. О, Һәсәнлә бир јердә сағдыр, онларын јерини мән билирәм, вәссалам, мәндән өзкә һеч кәс. Сизин бу сајаг ахтарышыныз сәнин Супермаркетдә олмағыны, мәним тәдбирләрими ача биләр.

Шишә сон дәрәчә көзәл вә баһалы ев халатында ајаға дуруб Мәһтабы гучаглады вә астача деди:

— Мән сәнә тәшәккүр вә миннәтдарлығымы билдирирәм вә сәнә инанырам. Анама де ки, мән хошбәхтәм, мәндән никәран галмасын. Әкәр зәһмәт олмазса сабаһ бизә дә кәл, Әлирзајла бирликдә һазырлајачағымыз бир бағламаны алыб онлара чатпулдан-заддан балача дырарсан.

— Баш үстә Шишә ханым, бу, мәним әлимдән кәләр — дејәрәк Мәһтаб бу ишә ики күн вахт итирәчәјини ондан кизләтди. Шишәнин алт додағынын азачыг шишмәсиндән онун һамилә олдуғуну зәнн едән Мәһтаб гызын јени гајғысыз һәјатынын јени ахына дүшдүјүндән разы һалда Беһзадын јанына тәләсди. Анчаг Шишә ону дајандырды:

— Һара белә тәләсирсән мүшкүлкүша көзәл. Сәнә биз өмрүмүз боју борчлу олдуғумуз һалда сәни һараја бурахырам. Индичә Әлирза кәлир, телефонда данышан о иди. Деди ки, Мәһтаб ханымы тут, сахла, мән кәлирәм.

Мәһтаб ири, јумшаг креслоја отурду. Евин бөјүк дәһлизиндәки мәрмәр һовуза вә сых-сых јашыллыға бахды вә дүшүндү, «Әлирзанын онунла көрүшмәк истәмәсинә чан атмасы чох күман ки, ондан тој тәдарүкүнә ичазә алмаг вә Шишәнин дедији бағламаны она бу күн чатдырмаг мәгсәди дашыјыр».

* * *

Шаһ мәсчидиндә Малик, Әли Шәриәтинин мөв'изәсинә елә чәзб олмушду ки Фириштәнин кинотеатр габағында ону көзләдијини тамам унутмушду. Шәриәтинин кејдији костјум ән мүасир модда олан костјумлардан иди. О Лондондан тәзә гајытмышды. Бурда өз мүридләри үчүн мәчлис тәшкил вермишди.

— Руһаниләримизи, харичи өлкәләрә сүркүн едиб өлкәдән бу минвалла чыхармаг бизим чәмијјәт үчүн һеч дә башы учалыг дејил, әксинә башы ашағалыг кәтирир. О бири милләтләрин јанында бизи хар едир. Өз ағсаггалына, дин хадимләринә бу сајаг чәзалар вермәк аллаһын да хошуна кәлмәз. Мүбариз руһани олан Ајәтулла Хомејнинин Гәрб мәдәнијјәтинин јахшы олмајан чәһәтләринин мәмләкәтдә интишар тапмасы әлејһинә вердији бәјанатлар чох һәјати вә лазымдыр. Бу Гәрб мәдәнијјәти кино филмләрдә оркестрләрдә, китабларда, магнитофон лентләриндә, ресторан вә кафеләрдә, һәтта мәктәб вә институтларда јајылмагдадыр. Гәрбчилик бу халгы һәм исламдан, һәм шәргчиликдән, һәм дә гәрбчиликдән авара гојур. Һәр халгын өзүнүн мин илләрлә формалашыб тарих боју арта-арта кәлән милли мәдәнијјәти вар. Буну бизә јад олан Гәрб мәдәнијјәтинә гурбан вермәк олмаз.

Шәриәтинин нитгиндән сонра Малик мәсчиддән чыхыб кино театр габағына тәләсик аддымларла кедирди.

Гызы кино театр габағында көрмәјән Малик мағазаја тәләсди. О мағазаны ачыг гојуб кетмишди. Ичәри кирәндә Фириштәнин бир дүјү тајы үстүндә отуруб пәришан һалда ону көзләдијини көрдү.

— Чох үзр истәјирәм, Фириштә. Шәриәтинин мөвизәси бир аз узанды. Әвәзиндә сәнә көр нә јахшы сөһбәтләр кәтирмишәм. — деди.

Фириштә она чох јарашан гап-гара сачларынын салхымларыны чијинләриндә ојнадараг Маликдән күсүбмүш кими ондан үз дөндәрди.

— О Шәриәтидә нә көрүбсән, мағазаны да ачыг гојуб кедибсән. Онлар елә һечаб һечаб дејә-дејә һарај чәкмәкдәдирләр.

— Фириштә чан, һечаб дејәндә тәкчә чадраны баша дүшәнләр сәһв едирләр. Һечабын чох дәјәрли мә'налары вар. — дејә Малик фикрини билдирди. Фириштә деди:

— Ај баба, бу истидә гадына гара чадра кејдирмәк һеч бир мәдәнијјәтә сығышмыр. Мән исламын һәр чағырышыны гәбул едәрәм, бирчә һечабындан башга.

— Бах, Фириштә, мән сәни севирәм. Буну бил. Анчаг исламын бүтүн дәјәрләри инсаны бирлијә чағырыр. Бөјүк империаларын габағына анчаг бу бирлик илә чыхмаг мүмкүндүр. Тәмбәки һәрәкатыны јадына сал. Бу һәрәкат империјанын бурнуну әзди.

— Әкәр беләдирсә, бу гәдәр гүдрәтлидирсә нијә бизи бу истидә чадрада кәздирир. Демәк гадындан, онун көзәллијиндән горхур ислам. Нә үчүн Авропа руһанијјәти, ја кишиләри гадын көзәллијиндән горхмурлар, амма биз горхуруг. Әксинә онлар бүтүн мәчлисләрдә гадыны әзизләјирләр, тә'рифләјирләр. Онлар бу јолла көр, һара кедиб чыхыблар. Амма биз һардајыг.

Малик Фириштәнин үрәјинә дәјмәмәк үчүн зарафатјана деди:

— Авропа кишиләри Шәрг кишиләри кими еһтираслы дејилләр. Гадын көзәллији бизә тә'сир етдији кими бәлкә дә онлара тә'сир етмир.

Фириштә дә зарафата кечди:

— Шәрг кишиләри аз јесинләр. Онлар да бизимкиләр кими јесә дәли олуб мәчнун кими күчәләрә дүшәрләр.

Малик күлдү. Вә бу заман Рза илә Беһзадын онлара тәрәф кәлдијини көрүб Фириштәни дондурма јемәк бәһанәсилә мағазадан чыхарыб апарды.

Малик мағазаја гајыдаркән сөһбәт белә башлады:

— Тапшырыг вар ки, бу балача бағламаны бу кағыза јазылан адресә чатдырыб, Сәлимә ханыма шәхсән вериб гајыдасыныз. Әкәр о сорушса ки, бу кимдәндир, тәкчә бир сөз дејәрсиниз: «Гызыныздандыр». Бир тапшырыг да вар, буну да Рза јеринә јетирә биләр. Бу мәгаләми «Мәрдом» гәзетинә көндәрмәк үчүн бурада јазылан адресдә ады бурда гејд олунан шәхсә вериб һеч бир соруғуја чаваб вермәдән гајыдасан.

Онлар дүјү вә ун тајалары арасында ајаг үстә дикәр тапшырыглары да бөлүшүб мағазадан чыхдылар.

Малик ити көзләрилә мејданын дөрд тәрәфини јохлады, көзүнә шүбһәли адам саташмады, мәгаләни ачыб сәрловһәсини охуду. Сонунчу сәһифәнин алтындаса Фәрһад имзасы гојулмушду.

* * *

Гардашы илә һәр көрүшәндә Әшрәфә бир даһа сүбут олурду ки, о Пәһләви ханиданыны дағыдыб көјә совурмаг фикриндәдир. Һамы демәк олар ки шаһдакы бу дәјишиклији аз, чох дујмушду. Шаһда һеч бир идеал гал-

мамышды. Һеч кәс дә билмирди ки, шаһ Сүрејадан сонра һәр кәсдән вә һәр шејдән гисас алмаг истәјир. Шаһын бахышлары вә һәрдән онун үзүндә көрүнүб јох олан зәһәрли тәбәссүмләр Әшрәфи ваһимәјә салмышды. Мәләкә Фәрәһ Сараја кәлин кәлдикдән сонра вә илк дәфә һамиләлијини барәдә шаһа севинчлә хәбәр верәндә шаһын үзүндә донуб галан о зәһәрли тәбәссүмү көрмүшдү. Бу да тәзә кәлини һејрәтә кәтирмишди. Фәрәһ Сараја кәлин кәлдикдән сонра шаһдакы бу дәјишикликләр бир аз да артмышды.

Шаһын гәрибә һәрәкәтләрини көрүб Фәрәһ ана мәләкәјә пәнаһ апармышды. Тачүлмүлүк исә она демишди:

— Фикир еләмә гызым, өлкәни идарә етмәк сәнә асан кәлмәсин.

Әшрәф исә бу дәјишикликләри көрдүкчә онда һакимијјәт еһтирасы даһа да күчләнирди. О фикирләширди: «Галын һәјатын бүтүн саһәләринин ағасы ола биләр вә олмалыдыр. Әкәр гадын кишинин чиловуну әлиндә сахлаја билирсә онда өлкәјә дә һаким ола биләр. Өлкә канститутсијасынын гадына мүнасибәти дәјишилмәлидир. Гадын севәнә гәдәр гүдрәтли олур, о севәндән сонра дәмәк олар ки зәифләјир. Одур ки гадын севмәмәлидир».

Әшрәф дүшүнүрдү. Онун көзләри алышыб јанырды. Сифәтиндә рә'шәләр алов көлкәләри кими ојнајырды. Мән бу өлкәјә шаһ олмалыјам вә бу дүнјаја сүбут етмәлијәм ки, ислам өлкәсиндә дә гадын шаһ ола биләр. Әкәр белә олмаса, онда бүтүн кишиләрдән гисас алмалыјам. Күчлү чинс әсарәтиндә јашамалыдыр. Кишинин бош иддиадан башга, бир дә давакарлыгдан өзкә әлиндән бир иш кәлмир. О тарихи естефети гадынлара гајтармалыдыр.

Шаһла Шапур јанашы отурмушду. Америка Кәшфијјаты Теһран-дист шө'бә рәиси исә онларла үз-үзә иди. Јатсевич вахты илә Југославија ордусунун һәрби һава гүввәләринин тәјјарәчиси олмушду. 2-чи Дүнја мүһарибәсиндә о тәјјарәсилә биркә АБШ-на пәнаһәндә олараг о вахтдан кәшфијјат саһәсиндә мүтәхәссисләшмишди. Сифәтинин солғун рәнки ону Авропалы достларындан кәскин шәкилдә фәргләндирирди.

Һәмишә олдуғу кими сөһбәти илк дәфә шаһ башлады:

— Мәним сиздән киләјим вар. Шимал мәнтәгәсиндә тикилән радар нөгтәләринин гурбаны олан иранлылар мәни нараһат едир. Онлары сиз гурғу гурулдугдан сонра нијә арадан апарырсыныз. Бунлар кәләчәкдә ганлы сәнәд олуб бизим јахамыздан јапыша биләр.

Јатсевич дәрһал баша дүшдү ки шаһ нә демәк истәјир. О билирди ки, һәман гурғулар тикилиб гуртардыгдан сонра мә'лумат јајылмасын дејә орада ишләјән Иран вәтәндашлары орадача күлләләнирди. Мәһз бу тәдбирләрин нәтичәсиндә Совет Иттифагы онун әлејһинә олан бу гурғулардан хәбәрдар олмамышды.

Одур ки, Јатсевич деди:

— Ә'лаһәзрәт нараһат олмаға дәјмәз. О мәсәлә барәдә јухары мәгамларда данышылыб. Бу јахынларда Иран фәһләләринин бу гурғуларын ишиндә ишә көтүрүлмәси дајандырылыб. Әкәр тәк-түк ишләјән дә варса онларын һафизәләри мүәјјән гәдәр гаралдылачагдыр ки вахты илә ишләдији һәман јери тапа билмәсинләр.

Шаһ деди:

— Иран фәһләләринин бурада ишләмәси илә әлагәдар маашлары јахшыдыр. Күлләләнмә вә ја һафизәнин гаралдылмасы ишини сиз САВАК-а тапшырын, о һәр шеји јолуна гојар.

Шаһпур бу сөһбәтә гарышмады. О гәзијјәдән һалы иди. Бу мәсәләдә шаһа үстүнлүк верди. Америка һәмкарларыны бу ишдә мүәјјән гәдәр һагсыз вә еһтијатсыз һесаб етди.

Јатсевич шаһа хош кәлсин дејә, әл бојда дәфтәрчәсинә нә исә гејд етди. Бунунла о шаһа баша салды ки, күндәлијин бу мәсәләси битди. Шаһ телефон шәбәкәләринин мәһдудлуғуну баша салмаға чалышараг деди:

— Сарајда, ја да дөвләт идарәләриндә ким истәјир телефону көтүрүб истәдији јерлә данышыр. Бу, бизим дөвләт сирләримизин дүшмәнләримизә ашкар олмасында көмәклик көстәрир. Мәнчә бир хүсуси шәбәкә јаранмалыдыр. Мәсәлән Сарајда 10 хәтти олан бир шәбәкәнин јаранмасы јахшы оларды. Бунунла да биз дөвләт сирләрини мүәјјән гәдәр горујардыг.

Шаһпур Чи дә шаһы тәсдиг етди:

— Мәнчә чәнаб Јатсевич анчаг бизим сәфирликләрдә белә бир шәбәкәни јарада биләр.

Јастевич деди:

— 10 сајда дејил, лап 3 сајда бир мәһдуд шәбәкәнин олмасы даһа әлверишлидир. Буну, Ә'лаһәзрәт, бөјүк мәмнунијјәтлә өһдәмә көтүрүрәм. Ону да дејим ки, биз шәһәр телефон шәбәкәләрини кизли вә чидди контрол етмәкдәјик.

Шаһ мәмләкәтдә партијаларын, хүсусилә Милли Чәбһәнин телефонларынын контрол олдуғуну билирди. Буна көрә дә деди:

— Чәнаб Јастевич әкәр бунлары контрол едирсә нәтичәсини мәнә мә'лумат вермәлидир. Елә олмасын ки, каса ашдан исти чыхсын. Әкәр мән бу өлкәдә шаһамса, онда ичазә верин мәним дә бу ишләрдән хәбәрим олсун.

Шаһ сон сөзләрини хүсуси нидаларла вурғулады. Бу заман онун сифәтиндә «гисас анды» илә әлагәдар рә'шәләр вә титрәјишләр көрүндү. Бунлар шаһын үзүнүн ади ифадәләринә көлкә салды.

Шаһын сон вахтларда һәр бир ишә мүдахилә етмәсини Јастевич онда јаранан јени хүсусијјәт кими анлады. Јатсевич деди:

— Ә'лаһәзрәт мән вахтыјла мә'мурларыма тапшырмышдым ки, САВАК јолу илә өјрәнсинләр ки, «Милли Чәбһә»јә дахил олан партијаларын тәркибиндә нә гәдәр Халг партијасынын үзвләри вар. Мән достларын чидди ишилә өјрәндим ки онлар 33 фаиздир. Бу бизә чох көмәк етди. Сиз билирсиниз ки кәләчәкдә сечкиләр заманы бу рәгәм Сизин үчүн нә гәдәр әһәмијјәтлидир. Әлбәттә бу чохданкы әһвалатдыр. Биз инди Ағ ингилабла әлагәдар бә'зи бу кими рәгәмләр дә јығырыг. Бунлары там әлдә етдикдән сонра онун нәтичәләриндән Сизи хәбәрдар едәҹәјик.

Шаһын гаршыдакы сәфәри барәдә дә данышылды. Исраилә мүнасибәт дә вурғуланды.

Шаһ исә Американын бурахдығы вә анчаг онун дост дөвләтләринин башчыларына көндәрдији бүллетен барәдә дә сөһбәт салды. Һәмин бүллетендән ајда бир нүсхә шаһа көндәрилирди. Она охшар бүллетенин Иранда да бурахылмасы илә әлагәдар тәклиф ирәли сүрдү. Бу бүллетен дүнја һадисәләринә Америка дөвләтинин мүнасибәтини билдирирди.

Шаһ арада Шаһпура диггәтлә бахырды. О әввәлки Шаһпура охшамырды. Хејли пассивләшмишди. Һадисәләр вә сөһбәтләрә мүдахилә етмәји санки артыг һесаб етмәкдә иди.

* * *

Сарај назири Әсәдулла Әләмин гәсриндә верилән гонаглыгларда һамы иштирак етмәјә чан атырды. Бу гонаглыгларда салонлар ишыглы, дүшәнмиш мизләр зәнкин вә бурада иштирак едән ханымлар јүксәк мәгамлы чәмијјәтә мәхсус ханымлар идиләр. Хидмәтин Авропа сајаг тәшкили, оржинал јемәкләр, бу јемәкләри һазырлајанларын Авропадан дә'вәт олунмасы, Ә'лаһәзрәтин бу гонаглыгларда сәрбәст вә азад һәрәкәтләри, бу гонаглыглары мә'наландырырды.

Өз оржинал кејимләрилә фәған едән чазибәли ханымлар һамынын һушуну башындан алмышды. Шаһпур Чи, Јатсевич, Ричард Һелмез, Доктор Меһимен, Гәрб өлкәләринин сәфирләри вә ханымлары, орду кенераллары, Савакын шө'бә мүдирләри, хүсусилә 2-чи, 8-чи идарәләрин рәисләри, Сарај адамлары вә дикәр 100 јахын мө'тәбәр гонаг иштирак едирди.

Доктор Меһимен чох аз данышан вә башы ашағы бир чентлимен олдуғу һалда бу мәчлисдәки ханымларын рәгс вә ишвәләриндән елә хошланмышды ки, Инкилтәрәнин Иранда сон дәрәчә кизли бир шәбәкәсинин рәиси олмасыны да унутмушду. О доғрудан да ханымларын наз вә гәмзәсиндән мәст олмушду. Меһимен өлкәнин шималында Совет Иттифагы тәрәфиндән һүчума мә'руз галмаг еһтималы илә әлагәдар сәрһәд мәнтәгәләриндә силаһ вә гызыл пулла, күчлү мәфтилсиз телефон шәбәкәләри илә тәчһиз олан кизли евләрин, шәбәкә рәиси иди. Бу евләрдә МЈ 6-нын тә'јинаты илә јашајан аилә чох ади бир һәјат сүрәрәк, кизли шәбәкәнин ишилә әлагәдар јашајырдылар. Белә ки, әкәр гоншу дөвләт һүчум едиб бу мәнтәгәләри алсајды, һәман аиләләр Кипрдәки Инкилтәрә мә'лумат шәбәкәсилә әлагә сахлајыб евләрдә кизләдилән апаратларла, јерин гатларында басдырылан пул вә силаһла партизан дәстәләри јарадачаг вә ишғалчы дөвләти сарсыдачагды. Шимал сәрһәдләриндә јарадылан бу евләрин вәзифәси бундан ибарәт иди. Меһименин нәзарәт алтында сахладығы әсас ишләрдән бири дә Теһранла Гум арасында кизли вә модерн бир тәјјарә мејданыны мүһафизә етмәкди. Бу тәјјарә мејданы кәркин вахтларда харичә кетмәк вә ја гачмаг үчүн иди. Буну да Интиличенс-сервис тәшкил етмишди.

Әлиндә шампан долу сураһи тутан вә сәрһәд боју САВАК-ын контрол етдији мағазаларын мәс'улу Маһутијан Меһимени анлајыб онун чох да өзүндән чыхмасынын гаршысыны алмаг чәһдиндә иди. Бу мағазаларын саһиби Маһутијан тәрәфиндән тә'јин едилирди. Анчаг мағазаларда ишләјәнләрин маашыны САВАК верирди. Бурада совет акентләри ашкарланыр, онлары мүәјјән васитәләрлә һәр ики тәрәфә ишләмәјә мәчбур едирдиләр. Ја да онлары нејтраллашдырыб јеринә охшарыны гојурдулар.

Бурада Исраил дөвләтинин гурдуғу вә әсасән әрәб өлкәләри сәмтиндә јерләшдирилән мә'лумат мәнтәгәлә-

ринин рәиси дә иштирак едирди. Онун адыны һеч кәс билмирди. Бирҹә Шаһпурдан башга.

Шаһ күләр үзлә салона дахил олду. Фәрәһ дә онун јанында иди. Үзүндәки күлүш пак вә гајғысыз көрүнүрдү.

Дүнјанын һәр бир јериндән бу зәнкин нефт өлкәсинә ахын вар иди. Таҹирләр, мүтәхәссисләр, журналистләр, оркестрләр, инҹәсәнәт усталары, Ирана үз тутмушдулар. Шаһын күлүшүндә бунларын һамысынын парылтысы көрүнмәкдә иди. Нефтин гијмәти баһаландыгҹа һамыдан чох Фәрәһ севинирди. Сарајда дејирдиләр ки кәлинин ајағы шаһа дүшүб.

Шаһ өзүнү дик тутуб һамынын диггәтини ҹәлб етдикдән сонра деди:

— Ханымлар, ағалар, гонаглар Әләмин мәрһәмәтләрини көстәрән бу мәҹлисдә мәни дә гәбул етмәјинизи хаһиш едирәм.

Шаһын бу тәзавөкарлығыны һамы курултулу алгышла гаршылады.

— Мән ислаһатымла, Ағ ингилабымла һамыныза, хүсусилә бөјүк Ирана бөјүк сәрвәт вә әзәмәт верәҹәјәм.

Һамы севинҹини билдирмәк мәгсәдилә «ура» деди. Бу сәсләр ичиндә ханымлар јахынлыгларындакы кишиләри кишиләр исә ханымлары өпрүләр. Бу өпүшһаөпүшдә Шаһпура да Әшрәф ханым гисмәт олду. Әшрәф она деди:

— Аға, сән ки бизим дахили һәјатымызла јахшы танышсан. Горхурам гардашым бу милјардларын селиндә үзүб интәһасы көрүнмәјән мәнзилә кедиб чыхмаја.

Шаһпур еһтијатла күлүб деди:

— Шаһзадә ханым јумору јахшы билир. Анҹаг еһтијат да јахшы шејдир. Ағ ингилаб Ирана бир аз анархија вә ифрат кәтирә биләр. Анҹаг никәран галмаға дәјмәз. Биз сизин далынызда јыг.

— Нәдәнсә мән һәмишә ислаһатдан сөһбәт дүшәндә никәранлыг кечирирәм, аға Шаһпур.

— Хејир, хејир, бу көзәл мәҹлисдә бу һиссләрдән узаг олун. Сизин көзәллијинизә лајиг олан бу мәҹлисдә шән олун.

Шаһ никәран галараг бир баша онлара тәрәф кәлди. Баҹысынын анархијасындан никәран иди.

Шаһпур онунла әл вериб баш әјди. Әшрәф исә онунла әввәл көрүшмәдијинә көрә инҹик олса да гардашыны өпдү вә һеч кәсин көзүндән јајынмајан бу кобудлуғу өз мәрһәмәтилә арадан апармаг истәди.

Һеч кәс Әләм кими севинмирди. О баштан баша ифтихар вә севинҹ ичиндә иди.

— Шаһәншаһ мәним бу мүһәггәр мәнзилимә хош кәлиб сәфа кәтириб — дејә о шаһын әлиндән өпдү.

Полковник Әјади исә шаһын мә'шугәси Тәланы јанындан гырағa бурахмырды. Тәзәҹә евләнмиш шаһын аиләсиндә наразылыг јарада билән һәр һансы бир һәрәкәт онун көзләриндән јајынмырды. Шаһ онлара јахынлашаркән јавашҹа деди:

— Тәла ҹан, сән дә бурдасан?

Тәла Рәшт ләһҹәсиндә деди:

— Ә'лаһәзрәт, мән һәр јердә сизин гуллуғунуздајам.

— Онда рәгс едәјин — дејә о Тәланын чох инҹә белини сағ әлилә гуҹаглады вә ону бир дәфә өз әтрафында фырлатды. Бу заман ејвандан оркестрин сәси мәҹлисә бир тәнтәнә кәтирди.

Тәла ханым илк дәфә иди ки белә тәнтәнәли мәҹлисдә иштирак едирди. О шаһла илк дәфә олараг дүз бир ил бундан габаг көрүшмүшдү. Тәла бир полковникин арвады оларкән шаһ ону көрүб бәјәнмишди. О габагдан кәлмишлик едәрәк мәләкә Фәрәһә көстәрмәк истәјирди ки, бу ханымла илк дәфәдир ки мәһз бурада таныш олур.

Баш назир Һовејда белинин гозлуғуну кизләдәрәк шах дајанмышды. О бадәсини јухары галдырараг уҹадан деди:

— Ә'лаһәзрәт иҹазә бујурса бу бадәләри Ағ ингилабын сағлығына ичәрдик. Бу ингилабын баниси, севимли шаһымыз сағлығына. Һәмишә белә шад вә сағлам вә гүдрәтли олмағынызы истәјән милјонларла ашиг вә муштагларынызданбири мәнәм, Ә'лаһәзрәт.

Бадәләрин ҹинкилтиләри мәҹлисдә хош мәгамлары бир аз да артырды вә баш киҹәлләндиричи бир севинҹә гәрг етди.

Шаһ Тәладан ајрылыб хариҹи достларынын јанына кетди вә бадәсини галдырыб деди:

— Ағалар, ҹәнаблар, Иран сизин көмәклијиниз илә ән габагҹыл өлкәләрдән биринә чевриләҹәк, онда сизин бу өлкәни вәтән адландырмаға да һүгугунуз олаҹаг. Буна мән инанырам.

Шаһын көзләри Тәлада иди. Онун азмыш көјәрчин һәрәкәтләри шаһа хош кәлирди. Үзүндән вә һәрәкәтләриндән мә'сумлуг јағырды.

Фәрәһ исә Әләмин вә Һовејданын тә'рифләри вә комплементләри шәраитиндә өзүнү јахшы һисс едирди.

* * *

«Шәхсән Иран мәләкәси Фәрәһ ханыма».

Фәрһадын јаздығы мәктубун ағ зәрфи үзәриндә белә јазылмышды.

Мәләкә онун адресинә шәхсән көндәрилән мәктубларын ачылмадан, охунмадан она чатдырылмасыны тапшырмышды. Онун Сарај һәјатынын үчүнчү или иди. Гојулан бу гајда һәлә дә давам етмәкдә иди.

Фәрәһ јүнкүл идмандан сонра гајыдыб мәктубларын галандығы мизә јахынлашды. Зәрфиндән шәхси мәктуб олдуғу билинән мәктубу ачыб охуду.

Ә'лаһәзрәт мәләкә Фәрәһ ханым. Сизи ана олмағыныз мүнасибәтилә тәбрик едирәм. Пејғәмбәримиз бујуруб ки, чәннәт аналарын ајаглары алтындадыр. Мән буна үрәкдән инанырам. Мән Сизә Халг партијасы үзвү кими мүрачиәт едирәм ки, өлкәдәки һәбсханаларда артыг 20 илдир ки Азәрбајчан фәдаиләри, демократлары истинтаг олунмадан ағыр чәза чәкирләр. Халг партијасынын үзвләри вә күрд гардашларымыз да еләчә. Онлар Сизин кими әдаләтли, мәрһәмәтли бир инсана архаланыб онларын мәһкәмә ишинә мүдахилә етмәјинизи көзләјирләр. Сиз һәбсханаларда күндән күнә артан мәһбусларын инсана лајиг бир шәкилдә истинтаг вә мәһкәмә олмаларына шәраит јарадын. Бунунла да өз бөјүклүјүнүзү бир даһа өлкәјә билдирин.

Мән билирәм ки, әзиз мәләкәмиз һәлә Парисдә икән ја мәсләк, ја да мараг үзүндән Халг партијасынын орадакы чәләсәләриндә иштирак етмишдир. Бу, мәләкәнин ичтимаи-сијаси мәсәләләрә вагиф олмасына дәлаләт етмәкдәдир. Бу күн о өз ағлы, камалы вә көзәллији илә мәләкә сәвијјәсинә јүксәлә билибсә зәһмәткеш халгын оғул вә гызларынын да һәјатына вә талејинә өз сәвијјәсиндән јанашыб онларын мәһрум һәјатларында мүсбәт рол ојнајачагларына мөһкәм инанырам.

Мәһбусларын үмиди Сизәдир, әзиз мәләкә. Һөрмәтлә әлиниздән өпән Фәрһад».

Фәрәһ мәктубу охујуб фикрә кетди. Зил гара көзләри гаршысында Парисдә јашадығы тәләбәлик илләри чанланды. Мәктуб јазан адамын онунла һарадан таныш олдуғуну тәсәввүр етмәк чәһдиндә икән јадына Франсада охујаркән Халг партијасынын тәзә ачылмыш ичласларынын бириндә доғрудан да бир нечә дәфә иштирак етдијини јадына салды. Бу дүшүнчәләр ичиндә о һәм дә САВАК вә интиличенс-сервисин фәалијјәтиндән шүбһәләнди. Онлар бәлкә дә мәним коммунист олуб олмадығымы јохламаг фикриндәдирләр — дејә өз өзүлә данышан кими олду.

Мәктуб саһибинин она һәбсханалара кетмәји төвсијә етмәсини о јахшылыға јозуб башындан шүбһәләри говду. Мәләкә гәрара кәлди ки, һәбсханалара кетсин вә мәһбусларла көрүшүб өзүнә нүфуз газансын.

Фәрәһ көрпәсинин сәсини узагдан ешидәрәк она тәрәф тәләсди. Мәктублар исә мизин үстә охунмамыш галды. Онларын ичиндә Фәрһадын икинчи мәктубу да вар иди.

Фәрһад бу мәктубу да бир һәфтә габаг онун адресинә көндәрмишди:

«Бөјүк мәләкә һәзрәтләри. Сиз нә гәдәр дә олмаса мүәјјән гәдәр азәрбајчанлы һесаб олунурсунуз. Вә мән билирәм ки Сиз дә Азәрбајчан халгынын башына кәтирилән бөјүк фачиәләр вә мүсибәтләрлә јашамысыныз. Бахмајараг ки о халгын башына кәлән гәтәлә күнләриндә Сиз һәлә анадан олмамышдыныз. Лакин һәр бир халгын оғлу вә гызы нә вахт олса да халгына евладлыг борчуну вермәлидир. Мән Сиздән артыг дәрәчәдә хаһиш едирәм, һәбсханаларда чүрүјән ана бачыларымызын, ата вә оғулларымызын талејиндә өз евладлыг ролунузу ојнајасыныз. Һәман оғуллардан Сәфәр Гәһрәмани артыг 21 илдир ки, халгын башына кәтирилән әзаблары һәлә дә гәһрәман кими јашајыр. О инди дә Гызылгала зинданында әсирдир. Стадионда тутулан, шаһа гаршы шүарлар вермәк үстүндә полис тәрәфиндән гамарланан вә лүт анаданкәлмә һала салынараг һәбсханаја кәтирилән гызлара да мәрһәмәтинизи көстәрәсиниз. Габагчадан тәшәккүр вә миннәтдарлығыны билдирән вә әлиниздән өпән: Фәрһад».

Бундан бир һәфтә кечмәмишди ки, Рза тәрмәтәләсик хәбәр кәтирди ки, мәләкә Фәрәһ дүнән Гызылгала зинданына кәлиб, өз гоһуму сараблы Ругијјә Дадашзадәни ахтармаг бәһанәсилә мәһбуслара баш чәкиб. Онларын бә'зиләриләсә зиндан рәисинин отағында көрүшүб. Мәләкә хүсусилә стадионда тутулан 5 гыз барәдә зиндан рәисинә тапшырыб ки, онларын ишилә әлагәдар 2 күн мүддәтинә шәхсән она һесабат версин.

Фәрһад буну Рзадан ешидән кими севинди вә онун мәктубларынын тә'сири илә мәләкәнин зиндана кетмәсиндән мәмнунлуғуну вә севинчини билдирмәк мәгсәдилә о Фәрәһә үчүнчү мәктубу јазмаға башлады.

«Гәдәмләринизә гурбан олум, мәләкә, мән Сизин бу

бөјүклүјүнүзү көрүрдүм. Зинданда олмағыныз вә бә'зи мәһбусларла көрүшүб сөһбәт апардығынызы мәтбуат сәһифәләриндә охудум. Бу мәктуб да Сизә миннәтдарлыг мүнасибәтилә јазылыр.

Әзиз мәләкә, ичазә верин Сизә һәмишә чәмијјәтимиздәки бу сајаг әдаләтсизликдән мәктуб јазым, Сизи халгын һарајына сәсләјим. Аллаһ мәнә гисмәт еләсә бир күн Сизинлә көрүшәр вә мәрһәмәтли әлиниздән өпәрдим. Ифтихар һиссилә, Фәрһад».

Әкбәр Шәмширинин мәләкә Фәрәһин харичи өлкәләрлә әлагәси, хүсусилә Халг партијасынын фәалијјәт көстәрдији Дрезден, Прага, Москва, Бакы шәһәрләрилә әлагә еһтималы барәдә САВАК-а, Интиличенс-сервисә, марағы барәдә хәбәри вар иди. Бу кими мә'луматлар САВАК-ын 3-чү идарәсинә дахил олмасы барәдә дә мә'луматы вар иди. О билирди ки, Фәрәһ хүсусилә инкилис кәшфијјатынын нәзарәти алтындадыр.

Онун Парисдә Халг партијасынын бә'зи лидерләри илә әлагәдар олмасы, мәләкә олдугдан сонра исә инчәсәнәт саһәсиндә халг тәрәфдары олан сәнәткарларла тәмасы вә сон вахтларда Фәрһад адлы бир адамын мәләкәјә мәктуб јазараг халга гаршы мәрһәмәтли олмағыны истәмәси Интиличенс-Сервисин кизли мә'мурларыны әсәбиләшдирмәкдә иди.

Әкбәр харичи акентләрин Фәрәһ әтрафында јаратдыглары кәшфијјат бусгуларыны, хүсусилә онун халга доғрудан әл тутмаг тәдбирләрини көрдүкчә бир күн онун да кечмиш Мәләкә Февзијә кими сијаси бир тәләјә дүшәчәјиндән горхурду.

* * *

5 ил иди ки, Шәмшири САВАК-да ишләјирди. О митинк вә нүмајишләр барәдә Беһзада мә'луматлар чатдырырды. Көзләјирди ки, бир күн әлинә фүрсәт дүшсүн, онун забит достларыны амансызчасына е'дам едән Тејмур Бәхтијардан интигам алсын.

Дејибләр, сән сајдығыны сај, көр фәләк нә сајыр. Шәмшири бу фикирдә икән шаһын фәрманы илә Тејмур ишдән кәнар едилди. Бу чәллада гаршы кин Шәмширинин үрәјиндә дүјүнләниб галды.

Анчаг бир күн фүрсәт әлә дүшдү. САВАК-ын јени рәиси ону јанына чағырыб деди:

— Бу Тејмур Бәхтијар шаһа гаршы кобуд һәрәкәтләр едир, маликанәсиндә сәһәрә гәдәр учадан, бүтүн күчә-базар ешидәчәји бир тәрздә маһнылар сәсләндирир. Кечәләр Ә'лаһәзрәти нараһат едир, күтләләри, партијалары гырыб дағыдараг бизи онларла үз-үзә гојуб кетмәси сәни дә мәним кими сарсытмышдыр. Инди дә харичи өлкәләрдә өлкә, шаһ, һаггында, бизим һагда һәдјанлар дејир вә харичдәки дүшмәнләримизә гошулуб Иранда чеврилиш јаратмаг фикриндәдир. О гәдәр адам өлдүрдү өзү адам олмады. О гәдәр мал-дөвләт јығды башына ағыл кәлмәди. Харичи банклара нә гәдәр пул галады, әрли арвад олан Гүдрәти зорла әриндән бошатдырды, өзүнү исә харичә сүркүн етдирди, баш назир Әминијә һәр күн телефонда саташыр, сөјүш верир вә дејирди ки, баш назир мән олачағам. Бунлар һамысы шаһы гәзәбләндирирди. Шаһ да ону һәдәләјирди. Тејмур елә билирди ки, шаһ Сарајына јахын бир јердә тикдирдији модерн гәсриндә тез-тез харичи гонаглар гәбул едиб тәнтәнәли мәчлисләр тәшкил етмәк јолу илә шаһа өзүнүн баш назир олмаг габилијјәтини исбат едәчәк. Анчаг онун дүшүндүкләринин әксинә олараг шаһ ону харичә кетмәјә мәчбур етди. Инди о харичи өлкәләрдән әввәлки тәхрибатчылығыны давам етдирир вә САВАК-ын да бә'зи сирләрини ачығлајыр. Инди о Ирагдадыр.

Пакрәван бу сөзләри бир нәфәсә дедијиндән јорулдуғуну вә усандығыны көстәрсин дејә дәриндән нәфәс алды вә һәрби фиренчинин боғазынын дүјмәсини тәләсә-тәләсә ачды, деди:

— Сәндән хаһиш едирәм, харичдә олан достларын варса, харичә гачмыш забитләрә әркин чатырса, ја башга бир реал имканын варса бу тәхрибатчы көпәјоғлуну арадан көтүрмәкдә бизә јардым елә. Бу Ә'лаһәзрәтин хүсуси тапшырығыдыр. Буну биз үчүмүз билирик.

Шәмшири нараһат һәрәкәтләр көстәриб сонра фарағат һалы алды, шүбһәләр, тәрәддүдләр ичиндә деди:

— Чәнаб рәис, бу бизим вәтән борчумуздур. Ә'лаһәзрәтин дүшмәни ким олур олсун мәһв олмалыдыр. Мәнә ичазә версәниз бу кечә бу барәдә дүшүнүрәм, сабаһ хидмәтинизә чатарам.

Пакрәван ајаға дурду, әлиндәки гәләми миз үстүнә атыб деди:

— Нә едирсән ет, бу ишдә мәнә көмәк ол.

Кечә саат 12-дә Шәмшири Беһзадын јанына кәлди вә гәзијјәни она данышды. Беһзадын көзләри парлады, Әкбәрин голуну сыхыб деди:

— Ә'ла, интигам вахты чатыб. Достларымызын инти-

тамыны бу чәлладдан алмаг имканы јараныб. Мәним Бағдадда бир достум вар, һәрби һава гүввәләринин капитаны олуб. О мәним сөзүмү јерә салмаз. Өзү дә бизләрдәндир. О вахт гачыб Бағдада кедиб.

— Ады нәдир?

— Ибади

— Онда сән отур, она бир мәктуб јаз. Тејмурун төрәтдији фачиәләри бир бир сај. Забитләри күлләләмәсини хүсуси гејд елә. Ону Тејмурун терор олунмасына һәвәсләндир. Мәктубу мән өзүм апарыб она чатдырачағам.

2 ај кечди. Шәмшири Бағдада сәфәр едиб, чох кизли јолларла һәрби һава гүввәләринин капитаны Ибадини тапды. Онунла көрүш тә'јин едиб досту Бећзадын мәктубуну она чатдырды. Бећзадын башына кәләнләрин һамысыны да она данышды. Ибади вахты илә шаһ зүлмүндән Бағдада гачмышды. Шаһын гәддар дүшмәни олан Тејмур Бәхтијары өзүнә дүшмән билә-билә дүшмәнинин дүшмәнинә чеврилмиш Тејмурла јахынлыг сонра да достлуг етмәјә башламышды. Онлар һәтта бир јердә ова кедир, бүтүн сирләрини бири биринә данышырдылар.

— Инди о бизим дүшмәнимизин дүшмәни олса да забитләримизин ганыны унутмамалыјыг. Бу фүрсәт бизим әлимизә кечиб, өз тарихи интигамымызы бу чәлладдан алмасаг тарих бизи бағышламаз.

Ибади, ортабој, нисбәтән көк, 50 јашларында олан бир чидди адам иди. О бу ишин асан олмадығыны, Тејмур арадан көтүрүлдүкдән сонра САВАК ону да арадан көтүрә билмәк еһтималыны дүшүнүрдү. Одур ки, деди:

— Бәс мәним талејим нечә олачаг, мәним һаггым вә зәһмәтим нечә...

— План беләдир ки, сән Тејмуру арадан галдырдыгдан сонра, өзүн Мексикаја кедәчәк, орадан да Бразилијаја кечәчәксән вә орада сәни һимајә едәнләр өзләри кәлиб сәни тапачаглар.

Ибади фикрә кетди вә үзүнү овчунда сахлајараг хејли дүшүндү. Шәмширијә диггәт кәсилди. Елә бил о бу адамын доғрудан да Шәмшири олдуғу һагда өзүнү инандырмагда иди.

— Јох, достум — деди, мән өз һаггымы алыб сонрадан һарада јашамағымы һарада олачағымы өзүм мүәјјәнләшдирәчәјәм. Сәнә инансам да САВАК-а инанмырам. Нә билирсән сабаһ нә олачаг.

Шәмшири ону инандырды ки бу еһтијатлар јахшыдыр, анчаг Тејмурдан интигам алмаг һамыдан чох лазымдыр.

Ибади илә Шәмшири разылашдыгдан сонра Шәмшири Теһрана гајытды.

2 ај да бу тәдбирдән кечди. Бир күн Теһран гәзетләри Тејмур Бәхтијарын Бағдадда терор олдуғу һадисәсини өзләринин биринчи сәһифәләриндә аб-табла чап етдиләр. Һамыдан чох Бећзадла Шәмшири бу һадисә илә әлагәдар севиндиләр. Әкбәрлә Бећзад кечә саат 12-дә көрүшәндә досту она деди:

— Тејмур һәмишә бөјүк бир дәстә илә ова кедәрди. Буну мәнә Ибади данышды. Сән демә Ибади онун ән јахын сирдашы имиш. Ова да һәмишә онунла кедәрмиш. Дүнән Бағдад әтрафындакы јахын бир јердә нөвбәти ова чыхаркән Тејмур јүнкүл кефли олуб вә архаларынча кәлән силаһлы горујучуларына гајытмағы әмр едир. Онун горујучулары гајытдыгдан сонра Ибади ов просесиндә Тејмуру тәкләјиб фүрсәтдән истифадә едир әлиндәки автоматла ону өлдүрүр вә һадисә јериндән узаглашыб көздән итир. Ону ахтарсалар да тапа билмәјибләр.

Әкбәр достунун севинчләринә өз тутгун тәбәссүмләринә чаваб верәрәк сөһбәтини давам етдирди:

— Анчаг еһтијатлы ол, гәзетләр мән дејән кими јазмајыблар. Онлар билдикләри кими јазыблар.

Бир ај бу һадисәдән кечмишди. Пакрәван Шәмширијә полковник рүтбәси алды. Шаһ исә Әкбәри арвады Фәрәһин Адјутанты вәзифәсинә тә'јин етди.

Пакрәван она баша салды ки, бу јени вәзифә Фәрәһ ханымын Халг партијасы илә әлагәләринин еһтималыны өјрәнмәк үчүн нәзәрдә тутулуб. Интелеченс-сервисла Теһран-диск бу ишдә чох мараглыдырлар.

Шәмшири дә бундан белә нәтичә чыхартды ки, Фәрәһин беләчә өјрәнилмәси кәләчәкдә вәлиәһдин анасынын тәрбијәсинин тә'сири алтында һансы истигамәтә гуллуг етмәсини тә'ји нетмәк, кәләчәкдә шаһын хүсусијјәтләрини өјрәнмәк мәгсәди дашыјыр.

* * *

Јазын чағлар күнләриндән бири иди, шаһзадә Әшрәфин гәсриндә Әшрәф башда олмагла гумар мәчлиси тәшкил олунмушду. Ә'лаһәзрәт дә бу гумарда иштирак едирди. Кирдә миз үстүндә чох ири лампа јанырды. Әшрәф арыг чијинләрини наринчи вә боғазлы донунун ичиндә кизләдәрәк өзүнә әсрарлы бир раһибә көркәми вермишди. Онун кејдији палтарла онун һәрәкәтләри, күлүш вә гәһгәһәләри бири бирилә гәти ујғун кәлмирди. О, Ә'ла-

һәзрәтлә јанашы отурараг көзләри гаршыда отуранларын үзүндә кәзирди, гара бахышлары гара чивә дамчысы кими ојнајырды. О һәрдән орталыға бир өтәри сөз атараг гумара олан еһтираслары гызышдырырды. Дөрд бир тәрәфдә гәсрин хидмәтчиләри, көзәл хадимәләр, гуллугчулар һәрәкәтдә идиләр. Хош бир әһвал һамыны мүшајиәт етмәкдә иди.

— Ә'лаһәзрәтин әли кәтирмир, анчаг о һамымыздан јахшы ојнајыр, — дејә Әшрәф гардашыны гумардан сојумаға гојмурду.

Һачиби вә Искәндәри Ә'лаһәзрәтин ән чох гумар ојнадығы вә һәрдән дә уддуғу гумарбазлар идиләр ки, Кенерал Әјадини дә бураја әлавә етсәјдиләр демәк олар ки бу кичик мәчлисин үзвләринин һамысыны әһатә етмәк мүмкүн иди. Әшрәфин васитәчилији илә Искәндәри Теһран аеропортунун саһәсини алмыш вә сонрадан јенә дә Әшрәфин васитәчилији илә 100 дәфә баһасына дөвләтә сатмышды. Бу јолла да о бөјүк сәрвәт саһибинә чеврилмишди. Һачиби исә бу мәчлисдә ән маһир бир гумарбаз иди. Онун әлини һеч кәс охуја билмирди. Истәдији вахт истәдији карты овчунун ичиндән чыхара билирди.

Шаһын үзүндә санки көлкә сүрүнүрдү. О нәдәнсә никаранлыг чәкмәкдә иди. Гапынын сәсини ешидән кими дәрһал дөнүб о тәрәфә бахырды. Өзү дә һәрдән унудурду ки бу никаранчылыг нәләндир. Сон күнләрдә харичи достларла бир мәчлисдә оланда шаһ тез-тез бир сөһбәти үзә чәкирди. Достлар да бу сөһбәтдән һәмишә никаранлыг кечирирдиләр. Анчаг үзә вурмурдулар. Буну да шаһда сон илләрдә әмәлә кәлән психи дәјишикликлә бағлајырдылар. Анчаг сәһв едирдиләр. Шаһ бу мәсәләни гәсдән галдырыб тез-тез орталыға атырды. О дејирди. Нә үчүн биз Америкадан вә дикәр Гәрб өлкәләриндән кәнд тәсәррүфат малларыны 6 дәфә баһа гијмәтә алырыг, анчаг нефтимизи онлара базар гијмәтиндән 3 дәфә ашағы сатырыг. Шаһ бу сөзләри дәфәләрлә тәкрар етмәклә мәтбуатын күндәлијинә салмышды. Инди һәм харичдә, һәм дә өлкәдә гәзетләр бунлардан јазыр вә шаһы импәријаја гаршы чыхмагда тә'рифләјирдиләр. Бир тәрәфдән бу тә'рифләр, дикәр тәрәфдән дә гисас анды үз-үзә дајанараг онун ичиндә боғушмагда идиләр. Буна көрә дә о никаран иди, үзүндә тез-тез көлкәләр сүрүнүрдү. Гумар ојнаја-ојнаја ичиндән гырмызы мүсави хәтләр кими кечән бу икилији бирләшдирә билмирди. Анчаг ону билирди ки галдырдығы бу мәсәлә онун һарадаса гисас андына көмәк едәчәк.

Шаһпур Чи шаһын килеј шәклиндә дедији вә даһа чох атмачалара охшајан бу фикирләринин архасында бөјүк фачиәни индидән көрмәкдә иди. Она елә кәлирди ки, шаһын бу фәаллығы Америка кәшфијјатынын тәдбиридир вә бу јолла јенә дә америкалылар, үзүјола бир шәкилдә күлә-күлә инкилтәрәнин һансы мәнафејинәсә көлкә салмаг фикриндәдирләр.

Шаһпур дүшүнүрдү: Бәлкә Ағ ингилабла әлагәдардыр, Фарс әјаләтинин түрк дилли вә фарс дилли әһалисинин сон вахтларда үсјанкарлыг истигамәтиндә һәрәкәтләри, ислаһат әлејһинә тәләбә һәрәкаты...

Шаһ исә бу ишдә тәкчә руһаниләрдән вә тәләбәләрдән никаран иди.

Әшрәф гардашынын фикирли олмасыны көрүб онун чијинләрини гучаглады:

— Ә'лаһәзрәт гардашым нијә бикефдир. Бәлкә удузмагдан горхур. Јох бу сәфәр ојун бизимдир.

Шаһ бачысынын бу сөзләринин тә'сириндән санки никаранлыг әзабындан гуртарды вә кур бир сәслә деди:

— Мән бунларын атасыны јандырачағам. Аналарыны ағлар гојачағам. Көр, инди нә ичад едәчәјәм. Ал, кәлди, — дејә шаһ әлиндәки тәкхал карты мизин үстүнә чырпды. Сонра ити бахышларла Искәндиринин пијли көзләрини вә Һачибинин үзүндә ики булаг кими гајнајан көзләринә бахды. Онлар өз сакитликләрини горујараг әлләриндәки картларла санки киздилин-пач ојнајырдылар, кәркин интизарда дурмушдулар.

Әшрәф онлара ишарә едирди ки, бу сәфәр удузмаг нөвбәсидир. Онлар шаһын бачысынын бу ишарәләрини јахшы баша дүшүрдүләр.

Икинчи, үчүнчү тәкхаллар мизин үстүнә чырпыланда Әшрәф гәһгәһә чәкиб күлдү, дуруб гардашынын үзүндән өпдү.

— Бах, белә олар, Ә'лаһәзрәт бир ишдән бәрк јапышанда һәмишә белә мүвәффәг олур.

Сонра о хидмәтчи гызлара ишарә илә деди:

— Гызлар, кәлин, көтүрүн бу пуллары, гојун Ә'лаһәзрәтин сол тәрәфинә. Тез олун, тез олун.

Шаһ вәчдә кәлиб картлары өзү гарышдырды вә сонра деди:

— Гој бу сәфәр картлары о сарышын гыз гарышдырсын. О да пајласын.

Әшрәф күлдү:

— Ај гыз, јахына кәл, бахтын ачылыб, кәл картлары гарышдыр јахшы-јахшы, сонра пајла. — деди.

Искәндәри јоғун вә кобуд бир сәслә сорушду:

— Бачарыр?!

Сарышын гыз чәсарәтлә мизә јахынлашды, картлары көтүрдү, гарышдырды вә онлары пајламагда мәһарәтини көстәрди.

Шаһ она бахараг деди:

— Бу гәшәнк гызын әли мәнә дүшәчәк. Јенә сизи ағлар гојачағам.

Әшрәф сарышын гыза көз вурду. Гыз нә едәчәјини билди.

Бу заман Әјади гапыда көрүндү, шаһ ону ичәри дә'вәт етди, сорушду:

— Никәранлыг вармы, доктор?

— Хејир, хејир, Ә'лаһәзрәт. — дејә о ичиндәки һәјәчаны кизләтди.

— Онда кет, ханымын јанына, де ки, кәләчәјәм.

— Баш үстдә. — дејиб о дал-дала чәкилиб гапыда јох олду.

О кечә Ә'лаһәзрәт уддуглары илә бирликдә 20 милјон пул удузду. Сарышын гызла Әшрәф сахтакарлыг, тә'риф, мизин алтдан карт өтүрмәк јолу илә, шаһын әлини оху-јуб ону Искәндәри вә Һачибијә ишарә илә баша салмагла шаһы сојдулар. Әшрәф шаһын банк чекини тапыб кәтирди:

— Ә'лаһәзрәт, бу пул Сизин үчүн чох әһәмијјәтсиздир. Анчаг мәним фикрим јенә дә беләдир ки, Сиз бу лејлачлардан јахшы ојнајырсыныз.

Шаһ чекә сајмазјана гол чәкди вә мизин үстә атды. Әшрәф ону гамарлајыб чибинә гојду. Лејлачлара көз вурду. Онлар да билирдиләр ки, бу нәјә ишарәдир.

О кечә Ә'лаһәзрәт ади кејимдә, ади машында Әјадинин мүшајиәтилә Китинин евинә кетди. О бураја кәләндә һәр шеји унудурду. Өзүнү ади бир адам һесаб едәрәк ушаглашырды. Китинин гојнунда әријиб, әријиб бир дамчы олур, шаһлығы, ону дүшүндүрән ислаһаты, тәләбә һәрәкатыны, руһанијјәтин е'тиразларыны, гара, гырмызы телефонларынын лов хәрәбләрини унудурду. Онун үчүн јашајан бир Кити олурду, бир дә Сүреја...

Сәһәрә гәдәр јарымјухулу вә јарымсәрхош һалда иди. Сәһәр вахты Әјадинин гапыны һөвлнак ачараг никәран һалда ону чағыранда ајылды.

—Ә'лаһәзрәт, саат 9-дур. Руһаниләр гијам едибләр.— деди.

Шаһ јериндән дашланараг дурду вә кејимсиз һалда Әјадинин јахасындан јапышды:

— Мәнә нијә инди дејирсән, ахмаг. — деди.

Јухудан һәјәчанла дуран Кити каһ бәдәнини јорған алтында кизләдир, каһ да ајаға дуруб шаһын ајагларына дөшәнирди.

Бу вахт күчәдән кечән минләрлә адам јалныз бир сөз дејирдиләр:

— Аллаһү-Әкбәр. Аллаһү-Әкбәр, Аллаһү-Әкбәр!

Шаһ өзүнү итирмишди. Она елә кәлирди ки, 5000-дән чох олан бу издиһам бураја топлашмагда онун Китинин евиндә олдуғуну билир.

Пәрдәнин далындан чох кизли һалда бахан шаһ издаһамдакыларынын һеч биринин она тәрәф бахдығыны көрмәдијиндән бир аз никәранлыгдан чыхды, палтарларыны кејиб һазыр вәзијјәтдә дајанды.

Күчәдә бир су саггаханасынын габағындакы дашлар үстүнә чыхан чаван дејирди:

— Ајәтулла Хомејни һәлә тутулмаздан габаг, Гумда деди: кәрәк шаһ өлкәдән ајры олмаја, о кәрәк елә шаһ ола ки, бир чағырышла чамаат чанла, үрәклә о чағырыша сәс верә, кәлә. Белә олмаја ки, шаһын чағырдығы референдома 2 мин нәфәрдән артыг адам кәлмәјә. Шаһ ачыға дүшдү. Руһаниләрлә мүбаризә јолу сечди. О деди мәзһәб сијасәтдән ајрыды. Сијасәт күнүнүн сөзүдүр. Биз дә дејирик, сијасәт күнүн сөзүдүр, мәзһәб исә әбәди, әзәли, дәјишмәјәндир. Сијасәт бу күн бир сөз дејир, Мәзһәб исә дүнән дә бу күн дә сабаһ да ејни сөз...

Ај чамаат, көр, бунлар иши нә јерә чатдырыблар ки, Имам Садигин мәтәм күнүндә бир дәстә Фејзијјә мәктәби палтарыны кејмиш чомагчылар митинкә һүчум чәкир, Фејзијјәнин бир чох һәгиги тәләбәси јараланыр, бир нечә Гуран јандырылыр, Фејзијјәнин дамындан бир нечә тәләбә чаја толланыр. Бу чомагчылары полисләр һимајә едир.

Ајәтулла Хомејни бунлары көрүб Фејзијјә мәктәбиндә нитг едәчәјини билдирди. Шаһ бунун габағыны алмаг үчүн бөјүк руһаниләрдән онун јанына көндәрди ки, нитг етмәсин. Лакин Хомејни фикриндән әл чәкмәди. О нитг едәркән мән дә һәман мәктәбдә идим. Ајәтулла һәзрәтләри бујурду ки, «Еј шаһ мән Сизи нәсиһәт едирәм. Бу ишләрдән әл чәк. Мән истәмирәм ки сән дә атан кими оласан. Мәним нәсиһәтими ешит, руһанијјәтдән ешит, үләмадан ешит. Бунлар мәмләкәтин, милләтин хејринә чалышырлар. Исраилдән ешитмә, о сәнә кара кәлмәз».

Ајәтулла һәзрәтләри деди: «Ешитмишәм бир дәстә ваиз вә руһаниләри САВАК-а апарыблар вә дејибләр ки,

данышанда үч шеједән данышмајын. Бир, шаһы писләмәјин, ики — Исраилә һәмлә етмәјин, үч, исламын тәһлүкәдә олдуғуну сөјләмәјин. Сонра нә истәјирсиниз данышын».

Әзизләрим, сабаһы күнү Хомејнинин евини мүһасирә етдиләр. Гапысыны сындырдылар. Кәнизләрдән бирини дөјүб онун јерини сорушанда Хомејни чыхыб деди ки, мән бурдајам ону бурахын.

Инди Хомејни Теһранда һәбсдәдир. Онунла јанашы шәһәрләрин һамысындан бир чох руһани тутулуб Теһрана кәтирилиб.

Бу заман издиһамдакылар тәлатүмә кәлди. Бир нәфәр деди:

— Ја Һүсејн, дүнән һардајдын, Хомејнини тутуб апаранда.

Һамы «Ја Һүсејн» дејиб синә вурду вә дејилән сөзләри тәкрар етдиләр.

Саггахана дашлары үстдә дајанан вә нитг сөјләјән чаван деди:

— Ај чамаат, Ајәтулла Хомејни бујурур: «Ислам хәтәрдәдир. Гуран хәтәрдәдир. Ислам вә Гуранын нәчаты үчүн ајаға галхын! Зор һөкумәтини зорла јыхмаг кәрәк. Бу јол фәдакарлыг тәләб едир. Әкәр бир нәфәр дә галса кәрәк о да вурушa».

Издиһамдакылар јенидән һәрәкәтә кәлди. Онлар јол үстүндә нә вар иди јандырыб јахды, киосклары ашырды, телефонлары гырыб дағытды, полис идарәләринә кириб онлары тәрк-силаһ етдиләр.

Бу заман күчә башындан бир јашлы киши гышгыра-гышгыра кәлирди вә тез-тез дејирди:

— Шаһын әмрилә нүмајишчиләр күлләјә тутулду, һамыны гырдылар, күчә гана бојанды, јүзләрлә чәназә асфалт үстүндә галды.

Малик руһанијјәтин чағырышы илә һәрәкәт едән бу мө'минләрин ичиндә иди. О нитг сөјләјир, шуар верир, ики ил габаг Шәриәтинин дедији сөзләри јадына салыб аддымларыны габаға инамла атырды.

Шаһ пәнчәрәдән бојланараг кизли һалда нүмајишчиләрин сон сәфләринә бахырды. Бајаг су саггаханасынын дашлары үстүнә чыхыб нитг сөјләјән чаванын сәси она таныш кәлирди. Јәгин билирди ки о азәрбајчанлыдыр. О гәтәләдән сонра сүркүн едилиб Азәрбајчандан чыхарыланлар кими наразы вә гәзәблидир.

Издаһам узаглашдыгча Кити дә учадан ағлајыр, өз

бәхтиндән килејләнирди. Шәһәрдә атылан күллә сәсләри Шемиран дағларынын дөшүндә әкс-сәда верирди.

Шаһ фикирләширди ки, руһаниләрлә тәләбәләри үз-үзә гоја билсә һәр икисинин шәрриндән гуртара биләр. Беләликлә Бөјүк гисас адландырдығы планы һәјата кечәрди.

Бөјүк гисас дүшүнчәләринин тә'сири алтында о гапы далында дајаныб шаһын әмрини көзләјән Әјади тәрәфә дөндү вә гәти деди:

— Бүтүн инзибати органлара, о чүмләдән САВАК-а мәним әмрими чатдыр. Гырсынлар, дағытсынлар, јандырсынлар, күчәдә ким башыны галдырды һәбсә атсынлар.

Әјади пилләләри ашағы дүшдү вә һансы сәмтә кетмәсини һеч кәс ајырд едә билмәди.

Кити исә јашла долу көзләрилә, шаһын бојнуна сарылды вә деди:

— Ә'лаһәзрәт, мәнә дә тапшырыг верин, әмр бујурун, мән Сизин бүтүн әмрләринизи јеринә јетирмәјә һазырам.

Шаһ фикирләшди ки, Китини Инкилтәрә сәфирлијинә көндәрсин, Шаһпур Чидән мәсләһәт алмаг үчүн онунла көрүшсүн. Сонра бу фикирдән узаглашды. Онсуз да Шаһпур онун һарада олдуғуну билирди. Лазым олсајды о өзү бураја кәләрди.

Әјадинин кәлмәсини көзләјән шаһ башыны доламбач фикирләрлә јорду. Дәһшәтли гисас һисси онда јенидән баш галдырды. Бу заман о бу гисас аловлары ичиндә мәһв олуб јананлар ичиндә Китинин дә јерини мүәјјәнләшдирди. «Һитлер өз севимли мә'шугәсини өз әлилә зәһәрләјиб мәһв етдији кими мән дә бу көзәл гушчуғазы гисас туфанынын гурбаны етмәлијәм. Һеч нәјә вә һеч кәсә рәһм етмәјәчәјәм. Торпаглары феодалларын әлиндән, ордуну кенералларын әлиндән, идарәләри хадимләрин әлиндән, өлкәни инкилис вә америкалыларын әлиндән алыб мәһв едәчәјәм. Һамы мәнимлә бир јердә мәһв олмалыдыр!

Тәһлүкәнин совушдуғуну көрән шаһ Китијә деди:

— Кити чан, бу нөмрәјә телефон елә, чаваб верилсә дәстәји тез мәнә вер. Кити шаһын вердији нөмрәни телефонда јығды. Анчаг сәс верән олмады. Бир дә телефон етди. Чаваб верән олмады.

Шаһын никаранлығы чохалды. Сифәтинин ифадәләри дәјишди. Гыз буну көрүб онун үз көзүнү өпүб охшајыр, голларыны бојнуна салыр, әлләрини кәтириб өзүнүн дөшләринин үстүнә гојурду. Шаһ исә санки сојуг даша чев-

рилмишди. Онун гулаглары сәсдә иди. Гапынын сәсини көзләјирди.

Гапынын сәси ешидиләндә Кити шаһын гучағында отурмушду.

— Ә'лаһәзрәт, көзүнүз ајдын, һәрәкат јатырылды. Орду һиссәләри кенерал Овејсинин рәһбәрлији илә шәһәрин һәр тәрәфинә һакимдир.

Бу хәбәрдән Китинин көзләри јашла долду. О севинҹиндән һалсызлашды вә бу заман јыхылыб шаһын ајагларына сәрилди.

Шаһ ону ики әли үстә галдырыб чарпајыја гојду:

— Сән нијә ағлајырсан, гушчуғаз. Сәнин нә күнаһын вар?

Әјади илә шаһ кечә саат 12-дә Китинин евиндән чыхыб бөјүк еһтијатла узаглашдылар. Шаһ гара ејнәк вурмушду вә Әјадинин кәтирдији фәһлә палтары кејмишди. О бу сајаг шаһын өз охшары Гурбана даһа чох охшајырды. Гурбаны исә полис ахтарырды.

Шаһ кечә гәсриндә раһат јатды. Сәһәр тездән она САВАҜ-ын ики сәһифәлик мә'луматыны тәгдим етдиләр:

«Ә'лаһәзрәт, сәһәр тездән башланан һәрәкат ахшам саат 19-да јатырылды. Өлкәдә belә бир һәрәкатын һазырланмасыны демәк олар ки, һеч кәс билмирди. Һәтта инзибати органларын да бундан хәбәрләри олмајыб. Бу ону көстәрир ки, бизим мүһафизә вә инзибати органларымыз өзләринә бош-бошуна күвәнирләр. Сизин фәрманынызла Теһран САВАҜ рәиси Гум шәһәринә һүҹум едәрәк Фејзијјә мәктәбинә кириб бир нечә тәләбәни өлдүрүб јаралацыгдан сонра, хатирҹәмлик һасил олуб. Дүшмәни мәғлуб олмуш һесаб едиб һәр шеји унутмушлар. Анҹаг хәбәрләри олмајыб ки руһаниләр бу гырғын мүнасибәтилә өлкәдәки бүтүн шәһәрләрдә руһанијјәти гијама чағырыблар. Теһранда нүмајишчиләр 7 дәстәјә бөлүнүб һәр дәстәдә 5000 адам олуб. Онларын әсас һәрәкәт хәтти Сипәһ проспекти олуб. Овејсинин һәрби гүввәләри бир чох дәстәләрә бөлүнүб онларын габағына чыхаркән нүмајишчиләр онлары дөјүб силаһларыны әлләриндән алыблар. Әкәр һадисәләр бу истигамәтдә кетсәјди нүмајишчиләр әлләрдәки силаһларла Сараја тәрәф кәлә биләрмишләр. Лакин наһар вахты онлар кафе ресторанлара дәвәт олунуб чөрәк јејәркән јемәкхана ишчиләринин мәһәббәти илә гаршылашмышлар. Бу, 2 саат чәкиб. Бу саатларда Кенерал Овејси өз дағылмыш дәстәләрини јығыб јенидән силаһландырыб бирләшдирмишдир. Одур ки, наһардан сонра Овејсинин һәрби гүввәләри нүмајишчиләри ајры-ајры дәстәләр һалында әзишдириб, атәшә тутмушдур. Дәстәләрин әлагәләрини кәсмишдир. Бөјүк инсан тәләфаты нәтиҹәсиндә нүмајишчиләр кери чәкилмишләр.

Ә'лаһәзрәт, мә'луматлара архалансаг белә нәтиҹә алынры ки, нүмајишчиләр кортәбии сурәтдә бу һәрәката гошулмушлар. Анҹаг бир аҹы һәгигәти дә билмәлисиниз ки, Тејмур Бәхтијар һәлә Бејрутда оларкән Мусәви адлы бир ҹабитлә әлагә јарадыб. руһаниләри шаһын әлејһинә галдырмаг мәгсәдилә 2 милјон түмән Теһрана пул көндәриб, һәтта онлары чомагларла тә'мин етмәк үчүн Гума тәчһизат көндәриб».

Фарс әјаләтинин Гәшгаи елләринин үсјаныны јатыран кенерал Аријана вә һәрби академијанын мүәллими Фатимини шаһ јанына чағыртдырмышды. Онлар чох пәришан вә нараһат һалда шаһын гаршысында фарағат дајанмышдылар. Шаһ исә фатеһ сәркәрдә кими онларын габағында гәдәм вурур вә амиранә шәкилдә дејирди:

— Гәшгаиләрлә руһаниләрин арасында бир әлагә көрмүрсүнүз. Бунлар бири биринин ардынча үсјан едибләр. Сиз о үсјаны јатыртдыныз. Орда руһаниләрин ајаг изләрини көрмәдиниз.

Кенерал Аријана бојнуну әјәрәк деди:

— Хејир, гиблеји — аләм.

— Бәс үсјаны јатыраркән сиз руһанијјәтдән истифадә етдинизми?

Фатими деди:

— Хејир гиблеји-аләм.

— Бәс нечә олду ки, бизим бир полкумуз Бојерәһмәдин дәрәләриндә мәһв олду. Бунун һесабатыны ким вермәлидир. Мән, ја сиз.

Кенерал Аријананын үсјанчыларла дөјүш күнләриндә ичкијә алудә олараг өзбашыналыгларынын нәтиҹәси кими шаһ бир полк әскәрин мәһв олмасыны әлагәләндирди. Анҹаг тәрс характерә малик олан бу кенералла еһтијатлы данышмағы да унутмурду. Бир дә ки Фатеһи мәһкәмә етмәзләр дејибләр. Нечә ки Азәрбајҹан гәтәләсиндә шаһы мүһакимә етмәдиләр.

Аријана көзләмәјиб ҹәсарәтлә деди:

— Бүтүн бунлар барәсиндә, Ә'лаһәзрәт, мән һесабат вермишәм. Нијә Сизә чатдырылмајыб, билмирәм.

— Бәс Сизин һесабаты мәнә нијә чатдырмајыблар. — дејә шаһ бу мәсәләни битмиш сајды вә руһанијјәтлә Гәшгаиләри бири биринә гаршы гојмаг тәдбириндә Аријанадан истифадә етмәји һафизәсинә һәкк етди.

Арийана шаһын бу сојуглуғундан һеч нә баша дүшмәди. Кәркинликдән чыхдығы үчүн севинди.

— Кедин јазын вә мәнә чатдырын. Өлкә јијәсиз дејил ки, ким нә етсә чавабсыз галсын.

Онлар кетдикдән сонра шаһ гејри-ихтијари олараг Китини көзләри гаршысында чанландырды вә о гушчуғазын горхудан тир-тир әсмәси сәһнәсини хатырладыгча инчә бир һисс ону сијасәтдән ајырыб гушчуғазын јанына сөвг етди.

Бу һисләрлә о, кәлиб пәнчәрә гаршысында дајанды, өзү өзүнә данышырмыш кими деди:

— Һамысы апардығым ислаһат тәдбирләрилә әлагәдардыр. Торпаг саһибләри торпағы әлдән вермәк, сатмаг истәмирләр, онларын институтларда тәһсил алан ушаглары да шәһәрләрдә аталарынын сифаришилә үсјан галдырырлар. Руһаниләрин дә, партијаларын да һамысынын гарын ағрысы ислаһатдандыр. Мән бу Ағ ингилабы баша чатдырачағам, һәм феодалдан, һәм руһанидән, һәм тәләбәдән, һәм дә кәндли вә фәһләдән өз гисасымы алачағам.

* * *

«Ә'лаһәзрәтин һүзури шәрифинә. Шаһзадә Әшрәф һәзрәтләри барәдә Шаһзадә САВАК-а телефон едиб тапшырыб ки, I ај тамам Пәрвиз Рачини кизли һалда тә'гиб един, телефонуна гулаг асын, һансы арвадларла әлагәдә олмасы барәдә, хүсусилә јахын әлагәләриндән шәкил чәкин, онлары ардычыл олараг мәнә чатдырын». Ә'лаһәзрәт, әкәр Әшрәф ханым бујурдуғу кими етсәк, онда САВАҚ-ын тәгрибән 300 мә'муру кәрәк бу ишә чәлб олунсун. Бу да шаһзадә илә бағлы бу шәхси мүнасибәтләрин кәләчәкдә ачыла билмәсинә сәбәб олачагдыр. Сизин фәрманынызы көзләјирик. Охудугдан сонра јандырылсын».

Шаһ САВАҚ-ын көндәрдији бу кизли мә'луматы охудугдан сонра башыны ики әли арасына алыб фикрә кетди. О, Пәрвиз Рачини танырырды. 35 јашында олан бу чаван чох көзәл иди. О һәм дә баш назирин үмуми ишләр шө'бәсинин рәиси иди.

Шаһ бачысынын бу кими һәрәкәтләриндән вә ону бу һәрәкәтләр барәдә јазылан мә'луматлардан безар олмушду. Одур ки өз доғмача бачысынын бу кими һәрәкәтләрини дә гисас анды илә әлагәләндириб мә'луматын үстүндә ири һәрфләрлә јазды: «Ичра олунсун».

Шаһ бачысынын талејини көзләри гаршысына кәтирәркән атасы да јадына дүшдү. Атасы Рза шаһ Әшрәфи һеч севмәзди. Һәмишә Әшрәфи данлајар, онун мүгабилиндә о бири бачысы Шәмси тә'рифләјәрди. Әшрәф ушаглыгдан бир нәвазиш вә мәһәббәт көрмәмишди.

Әшрәф ики доғма бачы арасында кечилмәз фәрг гојан атанын сөзләриндән өмүр боју әзаб чәкә-чәкә кәлиб бу јаша чатмышды вә онда нифрәт һисси дә, өлкәдә гадын һүгугларынын мәһдудијјәтилә әлагәдар е'тиразлары да мәһз бурадан сәрчешмә алмышды.

Шаһ дүшүнүрдү, Әшрәф дә мәним гисас андымы сүр'әтләндирмәкдә мүәјјән рол ојнамагдадыр.

* * *

Пакрәванын көстәришилә Үчүнчү Мәркәзи идарәнин рәиси Мүгәддәм Азәрбајчанда сон вахтларда шаһ әлејһинә фәалијјәт едән тәшкилатын рәһбәри Кәлантәрини узун ахтарышдан сонра мүәјјәнләшдирә билмишди. Кәлантәри дәстәси Азәрбајчанда Демократ партијасынын вахты илә апардығы ислаһатлар истигамәтиндә демократик дәјишикликлик идејасы ирәли сүрүр, Азәрбајчанын худмухтарлығыны тәләб едирди. Кенерал Мүгәддәм Савакын 3-чү Мәркәзи идарәсинә рәһбәрлик едирди. О иш методу чәһәтиндән һәмкарларындан хејли фәргләнирди. Ортабој, нисбәтән долу адам иди. Сачлары һамар-һамар парылдајырды. О Тәбриздәки шө'бәнин рәиси илә данышырды:

— Дилләринин алтында нә вар?

— Шаһла ишләри јохдур. Данышанда дејирләр бизим шаһла гәсди гәрәзимиз јохдур.

Мүгәддәм әлиндәки гәләми ојнада-ојнада деди:

— Дәрдләри Пишәвәри ислаһатдыр, јәгин.

— Халг ичиндә елә дә һөрмәтләри јохдур.

— Нә олур олсун. Бу чох горхулу јолдур, шаһын ислаһаты илә Пишәвәрәнин ислаһатынын мүгајисәси кедәчәк. Онда тәзә бир ишә дүшәчәјик. Чалыш, әлләш, тәкчә Кәлантәрини јох, онунла һәмкар, һәмфикирләри, нүфуз даирәләрини бизә чатдыр. Ики һәфтә вахт верирәм. Билдин?

— Вәзифәмиздир, чәнаб кенерал.

Мүгәддәм јенә дә әлиндәки гәләми ојнадараг деди:

— Маһутидән бир шеј өјрәнә билдин?

— Һәлә ки мүгавимәт көстәрир. Чаны да галмајыб, горхурам өлә.

— Онда зәманәтә бурахдыр. Анчаг тә'гиб елә, көр, кимләри вар?

— Горхурам гача Совет Иттифагына.

— Гача билмәз. Инди әввәлки кими дејил.

Дөвләт хәттилә ишләјән телефон зәнк вурду. Пакрәван иди.

— Ало. Бәли.

— Баша дүшдүм, бу күндән бу ишлә чидди мәшғул оларам... Никәран галмајын, сиз дејән кими олачаг.

Мәләкә дәстәји јеринә гојду. Фәрәһин Теһран, Тәбриздә партијаларла әлагәдар мәктуб, телефон данышыглары барәдә сорушурдулар. Пакрәван бунлары дејәркән миз үстүндәки бир сәһифәлик кағызда грамматик сәһвләри арашдырырды. Мә'луматда дејилирди:

«Москвадакы сәфирлијинин мә'лумат шө'бәси билдирир ки, Халг партијасынын мәшһур лидерләриндән бири, Рза Радмәниш кизли һалда Теһрана кедиб, орада кизли «Нәвид» гәзетини чап етдирир. Гәзетин биринчи нөмрәси чыхыб. Бу гәзет ејни заманда Шаһын ислаһатлары мүгабилиндә социализмин дәјәрләрини јајмаг, Ағ ингилабы көздән салмаг нијјәтилә чап олмагдадыр. Радмәнишин партија тәшкилатында нүфузу вар, халгла данышмаг вә давранмаг гајдаларыны јахшы билир, тәһлүкәли чәһәтләриндән бири нәзәри чәһәтдән мәнтигинин күчлү олмасыдыр.».

Радмәнишин һарада јерләшдијини өјрәнмәк, гәзетинин I-чи нөмрәсини тапмаг фикри илә о Шәмширини јанына чағырды. О буну Пакрәвана демәдән вә ондан мәсләһәт алмадан етмәк фикриндә иди. Радмәниш тапылдыгда бу тәдбири шаһа бир һәдијјә кими тәгдим етмәк вә бу јолла јени рүтбә алыб јухарылара чыхмаг фикриндә иди. О Пакрәвана бу тәдбири она көрә демирди ки, шаһын јанында о нүфуз сәвијјәсини артырмышды. Пакрәван вә Мүгәддәм. Бунларын һәм дә америкалы һәмкарлары јанында нүфузлары мөһкәмләнмишди. Әслиндә Мүгәддәм арашдырыр, тапыр, тутур, Пакрәванла, Нәсири бу ишә саһиб олуб ону шаһа чатдырырдылар.

Мүгәддимин бир тәдбири дә Пакрәвандан өртүлү галмышды. О да мүхалиф гүввәләрин харичә тәрәф үзүнү јөнәлтмәк вә бу јолла да өлкәдә һәбс, е'дам, сүркүн тәдбирләринә сејрәклик кәтирмәк тәдбири иди.

* * *

Ернест Перон мүаличә үчүн өз вәтәни Швесијаја гајытмасы илә әлагәдар Шаһын Мәнсурә илә әлагәси кәсилмишди. Перон әсрарлы бир шәкилдә өлдүкдән сонра исә Сарај Назири Әләм Әјадини шаһа һәм дә адјутант гојмушду. Шаһ исә гашынмадан тез-тез килејләнир вә микробдан горхур, саатларла бу һагда данышыр вә һамыдан она көмәк етмәји көзләјирди.

10 ил оларды ки, Әјади шаһын гардашы Әлирзанын һәкими олмушду. Әлирза да атасында вә гардашында олдуғу кими һәм гашынмадан, һәм дә һәр һансы бир микробдан горхуб чәкинмә психозу илә јашамышды. Әјади Парисдә мал һәкими ихтисасы үзрә тәһсил алмышды, лакин Әлирзанын көмәклији нәтичәсиндә о мүаличә факултәсинә дәјишмишди.

Әјади Сараја кәлдикдән сонра шаһын е'тимадыны газанды. Мүхтәлиф дәрманларла шаһа тәлгин етди ки, хәстәликләр кечиб кедиб. Ади гашынмалар исә һамыда вар.

Ә'лаһәзрәт исә она сәлаһијјәт вермишди ки, истәдији вахт ону јохласын, јатаг отағына да доктор кими ичазәсиз кәлсин.

Әјади бу сәлаһијјәтләри газандыгдан сонра онун шәхси һәјатына да нүфуз едә билмишди. Белә ки, шаһын шәхси ишләринә мәһрәм иди, һәтта онун мә'шугәләрини дә таныјырды.

Мәләкә Сурејаны бошадыгдан сонра шаһ Кити Хәтирлә көрүшүрдү. Бу көзәл вә шух гызы бачысы Әшрәф гардашы илә таныш етмишди. Мәнсурә исә чохдан јаддан чыхмышды. Мәнсурәнин инди 34 јашы вар иди. Ә'лаһәзрәтин мә'шугәләри шаһдан ајрыларкән калан пуллар, маликанәләр вә чәваһиратлар алдығы тәгдирдә Мәнсурә бунлара наил ола билмәмишди. Чүнки өлкәдә бөјүк ичтимаи-сијаси тәбәддүлатлар онларын әлагәләрини гырмышды. Мәнсурә өз севкисинин әсири иди. Сон вахтларда о тез-тез шаһа мүрачиәт едир, көрүшмәк арзусуну ачыглајырды.

Шаһ исә инди Китинин алудәси олмушду. Мәнсурәнин мүрачиәтләри ону нараһат етмәкдә иди.

Бир күн шаһ Әјадијә деди:

— Мәним көһнә мә'шугәм гочалыб, о бундан истифадә едәр вә кәләчәкдә мәләкә олмаг ешгинә дүшәр. Бир тәһәр ону башымдан елә. Нә лазымыдыр вер, јола сал Авропаја кетсин.

Әјади Мәнсурә илә ики мәртәбәли бинада көрүшдү.

Бу ханымын көзәллији ширинлији, инчәлији доктору һејран гојду.

— Ханым, белә көзәл олмағынызы һеч тәсәввүрүмә дә кәтирә билмәздим. — деди — Ә'лаһәзрәт сизә хејирдуа көндәрди. Вә нә истәдијинизлә марагланды. Кәлдим бу барәдә сизлә данышым.

Мәнсурәнин инчә сифәти јығылыб бир дамчы олду. Гашлары арасында вә сураһи бојнунда дамарлар габарды. Бу мурачиәти өзүнә тәһгир һесаб едәрәк деди:

— Доктор, Ә'лаһәзрәт шәхсән мәнимлә әлагәдәдир. Сизин бу сајаг васитәчилик етмәјиниз нә она, нә дә мәнә хош дејил.

Әјади она бир гәдәр дә ришхәнд илә бахыб сорушду:

— Ханым, Ә'лаһәзрәт сизинлә нә вахт көрүшүб.

— Лап елә бу јахында.

Әјади күлә-күлә деди:

— Ола билмәз.

— Нијә дә ола билмәсин. Ә'лаһәзрәт мәним јаныма кәлиб сәнин јанына јох. Перон I ај бундан габаға гәдәр бу көрүшләри өзү тәнзимләјирди. Сиз исә кәлиб мәнә вәззәријат охујурсунуз.

Ернест өзүнү ешидән кими Әјади баша дүшдү ки, бурада нә исә бир сир вар.

О кечә Сараја гајыдан Әјадини јатаг отағынын јанында шаһ диндирди.

— Доктор, сөзлү адама охшајырсан. Кәл, көрүм, нә билирсән.

— Ә'лаһәзрәт, Мәнсурә ханым һаггында данышмаг истәјирәм.

— Көрүшдүнн, о назәнинлә? — дејә шаһ марагла сорушду.

— Бәли, Ә'лаһәзрәт. Әввәла ону дејим ки, бу гадын сон дәрәчә чазибәлидир. Сизи исә илаһи бир севкилә севир. Сонра мараглыдыр ки, Сиз онунла нә вахт көрүшүбсүнүз.

Шаһ көзләрини дөјүб бахышларыны намә'лум бир нөгтәјә дикдди:

— Һеч јадымда дејил. Бәлкә дә 2 ил бундан габаг-

— Бәли, Ә'лаһәзрәт, мән инанырам. Сиз дејән кимидир. Анчаг Мәнсурә ханым дејирди ки мән Ә'лаһәзрәтлә сон вахтлара гәдәр тез-тез көрүшүрәм. Онун сөзләриндән белә чыхырды ки, Сиз 2 һәфтә бундан габаға гәдәр дә онунла көрүшүбсүнүз.

Шаһ күлүб деди:

— О ја дәли олуб, ја да сәни һирсләндирмәкдән зөвг алырмыш.

— Ернестдән чох разылыг едирди. О дејирди бу көрүшләри о тәшкил едир.

Шаһ бирдән дискинән кими олду. Дуруб чарпајынын гырағында отурду. Фикрә кетди. Үзүнү, гашларынын арасыны гашыды.

Јатаг отағынын бир бучағында гызармагда олан телефона јахынлашараг шаһ дәстәји көтүрдү. Дәрһал инкилис дилиндә кимсә деди:

— Бәли, Ә'лаһәзрәт, ешидирәм Сизи.

— Мәнә даһа охшар лазым дејил. Б — 1-дә, Б — 2-дә өз вәзифәләрини битмиш һесаб етмәлидирләр.

Телефонда намә'лум адам деди:

— Ә'лаһәзрәт доғру бујурур. Сирләрин ачылмасынын бир каналы да бу охшарлардыр. Ернестин иш методу иди. Б — 1 ахырынчы дәфә Сизи әвәз едәчәк. О да Топхана мејданында ачылан ушаг китабханасында габагчадан дедијимиз кими Сизи әвәз едәчәк вә бунунла да онун ишинә дә, һәјатына да сон гојулачаг.

Шаһ үзүнү чевириб Әјадијә диггәтлә бахды вә данышыгдан онун нә анладығыны билмәк истәди. Әјади исә ишини билирди. Өзүнү билмәмәзлијә вурду.

— Мән сәнин Мәнсурә илә данышығынын әсас мәғзини тутдум. Ернест мәним әвәзимдә Мәнсурәнин јанына мәним охшарымы апарырмыш. Мәнә о вахтлар дејирди ки, куја мәним охшарымын мәнә нә гәдәр бәнзәдијини јохламаг истәјирмиш. Инди бәлли олуб ки, Ернестин башга мәгсәди дә олуб. Өјрән Шаһпур илә мәсләһәт елә, о нә десә ичра ет.

Шаһ чарпајыја узанды. Сол тәрәфи үстә чеврилəндә Әјади јорғаны онун күрәјинә чәкиб дал-дала отагдан чыхды.

Сабаһы күнү Әјади өзүнү Мәнсурәјә чатдырды, тәләсик деди:

— Мәнсурә ханым, сизин чох инандығыныз, һәтта идеаллашдырдығыныз Ернест елә бир иш көрүб ки, дилимә кәтирмәјә дә утанырам. Мән онун һиләләриндән бирини демәк истәјирәм. Јенә дә утанырам.

Мәннсурә јериндән ддашланнды. Әјниндәки күл рәнкинә чалан пенеуарын ичиндә бир гыз бәдәнинин чизкиләри ајдын көрүнүрдү. О, Әјадинин габағына чај гојаркән әндамы санки пенеуар ичиндә рәгс едирди.

Әјади билирди ки, бу евдә ишләјән хырда сәсјыған

апаратлар вар. Одур ки, бачардыгча аз данышмаға чалышырды.

— Мән сиздән чох хаһиш едирәм, кенерал, һеч бир шејдән чәкинмәдән данышасан. Мән Ә'лаһәзрәт барәсиндә нә вар, һамысыны билмәк истәјирәм. Буна мәним һүгугум чатар.

Әјади ағзыны гызын гулағына јахын тутуб деди:

— Сизинлә сон 2 илдә Ә'лаһәзрәт јох, онун охшары көрүшүб. Ернест буну гәсдән, ағаларынын сифаришилә тәшкил едиб.

— Бу, ола билмәз. — дејә Мәнсурә ајаға дурду.

— Ханым, бир гәдәр сәбирли олун. Сиз Ә'лаһәзрәти о гәдәр идеаллашдырыбсыныз ки, онунла онун охшарынын фәргинә вармајыбсыныз. Бу севкинин күчү вә романтикасыдыр. Бундан сиз нараһат олмајын.

— Бәс Ә'лаһәзрәт өзү бу ишә нә дејир?

— Шаһ бујурду ки, мән Мәнсурә илә 2 илдир көрүшмәмишәм. Елә билмишәм Ернест ону тә'мин едиб харичә јола салыб.

Мәнсурәнин голлары јанына дүшдү. Онун гадын гүруру гырылыб санки шүшә гырынтылары кими ајагларынын алтына төкүлдү.

— Демәли, белә — дејә Мәнсурә тәәссүфлә аһ чәкди, — өлмәдик буну да көрдүк. Мән бәдбәхт көр нә гәдәр садәјәм ки, шаһын Фирузә, Диви, Кити адлы мә'шугәләри кими мал-дөвләт, торпаг, маликанә, чәваһират гопарыб харичдә көзәл бир һәјат дүзәлтмәји шаһа олан бөјүк севкимлә әвәз етмәдим. Гој шаһын о фаһишә мә'шугәләри харичдә кефә бахсынлар, позғунлуг етсин, шаһын ады илә алвер етсинләр. Нә олар, Мәнсурә Мәнсурәдир. Севкини мал-дөвләтә дәјишмәз. Инди ки шаһ өзү мәни башгасына дәјишиб, гој аллаһ да күнаһкарын чәзасыны версин.

— Аллаһ күнаһкарын чәзасыны артыг вериб, ханым. Ернест бир ај габаг чәһәннәмә васил олуб.

Мәнсурә ағламсынараг деди:

— Онда сиздән тәвәгге едирәм мәни шаһын охшары илә көрүшдүрүн. Тәкчә бир дәфә, артыг јох. Мән она јахындан бахмаг истәјирәм.

— Ханым шаһын тапшырығы илә онун охшарынын чәзасы бу күнләрдә вериләчәк. Сизи Ә'лаһәзрәтин тапшырығы илә харичә јола салыб, һәр чәһәтдән тә'мин едәчәјәм. — дејә Әјади ону сакитләшдирди. Мәнчә сиз харичдә даһа сакит вә раһат бир һәјатла говушуб бу мисилсиз кәнчлијиниздән истифадә едәрсиниз.

— Јахшы, мән разыјам. Анчаг мәни бир дәфә Ә'лаһәзрәтлә, бир дәфә дә онун охшары илә көрүшдүрүн. Сонра башгалары нечә, мән дә елә.

Әјади ондан разылыг алдыгдан сонра евин пилләләриндән биринчи мәртәбәјә дүшдү. Мүнәбәткарлыгла ишләнмиш ири гапыдан чыхаркән раһат нәфәс алды. Сонра севкиси алданылан бу ханымын Италијаја јола салынмасыны планлашдырды. Онун фикринчә Охшар — I исә Топхана мејданынын Лаләзар күчәсинин кирәчәјиндә тә'сис олмуш ушаг китабханасынын ачылышында терор едиләчәкди.

2 күн сонра исә Мәнсурә өз талејинә ачыјараг Топхана мејданында гәриб-гәриб кәзиб көјәрчинләрә һәсрәтлә бахаркән бир нәфәр она јахынлашыб деди:

— Мәнсурә ханым, салам, сиз мәни танымамасыныз да мән сизи чох јахшы танырам. Нечәсиниз, һәјатыныз нечә кечир.

Мәнсурә дөнүб бу арыг, јарашыглы, тәгрибән 45 јашлы кишијә бахды. Сәси она таныш кәлсә дә үздән ону танымады.

—Танымадым. Анчаг сәсиниз чох таныш кәлир. Һарадаса лап јахынларда бу сәси ешитмишәм.

О бир аз да Мәнсурәјә јахын дајаныб деди:

— Һардаса, һавахтса дејил, лап бир һәфтә габаг мәни сиз ешитмисиниз.

Мәнсурә фикрә кетди вә көзләри јол чәкә-чәкә фикирләшди ки, бәлкә дә бу адам елә шаһын охшарыдыр... Бә'зи үмуми чәһәтләри дә охшајыр. Бирдән дөнүб она бахмаг истәјәндә һәмин адамын јоха чыхдығыны көрдүкдә тәәччүб етди. Сонра онун сүр'әтлә узаглашдығыны сезиб гышгырды.

— Аға, аға, дајанын, дејәсән таныдым.

Онлар јенидән үз-үзә дајанаркән Мәнсурә јенидән онун бәдәнинин чизкиләринә, бахышларына диггәт кәсилди.

— Јадыма дүшдү. Биз бир һәфтә габаг хәлвәт бир евдә көрүшмүшүк. Сиз тәсадүфән шаһын охшары дејилсиниз?

Һәмин адам ваһимә һисләри кечирирмиш кими бир нечә дәфә әтрафа бахды, сонра јавашдан деди:

— Хејир, хејир, ханым, дүздүр, мәнә Көрфәздә ишләјәркән иш јолдашларым нечә дәфә дејибләр ки, мән шаһа охшајырам, хүсусилә шаһын кичик гардашы рәһмәтлик Әлирзаја.

Мәнсурә онун голундан тутараг јана чәкди.

— Инди бу сөзләрин вахты дејил — деди. Ишләр долашыб, сәнин һәјатын тәһлүкә алтындадыр. Биз хәлвәт бир јердә көрүшмәлијик.

Онлар јан-јана аддымлајыб бир гәдәр кетдикдән сонра мејдандакы лап сонунчу нимкәтдә отурдулар. Мәнсурә соруշду:

— Сизин әсил адыныз нәдир, шаһым.

— Мәним әсил адым Гурбандыр. Анчаг сиз мәни киминләсә сәһв...

— Гурбан чан, мән сәни сон илләрдә севмишәм, elə билмишәм Ә'лаһәзрәтсән. Нә јахшы ки, сән Ә'лаһәзрәт олмамысан. Гурбан олубсан. Кеч дә олса демәлијәм ки, мән сәни бөјүк үрәклә, тәмәннасыз бир севкилә севмишәм. Јадында галыбса, мән һеч вахт, сәндән бир шаһ кими һеч нә истәмәмишәм.

Гурбан јенә дә ваһимә һиссилә дөрд тәрәфә бахды, сонра бир гәдәр дүшүнәрәк јавашча деди:

— Инди ки, сән, әзизим, белә ачыг данышмағы мәсләһәт билдин, мән дә сәндән һеч нәји кизләтмәјәчәјәм. Мән дә сәни илк көрүшдән севмишдим вә һәмишә тәәссүф едирдим ки, сән нијә башгасынынсан, мәним јох. Ернест бизи она көрә көрүшдүрүрдү ки, көрсүн мән шаһа нә гәдәр охшајырам, кәнар бир адам ки, сәндән ибарәт олсун бу охшарлыға нә кими нөгсанлар тута биләр. Мән ону да дејим ки, шаһ кими дә охшар кими дә һәјатымда һеч вахт белә ләззәт алмамышдым. Һәтта өз арвадым да дахил олмаг шәртилә, дејирәм. Сәнин көзәллијин, чазибән, ширинлијин мәни ганадландырыб, шаһлашдырыб, учалдыб. Инди ки, Мәнсурә чан сән бу ишләрә вагиф олубсан, мән нәдәнсә севинирәм вә сон күнләрдә дә бу гәрара кәлмишәм ки, бу ишдән тамамилә үзүлүшүм. Чүнки бу ишин ахыры мүтләг өлүмдүр.

Мәнсурә өзү дә билмәдән Гурбанын голтуғуна сығынды, деди:

— Сән, Гурбан чох дүз фикирләшибсән, Кенерал Әјади мәнә деди ки, сәни бир охшар кими арадан апарачаглар. Шаһ Интиличенс-сервислә данышанда буну анлајыб. О да мәни шаһын сифаришилә Италијаја јола салмаг үчүн буну мәнә билдирди. Сән кәрәк гачыб кизләнәсән, ја да өлкәдән чыхасан.

Гурбан фикрә кетди. О бу тәдбири кеч, тез Сарајдан көзләјирди.

— Мәни дә шаһ о бири мә'шугәләринин талеји далынча көндәрмәк истәјир. Бу иши Әјадијә тапшырыб. О да мәндән разылыг алыб. Шаһ исә јенидән евләнмәк фикриндәдир. Ону лә'нәтләмәк истәјирәм, дилим кәлмир, чүнки «о» дејәндә бу мәним үчүн сән демәксән, сон нечә илдә мән сәнинлә көрүшмүшәм. Мән өзүмү алдадыб сәни севмишәм.

Гурбан бир даһа дөнүб архаја бахды. О ваһимәли иди. Ади күнләрдә ону чох вахт тә'гиб едирдиләр. Һарда галды бу күнләрдә ки онун тарихи миссијасы гуртармыш һесаб олунурду.

Мәнсурә ондакы ваһимә һиссләрини көзләриндән дујуб деди:

— Биз бурадан узаглашмалыјыг. Мән дә ваһимә һисси кечирирәм. Биз ајрылаг, анчаг сабаһ Мискәрабад гәбристанлығында көрүшәк. Орадан хәлвәт јер тапмазсан бу шәһәрдә. Мән ораја атамын гәбринин зијарәти бәһанәсилә кәләчәјәм. Башымда гара шал, әлимдә гырмызы рәнкдә Гуран олачаг. Дөнүб сәнә бахаркән јахынлашарсан. Мән бу күнләрдә Сарајдан имтијазларымы алачағам. Сән мәнә көмәк етмәлисән. Сәндән башга јахын адамларым јохдур. Олан — галаным да шаһа јахынлығыма көрә мәндән узаглашды. Мәнчә биз икимиз дә алдандығымыз үчүн бири-биримизә хәјанәт етмәрик.

— Мән сәни, Мәнсурә чан, һәјатымдан да чох севирәм. Сәнин талејинин беләлији мәни сәнә бир аз да чох бағламышдыр. Сәнин јолунда һәр бир зәһмәтә, фәдакарлыға да һазырам. Бизим алдадылмыш талеләримиз бизи бирләшдирир. Бу, бизим достлуғумуза бөјүк зәманәтдир.

Онлар әл-әлә тутдулар. Бири бирләринә диггәтлә бахдылар. Мәнсурәнин көзәллијини көрәнләр онларын јанындан биканә кечмирдиләр. Гурбан буну көрүрдү. Мәнсурә исә 10 илдән чох Ә'лаһәзрәт билиб севкилә јашадығы, үрәк вердији Гурбанын мәрданә симасында бир чәким вә доғмалыг көрүрдү. Ону өзүнә әр һесаб едирди.

Онлар Лаләзар күчәсинин тининдә ајрылмаг истәсәләр дә ајрыла билмирдиләр. Елә бил горхурдулар ки бир даһа көрүшә билмәсинләр.

* * *

Гурбан гара кастјум кејмишди. Сүрмеји чил-чил галстук вурмушду. Шаһа охшарлығы илә кечәнләри чәлб етмәсин дејә сачларыны алнына төкмүшдү. Гара ејнәк вурмушду.

Мискәрабад гәбристанлығынын автобус дајаначағында дүшәркән үстәлик о һәм дә ахсамаға башлады. Сағ әлиндә исә әса вар иди. О бүтүн гәлбилә Мәнсурәнин талејинә бағланмышды. Бу көзәллик тәнһалығы, кимсәсиз-

лиji ону көврәлтмишди. 2 ил шаһым, тачдарым деjиб гоjнуна атылан онун һәр чүрә назыны чәкән, бу jахынлыгдан илаһи зөвг алдығыны кизләтмәjән Мәнсурәнин көзләриндәки гисас гығылчымларыны көрүрдү. Онун севдиjи Ә'лаһәзрәт Гурбанлашмышды, вәтәни исә Италиjалашмышды.

Мәнсурәнин бу гәриб талеjи Гурбана аиләсини аз гала унутдурмушду. Онун көзләриндә тәкчә Мәнсурә иди. Алдадылмыш вә әсил севкисини алданышда тапан Мәнсурә.

Гәбирләр ахшам гәриблиjиндә санки гана бәләнмишди. Чүмә ахшамы олса да тәк-тәк гәбирләрин үзәриндә ағы деjән, ағлаjан jа да отуранлар көрүнүрдү. Бурада адсыз, үнвансыз, һәтта дашсыз гәбирләр дә чох иди. Онлар сиjаси адамларын гәбирләри иди.

Ағыр-ағыр аддымладыгча әсасына сөјкәнән Гурбан гәбирләр үстүндә әлиндә Гуран тутмуш, башында гара шал олан гадын көрмәди. Бир гәдәр нараһат олан вә тез-тез саата бахан Гурбан jарым саат көрүш вахтындан кечдиjинә көрә дә нараһатлыг кечирмәjә башлады. Ваһимә һисси чанына долду. Фикирләшди бәлкиә тутублар, бәлкә кәлмәjиб, бәлкә дә артыг ичбари һалда Италиjаjа јола салыныб...

Ахшам гаранлығы һәр тәрәфи өз гучағына алдыгча, шәһәрин сыра-сыра лампалары алышыб јандыгча онун да нараһатлығы чохалырды.

Әлачсыз галан Гурбан көзләрдән jаjынсын деjә баш-дашы әjилмиш, унудулмуш, кимсәсиз бир гәбир үстүндә даjанды, әjилиб башдашынын үстүнү jаjлыгла силди вә беләчә әтрафа бахды.

Елә бу вахт бир нәфәр ади аддымларла она jахынлашыб деди:

— Гурбан — Мәни сабаһ јола салырлар. 2 милјон түмән пул, ев әшjалары, пал-палтар, харичдә дә сонрадан маликанә кираjә олуначаг...

Гурбан дуруб Мәнсурәнин әлиндән тутду, она бахандa күлмәjини күчлә сахлаjа билди. Мәнсурә дедикләринин тамам әксинә кеjинмишди. Башына да оғлан ушагларынын кеjдиjи бир кепка гоjмушду.

— Бу нәдир, Мәнсурә, — деjә Гурбан сорушду.

— Бири-биримизә сөз вердик ки еһтиjатлы олаг. Еһтиjат кишинин jарашығыдыр. Мән дә дүзү сәндән еһтиjат едирдим. Фикирләширдим ки, бәлкә бу, да тәзә бир фырылдагдыр, мәни арадан апармаг истәjәнләр инди дә буну фикирләшибләр. Одур ки, белә кеjинмәjи мәсләһәт көрдүм. Һәтта jарым саат да сәнин һәрәкәтләрини бурада кәнардан јохладым. Сонра инандым. Сән мәни бағышлаjарсан, әзизим. Һәjат буну биздән тәләб едир.

— Верилән палтарлара бахдым. Һамысы нимдашдыр. Сараjдакы әзизкирамиләринин пал-палтарларыдыр. Нә олар, тәки бу чәһәннәмдән чыхыб кедим.

Гурбан гаранлыгда онун әлини тутуб сыхды.

— Мән чох шадам ки — деди — сән бу галмагалдан гуртарырсан. Анчаг мән дә өз севдиjим мәләкәмин далынча кәлмәjә күчүм чатар. Сабаһ да чатдырмасам сонра кәләрәм.

— Jох, Гурбан, мән истәjирәм ки, сабаһ мәнимлә биркә сән дә Италиjаjа кедәсән. Сәнин күчүн буна чатар. Мән сәнә еһтиjат үчүн пул да верәчәjәм. Сән мәнимлә кетмәлисән, jохса сонра кеч олар.

Гурбанын нәфәси она тохундугча Мәнсурәнин jалварышлары бир гәдәр дә чохалырды.

Гурбан онун инчә белини сағ әлилә тутуб өзүнә тәрәф чәкәркән Мәнсурә онун чиyинә нә исә гоjду. Онлар гаранлыгда өпүшүр, jалашыр, бири-бирләринә сармашараг севки билдирән сөзләр демәкдән јорулмурдулар.

— Мән сәндән әл чәкмәрәм, Мәнсурә. Сән һара кетсән, мән дә ораjа. Сәни горуjачағам, шәрәфини, намусуну әзиз тутачағам. — деjә Гурбан ону гучағына бәрк-бәрк сыхырды.

Мәнсурә ваһимә һисләри ичиндә чырпыранаг деjирди:

— Сән мәним шаһымсан, шаһдан да уча әримсән. Сәндән башга мән бир гадын кими бирчә Ә'лаһәзрәти таныjырам. Бу да бир тале иди, битди. Аллаһын алын jазысы иди. Буна көрә мәни бағышлаjарсан, шаһым. Бундан сонра мән сәнә вә сәнин аиләнә кәниз олмаға да һазыр.

Кечә саат 12-дә онлар сонунчу шәһәр автобусуна минәркән ишыгдан көзләри гамашырды. Аjры-аjры jерләрдә отурдулар. Инди Гурбана диггәтлә бахан олсаjды танымазды. Чүнки о додағы үстүнә галын быг да jапышдырмышды.

Меһрабад тәjjарә меjданында саат дүз 14-дә Боjнинг сәрнишин тәjjарәси учуша һазырлашаркән Мәнсурә ону јола саланлардан хәлвәт тәjjарә салонларына көз кәздирди, Гурбан јох иди. Мәнсурәнин чамаданлары артыг тәjjарәjә јүкләнмишди. Италиjанын Мәркәзи банкына да 2 милjон түмән көчүрүлмүшдү.

Анчаг онун бүтүн вар-дөвләти Гурбан иди. О исә јох иди. Мәнсурәдән дөрд чәркә архада бир христиjан кешиши отурмушду. О, әлиндәки галын китабы охуjур вә һәр-

дән узун чал саггалыны гашыјараг архадан Мәнсурәјә тәрәф өтәри бахырды. О Гурбан иди. Кешиш палтарында кәлдијиндән ондан һеч кәс шүбһәләнмәмишди. Мәнсурәнин нараһат үрәји һәјәчан ичиндә чырпынаркән дөрд сыра ондан архада отуран Гурбаны таныја билмирди. Гурбанын шәкилләри полис тәрәфдән өлкәнин һәр јанына јајылмышды. О ахтарышда иди.

* * *

Шаһын охшары Гурбан бир ил иди ки евә кәлмирди. Арвады һәлә дә елә билирди ки, онун әри Көрфәздә кәми сүрүр вә Ковејтә мүсафир дашыјыр. Арвад әринин башында һансыса фачиәнин олдуғуну гадын һәссаслығы илә дујмушду. Анчаг сәсини чыхармырды. Башыны ушагларын күндәлик ишләрилә мәшғул едәрәк ејни заманда көзләри орада-бурада әри Гурбаны ахтармагда иди.

Бир күн бөјүк гызы тут ағачынын алтында анасынын отуруб фикирли-фикирли чораб јамадығыны көрүб она јахынлашды. Деди:

— Ана чан, өзүнү наһаг јерә үзмә. Атам Иранда јохдур. О, харичә гачыб. 3-чү Мәркәзи идарә ону тә'гиб етмәкдәдир.

Ана гызыны гучаглајыб хысын-хысын ағлады. Бу мә'луматын һарадан алдығыны гызындан сорушмаг истәдикдә гызынын бахышларынын ишарәләрилә сусду. Сонра гоншулары һәкиминин пәнчәрәсинә еһтијатла бахды, сорушду:

— Буну сәнә ким дејиб, бала?

— Јахын адам — дејә Мәһин башыны ашағы салды.

Ана фикирләшди ки, әкәр бу јахын адам аиләјә јахын олсајды елә бу хәбәри мәнә дејәрди, даһа Мәһинә нијә дејәјди. Демәк бурада нә исә бир сир дә вар. Ана дурухмуш вә сарсылмыш һалда күндүзү кечә еләди. Бир тәһәр ушаглары јатырыб Мәһинә бахды.

Кечә Мәһин өз јеринә узанаркән анасынын никаранлығыны көрүб она сығынды вә пычылты илә деди:

— Бизи Малик таныш едиб. Ады Рзадыр. О һәбсханада хидмәт едир. Әскәрдир. Бир дәфә көрүшмүшдүк. Малик Һакимикилә кәлмишди.

Мәһин анасынын сачларыны охшајыб деди:

— О мәнә һәр шеји данышды. Анд верди ки һеч кәс билмәсин. Сизин аиләниз дибиндән мәһв ола биләр. Башыныза чарә гылын. — деди.

Ана дирсәкләниб аһ чәкди вә деди:

— Мән билирдим ки бизим башымызда бир иш вар.

Дујмушдум. Атанын һәрәкәтләриндән, кәтирдији һәдијјәләрдән баша дүшмүшдүм ки, бу о Гурбана охшамыр. Дилинин алтында сөз вар, анчаг ачыб дејә билмир. Инди дә белә.

— Ана, о әскәр мәни истәјир. Јахшы, тәрбијәли оғландыр. Маликә дејиб ки, мән Мәһини севирәм. Буну Фириштә мәнә деди.

— Ај гыз, мән нә һајда, сән нә һајда. Һеч көр атаны фикирләширсән.

— Атам чыхыб кедиб, өлүмдән чаныны гуртарыб. О шаһын охшары ишләјирмиш. Анчаг биздән кизләдирмиш.

— Сонра — дејә ана Мәһини данышдырмагла әриндән јени мә'луматлар алмаг фикриндә иди.

— Сонра даһа һеч нә дејә билмәрәм. Ихтијарым јохдур. Рза мәнә анд вериб ки һеч кәсә һеч бир сөз...

— Көпәк гызы, каса ашдан исти чыхды. Бир готурла таныш олубсан, онун дедикләрини еләјирсән, ана сорушур мәнә һеч нә демирсән. Сән дә елә атан кими вәфасыз олачагсан. Бир күн гошулуб бир готурла гачачагсан мән талачағам јана-јана.

— Ана нијә белә данышырсан. Атам бизи белә тәктәнһа гојуб кетмәз, мүтләг кәләчәк.

— Бу Һакими көпәјоғлу бунлары билир?

— Јох, билсә, ишимиз битди.

Ана горху һисси кечирдијиндән јата билмирди. Гызы көзләрини гапајыб јатана гәдәр ојаг галды. Гурбанын башына кәләнләри арашдырараг сәһәрә гәдәр јатмады.

Рза илә Мәһин көрүшдүләр. Рза ону да билирди ки, бу күн ја сабаһ Гурбанын аиләси нәзарәт алтына алыначаг. Буна бахмајараг Рза өз истәклисиндән әл чәкмирди. Пис ајагда онлара көмәк етмәк арзусундајды...

Бу кечә дә о Мәһинлә хәстәхананын јанында дајаныб данышырдылар:

— Мәһин мән сәни севирәм. Һеч билмирәм бу севкинин талеји нечә олачаг. Сиз кәрәк бурадан көчүб кедәсиниз. Ја да өзүнүзү елә апарасыныз ки, куја һеч нәдән хәбәриниз јохдур. Гурбан јенә әввәлки кими Көрфәздә ишләјир вә саирә.

Мәнә галса мән мәсләһәт көрәрдим ки, сиз һеч јерә гачмајасаныз. Онсуз да Гурбан ахтарышдадыр, ев дә күдүкчүләр тәрәфиндән мүһасирәдә. Гачсаныз, демәли, 3-чү Мәркәзи идарә ајыг дүшәр вә елә биләр ки, сиз Сарајын Гурбанла бағлы сиррини билирсиниз. Онда сизин аилә горху, тәһлүкә алтына дүшәр.

— Сән дүз дејирсән, Рза, биз кәрәк һеч јерә кетмәјәк, өзүмүзү билмәмәзлијә вураг.

— Бир дәјишиклик олса мән сәнә чатдырарам. Анчаг һеч кәсә бунлары данышмајасан.

Онлар гол-гола кәзишәрәк мин гојкалы хәстәхананын әтрафында гәдәм вурдулар. Бир аздан Маликлә Фириштә дә онлара гошулачагды вә онлар бир јердә кино-театра кедәчәкдиләр.

Рза Мәһини гучаглајыб онун сачларындан еһтирасла өпәркән Маликлә Фириштәнин сәсини ешитди. Мәһин Рзанын бу һәрәкәтинә мане олмады. Чүнки она һардаса јазыглығы кәлирди. О арыг иди, ордлары батмышды һәмишә ваһимә ичиндә ојан-бујана бахыр, нараһатлыг ичиндә санки чырпынырды.

Мәһин сорушду:

— Рза, сән һәјатын мә'насыны нәдә көрүрсән. Белә һәјат кимә лазым...

— Мәһин чан, мән һәјатын мә'насыны мүбаризәдә көрүрәм...

— Мән дә — дејә, Мәһин она тәрәф әјилди. — Агам Шаһа охшајыбса, мән дә Беһзада, Рузбеһә охшајачағам.

* * *

Ә'лаһәзрәт елә дәјишмишди ки, бә'зән әтрафдакыларыны да таныја билмирди. Һәр күн бир-бири үстүнә галанан милјард кәлир ону тамам башга бир адама чевирмишди. Бу милјардларын саһиби даһа гисас андыны надир вахтларда јада салырды. Сүреја да, Фирузә дә, Диви дә, Кити дә јаддан чыхмышды Инди шаһ вахты илә мүгәддәс һесаб етдији севкиләрә узагдан, лап узагдан бахырды.

10 ил габаг әкәр өлкәнин нефтдән кәлири 1,1 милјард доллар идисә, артыг бу кәлир 2 ил иди ки, 21,4 милјарда гәдәр јүксәлмишди.

Шаһ интиличенс-сервисин, Сијанын өлкәдәки нүмајәндәләринин тә'кид вә хаһишилә, Лондон вә Вашингтондакы гонаглыгларда ағаларын, хош күлүш ханымларын тә'кидилә нә гәдәр тәјјарә, танк, топ, зиреһли машын алырдыса, ислаһат тәдбирләринин һәјата кечирилмәси үчүн нә гәдәр пул хәрчләјирдисә бир-биринин үстүнә галанан, харичи банкларда дәфинәјә чеврилән бу пуллар гуртармырды. Шаһ артыг Авропа өлкәләринә борч вермәклә дә өзүнүн дүнјада ән варлы адамлардан бири олдуғуну нүмајиш етдирмәкдә иди.

Јатаг отағынын пәнчәрәси габағында дајаныб өзү-өзү илә данышырды:

«Ај баба, мән дә јаман романтик олмушдум. Сүрејанын севкиси, Фурузәнин талеји, Беһзад, Әлирзанын өлүмү, гисас, интигам, анд... Бунларын һамысы мә'нәви паклыға дәлаләт етсә дә пул сәлтәнәти вә севинчи мүгабилиндә һеч нәдир. Инди мән нефт дөвләтләринин һамысындан, банк саһибләринин, рүтбә, вәзифә ашыгларынын, дүнјада тәк-түк галан шаһларын һамысындан гүдрәтлијәм. Мән Теһранда јералты метро, јерүстү метро чәкдирәчәјәм, шәһәри тәһлүкәләрдән гуртармаг үчүн јералты сулары шәһәрдән кәнара дашытдырачағам, шәһәрин әһалисинин сајыны НЈУ-ЈОРКА чатдырачағам. Дүнјада дөрдүнчү һәрби дөвләт олачағам. Әшрәф дүз дејирди. Мән чох романтик олмушдум. Өзүмү чох алдатмышам. Онлар һамысы архада галсын. Мән мүасир електрон-лазер машынларыны миниб ирәлијә чапмалыјам. Мән Азәрбајчанын вә Күрдистанын ачыг галан һәлә дә сағалмајан јараларына тәрәггидән мәлһәм гојачағам. Еј романтика, узаг ол мәндән. Еј мә'нәви паклыг кәнара чәкил. Еј гисас һисси парчалан. Мән сөкүб дағыдыб, әзиб јерлә јексан едиб көз јашлары ичиндә ган ағлатдығым халгыма лајиг шаһ олмаг истәјирәм.

Фәрәһ инчә-арыг бәдәнинин чизкиләрини сүд шүшәси кими көстәрән јатаг палтарында ичәри кирәркән шаһ чашды вә сусду.

Шаһ Фәрәһи илк дәфә иди ки, белә назәнин көрүрдү. О, јатаг кејиминин узун әтәјини сол голу үстә салмышды, шүшә кими парылдајан гара көзләрини шаһа дикәрәк аста аддымларла она јахынлашды.

Шаһ онун әлини тутуб өзүнә тәрәф чәкди. О бир көз гырпымында шаһын гучағында олдуғуну көрдү. Шаһ онун һүндүр гәшәнк бојнуну өпүшләрә гәрг едәркән мәләкә хошбәхт талејин шаһанә сәадәти ичиндә көзләрини јумду, севки севинчинин ләззәтини дујаркән деди:

— Мәним бүтүн һәјатым, севинчим сәнсән Ә'лаһәзрәт.

Шаһ деди:

— Мән инди дүнјанын зәнкин адамыјам, Фәрәһ. Бу сәрвәт сәнин Сараја кәлин кәлмәјинлә мәним үстүмә галанмаға башлајыб. Мән сәнин инчә гамәтини, инчә хасијјәтини севирәм.

Онлар севки сәадәтинә гәрг оларкән Кенерал Әјади дәһлиздәки ишыгларын јарысыны сөндүрүб өзү дә дәһлиздән чыхды.

О кечә Фәрәһ севинчдәнсә, нәдәнсә јата билмәди. О

Ә'лаһәзрәтин сифәтинә бахырды. Онун көзләринин әтрафы гырышмышды. Гашларынын арасында ики ағ түк битмишди. 2 ил бундан габаг онун сифәтиндә ашкар көрүнән әзаб вә изтираб әламәтләри артыг јох иди.

Фәрәһ шаһын сифәтинә баха-баха дүшүнүр, Тела вә Фәрһад һаггында да фикирләширди. Ким иди бунлар, шаһы вә мәни нараһат едирди, Фәрһад өз садә мәктублары илә мәләкәнин хејирхаһлыг һиссләрини ојадыр, ону мәһбусларла көрүшә чағырырды.

Гаранлыг кечә әријиб Сарајдакы ири, мәрмәр һовузларын суларына гарышмагда иди. Улдузлар кечәнин әридијини вә тикә-тикә орада-бурада да кизләндијини, көрүрдү. Онлар бу кечә Мәммәдрзанын өз арвады илә сүлһ, сәфа, сәадәт вә нәш'ә ичиндә голбојун јатдығыны да көрүрдү. Бәлкә дә илк дәфә иди ки, шаһ бу сајаг раһат вә хатирҹәм бир кечәни архада гојмагда иди.

* * *

Үчүнчү Мәркәзи идарә рәиси Шәмширини јанына чағыртдырыб кичик бир тәшрифатдан сонра деди:

— Сәнә чох мүһүм вә мәс'ул бир иш тапшырырам, буна һазырсанмы?

Шәмшири ајаға дурараг фарағат дајанды вә ҹавабында деди:

— Сизин бүтүн әмрләринизи јеринә јетирмәк мәним борҹумдур, ҹәнаб.

Кенерал Мүгәддәм она отурмағы ишарә едәрәк артырды:

— Шаһын иҹазәсилә сәни, мәләкә Фәрәһә адјутант тә'јин едирәм. Мәгсәд мәләкәни горумагдыр. Кизли мәгсәд исә онун Парисдә тәһсил аларкән Халг партијасы үзвләрилә әлагәләрини мүәјјәнләшдирмәк вә бизим идарәјә билдирмәкдир.

Мүгәддәм саллаг додағыны алт додағынын алтына кечириб беләҹә Шәмширијә диггәт кәсилди.

— Мәләкә илә јол јолдашы олмаг, шәрәфдир, ону горумаг исә мүгәддәс бир иш. Елә дејилми, полковник?

— Сиз бујурандыр, кенерал, бу шәрәфи һифз етмәк бизим вәтән борҹумуздур.

— Јахшы, онда кет, үст-башына бир аз фикир вер, чалыш мәләкә сәни дәгигә башы көрмәсин, јохса зәһләсини төкәрсән. Чалыш һәр күн мәнә мә'лумат вер, билдин?

— Баш үстә, ҹәнаб рәис.

— Ал — дејә о Шәмширијә бир мөһүрлү билет узатды — Сараја, јүксәк әһәмијјәтли мәҹлисләрә дахил олмаг үчүн бу вәсигәдән истифадә едәрсән. Анҹаг мәним сәндән хүсуси бир хаһишим дә вар. Бах, көр, Радмәнишин кизли Теһрана кәтирилмәсиндә мәләкәнин әли вар, ја јох. Буну исә анҹаг икимиз билмәлијик. Билдин?

— О да баш үстә, ҹәнаб рәис. — дејә Шәмшири Радмәнишин Ирана кәлмәсиндә тәләбә һәрәкатыны әсас һесаб етди. Сорушсајды беләҹә дә кенерала дејәрди:

Шәмширијә илк дәфә мә'лумат вердиләр ки, бу күн мәләкә саат 11-дә Теһранын шәргиндә көһнә ме'марлыг абидәсинә баш чәкәҹәкдир. Адјутант ону мүшајиәт етмәлидир. Һәмин мә'луматда дејилирди: тәләбәләрин она гаршы е'тираз етмәси һеч дә гејри мүмкүн дејил.

Шәмшири һәрби кејимилә Сараја кәлди.

Мәләкә күлләри өзүндән олан, дөш һиссәләри мирвари сыралары илә бәзәдилән донунда гапыда көрүнәркән Шәмшири фарағат һалы алды. Чәкмәләринин дабанларыны јүнкүлҹә бири биринә тохундурду. Фәрәһ буну көрдү, о гәдәр дә әһәмијјәт вермәди. Анҹаг забитин кејиминин сәлигәси, үзүндәки мәрданә көркәм көзүндән гачмады.

Шәмшири бахышларыны ашағы дикди. Мәләкә исә бундан инҹимәди. О билирди ки өлкәдә киши гадына бирбаша бахмагла өзүнү һөрмәтдән салар. Шәмшири исә мәләкәнин она бахдығыны һис едиб ики дәфә чәкмәләринин дабанларыны бири биринә тохундурмагла һөрмәт вә ифтихарыны билдирди. Мәләкә бир нечә аддым она тәрәф кәлиб сорушду:

— Сиз дә гуллугда олаҹагсыныз, аға забит?

— Бәли. Бөјүк мәләкәни кәнардан мүшајиәт етмәк тапшырығы алмагла ифтихар едирәм.

Машына минәркән мәләкә Әкбәрин назик, гара бығларына, бакенбардларына, кејиминин сәлигәсинә бир дә бахды.

— Аға забит, сиз дә мәним машынымда отурун, габагда — деди.

— Бөјүк мәләкәнин иҹазәси илә — дејиб о, дәрһал машына минди.

Һәјәҹандан Шәмшири аз гала өзүнү итирмишди. Көзүнүн габағында мәләкәнин инҹә буғдаји сифәти, азачыг хумарлыг вә динҹлик билдирән бахышлары, донунун дөш наһијјәләриндә мирвари дүзүмүнүн киләләри күт бир парылты илә дајанмышды.

Машын Теһранын гуртараҹағында тәнһа дајанан вә өз ме'марлығы илә көз охшајан бинанын габағында дајанды. Шәмшири сүр'әтлә машындан чыхыб дәрһал мә-

ләкәнин отурдуғу тәрәфдән машынын гапысыны ачды өзү кәнара чәкилди.

Бу ме'марлыг абидәси өз фәсадынын көзәллијилә вә мүнәббәткарлығы илә әтрафдакы биналардан фәргләнирди. Онун гаршысындакы көһнә вә суваглары төкүлмүш сүтунларынын башында вә әтәкләриндә ири шир пәнчәләри вә јарыатланта бәнзәр фигурлар бәзәјирди.

Мәләкә бинанын ичинә бахмаг үчүн јарым сөкүлү, рәнки гопуб төкүлмүш гапыдан ичәри кирди. Шәмшири исә гапы ағзында дајанды.

Фәрәһ исә ону чағырды:

— Аға забит, ичәри кәлин, мәнә көмәк един.

Шәмшири гачараг өзүнү она чатдырды. О забитин голуна кирди. Онлар аста-аста мә'чәрәсиз пилләләри јухары галхдылар, бинанын сәгфләринә бахдыгдан сонра ашағы дүшдүләр.

Адјутант мәләкәнин сағ бөјрүнү сол тәрәфиндә һис едәркән сон дәрәчә севиинән кими олду. Бу заман о гәрибә дујғулар кечиртди. Гулағынын лап јахынлығында исә мәләкәнин инчә сәсини ешитди:

— Аға, сиз чох утанчагсыныз.

Шәмшири онун бу сөзләриндән санки вәчдә кәлди.

— Бөјүк мәләкә јахшы билир ки күнәшә бахмаг һәр адама мүјәссәр дејил. Онунла үз-үзә дајанаркән башыны ашағы салмаг мүнасибдир. — деди.

Мәләкә күлдү:

— Аға забит, мән елә дә јандырычы дејиләм Мәләкә оланда нә олар?

Әкбәр чашды, нә исә бир сәһвә јол вердијини анлајыб әлини дөшү үстә гојуб деди:

— Чох үзр истәјирәм, мәләкә мәним үчүн күнәш мәгамындадыр.

Фәрәһ исә јенә дә күләрәк деди:

— Инди дүз дедин, аға забит.

Бу вахт о мәләкәнин сол бөјрүнү лап јахынлығында дујду вә бу тәмасдан хошланараг сонунчу пилләдә мәләкәнин әлини бурахараг баш әјди. Фәрәһ она бир дә диггәтлә бахды вә күчәјә чыхаркән сејрәк бир топлантынын ону көзләдијини вә алгышладығыны көрүб севинди. Она чох јарашан дузлу күлүшлә дә машына минди.

Бу заман шәһәрин баш ме'мары она јахынлашды:

— Шәһбанунун бураја тәшриф кәтирмәси, әһалини чох севиндириб. — деди.

Фәрәһ исә она деди:

— Бинаны бизим гәдим антик инчәсәнәт идарәсинин

һесабына кечирмәк үчүн сәнәдләри һазырламағы сәнә тапшырырам. Гијмәтини, банк јолу илә мәнә көндәрин.

Баш ме'марын јашлы олмасына бахмајараг Фәрәһ Шәмширијә бахды вә нә исә билдирмәк истәди. Шәмшири буну баша дүшмәди.

Мәләкә бахышлары илә Шәмширијә габаг отурачагда отурмағы билдирди. Шәмшири өз јерини тутдугдан сонра мәләкә деди:

— Бу јахында узаг сәфәрә чыхырам. Һазырлашын.

Мәләкәнин бу дә'вәти һәм дә она бөјүк е'тимад иди. Чүнки Сарај адамлары вә дөвләт ишчиләри габагчадан тәдбир һагда данышмаға ихтијарлары јохду.

Һәман кечә кенерал ону јанына чағырды вә мәләкәнин разылығыны билдирдикдән сонра деди:

— Һазырлаш, бир нечә күндән сонра сәфәрә чыхырсан.

* * *

Шаһ Әшрәфлә иш отағынын һәјәтә ачылан пәнчәрәси гаршысында һәсир миз архасында отуруб сөһбәт едирди.

Онларын бу күнки гәзетләрдән хәбәрләри јох иди. Әшрәфлә данышаркән шаһ онун үзүнә бахмагдан чәкинирди. Бачысы һәмишә ачыглы вә кәркин данышмаға өјрәнмишди. О һәтта өз гардашы илә дә белә данышырды:

— Интиличенс-сервис вә Теһран-диск рәисләрилә көрүшдүм. Онлар баш назир Әмининин јеринә Һовејданын бу вәзифәјә гојулмасыны бәјәнибләр. Онлар белә бир фикри дә билдирдиләр, куја сиз һәлә дә Сүрејаны севирсиниз. Бу севкини позанлардан вә сизи бири бириниздән ајыранлардан гисас алырсыныз. Мәндә онлара дедим ки, Ә'лаһәзрәт сиз дүшүнән гәдәр дә фанатик дејил. Өлкәдә вә харичдә елә гызлар вар ки Сүреја өз көзәллији илә онларын әлләринә су төкмәјә лајиг дејил. Дедим Ә'аһәзрәт онлары һеч јахынына бурахмыр. О Гачар шаһлары дејил ки нечә јүз һәрәм сахласын. О муасир шаһ олараг гадын вә онун мәкрләриндән узаг кәзмәк истәјир. Онлар деди ки, әкәр Сиз дејәндирсә онда Кити Хәтири нијә мә'шугә кими сахлајыр. Мән дедим, о гызы мән гардашымла таныш етмишәм. Бу, Фәрәһдән габаг олан һадисәдир. Онда шаһ субај иди.

Шаһ әлләринин һәрәкәтләрилә нараһат олдуғуну билдирди вә Әшрәфин көзләринин ичинә диггәтлә бахды.

Онун көзләринин бәбәкләри кенишләнмишди вә түнд кәһраба рәнки алмышды. О әсәбиләшәркән һәмишә бу сајаг көрүнүрдү.

— Мән билмирәм, бу ағалар, бу сачы саггалы ағармыш сәфирләр нә үчүн бизим шәхси ишләримизә бу гәдәр марагла мүдахилә едирләр. Сән дә онлара бир нөв јел верирсән. Кити кимдир, бу сөзләри јығышдырмаг лазымдыр.

— Гардаш, лап ачығыны дејим ки, онлар никарандырлар. Ислаһат онларын хошуна кәлмир. Онлар бу Ағ ингилабла сосиализмин бә'зи принсипләринин һәјата кечирмәсиндән дә наразыдырлар. Дејирләр ки, шаһ бу јолла сосиализмә, Совет Иттифагына јахынлашмаг истәјир.

— Бачым бунлар онларын өзләринин ичад етдикләри фикирләрдир. Онлар белә бир ислаһаты Јахын Шәрг өлкәләринә тәтбиг етмәк истәјирләр. Мән исә онларын һәмин фикирләринә өз фикирләрими дә әлавә етмишәм. Буна көрә дә нараһатдырлар. Јәгин дејирләр ки бизим диктәмиздән кәнара чыхмаг олмаз. Мән дә дејирәм, јох чыхмаг олар вә бу мүмкүндүр дә. Биз онларын нөкәри дејилик ки нә дејирләр елә дә ичра едәк. О вахтлар кечиб. Инди дүнја јени бир истигамәтдә һәрәкәт едир.

Мәним фикрим дә беләдир, чәмијјәтдә фәрдлә фәрд арасында тәзад олмалыдыр. Гаршыдурмалар бири бирләрини јејиб гуртармалыдыр. Белә олдугда өлкәни асан идарә етмәк олар.

Шаһ санки бачысындан чаваб тәләб етди. О амиранә тәрздә Әшрәфә бахды. О чаваб верәнә гәдәр шаһ һәјатын о башына, һәмишә гисас анды ичдији јерә тәрәф бојланды. Онун севкисини сајмајан, шаһлыг ганунларындан, халгдан сијаси даирәләрдән, партијалардан, һәтта харичи достлардан гисас алмаг андыны бир даһа хатырлады. Бу анды јеринә јетирмәк вахты кәлиб чатмышды. Бүтүн ичтимаи, сијаси һадисәләр буну көстәрирди.

— Мән — дејә — шаһ Әшрәфин кет-кедә тәәччүбдән дәјишән сифәтинә диггәтлә бахды. — мән тәләбә һәрәкатыны дармадағын едәчәјәм, нефтин гијмәтини бир даһа артырачағам, Совет Иттифагына тәһсил үчүн тәләбә көндәрәчәјәм. Руһанилəри Нәчәфүл Әшрәфә сүркүн едирәчәјәм. Мән Белчика шаһзадәсилә евләнәчәјәм. Мән ордуму дүнјада ән габагчыл ордуја чевирәчәјәм. Бунун үчүн һәм Гәрбдән, һәм дә Совет Иттифагындан мүасир силаһлар алачағам. Мән өлкәјә вә дүнјаја елә бир сырыг чәкәчәјәм ки Пәһләви ханиданынын гүдрәти гаршысында тир-тир титрәсинләр.

Әшрәф һејрәт вә тәәччүб ичиндә икән деди:

— Ә'лаһәзрәт, мән индидән горхуб титрәјирәм. Сән 5 ил бундан габагкы шаһа охшамырсан. Бах, бунлара көрә дә харичи сервисләр бизлән никарандырлар.

— Никаран да олмалыдырлар. Онларын муфт-мүсәлләм кәлирләринин үстүнә көлкә дүшүр. Бунлар бизи сағмал инәк кими сағмаға өјрәнибләр. Халг буна көрә дәли олур, өз нифрәтини шаһа билдирир. Мән халга һаг верирәм. Бу гәдәр гарәт олмаз.

Әшрәф исә дүшүнүрдү. Ә'лаһәзрәт дәјишиб. О өзүнү һадисәләрин мәркәзинә атараг јени һадисәләр јаратмаг истәјир. Бу јолла о өзүнү дә өлкәни дә шаһлығы да мәһв едә биләр.

Әшрәф гардашынын үзүндә боғулуб галан ифадәләрә бахаркән шаһ өзү өзүјлә данышырды «Мән торпаг саһибләрилә торпагсызлары үз-үзә гојачағам. Исламчыларла марксистләри, халг фәдаиләрилә халг мүчаһидләрини, орду илә халгы, Америка илә Инкилтәрәни, Фидел Кастро тәрәфдарлары илә маоистләри, үз үзә гојачағам. Мән өз севкимин, шәхсијјәтимин гисасыны шаһлыгдан алачағам. Һәр шеји мәһв едәчәјәм, һәтта өзүмү дә».

Әшрәф гардашындан бир гәдәр никаран галдығындан онун фикрини дағытмаг мәгсәдилә деди:

— Ә'лаһәзрәт ичазә версәјди, зинданда Беһрузун бачысы тәбризли Әшрәфи көрәрдим. Дејирләр чох гәти вә дөзүмлү гыздыр.

— Һамысыны күлләләмәк лазымдыр. Онларын е'тирафларыны көзләмәк өлкәјә баһа баша кәләр.

— Доғрудур, Ә'лаһәзрәт, Халг партијасынын лидерләриндән бири олан Аббасини, онун бојнуна бычаг чәкән јекәпәри күлләләдиләр. Мән белә гәтилијин тәрәфдарыјам.

Әшрәф данышаркән шаһ ону бүтүн өлкәдә өз һәрәкәтләри вә рәфтары илә һөрмәтдән салан бачысыны да күлләләнәнләрин сырасына дахил етмәкдә иди. Чүнки ән горхулу шәхсләрдән бири дә Әшрәф иди.

Шаһ өз бачысы илә сөһбәтә башламаздан габаг онун һаггында јазылан кизли мә'луматы охумушду. Орда јазылырды:

«Шаһзадә ханым Әшрәф тикинти банкындан 300 мин түмән борч алыб. Инди о јенидән 300 мин дә борч тәләб едир. Банкын Мүдири Рам чох нараһатдыр. Хүсуси Идарәнин рәиси Һүсејн Фәрдуст бу ишә јетишдикдән сонра

мә'лум олуб ки, шаһзадә ханым банкдан алдығы пуллары ашиг олдуғу 23 јашлы чох көзәл бир оғлана бағышлајыб. Ону Кәндә тикинти ишләринә рәис гојуб. Һаман чавандан бу һагда сорушдугда дејиб, биз һәлә лајиһә ишләрилә мәшғулуг».

* * *

Беһзад Чини габлар мағазасы үстүндәки евдә Фәрһад адлы алтында јашајырды. Мәһтабын јолуну көзләсә дә гыздан хәбәр јох иди. Шаһдан бошаныб кедән Сүрејанын адресини ахтарырды, анчаг тапа билмирди. Она мәктуб јазмышды, көндәрмәк истәјирди. Арзусу Сүрејаја ешгини бәјан етмәк иди. Лакин бу арзусуна чата билмирди.

«Мәним дүнјамын мәләкәси Сүреја ханым. Адресини ахтарырам, тапа билмирәм. Билмирәм бу мәктуб нә вахт әлинә чатачаг. Сон илләрим, севким барәдә сизә һесабат вермәји өзүмә борч билирәм. Јәгин сизә тәәччүблү олачаг ки бир нәфәр садә, кимсәсиз адам сизи нечә севиб, һарада көрүб, сон илләрин дәһшәтли һадисәләринин кедишиндә, Сүрејасыз галмыш бир өлкәдә бу севкини нечә горујуб сахламышдыр.

Мән сизи илк дәфә шаһ Сарајына кәлин кәләркән көрмүшәм. Онда шаһла мән јашыд идим. Сизин тој мәрасиминизин јолу вә көчү үстүндә дурмушдум. Онда сиз мәним үрәјимә илаһи бир нур кими долдунуз. Бүтүн һәјатымы ишыгландырдыныз. Сизин севки мәним һәјатымын мә'насына мајаг олду. О вахтдан мән сизин гәзет вә журналларда чап олан шәкилләринизи кәсиб сахлајырдым, онларла нәфәс алырдым. Бу минвалла мән өз көзәллик гибләмә ишим, севким барәдә һесабат верирдим.

Әзиз Сүреја, һәјатымда елә дәгигәләр дә олду ки мән сизинлә үз-үзә дајандым. Һәтта мәнә тәрәф узатдығыныз мүбарәк әлиниздән дә өпдүм. Дүздүр о заман мән илаһи бир нура гәрг олдуғумдан сизин үзүнүзә бахмагдан утандым. Сиз мәним тәсәввүр етдијимдән гат-гат көзәл идиниз, онда ајрыларкән мән сизин әлинизин илыг истисини, бармагларынызын салхым көзәллијини өзүмлә апардым. О вахт мән һәјатымда, мәсләјимдә бир даһа күчләндим. Чүнки сизи зијарәт етмишдим.

Еј гибләм, мәләкәм, сизи нараһат етдијим үчүн чох үзр истәјирәм. Мәним сизинлә сон көрүш еһтималым да пуч олду. Нә јахшы ки бир нечә аддымлыгда олдуг, анчаг көрүшмәдик. Сон көрүш еһтималы мәнә сизинлә азад көрүш, хошбәхт һәјат вә'д едирди. О көрүш мәни адиләшдириб башгаларын сәвијјәсинә ендирәчәкди. Онда мәним севким, мәзмунум, шәхсијјәтим һеч олачагды. Нә јахшы ки мәним ики аддымлығыма гәдәр кәлән сон көрүш еһтимал еһтимал олараг галды.

Инди сиз Франсадасыныз. Шаһ Сарајына, мәләкә сәадәтинә дал чевириб өз азадлығынызы вә көзәллијинизи јашајырсыныз. Шаһлыг әсарәтиндән, онун интригаларындан, онун бош, парлаг севинчләриндән, көзгамашдыран тәнтәнәсиндән узагсыныз.

Еј гибләм, мәләкәм, көзәлли дүнјам, сәни истәјән чохдур. Анчаг ики нәфәрин сәни илаһи бир севкилә севдијиндән хәбәрим вар. Бири мәнәм, о бирини дә өзүнүз билирсиниз. Бу ики севәрин арасында јерлә көј гәдәр фәсилә вар.

Мәним севки гибләм, бир күн көрәчәксиниз ки, Франсада сиз јашајан адресин габағында ағач кими битмишәм. Бу сәадәтә чатмаг үчүн һәләлик адресим вә имканым јохдур. Аллаһ мәнә көмәк едәчәк. Онда бизим үчүнчү көрүшүмүз мә'сум мәлаикәләрин ганадлары үстүндә олачаг. Сиз бәлкә дә мәни көрүб танымајачагсыныз. Јох, бәлкә дә танымадыныз, буна мән инанырам. Сизи севән Фәрһад».

Сон вахтларда о тәк-тәнһа галаркән даһа чох Сүреја һагда дүшүнүрдү. Мәһтаб бураја сејрәк кәлдијиндән Сүреја көзләри өнүндә сәрв ағачы кими битирди, саатларла онунла хәјалән данышыр, һәсби-һал едирди. Бу хәјалатлар Беһзады реал һәјатдан узаглашдырыр, сентименталлашдырырды. Артыг Мәһтаб она узагдан көрүнүрдү, гызын көстәрдији фәдакарлыглар јаддан чыхырды.

«Сүреја» дејә о каһ дивана узаныр, каһ пәнчәрә габағында дајаныб күчәдәки адамларын ахынына тамаша едир, каһ да башыны овучлары ичинә алыб «Мәни өп» маһнысыны зүмзүмә едирди.

* * *

«Әшрәф һәзрәтләри һагда кизли мәктуб:

Ә'лаһәзрәт, һүзури шәрифинизә чатдырылыр ки, Шаһзадә Әшрәф чәнаблары Үчүнчү Мәркәзи идарәјә көстәриш вериб ки, дөвләтли аиләсиндән олан Паланчијан адлы бир кишини бир ај мүддәтинә һәбс едәк. Апарылан ахтарышдан мә'лум олду ки, шаһзадә ханым Паланчијаны севир, ондан рәд чавабы алдығына көрә ону чәзаландырмаг истәјир. Паланчијан һәбсдән чыхандан сонра о шаһзадә ханымын севки истәкләринә чаваб вермәдикдә, о

кечмиш мәләкә Сүрејанын гоһумларындан олан Мәчид Бәхтијаријә көстәриш вериб ки, Паланчијаны өзү билмәдән Ношәһрә апарсын, орада шаһзадә ханымын верәчәји бир гонаглыгда иштиракыны тә'мин етсин. Анчаг бу һагда Паланчијана һеч нә демәсин.

Ношәһрдәки гонаглыгда о бир дәстә көзәл гыз васитәсилә Паланчијаны ичириб мәст едибдир. Бундан сонра шаһзадә ханым бир даһа Паланчијана јахынлашыб, ешгини изһар едиб. Лакин Паланчијан јенә дә онун ешгини рәд едиб. Бу заман Әшрәф ханым она дејиб ки, даһа сәнинлә ишим олмајачаг.

Шаһзадә Әшрәф һәман кечә өзүјлә апардығы мә'мура дејиб ки, Паланчијанын шәхси тәјјарәсинин маторуна, бензин бакына вә карбираторуна сап салын. Мә'мур да бу иши ичра едиб.

Сәһәр тездән Паланчијанла Мәчид Бәхтијари шәхси тәјјарәләрилә дәниз үзәриндә кәзмәк истәјәркән, һавада онларын тәјјарәсинин матору сөнүб вә тәјјарә дәниздә гәрг олуб. Һәр ики сәрнишиндән һеч бир из тапылмајыб. Мәктубу охудугдан сонра јандырын».

Шаһ мә'луматы охујуб өз јериндә гурчаланмаға башлады. Үзүнү ачы бир күлүш бүрүдү. Она елә кәлди ки бачысы доғру һәрәкәт едиб. О да гардашы кими һәјатдан, шаһлыгдан халгдан гисас алмагдадыр.

* * *

Сәһәр тездән шаһ һәјәтдә аддымлајаркән Әјади она шәхсән адресләнән бир мәктуб верди. Шаһ мәктубу дәрһал ачыб охуду:

«Ә'лаһәзрәт, мән Сизи јахшы танıјырам. Һәтта бир јердә күнләримиз дә олуб. Сизә үрәји јанан адам кими јазыб билдирирәм ки, Азәрбајчаны, Күрдистаны, бәхтијариләри вә гәшгаиләри әзиб дағытдын. Буну һәр шаһ едә биләрди. Анчаг руһаниләрин үзәринә һәрби јүрүш Сизин шә'нинизә јарашмазды. Мән ешитмишәм Сиз онларын рәһбәрләриндән тутдуруб күлләләмәк истәјирсиниз. Бу јолдан Сизи чәкиндирирәм. Ешитмишәм Ајәтулла Хомејнини сүркүн етмәк фикриндәсиниз. Бундан да Сизи чәкиндирирәм. Апардығыныз ислаһаты әсил ингилаби вә күтләви ислаһат едә билсәјдиниз, бу, тарихән Сизә башы учалыг кәтирәрди. Ағ ингилаб ады алтында харичи кәшфијјат органларынын тәклифләрини ислаһат кими һәјата кечирсәниз тарих Сизи лә'нәтләјәчәкдир. Фәрһад».

Шаһ мәктубу охујан кими кечмиш дост ашналарынын

симасыны көзләри гаршысында чанландырды, анчаг һеч кәсдән шүбһәләнмәди. Елә фикирләшди ки кимдирсә из итирмәк үчүн белә үнванлара мүрачиәт етмишдир.

Одур ки кәнарда дајанан Әјадини јанына чағырды, мәктубу она верди вә деди:

— Үчүнчү Мәркәзи идарәјә чатдыр, гој хәтшүнаслар васитәсилә мәктубун ким васитәсилә јазылдығыны ајдынлашдырыб мәнә мә'лумат версинләр.

Әјади мәктубу алыб кетмәјә тәләсмәди. Шаһ сорушду:

— Сөзүн вар, де.

— Ә'лаһәзрәт, Китини кәтирмишәм шаһзадә Әшрәфин Гәсриндәдир. Деди о Сарајы көрмәк, Сизин гәсринизлә јахындан таныш олмаг арзусундајды. Әшрәф ханымын разылығы илә кәтирдим.

Шаһ деди:

— Романтик гыздыр. Кечә бизи Шемирана апарарсан, өзүн дә бизлә ол.

Үчүнчү Мәркәзи идарә Фәрһадын ахтарылыб тапылмасы үчүн бир нечә шәбәкә јаратды. Шәһәрин бүтүн хәтшүнаслары исә вахты илә күлләләнмиш Беһзадын хәтти үзәриндә дајандылар вә дедиләр ки, бу хәт мәрһумун хәттинә чох охшајыр.

Буну ешидәндә шаһ күләрәк деди:

— Әчәб хәтшүнаслар тапыбсыныз. Беһзад јазыг 10 ил бундан габаг күлләләниб. Сизин башыныза һава кәлиб. Харичдән хәтшүнас кәтирин.

Полис Теһранда јенидән јохлама кечириб бармагларын изләринин шәклини чәкди. Елә ки Шаһын адына кәлән мәктубдан ана мәләкә Тачүлмүлкә адресләнән бир мәктуб да Фәрһадын ады илә Ә'лаһәзрәтин әлинә чатды, онда һәр шеј көкүндән дәјишилди. Мәһтаб шаһдан көстәриш алды ки, Беһзадын јашадығы евә баш чәксин вә онун гоһумларындан бир хәбәр билсин. Мәһтаб исә бу мәктубларын һамысынын Фәрһад адыјла Беһзад тәрәфиндән јазылдығыны билирди, анчаг һеч кәсә, һәтта шаһа да демирди.

Тачүлмүлкә адресләнән мәктубда јазылмышды:

«Ана мәләкә һәзрәтләри. Баш назир бајрам габағы мәһбусларла көрүшмәк үчүн Гызылгала зинданына кетмишдир. Бајрам һәдијјәләри пајламышдыр. Зәнчандан олан бир мәһбус баш назирә шикајәт едәрәк демишдир ки бурада азәрбајчанлыларын милли һејсијјәтинә тохунурлар. Баш назир чаваб вермишдир ки әчәб едирләр. Дикәрләри дә дејиб ки:

— Сиз нә гәдәр бу азәрбајҹанлылары тәһгир едәҹәксиниз.

Баш назир дејиб:

— Нә гәдәр биз варыг, сиз дә тәһгир олаҹагсыныз.

Ана мәләкә, мән нә гәдәр китаб охумушам, онларын һеч бириндә јазылмајыб ки, бир азәрбајҹанлы бир фарсы милли ҹәһәтдән тәһгир етсин. Ана мәләкә, Сиздән чох хаһиш едирәм бир азәрбајҹанлы кими бу кими тәһгирләрин вә өзбашыналыгларын гаршысыны алын. Бу, Сизә башы учалыг кәтирәр. Һөрмәтлә Фәрһад».

* * *

Малик стулуну күчәјә гојуб мағазанын ријә-рijә көлкә өртүјүнүн алтында отурмушду. О күнортанын исти вахтында Фәрһады көзләјирди. Фәрһад исә бураја гәдәр пијада кәлирди. Ону, өзүнә хиласкар һесаб етдији Рза бураја гәдәр кәтирәр, Маликә тәһвил вердикдән сонра ишинә тәләсәрди.

Бу күн исә о, Мәһтабла кәлмишди. Мәһтаб өз көркәминдә азаҹыг дәјишиклик јаратмагла онсуз да исти јај күнләриндә издиһамлы күчәләри сакит олан Теһранда көздән јајынмағы баҹарырды. Ана мәләкә Парисдән гајытдыгдан сонра јенә дә гәсрә пәнаһ апармышды. Таҹүлмүлүк дә ону гапыдан гајтармамышды. Ана билирди ки, оғлунун е'тимадыны газанан бу гыз һәлә дә е'тимада лајигдир.

Онлар јанашы аддымлајырдылар. Мәһтаб билирди ки, Беһзадын ҹибиндә галыб артыг әрпимиш бир мәктуб вар. О мәктуб нечә ил габаг Сүрејаја јазылыб. Лакин һәлә дә көндәрилмәдијиндән Беһзад ону ҹибиндә кәздирир. Буна бахмајараг Мәһтаб Беһзада мәһәббәт көстәрир, онун пал-палтарыны јујур, базарлығыны едирди. Гонум-гоншу онун бу евдә кәниз кими ишләдијини тәсәввүр едирди.

Һәјат бөјүк сүр'әтлә дәјишдикҹә о, Фәрһад ады алтында азадлыг уғрунда мүбаризәсини давам етдирир, мәһбусларын вәзијјәти барәдә Мәһтабын көмәклији илә Сараја мәктублар јазыр, тәләбә һәрәкатында иштирак едир, шәбнамәләрин јајылмасында мүәјјән рол ојнајырды. Мәһтаб ону бу ишдән ајырмаг истәмәсә дә бу иш вә тәдбирләрдән елә дә хошланмырды. Чүнки о Сарајдакы е'тимадыны сахламалы иди.

Мәһтабла Беһзадын бу һәјаты артыг әр-арвад һәјаты кими көрүнсә дә онлар севки сәадәтиндән, әр-арвад мүнасибәтләриндән һәлә дә узаг идиләр. Беһзадын романтикасы, Мәһтабын ана мәләкәнин гәсриндә ишләмәси буна имкан вермирди.

Күнортанын гызмар вахтында онлар јанашы кедирдиләр. Икиси дә бир күн бу фәдакарлығын севки сәадәтинә говушаҹағына инанырдылар.

Фәрһад ајагларыны чох да аралы тутмадан аддымлајырды. Бу, ајағындакы күллә јарасынын һәлә дә ағрыдығыны кизләтмәк үчүн јеканә бир метод иди. О, Мәһтаба да бу шиддәтли ағрылар барәдә бир сөз демирди.

Гызын башында јелләнән чарғат онун симасыны тамам дәјишмишди. Алнынын үстүнү өртән гара парикин түкләри исә Мәһтабы бир евдар гадына бәнзәдирди.

Онлар Маликин мағазасындан гатыг алмаг бәһанәсилә дајандылар. Беһзад гатыгларын тарихинә көз кәздирән заман Мәһтаб јахындакы үстүөртүлү базардан шеј-шүј алмаг мәгсәдилә узаглашды.

Малик әтрафы ити бахышлары илә јохладыгдан сонра деди:

— Һә, гардаш нечәсән. Ајағынын ағрысы тохдадымы.

— Сән верән дәрман бир аз көмәк едир. Чох сағ ол, бу да мәним үчүн бөјүк јардымдыр.

— Ики мәсәлә вар, бунлары сәнә чатдырмағы мәнә тапшырыблар. Бири сәнин шаһа 3 мәктуб јазмағын барәдәдир. Дејиләнә көрә шаһ ҹидди сурәтдә Шәмширинин ишләдији Үчүнҹү Мәркәзи идарәјә көстәриш вериб ки, хәтшүнас тапсынлар вә сәнин хәттинин кечмишдә күлләләнән Беһзадын дәсти хәттинә охшамасыны бир дә јохласынлар. Достун деди ки, мәктуб јазмагдан чәкинсин. Икинҹиси дә бу мағазанын саһиби олан, лакин Гурбанын аиләсинин гоншулуғунда јашајан Һәкиминин Гурбанын тә'гиб олмасы ишиндә әлинин олмадығыны билдирди. Деди ки, Һәкиминин бу ишлә гәти әлагәси јохдур. Гурбанын аиләси артыг һәрәкәтләрлә өзләрини ифша едәбиләрләр. Бундан чәкинсинләр.

Малик јенә дә еһтијатла әтрафа көз кәздирди вә әлавә етди:

— Бир дә деди ки, тәләбә һәрәкаты үзәринә бөјүк һүҹумлар башланаҹаг, еһтијатлы олсун.

Беһзад ики гуту гатыг алдыгдан сонра тиндән чыхан Мәһтабла јанашы орадан узаглашды.

О анлады ки, шәһәрин бүтүн мәһәлләләриндә әл бармагларынын шәклини чәкмәк тәдбири нә үчүн имиш.

Мәһтаб көзләјирди ки, онун алдығы тапшырыглардан о да хәбәрдар олаҹаг. Лакин Беһзад бу һагда она һеч нә

демирди. Бу да Мәһтабын гыз гүруруна тохунурду. Бу тәдбирләрдә бөјүк мәс'улијјәтлә иштирак етсә дә сирриндән кизләдилмәси она тохунурду.

Беһзад исә көзләјирди ки, Мәһтаб өзү буну сорушсун.

Үстүөртүлү базарын дал тәрәфиндә машын-матор тә'мири дүканын јанындакы евә гәдәр данышмадылар. Икиси дә јорулмушду, һәм истидән, һәм дә бу гејри мүәјјәнликдән.

* * *

Малик Фириштәкилә кәләндә саат 19 иди. Онлар кино-театра кедәҹәкдиләр. Гыз кејиниб кечиниб һәјәтә дүшмүшдү. Ушагларын ојунларына бахырды. О голу көдәк нарынҹы кофта кејмишди. Сачларыны чијинләринә төкәрәк һүндүр бојунун арыглығыны бир нөв кизләтмәк истәјирди, Фириштә артыг бир ил бундан габагкы Фириштә дејилди. О, Маликлә таныш олдугдан сонра һәјатын бир чох мәгамларына бәләд олмушду. Киноларын, гәзетләрин, нитгләрин, көз вә бахышларын мәзмунуну, мә'насыны дәрк етмәјә башламышды. Артыг о палтарынын бичимини вә һәрәкәтләрини көрдүјү кинолардакы актрисалара охшатмаға чалышырды.

Ата, ана да онун гыз истәкләрилә разылашмышдылар. Маликин һәр тәрәфли ләјагәтини дәфәләрлә јохладыгдан сонра буна разылыг вермишдиләр.

Онлар көрүшүб билет алмаға тәләсәркән артыг кино-театрын кассалары бағланмышды. Онлар исти асфалт үстүндә аддымлајараг Пәрвин кафесинә тәрәф јол кетдиләр. Кафедә Малик Шәмширидән јазылы тапшырыг алмалыјды.

Малик севинирди. Бәлкә Фириштәни кафејә кәтирдијинә көрә, бәлкә дә Туранла нөвбәти көрүшә көрә севинирди.

Фириштә бу күн чох көзәл көрүнүрдү. Малик ону индијә гәдәр белә көзәл көрмәмишди.

— Бу күн чох көзәлсән, Фириштә, гаранлыгда мән буна фикир вермәмишдим. Машалла, көз дәјмәсин. — дејә о гызы утандырды.

— Көзәллик адамын өз әлиндәдир. Истәдији вахт көзәл ола биләр.

Малик күлдү, онун әлини тутуб сыхды.

— Турана бах, о да ҹавандыр. Күндә бир ҹүр көзәл олур. Өз әлиндәдир.

Фириштә марагла сорушду:

— Сән бураја тез-тез кәлирсән, Малик.

— Јох, мән үч дәфәдир ки, бураја кәлирәм. Һәр дәфә ону бир ҹүр көзәл көрмүшәм. Бах, бу күн сачларыны саралдыб. Амма кечән дәфә гара иди.

Фириштә јенә марагла сорушду:

— Чох Туран, Туран дејирсән. Көрәсән бу кимдир, һаралыдыр, мәнҹә о кәдәрлидир. Охудуғу маһнылардан да бу ашкар көрүнүр.

— Еләдир. О Тәбризлидир.

— Мәһинкил дә тәбризлидир. Ингилабдан сонра көчүб кәлибләр.

Туран охујурду. Шәмширинин һәмишә отурдуғу мүз бош иди. Тәк стулу мизә сөјкәнмишди. О истигамәтдә Туран Маликә бахырды.

Фириштә хананәндәнин Маликә бахдығыны сезиб сорушду.

— Азәрбајҹандан кәлән бу адамлар һәм кәдәрлидир, һәм ачыглы. Әлләриндән һәр иш дә кәлир. Сәнин һаггында сөһбәт дүшәндә атам һәмишә бу сөзләри дејир.

Малик деди:

— Сәндән вә атандан башга мәним азәрбајҹандан кәлдијими һеч кәс билмир. Һаралыјам, һара кедәҹәјәм, бунун кимә нә дәхли. Ону билирәм ки мән бир Теһран чејраныны севмишәм, ону алачағам, олачағам Теһранлы.

Арада сүкут олду. Туранын сәси отуранлара һаким кәсилди.

Малик билирди ки, бир аздан Шәмшири бураја кәләҹәк. О Турана маһны сифариш вермәк һавасы илә көндәрдији јазыда јени тапшырыгларыны гыза чатдырачагдыр.

Фириштәнин бунлардан хәбәри јох иди. О Маликлә јан-јана отуруб данышыр, бири бирләринә бахмагдан јорулмурдулар.

Хошкүлүш хидмәтчи гыз исә Һичран иди. О Туранын бачысы иди. Шәмшири илә Туранын мүнасибәтләриндән баш чыхармаса да онларын тапшырыгларыны јеринә јетирирди. Бу күн дә о Маликин габағына гојачағы ири бошгабын алтында Шәмширинин Маликә јаздығы мәктубу чатдырачагды.

Малик јазыны бошгабын алтындан көтүрәркән Фириштә Турана далмышды. Малик бундан истифадә едиб Туалетә кетди вә Шәмширинин јазысыны орада ачыб охуду:

«Фәләкүәфлак зинданында һәбсдә сахланылан 5 нә-

фәр тәләбә гыз ачлыг е'лан едиб. Буну шәбнамә шәк- линдә тәләбәләр арасында јајмаг. Ш».

Јазынын ардында исә чох хырда һәрфләрлә белә ја- зылмышды:

«Рза мағазада Маликлә көрүшмәсин. Көрүш мүхтәлиф јерләрдә олмалыдыр. Ш».

Јазынын бөјрүндә бир ҹүмлә дә вар иди. «Фәләкүәф- лак зинданында сахланылан Гәһрәмани бардә гоһумла- рына бир хәбәр чатдырын».

Үчүнҹү ҹүмлә илә о бири ҹүмләләр арасында фәрги Малик дәрһал көрдү вә ону да билди ки, сон ҹүмләни Шәмширинин сөзләринә әлавә едән Турандыр. Чүнки хәтләр арасында фәрг чох иди. Һәм дә ки Гәһрәмани Ту- раникилин гоһуму иди.

Малик гајыдыб кәләндә миз далында ики гат отуран Фириштәни ағлајан көрдү. Тәәҹҹүблә сорушду:

— Нә олуб Фириштә, нијә ағлајырсан.

Фириштә исә тәк галдығындан ағлајырды. Онун ке- јими көркәми Авропа ханымларыны јамсыласа да хасиј- јәтиндә һәлә ушаглыг галмышды.

* * *

Беһзад тәләбәләр бәрәсиндә һәјәҹан сигналыны ал- дыгдан сонра 31 сајлы автобусла Университетин әсас ја- тагханасына кәлди. Орада гызлар валејбол ојнајырды- лар. О, Беһрузун баҹысы тәбризли Әшрәфи сорушду. Она мә'лумат вердиләр ки, Әшрәф бир нечә дәгигә бун- дан әввәл әлиндә бир бағлама тутдуғу һалда шәһәрин мәркәзинә тәрәф кетди.

Беһзад билирди ки Әшрәф гызларын ичиндә өзүнүн сәрт солчулуғу илә фәргләнир. Өлкәнин шималында, гәрбиндә, Бејрутда тәләбәләр, демократик фикирли ҹа- ванлар шаһ режими әлејһинә јени бир һәрәката башла- мышлар. Онлар тутулан, һәбсә алынан тәләбәләри гәд- дарҹасына ишкәнҹә вә терор едән дөвләт мә'мурлары- на гаршы терор методу илә мүбаризә апарырдылар.

Јаралы гычынын ағрыларыны билдирмәсин дејә, ајаг- ларыны нисбәтән аралы атан Беһзад узагдан бир арыг гызын сүр'әтлә аддымладығыны көрдү. Ону Әшрәфә ох- шатды. Чүнки ону гардашы Беһруз илә Тәбриздә көр- мүшдү, узагдан узаға танырды.

Әшрәф сүр'әтлә һәрәкәт етмәклә һәм дә тез-тез дөнүб архаја бахырды. Чох күман ки такси көзләјирди.

Беһзад ону чағырмаг истәјәркән, архадан кәлән ма- шын онун јанында дајанды. Машындан чыхан бир нечә голу күҹлү ону гамарлајыб мини автобуса басды. Бу, бир ан ичиндә олду, һеч кәс бу әмәлијјаты көрмәди. Әш- рәфин боғуг сәсини дә болејбол ојнајан тәләбәләр санки ешитмәди.

Беһзад өзүнә кәләнә гәдәр машын јола дүшүб кетди. О мини автобусун арха шүшәсиндә Әшрәфин јумругла- рынын зәрбәләрини узагдан көрдү. Бу да бир ан олду.

Беһзад архадан кәлән машыны сахлады вә миндик- дән сонра сүрүҹүјә деди:

— Гардаш, о машынын архасынҹа кет, көрәк о јазыг гызы гамарлајыб машына атанлар кимләрдир, гызы һа- раја апарырлар?

Бу сөзләри дејәр-демәз Беһзад пешман кими сүрүҹү- јә бахды. Онун јадына дүшдү ки, полис мә'мурлары белә әмәлијјатларда кәнарларда да бир нечә машыны мүша- јиәт мәгсәдилә сахлатдырырлар.

Машын миниавтобуса чата билмәди. Беһзад исә шә- һәрин кур күчәләриндән бириндә сүрүҹүјә сахламағы ха- һиш етди, сүр'әтлә чыхыб ири мағаза габағында көздән јајынды. Сүрүҹү исә отурачағын үстүндә 5 түмән пул кө- рүб ондан сүр'әтлә узаглашан адамын сифәтинин она таныш кәлдијини сонрадан анлады.

Сабаһы күнү Шәмшири Беһзад групуна хәбәр чатдыр- ды ки, Әшрәфи Мәркәзи шәһәр полис идарәсинин 2-ҹи мәртәбәсиндә сахлајырлар. Ону 8 саат дөјүбләр. Ишкән- ҹә верибләр. Гардашы Беһрузун јерини ондан сорушур- лар. Ондан башга мүбариз ҹаванларын шәһәрдәки мәр- кәзинин јерини дә ондан хәбәр алырлар. Анҹаг Әшрәф мүгавимәт едир.

Бир һәфтәдән сонра исә Рза полис мүвәггәти һәбсха- насындан хәбәр кәтирди ки, истинтағы гуртармыш бир мәһбусу Гызылгала һәбсханасына көчүрәркән о тәсадү- фән мәһбәсин ачыг гапысындан көрмүшдүр ки, бир ҹа- ван оғланын ајаг бармагларыны електрик мишары илә кәсирләр. Сонрадан мә'лум олмушдур, һәмин ҹаванын ады Беһруз имиш. О чарпајыја бағлы ипи бир тәһәр гы- чындан ачыб боғазына кечирмәк истәјәркән ону тутуб- лар вә е'тираф алмаг үчүн јенидән дәһшәтли ишкәнҹә- ләрә мә'руз гојублар.

Беһзад бу барәдә өз хәттилә 12 шәбнамә јазыб Рза ва- ситәсилә шәһәрин мүхтәлиф јерләринә јапышдыртдыр- мышды.

Малик сәһәр мағазаны ачмаға кедәркән бу шәбнамә- ни диварда охуду вә Беһзадын хәттини таныды. Бир вахт е'тираз мәктублары јазан Беһзад инди шәбнамәләр бу-

рахмагла өз ишини давам етдирирди.

* * *

Шаһзадә Әшрәф үч тәрәфдән күл бахчаларына ачылан пәнчәрә габағында отуруб ишкәнчә олан кәнчләрин истинтаг просесинин мағнитофон лентинә гулаг асырды. О буну севирди вә ишкәнчә алтында оланларын инилтиләрини, гышгырыгларыны ешидәркән ләззәт алырды. Һәлә көһнә досту мәрһум Тејмур буну билдијиндән шаһзадәни һәмишә бу кими мағнитофон лентләрилә тә'мин едәрди.

Мағнитофон ленти. № — 122.

— Бәли. Мән Әшрәфәм, Беһрузун бачысыјам. Онун һарда олдуғуну билмирәм. Теһрана тәләбә гардашымын јанына кәлмишдим.

— Нә тапшырыг кәтирмишдин? О ган дәрјасы Тәбриздән. Беһруза тәшкилатын сифаришләри нә иди?

— Көпәјоғлу, нијә вурурсан. Мән тәшкилат танымырам. Гардашымла бајрам габағы көрүшә кәлмишдим. Истәјирдим университетә дахил олмаг үчүн имканлары өјрәним.

— Әшрәф, гызым, мән зиндан рәисијәм. Өзү дә сәнин јерлинәм. Гардашына көндәрилән сифаришләри вә сифаришчиләри де, чаныны гуртар. Һејифсән гыз ушағысан, мән сәнин талејиндән никәранам.

— Сән, аға рәис, гәләт еләјибсән ки, мәним јерлим олубсан, мәним јерлиләрим зинданларда чүрүјүбләр азадлыг сәнкәрләриндә өлүм шәрбәтини нуш едибләр, анчаг әјилмәјибләр. Сән кимсән ки мәним јерлим оласан адыны тәбризли гојасан. Тәбризли зиндан рәиси ола билмәз. Чүнки инди бүтүн өлкә боју ишкәнчә олунанлар, һәбсә алыныб күлләләнәнләрин әксәријјәти сәнин јерлиләриндир.

— Вурун, бу гәһбәни. Пачасындан вурун. Гарнындан. Дөшләриндән вурун. Ала бу шүшәни, сох она. Чәкил өзүм...

— Бишәрәфләр, намуссузлар, сиз бу һәрәкәтләринизлә мәни диз чөкдүрә билмәзсиниз. Мәнә нә гәдәр артыг ишкәнчә версәз, мән бир о гәдәр халгымла,—јүз илләрлә мәрһумијјәт, ишкәнчә вә мәшәггәтләр алтында инләјән халгымла бирләшмәк сәадәти тапырам. Мән инди билирәм ки мәним халгым нәләр чәкиб, она көрә дә сизин бу ишкәнчә вә тәһгирләриниз мәни халглашдырыр вә мәни халгымла һәмдәрд, һәммәсләк едир, онунла бирләшдирир. Сиз мән тәбризли Әшрәфи сындыра билмәзсиниз. Сиз кедин шаһзадә Әшрәфинизә нөкәрчилик един.

Сиз бунун үчүн јаранырсыныз, бәдбәхтләр. Мән о әшрәфләрдән дејиләм.

— Вурун, вурун. Чарпајыја бағланан ипи бәрк чәк. Нәчис долу ләјәни башына кечирт. Өз нәчисидир.

— Рәис, о нәчисин ијиндән бурда дајанмаг олмаз.

— Мусиги бурах, сәсини учалт. Гој бу фаһишәнин сәси ешидилмәсин».

Адашы олан тәбризли Әшрәфин бу сајаг истинтагы вә ишкәнчәси ону марагландырды. Бу гызы јахындан көрмәк марағы илә телефону көтүрүб Пакрәвана зәнк вурду:

— Ало, бәли, мәнәм. О тәбризли гызы Әшрәфи көрмәк истәјирәм. Көрүм бу нә түкдә чанавардыр.

— Мәсләһәт дејил, шаһзадә ханым, сизә лајиг дејил.

— Аға, бу нә сөздүр, мән кәрәк өлкәдә кедән бүтүн просесләрдә шәхсән өзүм иштирак едәм. Бу да Паланчијан, Рачи дејил ки гапыны үзүмә бағлајасыныз. Мән адашымы көрмәк истәјирәм.

Бу гыса телефон данышығындан сонра, кечә саат 21-дә Пакрәван шаһзадәјә телефон едиб деди:

— Шаһзадә һәзрәтләри, сизин зиндана тәшриф кәтирмәјиниз үчүн бүтүн шәраит јараныб.

Артыг һәбсханадакы хидмәтчиләрин пал-палтары тәзәләнмишди. Һәр јер сүпүрүлүб тәмизләнмишди. Ипәсапа кәлмәјән мәһбусларын мүвәггәти јерләри дәјишилмишди.

Шаһзадә Әшрәфә габагчадан һазырланан хидмәтчи гадын палтары кејдирилди. О һеч бир мүшајиәтчинин мүшајиәтилә дејил, тәкчә кәлиб Әшрәфин ишкәнчә олдуғу мәһбәсин кәнарында дајанды. Јери семент олан чүрүнтү вә ган ији верән јарымгаранлыг мәһбәс онун үрәјини вурду.

Әшрәф јарымһушсуз һалда голларындан гара иплә асылы һалда сахланмышды. Ону ајылтмаг үчүн үстүнә сојуг су атырдылар.

Әшрәф өзүнә кәлән кими деди:

— Мәним көзләрим көрмүр, һеч нә көрмүрәм, Аллаһ сизин һамынызы кор еләсин. Көзләримин ишығыны бу гаранлыгда итирмишәм.

Шаһзадә ирәли кәлди вә сигар чәкән ханымларын кобуд сәсилә деди:

— Мән Гырмызы Хач чәмијјәтиндән кәлмишәм, Шаһзадә Әшрәф Пәһливијә бир әризә јаз, бағышланмағын һагда ондан хаһиш ет.

Әшрәф јенә дә зәиф, анчаг гырыг-гырыг нидаларла деди:

— Мән халгымдан башга һеч кәсә баш әјмәрәм. Һәман шаһзадәләр халгы бу күнә гојуб. Онлара диләнчи кими әл ачмаг аллаһа хош кәлмәз.

Әшрәф ирәли кәлди вә дара чәкилмиш һалда дајанан мәһбусун гарнындан мөһкәм бир тәпик вурду. Мәһбус бу зәрбәдән јенә дә һушуну итирди.

Пакрәван тәнтәнәли скордла Шаһзадәни полис идарәсинин һәјәтиндә көзләјирди.

Она јахынлашан шаһзадәнин сифәти даш сојуглуғу ичиндә иди. О Пакрәвана јахынлашан кими деди:

— Бу чүр фаһишәләри истинтаг етмәјин фајдасы јохдур. Онлары бирбаша күлләләмәк лазымдыр.

Әшрәф машынын арха отурачағына сығынараг Сараја гәдәр бир сөз данышмады.

* * *

Беһзад Сијаһкәлдә базарын чыхачағында дајаныб дурду. О чох чәтинликлә бураја кәлиб чыхмышды. Тәләбә һәрәкаты вә чаванларын мүбаризәсилә әлагәдар һәр јердә инзибати гүввәләр артмышды. Јолларда, дөрд јол ајрычларында, магистрал јоллар боју һәрби һиссәләр дә көзә чарпырды.

Беһзадын ајағынын јарасынын јери ағрыјырды. Чијинләриндәки јаралар исә Сијаһкәлин нәмиш һавасында санки јенидән ганамышды.

Базарын ағзында узунгулагла данышa-данышa кедән бир ушагла растлашды.

— Һара кедирсән, ај оғул, мәни дә апар, ајағым ахсајыр. — деди.

Гара көз, сачлары дибдән гырхылмыш оғлан деди:

— Јүкүм ағырдыр, һејван јолда гала биләр.

Беһзад ушағын әлини тутуб кәнара чәкди вә астадан она деди:

— Бах, бу пулу гој чибинә. Кәндә чатанда, мәним бир хаһишими јеринә јетир. Орда сизин кәндин јахынлығындакы мешәләрдә чаванлар жандармларла вурушурлар. Орада Әләкбәри сорушарсан, она дејәрсән ки, Фәрһад билдирди ки, дөвләт мә'мурлары сизи мүһасирәјә алачаг, јерләринизи дәјишин. Јохса тәләфат чох ола биләр.

Оғлан әлинндәки әзилмиш вә нәм чәкмиш әскинаслара бахыб деди:

— Мәним әмим дә онларла бир јердәдир. Силаһлы вуруш кедир. Мән онлара јемәк апарырам. Онларын јерини мәндән башга һеч кәс билмир.

— Нә јахшы олду, бала. Онда хатирчәм оларам ки сән мәним сифаришими чатдырачагсан. Бәс сәнин адын нәдир?

— Адым Муртузадыр.

— Чох јахшы, јолда сәндән сорушсалар һеч нә демә. Мәним сифаришими анчаг Әләкбәрә чатдыр. Де ки, Фәрһад мәни көндәрди, Беһзадын гардашы Фәрһад.

— Јахшы, баша дүшдүм. Анчаг сән дә мән кедәндән сонра бир мә'мур сәндән сорушса ки о ушаға нә вердин, де ки, борчум вар иди, гајтардым.

Муртуза бир дә Фәрһадын ағры вә әзаб ичиндә гырыш-гырыш олмуш сифәтинә бахды. Јола дүшәркән узунгулағыны һојлады вә јенә дә өзү-өзүнә нәсә зүмзүмә етмәјә башлады.

Беһзад Муртузанын узаглашдығыны көзләди, сонра онун ардынча ағыр аддымларла јола дүшдү.

Муртуза кетдикчә о да көздән јајына-јајына кетди. Талалардан, сых ағачларын ичиндән кечәрәк ушаг 3 саат јол кетди. Јол дağа дырмашаркән Беһзад јохушлары чәтинликлә галхыб ачыглыға чыхды. Бирдән архадан бир сәс ешитди.

— Дајан, силаһын варса, ат јерә, тәрпәнмә.

Беһзад халг фәдаиләринин кизләндији јерә чатдығыны күман едәрәк деди:

— Мән Әләкбәрлә көрүшмәк истәјирәм. Јанымда һеч бир силаһым јохдур, она дејин ки, Фәрһад кәлиб, вачиб иши вар.

Силаһлы чаван ирәли чыхыб сорушду:

— Сән Әләкбәри һарадан танıјырсан, ону инди нејнәјирсән.

— Мән онун достујам. Ону Фәләстин курсуна мән јола салмышам.

— Көзлә — дејиб чаван јарпаглар арасында кизләтдији телефонла деди:

— Командири вер. Бәли, мәнәм. Бир нәфәр Фәрһад адлы адамдыр, сәни истәјир.

Бир аздан бәстәбој бир киши онлара јахынлашды:

— Сиз кимсиниз, нә истәјирсиниз. — дејә сорушду.

— Мән сәни таныдым, Әләкбәр. Көзләриндән. Мән Фәрһадам, әсил адым Беһзаддыр. Орду забитләр тәшкилатында ишләмишәм. Вачиб мә'луматла кәлмишәм.

— Аға, бу нә сөздүр, Беһзад 10 ил бундан габаг күлләләнди. Чох фәдакар бир забит иди.

— Дүз дејирсән, Әләкбәр. Сонра сәнә тәфсилаты илә данышарам. Инди вәзијјәт чох кәркиндир, сизи мүһаси-

рә етмәк үчүн Теһрандан кәлән бөјүк инзибати һиссә бураја јахынлашмагдадыр.

Әләкбәр диггәтлә бахдыгда Беһзады ләһчәсиндән бир дә көзләриндән таныды.

— Беһзад мән сизи танызым, сиз шаһын досту да олмусунуз, елә дејилми.

— Досту јох, синиф јолдашы олмушам.

— Јахшы, бир дејин көрүм бу чәллад халгдан нә истәјир, нијә бу гәдәр гана баис олур. Биз чаванлар онун дашыны даш үстдә гојмајачағыг. Бу бизим андымыздыр.

— Мән дә бу сөзләри она мәнтиглә чатдырмышам. Анчаг елә бил бу адам өзүнү дә, өлкәни дә, халгы да мәһв етмәк еһтирасы илә чырпыныр.

— Јахшы Беһзад нијә кәлмисиниз?

— Мәнә мө'тәбәр мәнбә'ләрдән дејибләр ки, ја бу күн, ја да сабаһ сизин олдуғунуз јерләри мүһасирә едәчәкләр. Автобусла кәләндә јолда 12 һәрби машын долу жандарм көрдүм. Нә гәдәр тездир јеринизи дәјишин.

Бу заман Әләкбәр бир нечә аддым ирәли кедиб ачыглыгдан јола бахды. Һеч нә көрүнмүрдү.

Ағачларын арасындан Муртуза чыханда Беһзад онун көзүндән јајынмаг истәди. Анчаг Муртуза ону артыг көрмүшдү.

Онлар от вә индән һөрүлмүш бир чадыра кирдиләр. Бурадан үч тәрәф ачыг көрүнмәкдә иди. Зүмрүд мешәләр ганад саллајыб әбәди сукут ичиндә тәбәссүм едирди.

— Шаһ инди дә ислаһатын мәстидир. Елә билир ки Ағ ингилабла бизим ингилаби һәрәкатымызы боға биләчәк.

Беһзад деди:

Тәбриз дәстәси тутулуб. Беһруз, Казым, Әшрәф һәбсханададырлар.

Әләкбәр јенилмәз бир ирадә илә деди:

— Биз бурада мүгавимәт едәчәјик. Бура бизим ахырынчы сәнкәримиздир, кечәләр жандарм постларына һүчум едирик. Әһали бизә көмәклик көстәрир. Бизим сәнкәрләримиз халг ичиндәдир.

Әләкбәр аз мүддәт ичәрисиндә Беһзадын кәтирдији хәбәрлә әлагәдар 14 поста еһтијатлы олмағы тапшырды. Сонра Беһзада үз тутуб:

— Сән әзиз гардаш — деди — кәрәк бир аздан Муртуза илә бир јердә кәндә, орадан да Теһрана јола дүшәсән.

— Мән галыб сизинлә бир јердә жандармларла вурушмаг истәјирәм. Мән јахшы атычыјам.

Әләкбәр деди:

— Јох, гардаш, бу хәбәри чатдырмагда бизә чох бөјүк јардым көстәрдин. Буранын һавасы нәмишдир. Галмаг үчүн мөһкәм сағламыг лазымдыр. Көрүрәм сиз көһнә јараларыныздан һәлә дә ағры чәкирсиниз.

* * *

Шаһ телефонда Пакрәвана деди:

— Кенерал, сән мә'лумат верәндә елә јаз ки, мән бојда адам баш чыхара билим. Бу нәдир, о бојда Сијаһкәл һадисәсиндән јарым сәһифәлик мә'лумат верирсән. Әшрәф һаггында олсајды бәлкә дә 3 сәһифә јазмышдын.

Вердијин мә'луматын баш гулағы јохдур. Бурада өләнләрин, әсир алынанларын, гачанларын, ады фамилијасы олмалыдыр. Јаз ора, өләнләрин дә галанларын да, гачанларын да аиләләри сүркүн олмалыдыр. Малдөвләти әлләриндән алынмалыдыр.

Пакрәван телефонда деди:

— Ә'лаһәзрәт, чох үзр истәјирәм, фүзуллуг олмасын, бунлары да сүркүн етсәк онлар кедиб Халг партијасынын үзвләри, көһнә демократларла бирләшәчәк, бизә јенидән проблем дүзәлдәчәкләр.

Шаһ деди:

— Шәһид олмуш жандарм, полис нәфәрләринин аиләләринә мадди үстүнлүкләри јаддан чыхарма. Буну мән баш назирә дә дејәрәм.

— Баш үстә, Ә'лаһәзрәт.

— Сонра, галды хәтшүнас мәсәләсинә. Јәгин һәлә дә тапмајыбсыныз. Ән јахшы хәтшүнаслар Исраилдәдир. Онлардан кәтирин.

— Чағырарыг, Ә'лаһәзрәт.

Шаһ јадлашан бир сәслә деди:

— 10 ил габаг күлләләнмиш Беһзадын һәлә дә хәттинин ким тәрәфиндән белә јазылдығыны тапа билмәјибсиниз. Мән билмирәм, сиз орда нә едирсиниз.

Шаһ бир дә һәман сәслә, сојуг ифадәләрлә деди:

— Өлкәдә ким ислаһат әлејһинә кетсә, о шаһлыг әлејһинә кедир. Буну да јадында сахла вә ишинин учундан бәрк јапыш.

* * *

«Шаһзадә Әшрәф барәсиндә мә'лумат:

Ә'лаһәзрәт, һузури шәрифинизә чатдырырыг ки, Шаһзадә Әшрәф план идарәсинин рәиси Ибтаһачдан истифа-

дә етмәк мәгсәдилә ону Дәрбәнд меһманханасында тәшкил олмуш гонаглыгда диш һәкими олан вә әри Ибтиһачын рәис олдуғу идарәдә ишләјән Азәр адлы көзәл вә көркәмли бир гадынла таныш едир. Әшрәф ханым Ибтиһача дејир ки, сән өмрүндә белә бир көзәл ханым көрмүшдүн? Ибтиһач да чаваб верир ки, хејир көрмәмишдим. Шаһзадә ханым дејир ки, бах, инди бу ханым сәниндир.

Шаһзадә ханым онлары тәрк едән күндән Азәр Ибтиһачла көрүшүр. Сонрадан Ибтиһач арвадыны бошајыр, һәмин Азәри алыр. Анчаг шаһзадә ханым Азәри әриндән бошатдырмаг үчүн бир күн Ибтиһачла Азәри Ибтиһачын өз ишчисинин евиндә көрүшдүрүр. Сонра Азәрин әринә зәнк вурур ки, нә отурубсан, кәл евә көр нәләр вар.

Азәрин әри евә кәлир вә арвадынын Ибтиһачла јатдығыны көрүр.

Бу заман Ибтиһач онун үстүнә гышгырыр ки, сән инди ишдә олмалысан, бәс бурда нә кәзирсән.

Беләликлә шаһзадә ханым өзү үчүн күндәлик ојунчаг һесаб етдији бу мачәраны да белә баша чатдырыр.

Охудугдан сонра јандыр».

Шаһ мә'луматы охуја-охуја бачысынын бу һәрәкәтләринә күлүрдү. Ибтиһачла Азәрин бу севки мачәрасындан бир гәдәр ләззәт алырды.

Инкилис сәфирлијинин гонагларыны гәбул етдијиндән о гәләми көтүрүб мә'луматын үстүндә јазды:

«Шаһзадәнин бу кими һәрәкәтләриндән мә'лумат верән аға, нә үчүн онун јахшы чәһәтләриндән мәнә бир мә'лумат јазмырсыныз. Мән сизә тапшырмышдым ки, Әшрәфин һаггында мә'лумат верин. Демәмишдим, анчаг мачәралары һагда мә'лумат верин».

* * *

Тәјјарә мејданындан Шаһбану Фәрәһи јола салдыгдан сонра Үчүнчү Мәркәзи идарәнин јени е'замијјәтилә Тәбризә кетмәјә һазырлашан Әкбәр Шәмшири она тапшырылан јени ишлә Мүгәддәмин јанында таныш олду.

Сон вахтларда Үчүнчү Мәркәзи идарәдә Ваһид Азәрбајчан тәшкилаты сөзләри тез-тез сәсләнирди. Кенерал Мүгәддәм бу иши Шәмширијә тапшырмышды, она көрә ки, Шәмшири азәрбајчан дилини јахшы билирди, орада гоһум-гардашы чох иди. Бир дә ки онун ачдығы дүјүнлү ишләрдә мәһарәти кенерала бәлли иди.

Варагладығы иш имзасыз мәктублардан, фотошәкилләрдән, Тәбриз шө'бә рәиси ардычыл олараг јаздығы мә'луматлардан ибарәт иди. Охујуб ишлә таныш олдугдан сонра јола дүшдү.

6 саат јол кетдикдән сонра тәкчә Гарачәмәндә машыны әјләди вә бензин көтүрдү.

Шәмшири әввәл Шешкиландакы полис идарәсинә, орадан да һачы Саһиблә көрүшмәк үчүн Күлистан бағына кәлди. О һачы Саһиби чәмиси 3 дәгигә көзләди.

Шәмшири онун ири сүмүклү үзүндә сәрт ифадәләрә әһәмијјәт вермәдән әсас мәсәләјә кечди:

— Сизин көмәклијиниз лазымдыр, һачаға. Һәм дә чох лазымдыр. — деди.

Һачы кәндли сајағы данышды:

— Нечә ки јазмышам о чүр дә дејирәм. Атасындан она ирс галан евә јијә дурмаг үчүн дуруб баса-баса Бакыдан бура кәлиб. Анчаг ев көрәндә гулағынын дибини көрәр. Мәним бачым оғлу оланда нә олар, коммунистдир, динсиз-имансыздыр. Иши елә ораны тә'рифләмәкдир. Отуруб дејир ки, «орда ишыг пулсуздур, су пулсуздур, дуз пулсуздур, газ пулсуздур. Бу јахынларда чөрәк дә пулсуз олачаг». Ај гадан алым, буранын чамаатына бу сөзләри демәк олар. Бу истәјир бурда Ваһид Азәрбајчан тәшкилаты јарада. Бунун да билирсән ки, нә бөјүк һәнкамәси вар.

— Јахшы, һачаға баша дүшдүм, бәс бачыоғлунун ады нәдир?

— Ады ушаглыгда Зәфәр иди, өзүм гојмушдум. Анчаг она һамы Адил дејир. Бунун да далында көрүнүр бир һәнкамә вар, ағ рәис.

Бу ишин шәхси гәрәзлик үстүндә гурулмасындан шүбһәләнән Шәмшири белә баша дүшдү ки, атасындан галан ирси бачыоғлуна вермәк истәмәјән һачы белә јекә-јекә данышыр. Одур ки, гәрара кәлди, Адилин өзү илә әлагә јаратсын.

Үчүнчү Мәркәзи идарәнин Тәбриз шө'бәсинә кәлиб ики мә'муру јанына чағырды вә деди:

— Әмир базарындакы о кичик карвансаранын јанындакы чајчыханада ики күн Адилә көз гојун, орада кимләрлә көрүшүр, нә данышыр, нә кејир, нә јејир... бир сөзлә һамысыны өјрәнин мәнә мә'лумат верин.

Шәмшири јола чыхаркән сон вахтларда она тапшырылан ишләрин ачылмамасына көрә ону күнаһкар һесаб едән кенерал Фәрәһин Италија сәфәриндә онун иштиракыны ләғв етмишди. Шәмшири бу тәрәддүдләринә өзү факт ахтарыр вә дејирди:

«Фәрһадын јаздығы мәктубларын там ачылмасы үчүн о һәлә дә хәтшүнас тапмајыб, Фәрһадын ким олмасыны билә-билә сирри кизләдиб, «Нәвид» гәзетинин Кәрәчдә Ксерекс-кампүтер јолу илә чап олмасыны билә-билә мәркәзә мә'лумат вермәјиб, Шаһын охшары Гурбанын аиләсиндәки әһвалатлары вә Гурбанын харичә гачмасыны билә-билә бу һагда мә'лумат вермәјиб. Јәгин бунлара көрәдир ки, мәнә е'тимадлары азалыб».

О бунлары дүшүнә-дүшүнә јол кәлир, машыны бөјүк сүр'әтлә сүрәрәк һава гаралмамыш Теһрана чатмаға чан атырды.

Һава гараланда Кәрәчә чатан Шәмшири машындан дүшдү, чај гырағында вә көрпүдә бир гәдәр кәзишдикдән сонра Беһзадын јанына кетмәји гәрара алды. О Мәһтабдан да шүбһәләнмишди. Сарајла Беһзад арасында сир кәздирән анчаг Мәһтаб олар — дејә өзүнү тәсдиг едирди.

* * *

Адил 22 ил Бакыда јашамышды. 1946-чы ил Гәтәлә далғалары ону да өз јурдундан дидәркин салмышды. Атасы вә анасы өлдүкдән сонра онларын вәсијјәтинә әсасән атасынын адына олан, лакин сијаси фәалијјәти олмадығындан дөвләт тәрәфиндән мүсадирә едилмәјән һәјәтли евин вариси кими вәтәнә гајытмышды. Адилин фикри беләјди ки, атасынын евини сатыб јенә дә Бакыја гајытсын. Чүнки онун арвады вә 12 јашлы оғлу Бакыда јолуну көзләјирдиләр.

Адилин дајысы һачы Саһиб исә бу евин Адилә чатмасынын әлејһинә иди. Доғма дајы өз бачысы оғлуну коммунист кими гәләмә вериб ону валидејнләриндән галан ирсдән мәһрум етмәјә чалышырды.

Мәктәбдә, сонра институтда , мәчлисләрдә һәмишә әдаләтдән данышдығына көрә вә дедикләринин үстүндә мөһкәм дајандығына көрә Зәфәрә Адил ады вермишдиләр.

10 ил о, виза алыб Тәбризә кетмәк үчүн бүтүн гапылара баш чәкди, әлләшди, лакин мүвәффәг ола билмәди. Онда Совет Иттифагы илә Иран арасында олан сәрһәдләрә «дәмир дивар» да дејирдиләр. Бу сәрһәдләрдән бир инс-чинс, бир гуш да кечә билмирди. Белә бир вахтда Адилин Тәбризә кәлмәси, онун Әмир базарынын јанындакы карвансаранын чајханасында отуруб Совет һаггында ачыг-ашкар данышмасы Үчүнчү идарәни мараглан-

дырмышды. Ону изләмәјә башламышдылар. Бир тәрәфдән дә һачы Саһибин өз бачысы оғлу барәсиндә бу идарәјә јаздығы ачыг мәктуб пајтахты да бу ишә чәлб етмишди.

Үчүнчү Мәркәзи идарә бу иши Шәмширинин өһдәсинә гојмушду. О да сон күнләрдә мәләкә Фәрәһин гуллуғунда олдуғундан, бу иши мүвәгтти олараг Тәбриздәки шө'бәнин ики мә'муруна тапшырмышды. Мә'мурлар Адилин данышыгларыны кизли јазыр, онун әтрафындакы адамларла марагланыр, һәрәкәт вә хасијјәтләринә хүсуси фикир верир, бу барәдә Мәркәзә мүтәмади олараг мә'лумат көндәрирдиләр.

Үчүнчү Мәркәзи идарәнин рәиси кенерал Мүгәддәм Адил һаггында Пакрәвана, о исә Әләмә мә'лумат вермишди. Әләм исә дилучу бу барәдә шаһа данышаркән шаһ демишди:

— Белә чыхыр ки, о өз ишини чох јахшы гуран часусдур. Совет Иттифагындан кәләнләрин һамысы ораны писләјиб бизим мәрһәмәтимизи газанмаг истәјир. Анчаг бу адам ораны тә'рифләмәклә нә демәк истәјир.

Шаһ бир гәдәр тәрәддүддән сонра демишди.

— Бәс мәним апардығым ислаһат һаггында нә фикирләшир. Мәним барәмдә нә данышыр. Буну Үчүнчү өјрәниб ја јох?

Сарај назири Әләм исә Пакрәвандан ешитдикләрини белә демишди:

— Ә'лаһәзрәт бујуранлары ондан сорушанда о чаваб вериб ки, мән буранын һаггында орада данышмышам. Онун үчүн дә белә зәлаләтә дүшмүшәм. Оранын һаггында да бурада данышырам, сизин хошунуза кәлмир, мәни дүшмән һесаб едирсиниз.

Шаһ:

— Бу, дејәсән тәзә гушдур. Тәзә-тәзә сөзләр данышыр. Пакрәвана дејәрсән онун истинтагларынын јазылы лентләрини мәнә көндәрсин. Сонра Теһран-диск рәисинә дә де ки мәнимлә көрүшсүн.

Шаһын Теһран-диск рәиси илә көрүшмәси Адил илә әлагәдар дејил, Иранын шимал сәрһәдләри боју гојулмуш радар гурғулары илә бағлыјды. О бу гурғуларын фәалијјәт даирәсини, тутма күчүнү дәриндән өјрәнмәк фикриндә иди. Америкалыларын иддиасы дүз олсајды онда бу гурғулар 5000 километр мәсафәјә гәдәр һәр чүр мә'лумат алмаг күчүнә малик иди. Әкәр белә идисә онда Адилин о тај Азәрбајчанда истинтаг вахты дедији сөзләр

дә бу гурғулар васитәсилә јазылмалыјды. Бу да мәним үчүн марагдыјды.

Кенерал Пакрәван телефон едиб шаһа деди:

— Ә'лаһәзрәт, Пакрәван гуллуғунузда һазырдыр.

— Сән өјрән, бах, көр, о Бакыдан кәлән Адил орада нә вахт, һарада истинтаг олуб. Буну мәнә бу күн чатдыр. — дејә шаһ телефону јеринә гојмаг истәјәркән Пакрәван тәләсик деди:

— Баш үстә, Ә'лаһәзрәт, әмриниз бу күн јеринә јетириләҹәк.

Јатсевич Сараја кәләндә шаһын бу барәдә мараглары габагҹадан өјрәнмишди вә өјрәнмишди ки доғрудан да Адил адлы бир адам Бакыда истинтаг олуб. Орада истинтаг олунан адам исә инди Тәбриздә истинтаг алтындадыр.

Теһран-дискин рәиси Јатсевичин мави көзләриндән шаһын хошу кәлирди. Һәр дәфә онунла көрүшәндә онун ачыг мави рәнкдә олан көзләринә далырды, орада сијаси боғушмаларын, сир гармагарышыгларынын изләрини санки көрүр вә бу она мүәјјән гәдәр инам верирди.

Шаһ ајаға дурмадан онунла көрүшдү, бир баша әсас сөһбәтә кечди:

— Гәрибәдир, ҹәнаб Јатсевич, мән Адил адлы Шурәвидән кәлән бир мүттәһимин истинтагыјла марагланырам. Истинтаг материалларындан вә өз е'тирафларындан белә чыхыр ки, бу адам орада бураны тә'рифләјиб, бурда да ораны тә'рифләјир. Мән билмәк истәјирдим ки, әкәр сизин Шимал гурғуларындан сорушсаг, 6 ил бундан әввәл Бакынын Бајыл һәбсханасында Адилин истинтаг просесинин лент јазыларыны әлдә етмәк мүмкүндүр, ја јох.

Јатсевич шаһын сөјләдикләрини бир кичик дәфтәрә гејд етди вә бир даһа һәман үнванлары тәкрар сорушмадан деди:

— Мән өјрәнәрәм, Ә'лаһәзрәт. Мәнҹә Сиз өзүнүз јахшы билирсиниз, бу бир гәдәр вахт тәләб едир.

Шаһ онун көзләринин мави дәринлијинә далараг бу адамын нә гәдәр һушлу олмасына тәәҹҹүб етди, анҹаг билмәди ки, Јатсевичин көјнәјинин јахасынын ич тәрәфиндә мәрҹи бојда олан күчлү магнитофон гурғусу сөһбәтләрин һамысыны дәгиг јазмагдадыр.

Онлар ахшам үстү шам сүфрәси архасында көрүшәркән Јатсевич чох зәриф бир магнитофон апаратыны мизин үстүнә гојду. Шаһ онун үзүндә индијә гәдәр көрмәдији бир ифтихар һисси көрдү. О бојнуну дик сахламышды,

кениш алнында бәдәнинин там раһатлығыны көстәрән тутгун бир парылты вар иди. Магнитофон дүјмәсини басанда о шаһдан иҹазә алмады.

Магнитофон лентиндә әввәл бир нечә рәгәм инкилис дилиндә ешидилди. Сонра лентин узунлуғу вә јазылы сөзләрин сајы дејилди. Шаһ Адилин сәсини таныды:

«— Мәни вуруб дөјмәклә, ишкәнҹә етмәклә һеч бир шеј әлдә едә билмәјәҹәксиниз. Мән билдијими, көрдүјүмү, дүшүндүјүмү, дејирәм.

— Сәни тәпик алтында өлдүрәҹәјәм, көпәјоғлу, сән ҹасус олмағыны кизләдә билмәјәҹәксән.

— Мән ҹасус олсам да ачыг-ашкар ҹасусам. Әкәр дүз данышмаг ҹасуслугдурса, онда мән дә ҹасусам.

— Шаһын ислаһатына мүнасибәтини де.

— Бајаг дедим, бир даһа тәкрар едирәм. Иранда шаһын апардығы ислаһатын әсас мәзмуну Коммунизми көздән салмаг үчүндүр. Торпагсыз кәндлиләрә онун торпаг вермәсини мән писләјә билмәрәм. Ағыр сәнајенин ири шәһәрләрдә әсасыны гојмаг Иран кими бир керидә галмыш өлкәнин хилас јолудур. Савадсызлығы арадан галдырмаг, 73 фаиз савадсызы олан бир өлкәдә тә'рифә лајигдир. Шаһын индики мөвгеји Капитализм илә социализм арасында бир јени мөвге'дир. Бунунла шаһ әһалијә демәк истәјир ки, биз коммунизми гәбул едә билмәрик. Капитализми дә бә'зи ислаһатларла бәјәнирик.

2-чи касет. Бакы, Бајыл һәбсханасы:

Күт аләтләрин вә зәрбәләрин сәси ешидилир. Сөјүш вә гышгырыглар ичиндә Адилин инилтиләри дә гырыг-гырыг сап кими сәсләнир. Шаһ көзләрини јумуб бунунла Адилин бу сајаг ишкәнҹә олмасына е'тиразыны билдирди.

Адилин сәси:

—«Сиз нә едибсиниз. Кәндлијә торпаг вермәјибсиниз. Колхоз торпаг саһәсинин истифадәси һәлә торпаг азадлығы дејил. Белә олан јердә кәндлинин әлдә етдији мәһсулун һамысы дөвләт тәрәфиндән көтүрүлүр. Белә олдугда оғурлуг, рүшвәт, сахтакарлыг баш алыб кедир. Рүшвәтлә бурада нә истәсән едә биләрсән. Рүшвәт олан јердә һеч кәс вә бир шеј өз јериндә ола билмәз. Мисал үчүн бири сән, јолдаш капитан. Рүшвәт вериб бу ишә кирибсән, өз јериндә дејилсән. Сәнин мәнтигин јохдур. Сән вә сизләр бәшәрин вә даһи философларын идеалы олан социализми јерә узадыб һәрәниз бир соска бәнд едиб онун ганыны сорурсунуз. Анҹаг дојмурсунуз. Көр, социализм нә гәдәр гүдрәтли вә дөзүмлүдүр ки, о бу гарәтә

дөзүр, јыхылмыр. Һарам олсун сизә даһиләрин идеаллашдырдығы социализмиин чөрәји. Совет Иттифагы бир јандан харичи дөвләтләрә учуз гијмәтә силаһ сатыр, бир тәрәфдән дә һаман дөвләтлә азадлыг уғрунда чарпышан халгларын коммунист партијаларына кизли мадди көмәклик көстәрир. Бунларын һансына мән инаным. Совет Иттифагы Полшада, Мачарыстанда нә ојунлар чыхартды».

Адилин сөзләри гырылды вә инилтиләрлә әвәз олду:

«— Вур, бу көпәјоғлуну, вур, вур онсуз да ону өлдүрәчәјик, вур гој хајалары шишсин. Бәрк вур дејирәм сәнә, ај әфәл, бәрк вур».

Бу заман магнитофонун сәсиндә хырылтылар ешидилмәјә башлады.

Јатсевич дәрһал деди:

— Көјдән кечән тәјјарә сәсинин тә'сиридир...

Јатсевич данышса да шаһ Адилин гәрибә характери вә талеји барәдә дүшүнүрдү. Адилин гәрибәлији илә, Шимал радар гурғуларынын техники-елми сәвијјәсинин гәрибәлијилә мүгајисә едирди. Дүнјанын нә гәдәр дәјишдијини даһа чох фикирләшән шаһ лентин о бири үзүнүн сәсләнмәсилә јенә дә истинтаг кедишинә диггәт кәсилди:

«— Јахшы, даһа нә демәк истәјирсән, де, үрәјини бошалт. Онсуз да сабаһ, бири күн кедәчәксән лајлаја... Һә, даһа данышмырсан. Бәс дејирдин Иранда әһалинин 73 фаизи савадсыздыр? Ахы ај нанкор, бурда әһалинин һамысы савадлыдыр. Бәс бунлардан нијә данышмырсан. Қорсан, бунлары ки көзләринлә көрүбсән.

— Ону дүз дејирсән, бурада һамы савадлыдыр. Бу да бәшәр тарихиндә јенидир. Анчаг бу савад сәвијјәси ки дејирсиниз бу бәшәријјәтә хидмәт етмир. Чүнки гојмурсунуз бурада савад вә тәһсил алан, көзәл мүтәхәссис олан адамлар кедиб харичә ишләсин. Бураны үсту ачыг зиндан дүзәлдибсиниз.

— Бах, бу көпәјоғлуну вурмајасан, бәс нечә дөзәсән!

— Мән көпәјоғлу дејиләм. Мән бурада али тәһсил алмышам. Бу доғрудур Партија Мәктәби дә гуртармышам, бу да икинчи үстүнлүк. Анчаг мәнлә бир синифдә охујанлар кедиб бирдән әјаләтләрә, рајонлара рәис, рәһбәр олдулар, мән чајчыханнада, фәһлә јемәкханаларында хидмәтчи ишләтдим...

— Мән ишләтмишәм, ај көпәјоғлу, ај һарамзадә.

— Сән, ја да сәнин достларын, фәрги јохдур...».

Шаһ күлдү вә јорғунлуғуну билдирмәк үчүн ајаға дуруб кәрнәшди.

* * *

Шаһ наһар мәчлисиндән сонра Интиличенс-сервисин вә Сијанын нүмајәндәликләрини јорғун бахышлары илә гапыја гәдәр мүшајиәт етди, сонра иш отағына чәкиләрәк Адилин истинтагынын II лентинә гулаг асмаг фикринә дүшдү. Мәләкә Фәрәһин гапыда көрүнмәси онун бу истәјинә мане олмады. Онсуз да шаһ арвады илә Бакыдан кәлән Адилин истинтагы барәдә сөһбәт етмишди.

Фәрәһ һансы өлкәнин касметикләринин әлинә дүшмүшдүсә көзә чарпачаг дәрәчәдә көзәлләшмишди. Онун көзләринин зил гаралығы һеч вахт белә ири, дуру вә чазибәли көрүнмәмишди. Шаһ арвадынын бу сајаг көзәлләшмәсинә тәәччүб етди, анчаг буну көрмәмәзлијә вуруб, отурду вә магнитофон лентинин дүјмәсини басды. Бу јазы ленти исә Тәбриздә Адилин истинтагындан һазырланмышды.

«— Бәли, адым Адилдир.

— Бизә чатан мә'луматлардан бәлли олур ки, сән Бакыда истинтаг олунаркән Ә'лаһәзрәтин ислаһат тәдбирләрини тә'рифләјибсән. Доғрудурму?

— Доғрудур, чәнаб забит. Мән орда бураны тә'рифләмишәм, бурда да ораны тә'рифләјәчәјәм. Мән белә адамам. Кәрәк бундан инчимәјәсиниз.

— Сән чох гәрибә адамсан, орда тә'рифләдијини бурда нечә писләјәчәксән. Онда сән Адил ола билмәзсән.

— Бәли, мәнчә, һәр јахшынын пис чәһәти вә писин дә јахшы чәһәти вар. Шаһын ислаһаты коммунизми нүфуздан салмаг үчүндүр. Иран халгларыны јашатмаг үчүн јох. Анчаг наһаг јерә. Қоммунизм елә бир учалыгдыр ки, һәр кәсин она әли чатмыр. Мән коммунист дејиләм. Анчаг билирәм ки, Социализм нәдир, коммунизм нәдир. Мән көзләримлә көрмүшәм ки, орада тәһсил пулсуздур. Мүаличә пулсуздур. Хәстәхана пулсуздур. Ушаг бағчалары пулсуздур. Газ, ишыг су, бүтүн коммунал хидмәт пулсуздур. Али тәһсил пулсуздур. Бунлар һәр бир аилә башчысынын һәјатыны елә тәнзимләјир ки, аиләдә бир нәфәр ишләјәрәк 5,10 баш аиләни сахлајыр. Һәм дә там тә'минатла сахлајыр. Һәлә мән демирәм ки һәр ил адамлар санаторујалара, курортлара, јајлаг истираһәт евләринә пулсуз путјофкалар да верилир. Бунлардан руһланараг мән вә мәним кими бир нечә достлар бу гәрара кәлмишдик ки, Мәркәзи комитәјә мәктуб јазаг, чөрәјин дә пулсуз олмасыны партијадан хаһиш едәк. Чүнки чөрәк онсуз да 28 гәпијә иди. Бунун пулсуз олмасы харичи өл-

кәләрдә топ кими сәсләнә биләрди. Чөрәји 28 гәпијә алан-да адамын чөрәјә јазығы кәлирди.

Арада Адилин данышығы заманы ешидилән «аһа», «аһа» сөзләриндән Фәрәһ билди ки Адили истинтаг едән Шәмширидир. Фәрәһ буну тә'јин етдикдән сонра гәрибә һисләр кечирмәјә башлады.

«— Мүттәһим, сән едә билмәзсән ки, бурада ораны писләјәсән. Ахы сән савадлы адамсан, мүәјјән гәдәр зијалысан. Нијә өз талејинлә ојнајырсан. Сәни ағыр ишкәнчә көзләјир. Бу инадындан әл чәк.

— Чәнаб забит, һеч нараһат олмајын, ону да билирәм. Ордан бураја кәлиб бир тикә чөрәк вә ја вәтәндә өлмәк хатиринә ораны писләјән ораја гара јахан адамлар чох олуб. Онларын талеји дә мәним талејимдән јахшы олмајыб. Ән јахшысыны гоһумларынын зәманәтилә өлкәнин ән учгар бир мәнтәгәсинә көндәрибсиниз, һәм дә күчлү нәзарәт алтында.

— Нә үчүн бәс анчаг чәнуб дејирсиниз. Һарадан билирсиниз ки, онлар анчаг чәнуба сүркүн олуб.

— Орадан билирәм ки, сиз шималда сәрһәдләр боју радар гурғулары гурубсунуз. Бундан башга бураларда кизли еһтијат евләри дә јарадыбсыныз ки, өлкә ишғал олунаркән һәман кизли евләр өзләриндә кизләтдикләри гызыл пул вә силаһларла вә мүасир гурғуларла партизан һәрәкаты јарадыб өлкә ишғалдан хилас олана гәдәр фәалијјәт көстәрсин. Бунлардан башга һәмин сәрһәдләрдә бә'зи хүсуси мағазалар да ачылыб ки бу мағазаларын идарәчиләрини Теһран јох, Сија мүәјјәнләшдирир. Бунларын да вәзифәси сәрһәддә кәзән часуслары тапмагдыр. Бүтүн бунлара көрә о тәрәфдән кәләнләрин сүркүн јерләри шимал дејил чәнуб бөлкәләридир.

— Сән бу чәтинликләри билә-билә нијә бураја кәлдин, тәшкилатын рәһбәри кимдир. Бунлардан даныш.

— Мән Тәбриздә бунлары демишәм. Бир даһа тәкрар едирәм, мән бураја кәлмишәм ки, атамдан галмыш еви өз адыма кечирим, сонра ону сатыб јенидән Бакыја гајыдым. Анчаг мәни часус шәклиндә көрәнләр мәнә бујнуз, гујруг, јал дүзәлдиб маһир часус кими гәләмә вермәк фикриндәдирләр. Мәнчә бу әдаләтдән кәнар оларды.

— Әкәр сән часус дејилсән, радар гурғуларынын јерини һарадан билирсән, даныш.

— Биз бунлары һәр күн демәк олар ки, мәтбуатда охујурдуг. Билирдик ки, американлылар Ираны, хүсусилә онун шимал бөлкәләрини Загрес дағларына гәдәр өлүм зонасы е'лан едиб.

— Сән, мүттәһим, чох маһир адамсан, јалан данышмағынын да устадысан.

— Чәнаб забит, мән һәлә мәтбуатда охудугларымы сизә данышырам».

Шаһ ајаға дурду.

Ахшам дүшмүшдү. Истидән һәјәтдәки ағачлар јорғун гушлар кими ганад салламышды. Һава бүркү олдуғундан шаһ бир нечә тәдбири тә'хирә салмышды. Өзүнү јахшы һисс етмирди. Үрәјинин дәрин гатларында кизли сахладығы андын тә'сириндән гуртура билмирди. Гисас анды нефтин кәлиринин чохалмасы, онун сәрвәтләринин сајыһесабы итдији бир вахтда, Ағ ингилаб онун бөјүк идрак саһиби олмасыны нүмајиш етдирдији бир вахтда зәифләмәкдә иди. Елә ки, шаһа пис тә'сир көстәрән, бир һадисә, митинч вә нүмајишләр баш верирди гисас анды јенидән үзә чыхырды. Инди тәк вә тәнһа отуруб Адилин истинтаг просесинин 4-чү лентинә гулаг асырды вә бу гәрибә адамын данышыгларында бир тәсәлли кәзирди:

«—Мәним сәнә үрәјим јаныр. Чохлары кәлиб өз күнаһларыны јумаг мәгсәдилә Ә'лаһәзрәти, онун шаһлығыны, ислаһат тәдбирләрини тә'рифләјир, чөрәк саһиби, рүтбә саһиби олур. Сән исә әксинә. Ахы сән бу гәдәр дәрин мә'лумат саһиби олдуғун һалда нә үчүн һечдән башыны домокл гылынчынын алтына верирсә. Нә үчүн, сәндән сорушурам?

— Бәс нә едим, чәнаб забит. Көрүрәм сизин мәнә үрәјиниз јаныр.

—Нә едәчәксән, шаһын милли гәһрәман олмасы. Америкаја мүгавимәт көстәрмәсини, онун дүнја тәрәфиндән тәсдиг олан тәдбирләрини, ислаһатларыны тә'рифлә, тә'рифлә. О тајда нечә тә'рифләјирдин, елә...

— Шаһын милли гәһрәман олмасы илә әлагәдар буржуа мәтбуатынын һај-күјүнә гәзетләрин анчаг бир үзүнү охујанлар инанар. Гәзетдәки һәр мә'луматын икинчи вә үчүнчү мә'насы онун архасындадыр, гәзетин архасыны охуја билмәјәнләр һәр шејә инанар. Мән тәләбәләри күтләви шәкилдә гыран, руһанијләрә силаһ галдыран, мүтәрәгги партијалары дармадағын едән бир адама нечә милли гәһрәман дејә биләрәм. Һә, инсафла данышмаг јахшы шејдир».

Шаһын көзләри гыјылды. Үзүндә ачы бир ифадә јаранды. Истәди магнитофонун дүјмәсини бассын, лакин әл сахлады. Адилин нефт барәдә дејәчәји фикир дә онун үчүн мараглы иди.

«— Сиз тез-тез нефтлә әлагәдар шаһын милли гәһрә-

ман олмасыны мәндән сорушурсунуз. Мән дә дејирәм. Америка нефт мағнатларынын вахты илә учуз гијмәтә алыб Алјаска амбарларына вурдуглары нефти үзә чыхарыб сатмаг фикриндә идиләр. Одур ки әввәл онлар президентлә бу барәдә данышдылар вә разылыға кәлдиләр. Сонра да шаһын разылығыны алдылар. Шаһ онларын тәклифилә бу фәдакарлыға кетди. Нефтин бејнәлхалг гијмәтинин баһаланмасында чох бөјүк рол ојнады. Бу заман Америка еһтијатда сахладығы нефти чыхарыб бејнәлхалг базарда сатды вә милјардларла газанды. Шаһа да мүәјјән гәдәр ән'ам дүшдү. Шаһын милјардлары артды, көзгамашдырычы бир һәјат кәсб етди. Инди бунун нәтичәси нә олачаг ону да аллаһ билир. Мәним ағлым оралара ишләмир».

Истинтагы апаран Шәмширинин сәси бир гәдәр боғулан кими олду. Чүнки о инанмырды ки Адил нефтлә әлагәдар она бәлли олмајан бә'зи һәгигәтләри бу шәкилдә ача биләр. Бир нечә көдәк, сүн'и өскүрәк сәси ешидилдикдән сонра...

«— Бәс Ә'лаһәзрәтин кәндлиләрә торпаг, трактор вермәси, бөјүк шәһәрләрдә нәһәнк тикинти комплексләри ичад етмәси, бунларын үстүндән нечә кечмәк олар.

— Мән бунларын һеч бирини данмырам. Анчаг ону да данмырам ки, нәһәнк тикинтиләрин башланмасы илә өлкәнин кәндлиләринин Теһрана ахышмасына сәбәб олду. Теһран әһалисинин сајы ики дәфә артды.

— Сәндән јахшы фала бахан, рәмл атан олар. Сән бүтүн аләми доланјыбсан бармагларына.

— Бармагларына јох, күчлү мәнтигимә. Бир заман ки дејирәм ки, шаһ газандығы милјардлары верди Америка силаһларына, бунлары мән фактлара әсасән дејирәм, чәнаб забит. Шаһ дүнјада 4-чү һәрби игтидара малик дөвләт олмаг истәјирди. Бунлар кимә лазым иди.

— Башындан бөјүк данышырсан. Нечә јә'ни кимә лазым иди. Совет Иттифагы кими нәһәнк бир дөвләтин гоншулуғунда јашамаг елә билирсән асан шејдир.

— Хејир, сизин Совет Иттифагы барәсиндә мә'луматыныз тәкмил дејил. Совет Иттифагына нәинки дүнјанын 4-чү дөвләти, һәтта өзүнү мүгтәдир дөвләт һесаб едән Америка да бата билмәз. Америка өзү буну е'тираф етмәкдәдир.

— Әкәр о беләә гүдрәтли дөвләтдирсә онда о дүнјаны нијә алмыр.

— Сизин бәлкә дә Совет мәзмунундан хәбәриниз јохдур. О көклү сурәтдә мүһарибәнин әлејһинәдир. Ишғал,

әсарәт, мүстәмләкәнин әлејһинәдир. Гурмаг, јаратмаг, халгы тә'мин етмәк, бу гурулушун идеалыдыр».

Шаһ јенә дә сарсынты кечирмәјә башлады. Гашларынын арасы вә кичкаһлары гашынмаға, кизилдәмәјә башлады. Нараһат олдуғундан ајаға дурду вә магнитофонун дүјмәсини басмагла отагдан чыхды.

* * *

Шаһ мәләкәнин әлини бурахмадан вә онун мүтәнасиб, нисбәтән арыг вә зәриф бојнундан өпә-өпә магнитофонун дүјмәсини басды. Јазылы лентин сәси ешидилинчәјә гәдәр о арвадынын Франса көзәлләринә охшадығыны јенидә дујубмуш кими хош бир сифәтлә ону нәвазиш етди. Фәрәһ әринин бу хүсусијјәтини јахшы билдијиндән Франса көзәлләринин әдасы илә әринә сығынды; Шаһ үч евладынын анасы олан мәләкәнин үзүндән өпәркән магнитофон лентини динди:

«—Мән Адил, һеч бир вәзифә саһиби олмадан, һеч бир сәрвәт саһиби олмадан, бүтүн варым-дөвләтим Бакыда ики отагдан, бир аиләдән ибарәт олса да бүтүн дүнја дөвләтләринә вә шаһларына нифрәт едирәм. Әввәлдән гурулуш дүз гурулмајыб. Аллаһ белә демәјиб. Биз аллаһын өзүнү дә алдатмышыг. Аллаһ бунлара көрә бизә күлүр вә агибәтимизин никаранчылығыны чәкир. Һәр кәс бир бајраг көтүрүб, чәкиб башынын үстүнә, өзүнү дөвләт е'лан едиб. Нә үчүн, нијә, дүнјадакы бүтүн руһанилләр буну исбат едирләр ки, инсан бәшәр Адәм вә Һәввадан јараныб. Бу күн дүнјада нә гәдәр дин вар. О динләрин мүгәддәс китабларынын һамысынын башланғычында мүтләг Адәм вә Һәвва һаггында мә'лум һекајә дә вар. Бир заман ки, аллаһ бирдир, ваһиддир, о һамы үчүн ејни мүгәддәс аллаһдыр, бир заман ки һамымыз Адәм вә Һәввадан төрәмишик, бир заман ки, бу јолда биз һамымыз бачы-гардашыг, бир заман ки, һамымыз бир чүрә севирик, ушагларымыз бир чүрә доғулур, јемәјимиз, ичмәјимиз, јашајышымыз да бир чүрәдир, даһа руһаниләр нә дејир, нијә һәрә өзүнә бир јол, бир шәчәрә дүзәлдиб, динләри бири биринә јад едиб, гаршы гаршыја гојуб, Зәрдүштилик, Манилик, христианлыг, мусәвилик, Ислам, Будизм. Ахы бәшәри нијә бу гәдәр дини чәрјанлара, адәт ән'әнәләрә, тәсәввүр вә хәјалатлара, миф вә әсатирләрә парчаламышыг. Елә бах, бу парчаланмадан истифадә едиб асан јолла јашамаг истәјәнләр гәсдән дөвләтләри вурушдуруб торпаг иддиасы илә ганлы мүһари-

бәләр төрәдир, динләри үз үзә гојур, сәлиб мүһарибәси јарадыр, кичик халглары дејүшдүрүб силаһ базарына рәвач верир. Мән, чәнаб забит, белә һесаб едирәм ки, бу дәһшәтләри, гырғынлары мүһарибәләри әзаб вә әзијјәтләри арадан апармаг үчүн бәшәр һәр тәрәфли бирләшмәлидир. Дүнјада бир аллаһ олдуғу үчүн бәшәр үчүн дә бир дин олмалыдыр. Һамы Адәм вә Һәввадан төрәндијинә көрә бүтүн милләтләр вә халглар бир милләтдә бирләшмәли, бир милләт олмалыдыр, дүнјада пул ваһиди бир олмалыдыр, бах, онда бәшәрә мүһарибә, гырғын, силаһ, орду, сәрһәд лазым олмајачаг, бу гәдәр инзибати органлар лазым олмајачаг.

— Дајан, ахмаг, сән бурада коммунист тәблиғаты апарырсан. Сән дејән јол, совет јолудур, коммунизм јолудур.

— Совет дә белә дејирсә лап јахшы. Бу јол пис јол дејил. Бәшәр әввәл, ахыр бу јола кедәчәк. Совет буна доғру кедир Анчаг һәлә мүвәффәг олмајыб».

Шаһын јанаглары гызармышды. Адилин дедији бу сөзләр санки онун үрәјиндән иди. Онун да фикринчә дүнјанын ичтимаи гурулушу дәјишилмәлијди. О Фәрәһә тәрәф чеврилиб деди:

— Нечә раһат олардыг онда, сәнин һәмјерлин дејән кими олсајды.

— Бәс дил бирлији нечә олачаг, Ә'лаһәзрәт.

—Сәнин һәмјерлин јаман шејдир. Ону да ичад едәр, сән нараһат олма. Мән шәхсән бәјәнирәм бәшәрин бу кәләчәјини.

Фәрәһ шаһын башыны вә сачларыны тумарлајараг инчик бир сәслә деди:

— Онда кишиләрин вәзијјәти бир гәдәр дәјишәрди. Онда Ә'лаһәзрәт мәләкә илә Тела ханымы бир дам алтында сахлаја билмәзди. Гадынлар да азад олардылар. Әкәр мән мәләкә Фәрәһ үч ушаг саһиби ола-ола кедиб истәдијим бир киши илә јашасајдым, онда Сизин һаллыныз нечә оларды, шаһым.

Шаһ бу сөзләрин тә'сириндән чиддиләшди, Фәрәһин зил гара көзләри ичинә бахараг деди:

— Сән дејән елә Әшрәф дејәнә охшајыр.

— Ә'лаһәзрәт, мән Әшрәф кими демирәм. Дејирәм ки, гадын Шәргдә бу сајаг әсир гала билмәз. Мән мәләкә ола-ола әсарәт һисс едирәм. Мән Иран халгындан Сизин Тела илә мүнасибәтләринизә көрә утанырам.

— Фәрәһ, бунун магнитофон лентинә нә дәхли вар.

Фәрәһ оху атылмыш каман кими кәркинликдән дүшүб раһат нәфәс алды, деди:

— Ә'лаһәзрәт, бу сөһбәти Сиз өзүнүз башладыныз.

Шаһ гәзәблә деди:

— Мән башладым, мән дә гуртарырам, вәссалам. Теланын бураја нә дәхли вар. Сән өзүнү кимлә мүгајисә едирсән. Сән үч ушаг, һәм дә вәлиәһд анасысан, сән дуруб о бурну фыртыглы Теланын дәрдини чәкәндә өз бөјүклүјүнү кичилдирсән. Бу, сәнә јарашмаз, инди биз Иранын тарихдә ән гүдрәтли дөврүнү јашајырыг. Иран һеч вахт бу гәдәр күчлү олмајыб. Иранын тарихдә бу гәдәр күчү вә пулу олмајыб. Лап Курешдән, Даријушдан тутуб мәнә гәдәр. Сән дә өзүнү бу бөјүклүк гаршысында кичилтмә.

Фәрәһ шаһа чаваб гајтармады. Анчаг үрәји долу иди. Ајаға дураараг гапыја сары јолланды. Онлары наһар мәчлисиндә гонаглар көзләјирдиләр.

Мәһтаб һәјәчанла хәбәр кәтирди ки, Сарај, бир дә Үчүнчү Мәркәзи идарә шаһа, мәләкәјә, бир дә Тачүлмүлүкә үнвансыз мәктублар јазан, өлкәнин рәһбәрләрини ичтимаи әдаләтә сәсләјән Фәрһады өлкә боју ахтарыр. Һәтта онун әл јазмасынын вахты илә күлләләнмиш һәрби забит Беһзадын әл јазмасына охшадығыны мүәјјәнләшдирмәк үчүн Исраилдән хәтшүнас чағырыблар.

Һәр дәфә Сарај һәјатындан бир хәбәр кәтирдијиндән вә онун бу хәбәрә мүнасибәтини тә'кидлә сорушмасындан Беһзад шүбһәләнмишди. Һәр дәфә дә Мәһтаб кизлиндә севдији бу забитин көзләриндә она гаршы бу шүбһәләри охујурду. Бир тәрәфдән дә о истәмирди ки, онунла Беһзадын арасы там ачыг олсун вә бурадакы сөһбәтләр Сараја вә Үчүнчү Мәркәзи идарәјә кедиб чыхсын.

Мәһтаб һәр күн базарлыгдан сонра Чинигаблар мағазасы үстүндә артыг бир севки ашијанына даһа чох бәнзәјән евә үмидлә, Беһзада јахындан көмәк етмәк ешгилә кәлир вә һәр дәфә дә бурадан үмидсиз чыхырды.

* * *

Һәмишә олдуғу кими Мәһтаб бу күн дә гәшәнк кејинмишди. Беһзад һисс етмишди ки, она ачыг сары рәнкли донлар вә кофталар чох јарашыр. Кејдији јај палтары јүнкүл иди. Гызын гара сачлары вә гара буғдајы рәнкини ачан вә она хүсуси бир мәлаһәт бәхш едән бу дон Беһзады јенә дә јериндән ојнатмышды:

— Мәһтаб, бу дон да сәнә чох јарашыр. Бах, беләчә

сәнинлә кинотеатра кетмәк нә хош оларды. Билмирәм сән нә фикирләширсән, мән сәнинлә бу саат шәһәрин мәркәзиндә азад кәзәрдим.

Мәһтаб гара вә ири көзләрини Беһзада дикди, бир гәдәр диггәтлә Беһзадын үзүндәки тәбәссүмә бахдыгдан сонра деди:

— Мәним дә үрәјимдән елә бу фикир кечирди. Өзүн тәләбә һәрәкатына, митинкләрә илһам верирсән, анчаг өзүн мәнсиз чөлә чыха билмирсән. Инди дә сәни ахтарырлар, Фәрһадын ким олдуғу илә һәтта Интиличенс-сервис дә марагланыр.

— Сән һарадан билдин ки мәнимлә марагланыр.

— Билирәм, сәнә гурбан, анчаг сәсими чыхара билмирәм. Мән һәтта сәнин мәләкә Сүрејаны да севдијини билирәм, сәнин Сијаһкәлә кетмәјини дә билирәм. Бу нечә илдә ки, Ә'лаһәзрәт бизи таныш етди, мән һәмишә сәнин талејинлә јашамышам, анчаг сәсими чыхармамышам. Ишими, күчүмү бурахыб ахшамлар һәр дәфә сәнин бу евинә кәләндә һәр шеј јадымдан чыхыр. Һәр дәфә дә көзләјирәм ки, сән мәнә үрәјини ачыб дејәсән, үрәјиндәкиләр илә мәни шәрик едәсән. Анчаг сән сусурсан. Сәнин мәнә мүнасибәтинин нечә олмасындан асылы олмајараг мән сәнә һәмишә гуллуг едәчәјәм, сәни һеч вахт тәк гојмајачағам.

Мәһтаб бу сөзләри дејиб башыны ашағы салды. Дәриндән аһ чәкәрәк һәр күн ејни кәркијанәликлә кәлиб јад бир кишијә гуллуг етмәкдән јорулдуғуну билдирди.

Беһзад ајаға дуруб она јахынлашды. Гызын башыны галдырараг јорғун, ири вә ити көзләринә бахды, бахышлары ашағы дикилмишди. Бу гәшәнк көзләрин јијәсизлији, архасызлығы санки дамла-дамла кәдәр јашлары олуб кирпикләриндән салланмышды.

— Мән сәнә чох миннәтдарам, јердән көјә гәдәр разыјам. Мән билирәм ки, сән бу јахшылыглары тәкчә шаһын тапшырығы илә етмирсән, һәм дә бир гыз хисләтинин ипәк нәвазиши илә, бир гадын гејрәтилә едирсән. Мән бунлары һәр күн көрүр, анчаг сусурдум, мәним әзизим, бу күн сусмајачағам. Бу күн мән сәнә үрәјими ачыб дејәчәјәм. Бәли, мән мәләкә Сүрејаны севирәм. Анчаг бу севкидән мәнә бир нечә үнвансыз јазылмыш вә көндәрилмәмиш мәктублардан башга һеч нә галмады.

Инди мәним сәндән башга һеч кәсим јохдур. Мән горхурам ки, сәнә мәһрәм олуб үрәјими ачым, горхурам ачыг едиб бир даһа бураја кәлмәјәсән. Онда мән нејләјәрәм.

Мәһтаб диванын үстүндән сүрүшәрәк халчанын үстүндә отурду вә бирдән Беһзадын јаралы гычыны гучаглајыб өпмәјә башлады. О өпүб ағладыгча јавашдан анчаг өзүнүн ешидәчәји бир сәслә дејирди:

— Сәнин јараларына гурбан олум, Беһзад, сәнин талејинә гурбан олум Беһзад. Мән сәни елә биринчи көрүшдән севмишдим. Инди дә севирәм. Арамызда бирчә Әкбәр бу севкијә мане олурду. Сизин романтик аләминиз, халг уғрунда мүбаризә ешгиниз мәнә бу сөзләри демәкдән чәкиндирирди. Бир дә Сарај арамызда чәпәр олмушду.

Беһзад онун нә дедикләрини ешитсин дејә гызы голтуглајыб јухары галдырды вә көзләриндән ахан ири дамлалары көрдүкдә онун көзләриндән өпмәјә башлады.

Мәһтаб исә әввәлки сөзләри тез-тез тәкрар едир, Беһзады өпүр вә башыны онун синәсинә гојуб һычгырырды.

— Мәһтаб чан, биз биринчи күндән сәһв етмишик. Кәрәк үрәкләримизи бири-биримизә ачајдыг. Сән бизә чох лазым идин.

— Беһзад, сәнә вә Әкбәрә нә лазым олубса мән һамысыны сиз билмәдән сизин хејринизә јолуна гојмушам. Бунлар барәдә сонра биләчәксән. Мәним дә сәндән башга өзкә адамым јохдур. Сәнинлә нәфәс алырам. Һәр дәфә парик гојуб, сифәтимин ифадәләрини дәјишиб сәни күчәјә чыхарыб бир мәгсәдә чатдыранда елә бил дүнјаны мәнә верирләр. Мән Сарајда ишләсәм дә орада һәр күн тәһгир вә кобудлугдан башга бир шеј көрмүрәм. Шаһын мәнә көстәрдији е'тимад мәним һәјатымда ән севимли бир күн олду. Чүнки бу е'тимад мәни сәнинлә говушдурду. Сарај пучдур. Сарајын кәләчәји јохдур.

— Мән сәнә инанырам, Мәһтабчан. Көстәрдијин јахшылыглары вә фәдакарлыглары һеч бир гијмәтлә өдәмәк мүмкүн дејил. Мәним сәнә јүк олан өмрүмү сәнә вермәклә әкәр сәни бир зәррә севиндирә билсәјдим нечә дә севинәрдим.

— Мән өзүмү сәнин арвадын һесаб едирәм, гоһумларыма да белә демишәм. Онлар 10 илдир ки бизи әр-арвад билирләр.

Беһзад онун башыны ики әли арасына алыб өпүшләрә гәрг етди. Ону о гәдәр өпдү ки, ахырда Мәһтабын гычлары сусдалан кими олуб јерә јыхылды. Беһзад ону галдырыб диван үстә гојду.

— Сән мәнә ана бачыдан јахынсан Мәһтаб. Сән мәни бағышла, мән сәни көрмәмишәм, бәлкә дә танымамышам.

Беһзад еһтирасла ону өпүр, сачларыны охшајыр, башыны каһ дөшү үстә, каһ да чијнинә гојур, гызын чыр-

пынан үрәјинин сәсини ешидирди. Беһзад бу чырпынан үрәјин дөјүнтүләри ичиндә башга сәсләр дә ахтарырды, анчаг тапмырды. О һәлә дә севдији бу гыза һардаса инанмырды. Чүнки Сарај һәјатына јахшы бәләд иди.

Мәһтаб бу кәркин вәзијјәтдә Шишәјлә сабаһкы көрүшү барәдә дә дүшүнүрдү. Онун анасына көндәрдији гијмәтли бағламанын Сәлимәнин әлинә чатмасы барәдә хәбәр верәчәкди. Мәһтаб ону да билирди ки, Шишәринин тә'кидилә ондан бир хаһиш етмәјә дә һазырлашыб, о да Супермаркет Әлирза илә өлкәнин мәшһур шәкәр тачири Ағајанын шәкәр еһтикары илә әлагәдар иди. Белә ки, сон вахтларда Шаһпур Инкилтәрә краллығы васитәсилә ән јахшы дипломат кими тәлтиф олдугдан сонра бир гәдәр јериндән чајыб шаһдан хәбәрсиз Ағајанла Супермаркетин кизлидә идарә етдикләри шәкәр еһтикарынын имтијазларыны өз әлинә алараг бу дүнја әһәмијјәтли кизли тичарәтдән милјонларла доллар газанмышды. Мүвәггәти әлдән кетмиш имтијазы јенә дә әввәлки саһибләринә гајтармаг үчүн һәтта шаһын да нүфузу нәтичә вермәмишди.

Мәһтабын кизли имканларындан истифадә етмәк истәјән Мөһтәкирләр шаһа вә али, кизли кәшфијјатлара мәһрәм олан ону бу ишә чәлб етмәк фикринә дүшмүшдүләр.

Бунлардан Беһзадын хәбәри јох иди. Мәһтабын әлиндә бир ачар да вар иди. О да Беһзадын күлләбарандан саламат чыхмасы мө'чүзәси иди. Инди өлкәдә ондан башга бу мө'чүзәнин нечә баш вермәсини билмирди. Мәһтаб бу ачары ән гијмәтли гызыл ачар кими кизләтмишди вә бир күн лазым олсајды буну анчаг Беһзада демәклә севкисини әбәдиләшдирәчәкди.

* * *

Әрилә Тела барәсиндә данышандан сонра Фәрәһ 3 күн өзүнә кәлә билмәди. Ган тәзјиги јухары галхмышды. Һәкимләр вә мүтәхәссисләр ону әһатә етмишдиләр. Һәтта Тачүлмүлук өз севимли кәлининин јанына кәлиб әри Саһибдөвләти илә бирликдә онун дилчәлдији чарпајысы јанында отурду. Ана мәләкә данышыгдан баша дүшдү ки, Фәрәһин үрәјинә тохунан Мәммәдрза олуб. Одур ки, әркијана деди:

— Билирсән, гызым, бу кишиләрин һамысы бир поxдур. Мәним оғлум да, јанымда отуран бу киши дә һамысы, һамысы.

Тачүлмүлук данышырды, Фәрәһ исә Шәмшири һаггында дүшүнүр, мәһз онун гајнанасынын сөјләдији ки-

Фәрәһин хошуна кәлирди. Мәләкә һәтта бу, кет-кедә реаллашан вә дәринләшән мүнасибәтдән дә нараһат олмаға башламышды.

— Ај гызым, бир һәјатына фикир вер, бир мусиги, бир нүмајиш, бир театр, бир үрәк ачан тәдбир... Әмр елә кәлсинләр Сараја, мәни дә чағыр, кәлим сәнин гәсриндәки концертләрә. Бу гәдәр гапалы галыб фикир чәкмәк сәнин көзәллијинә јарашмыр. Бу Саһибдиванини көрүрсән, мәним әрим олуб. Баш, гулағы бир шаһыја дәјмәз, амма кишидир, јанымда оланда өзүмү гадын һисс едирәм. Гадын беләдир.

Фәрәһ деди:

— Ана, ичазә истәјирәм бир дәниз гырағына кедәм. Үрәјим ачылмыр.

—Кет, гызым, кет, сән мәләкәсән, һамы сәнә пахыллыг едир, орда, бурда данышанлара чох фикир вермә, бизим чамаат елә беләди. кәләнә бир сөз атар, кәлмәјәнә дә бир даш. Чамаатын ағзыны јуммаг мүшкүл ишдир. Мән Мәммәдрзаја дејәрәм.

—Тәнтәнәли олмасын. Тәк олмаг истәјирәм.

—Гызым, надимәләрин, хадимәләрин, горујучуларын, инди билирсән ки терор баш алыб кедир.

—Онлар да олсун. анчаг гырагда, көзүм көрмәсин. Јорулмушам.

Фәрәһ доғрудан да Киш адасына кетмәк фикриндә иди. Шаһла ики дәфә бу адаја кетмишди. Оранын өзүнәмәхсус көзәллији хошуна кәлмишди.

Ики күн сонра шаһа мәхсус тәјјарә 20 адамы көтүрүб КИШ адасына апарды. Бу һеј'әтдә Шәмшири дә вар иди. Аданын рәсми идарәләрини рәисләри, Сараја јахын адамлар Фәрәһи тәјјарә мејданында гаршыладылар, лакин мәләкәнин үзүнүн күлмәдијини көрдүкдә тез дә онун әтрафындан дағылышдылар.

Аданын гәрб тәрәфиндә шаһа мәхсус кичик гәсрдән башга Кишә кәләнләр үчүн шаһанә чадырлар да гурмушдулар ки, бунлар гәдим Иранын шаһларынын чадырларыны хатырладырды. Шәмшири мәләкәдән вә онун ортанчыл гызындан 50 метр кәнарда дајанараг кәнардан онларын гајғыларынын кешијиндә олдуғуну тез-тез билдирирди. Гәдәм вура-вура дөнүб онлара тәрәф бахырды.

Мәләкәнин ишарәсилә Шәмшири јахына кәлди. Фәрәһ ону лап јахына чағырды вә бу заман әлини она тәрәф узадыб Шәмширинин додагларына јахынлашдырды.

Шәмшири ики гат олуб тә'зим етдикдән сонра Фә-

рәһин әлини алыб горха-горха додаглары үстүнә гојду, анчаг өпмәди.

Мәләкә буну көрүб әлини чевирди, овчуну онун ағзына јахынлашдырды вә бу заман Шәмширинин үзүнә бахараг күлдү. Шәмшири санки бир гәдәр чәсарәтләниб Фәрәһин овчундан өпдү. Бу заман о башыны галдырыб Фәрәһә бахды. Мәләкәнин сифәти тәбәссүм ичиндә парылдајырды. Көзләри дәниз үстүндәки парылдајан ләпәләр кими ишылдајырды

Шәмширијә елә кәлди ки, Фәрәһ хәстәдир. О тәбиәтин көзәлликләрилә видалашмаг мәгсәдилә Кишә кәлмишдир.

Мәләкәнин кејдији чимәрлик кејими онун бәдәнинин бешдә бир һиссәсини анчаг өртә билмишди.

Шәмшири мәләкәнин овчунун ичини өпәркән бир ләззәт һисс етмишди. Белә бир мәһәббәтин она гаршы көстәрилмәсиндән шүбһәләнмишди. Әтрафда бу мәнзәрәјә бахан надимәләр, хадимәләр, кәнизләр, һәким вә шәфгәт бачыларынын көзләри гаршысында мәләкәнин бу мәрһәмәти она Сарајда инамсызлыг јарада биләрди. Бу фикирдә икән мәләкә сујун сојуглуғуну бәһанә едиб дәниздән чыхды вә адјутанты Шәмширијә доғру кәлиб деди:

— Аға забит, чох хаһиш едирәм, сиз дә сојунуб дәнизә кирәсиниз. Биз горхуруг. Гызым мәндән дә горхагдыр.

Шәмшири нә едәчәјини билмәјәрәк о тәрәф бу тәрәфә бојланмаға башлады. Фәрәһин икинчи мүрачиәти ону тәрәддүддән чыхартды.

Бир аздан о Фәрәһлә кәлән шаһын ортанчыл гызынын голундан тутуб суја киирди. Гыз севинч ичиндә атылыб дүшүрдү. Суларын мирвари дамлалары мәләкәнин үстүнә атылдыгча о тез-тез дискинир вә онлардан кәнара чәкилирди.

Күнәш гызмар шүаларыны онларын чијинләринә әләдикчә, саһилин ағ гушлары өзләринин гәһгәһәјә охшар хүсуси сәсләри илә чимәнләрин руһуну охшајырды вә Фәрәһ көзләрини дәнизин үфүгләринә дикәрәк һәрдән суја батыр, инчә әндамыны дәниздә кизләдир, һәрдән дә су үстүнә атылараг үзмәјә охшар бә'зи ваһимәли һәрәкәтләр едәрәк голларыны атыб тутурду.

Шәмшири она јахынлашаркән мәләкәнин үзүндәки севинч долу ифадәләри сезән Шәмшири үрәкдән фәрәһләнәрәк деди:

— Мәләкә һәзрәтләри үчүн бу күнәш, бу су чох вачибдир.

Буну ешидән мәләкә сағ голуну атыб адјутантынын бојнуна доланды, суја батараг Шәмширини дә өзүјлә суја батырды.

Башыны судан чыхараркән Фәрәһин севинч долу аһлары вә гышгырыглары онун бу сәфәрдән разылығыны көстәрән бир әламәт һесаб едиб онунла кәләнләрин бахышларындакы никәранлығы силиб апарды. Онлар мәләкәнин бу гәдәр севиндијини көрмәмишдиләр.

Көбәјә гәдәр дәринликдә дајандығындан дәнизин далғалары Фәрәһи јериндәчә дурдуғу һалда ојнадырды. Бу тәбии рәгс иди. Дәниз рәгси.

Мәләкә рәгс едә-едә јенә дә әлини Шәмширијә тәрәф узатды. Адјутант елә билди ки мәләкә судан чыхмаг истәјир. Одур ки она тәрәф тәләсди, Фәрәһә чатаркән, онун сифәтиндәки нуру көрдү. Бу нур мәләкәнин үзүндә ојнајан тәбәссүмләрин нуру иди.

Мәләкә әлини Шәмширинин додагларына апараркән адјутант онун әлини тутуб додагларына јапышдырды вә бәркдән өпдү, мәләкә бундан хошланырмыш кими овчуну онун додаглары үстүнә гојду. Бүтүн бәдәнини севинч вә еһтирас рәш'ләри бүрүјән Шәмшири мәләкәнин овчуну ачкөзлүклә өпдү. Бу заман о мәләкәнин синәсиндән гопан бир аһ да ешитди. Бундан сонра мәләкәнин дизләри титрәди вә суја ашаркән Шәмшири ону тутду:

— Сизә нә олду, мәләкә, бәлкә дәнизин һавасы һалынызы дәјишди.

Мәләкәнин һалы доғрудан да дәјишмишди. О Шәмширинин өпүшләринин инчә ипәк нәвазишләрини үрәкдән дујараг һалбаһал олмушду.

Шәмшири мәләкәни судан чыхараркән доктор өзүнү онлара чатдырды вә деди:

— Дәниздә 5 дәгигәдән артыг галмаг олмаз, мәләкә.

Шәфгәт бачылары өзләрини чатдырана гәдәр Шәмширилә доктор көмәкләшиб мәләкәни ајаға галдырдылар.

Мәләкә һәлә дә дәнизин ләззәтиндән ајрылмајараг, деди:

— Доктор, сиз бујурандыр. Дәнизин севинчи вә илк дәфә дәниздә олмағын әламәтләри беләдир. Мән Франсада оланда чимәрликдә дә оланда белә бир һаләт башыма кәлди.

— Еләдир мәләкә һәзрәтләри, никәранлыг јохдур. — дејә о чәмаданыны көтүрүб чимәнләри јенә дә өз әввәлки вәзијјәтдә гојуб узаглашды.

Фәрәһ Шәмширијә диггәтлә бахдыгдан сонра деди:

— Аға забит, индијә гәдәр нијә аилә гурмамысыныз. Бу һагда мәнә мә'лумат верибләр, чох тәәччүб етдим.

— Еләдир, мәләкә, тале белә кәтириб. Истәдијим гыз Теһрана кәлдијим вә забит олдуғум үчүн өз әмиси оғлуна кетди.

— Көрүнүр сәнин истәклин фанатик олуб. Елә дејилми.

— Еләдир, мәләкә һәзрәтләри, сиз бујурандыр. Онлар Азәрбајчанда Гәтәлә һадисәсиндә чох зијан чәкдиләр. Евләри јандырылды. Гардашы һәлак олду. Бәлкә дә буна көрә Теһран шәһәрини көрмәјә көзләри јохдур. Анчаг бунлар чохдан унудулуб, мәләкә һәзрәтләри, артыг тарих олуб.

— Тарих олса да тә'сири һәлә дә јашајыр. О јаралар һеч вахт сағалмаз. Елә јара вар, сағалыр, еләси вар ки сағалмыр, әбәди јашајыр.

— Бәли, Сиз бујурандыр. Онда Азәрбајчана чох бөјүк зәрәр дәјди. Күнаһ Сталиндә вә Гәвамүлсәлтәнәдә иди.

— Тәк онлар дејилди, аға забит, һамыда күнаһ вар иди. — дејә Фәрәһ Шәмширинин кур, сых сачларына бахараг өз сачларыны гајдаја салды.

— Мән Парисдә тәһсил аларкән орада Ирандан дидәркин дүшәнләрлә көрүшдүм. Онларын чох күчлү сијаси мәнтигләри вар иди. Адлары јадымдан чыхыб. Тәзә кәләнләрдән бири Анушираван иди. Орта јашлы бир адам иди. Астаралы иди. Онлар мәнә 1946-чы ил һадисә вә фачиәләрини данышырдылар.

Шәмшири сөһбәтин бу јерә кәлиб чатмасындан чох севинди. О мәләкәјә Азәрбајчан мәсәләси илә әлагәдар јол тапдығындан севинирди. Онун фикри белә иди ки, мәләкә јолу илә 25 ил зинданларда јатан азәрбајчанлыларын вәзијјәтләринин јүнкүлләшмәсинә наил олачагдыр. Азәрбајчан демократларыны зиндандан гуртарачагдыр.

Фәрәһ инчә вә көзәл бәдәнини вә буну бир гәдәр көзәл көстәрән инчә һәрәкәтләрини Шәмширидән кизләтмирди. Елә бил онлар нечә ил иди ки бир бирләрини танıјырдылар.

Мәләкә судан чыхаркән бәдәнинин дәриси пар-пар парылдајырды. О Шәмширидән мүвәггәти олараг ајрылыб кејинмәк үчүн бир даһа әлини она тәрәф узадыб тәшәккүр үнваны илә әлинин өпүлмәсини истәди. Шәмшири бир даһа онун әлини вә овчуну өпдү.

О фикирләшди ки мәләкә она гаршы о гәдәр е'тинасыз дејил. Вә мәләкә онун бу хидмәтиндән адјутант кими јох, һәм дә бир киши кими хошланыр.

Бирдән мәләкә деди:

— Аға забит, сәндән бир хаһишим олачаг, билмирәм нә гәдәр јеринә дүшәр, анчаг сәни өзүмә јахын адам һесаб етдијимдән хаһиш етмәк истәрдим, Фәрһад адлы бириси мәнә бир нечә мәктуб јазыб, ону мәнимлә көрүшдүрәсиниз. Бу мәктублар Азәрбајчан вә азәрбајчанлылар һаггындадыр. 6 ајдыр ки Пакрәван буну тапа билмир. Хәтшүнас ахтарырлар, нә едирләр билмирәм, анчаг сән буну едә биләрсән. Мән истәјирәм көрәм ки бу Фәрһад кимдир. О һәм мүәддәбдир, һәм дә гајғыкеш, һәм чәсурдур, һәм дә Сарајын ичинә бәләд олан адам.

Шәмшири ваһимәләнди. Она елә кәлди ки Фәрәһ онун бүтүн сирләрини билир вә бу һөрмәт, хүсусијјәтләрин һамысы онун Үчүнчү Мәркәзи идарәнин ишчиси олмасынын сирләрини ајдынлашдырмаг үчүндүр вә Фәрәһ Интиличенс-сервисин хидмәтчиләриндән биридир.

Шәмшири өзүнү итирмишди.

— Сән ону танıјарсан? — дејә Фәрәһ бу шүбһәләри онда бир гәдәр дә чохалдаркән Шәмшири деди:

— Хејир, мәләкә һәзрәтләри. Танысајдым Үчүнчү Мәркәзи идарәнин јолу илә бу иши ачардым. Онун мәктубларында Сизә тохунан бир сөз варса...

— Јох, јох — дејиб мәләкә тез Шәмширинин сөзүнү кәсди вә онун нараһат олдуғуну да һис едиб — о тәкчә мәндән бир мәләкә кими көмәк вә јардым етмәји көзләјир. Бәлкә дә көрүб ки мән бә'зән јетимханалара вә хәстәханалара кедирәм, буна көрә мәнә мүрачиәт едиб.

— Баш үстә, мәләкә, өјрәнәрәм, чалышарам, Сизин әмринизи јеринә јетирмәк мәним мүгәддәс борчумдур. — деди.

Шәмшири бир даһа һәлә чимәрлик палтарында олан инчә әндамлы мәләкәнин гаршысында тә'зим етди вә фикирли аддымларла ондан узаглашды.

Јолда кедә-кедә фикирләшди, «бизим чох чәтинликлә Сараја ачдығымыз бу јолу Беһзад өз мәктублары илә гапајачаг». Сонра башындан белә бир фикир дә кечди, «бәлкә мәләкә бу сәмимијјәтләри Фәрһадын ачылмасы мәгсәдилә мәнә көстәрир. Бунлар бәлкә дә Сија, Интиличенс-сервисин тәлашларыдыр. Әкәр белә оларса онда кәрәк фатиһәми өзүм охујум».

* * *

Мәләкәнин гәсри ики мәртәбә иди. Алт мәртәбә ики бөјүк вә ишыглы салондан ибарәт иди. Бу салонларын мүхтәлиф јерләриндә јерләшән кичик отагларда исә хидмәтчиләр вә надимәләр галырды.

Фәрәһ креслода отуруб Шәмширинин јолуну көзләјирди. Ханәндә Туран бу күн гәсрдә концерт верәчәкди. Бу, Фәрәһин истәји, Шәмширинин тәдбири илә тәшкил олмушду. Туран өзүјлә рус рәггасәси Тамараны да кәтирәчәкди. Мәһтаб үчлүјүн ајагүсту сөһбәтини дә нәзәрә алмышды.

Туран Шәмширијә бәсләдији севкинин кәләчәјинә инанмырды. О, башга ханәндә ханымларын һәјатындан да јахшы билирди ки, бу севки көзәл, сәдагәтли бир аилә илә нәтичәләнмәјәчәкдир. Јәгин Шәмшири дә башга адамлар кими евләндикдән сонра арвадынын ресторандан вә мусиги сәһнәсиндән чыхмасыны тә'кид едәчәкди. Одур ки, Туран евләнмәклә ханәндәлијин бир јерә сығышмадығыны һәләлик һәзм едә билмирди. Бу күн онун хаһиши вә зәманәтилә мәләкә Фәрәһин гәсринә кәлмишди ки, шаһын аиләсинә концерт версин вә алзым оларса Азәрбајчан маһнылары да охусун.

Шәмшири Фәрәһә доғру кедиб мәләкәнин әлиндән өпүб баш әјди. Туран да ханәндәләрә мәхсус бир реферанс илә өз һөрмәтини билдирди.

Тачүлмүлүк әри Саһибдивани илә пәнчәрә габағында отурмушду. Шәмшири ана мәләкәни һеч көрмәмишди вә танымырды да. Фәрәһ она ишарә едән кими о ана мәләкәјә доғру кедиб, сол дизини јерә гојду, ана мәләкәнин әлиндән өпдү. Ана мәләкә бу забитин гамәтиндән вә һәрәкәтләриндән хошу кәлди вә үрәк ачыглығы илә деди:

— Аға забит, сәндән Тәбриз ији кәлир.

— Бәли, ана мәләкә һәзрәтләри, нөкәриниз зәнчандандыр.

— Көрән кими таныдым. Бу азәрбајчанлыларда бир хүсуси көркәм вә дуз вар. О гырышмал рус рәггасәси бурда нә кәзир. Рәзмараны басдырандан сонра инди кими басдырмаға һазырлашыр.

Тамара көзәл, мүтәнасиб әндамыны шаһ аиләсиндә нүмајиш етдирәрәк гисмән пәнчәләри үстүндә кәзир. Һамыја ширин тәбәссүм көстәрирди.

Тачүлмүлүк әринә тәрәф дөнүб деди:

— Мәним јерлиләримдир, аға.

Охумаздан габаг Туранын сәсини аһәнкләшдирән чалғычылар бу чаван ханәндәјә Сарај ханәндәси кими бахараг, истеһзалы бахышларыны ондан кизләтмишдиләр.

Илк дәфә «Гара кilә» маһнысыны јаныглы бир сәслә охујан Туран өзү дә никаранлыг чәкирди. Фикирләширди ки, бирдән хошларына кәлмәз. Шәмшири она тапшырмышды Азәрбајчан маһныларындан башласын, сонра она нә сифариш верилсә о маһнылары охусун.

Маһныдакы һәсрәт, килеј вә е'тираз нотлары гәриб бир севкинин чағырышлары илә бирләшиб Туранын мәлаһәтли вә нисбәтән гәмли сәсиндә һавалананда Тачүлмүлүкүн сифәти әввәл јығылан кими олду, сонра бу сифәт узанды вә салланды.

Ана мәләкә јајлығыны ахтараркән әри өз чиб дәсмалыны она тәрәф узатды. Тачүлмүлүк көзләрини силәркән Туранла Шәмшири севинчдән ифтихар һисси кечирирдиләр.

Тачүлмүлүк:

— Аға, Азәрбајчан бәдбәхт олду. Аллаһ буну һеч кәсә бағышламаз.

Мәләкә Фәрәһ исә Туранын сәсинә елә далмышды ки, үзүндә ағламсар бир ифадә јаранмышды. Шәмшири исә бунлары ити бахышлары илә сезирди. Фәрәһ әлини сигарет гутусуна апараркән о тәләсик јахынлашыб мәләкәнин додаглары арасына гојдуғу сигары алышганла јандырды. Сигар Фәрәһин һиссиз бармаглары арасында түстүләнәркән о Шәмширијә бахды вә креслодан галхыб ејвана чыхды.

Шәмшири она јахынлашыб Туранын даһа һансы маһныны ифадә етмәси барәдә онун сифаришини өјрәнмәк истәди. Фәрәһ деди:

— Буну Тачүлмүлүкдән соруш. О јахшы биләр. Сонра да бураја кәл.

Тачүлмүлүк буну ешитди вә севинчлә деди:

«— Пәнчәрәдән даш кәлир...».

Отуранлар әл чалдыгдан сонра Туранын шән сәси гәсри башына алды.

Шәмшири мәләкәјә јахынлашаркән Фәрәһ она әлилә јахасынын ич тәрәфиндә ишләмәкдә олан магнитофона ишарә едиб онун сөндүрүлмәсини хаһиш етди, өзүнүн дә башынын архасында һәмишә јығдығы сачларынын топлусуну јохлады вә сонра деди:

— Аға забит, сән дә һисс едирсән ки бизим мүнасибәтимиздә бир көзәллик вар. Бири биримизә олан бу мүнасибәт ади мүнасибәт дејил. Ә'лаһәзрәт мәним севкимлә ојнајыр, ушагларымын талеји илә аз марагланыр, вә-

лиәһд олан бөјүк оғлу илә бәлкә дә илдә бир дәфә анчаг көрүшүр. Бунлар һамыны нараһат едир. О мәни дә тәһгир едир. Тела адлы бир Рәштли ханымла ешгбазлыг етмәклә, һәтта мәчлисләрә кетмәклә мәни һејрәтдә гојур. Сарај назири Әләм исә она бу ишләрдә көмәк едир. Мән онлары көрмәјә көзүм јохдур. Нә јахшы мән дә үч ушаг саһиби олдугдан сонра бунлары баша дүшдүм, өз гадынмәнлијими вә мәләкә шәрәфими сахламаг мәгсәдилә ана мәләкәнин нәсиһәтләри истигамәтиндә Сарај һәјатындакы бу интиригалар вә һәрзә һәрәктләрдән бир гәдәр кәнара чәкилдим. Инди мәнә бә'зән дејирләр ки, нијә Әлаһәзрәти сәфәрләрә чыхаркән әввәлки кими јола салмаға кетмирсән. Мән дә бәһанә кәтириб дејирәм ки тәләбә һәрәкатынын күчләнмәси илә шаһла бир јердә һәрәкәт етмәк мүнасиб дејил. Бунлары сәнә демәкдән мәгсәдим одур ки, мәним бир адјутант кими сәнә мүнасибәтим чох јахшыдыр, анчаг бир забит кими бир киши кими сәнә мүнасибәтим сәмими вә меһрибандыр. Мән өзүм дә тәәччүб едирәм ки, аз мүддәт ичәрисиндә сәнә нечә алышдым.

Шәмширини тәр басмышды. Забит френчинин боғазынын дүјмәсини ачмаг истәсә дә буну бачармырды, чашмышды. Дүнја көзләриндә санки фырланырды. Мәләкәнин бу сөзләрини о көзләмирди. Шаһын аиләсиндәки мүнагишәни билдикдән сонра шаһ да көзләриндә әчајиб бир шәклә дүшмәкдә иди.

— Мән сәнә күвәнирәм. Үрәјимдә јаранан бу инчә һисләрә һөрмәт етсәм сәни јухары рүтбәләрә чатдырмалы, бөјүк сәрвәт саһиби етмәлијәм. Бу, мәним әлимдән кәләр. Анчаг истәмәздим ки, Әшрәфин чыхартдығы ојунлардан мән дә чыхардым. Мән мәләкә олмагла һәм дә өзүмү әзилиб, гана гәлтан едилмиш бир халгын да гызы һесаб едирәм. Мән өзүм дә мәләкә олмаздан габаг бир тикә чөрәк газанмаг үчүн нә ишләрә әл атмамышам. Бу Сарајда мән һамыдан чох халга јахынам. Мән әримин ешгбазлыглары мүбагилиндә өзүмә, халгыма, шаһлыға садиг галачағыма сәнин јанында анд ичирәм вә сәндән дә хаһишим будур ки, мәним бу андымын кешијиндә оласан, тәкчә мәләкәни дејил, һәм дә онун намусуну, шәрәфини горујасан, һәтта мән өзүм дә әјри бир јола кетмәк истәсәм, мәни гојмајасан, габағымы кәсәсән. Буна ичазә верирәм.

Шәмшири сол дизини јерә гојуб сол әлини дөшүнә гојдугдан сонра кәдәрли мәләкәнин дедији сөзләр габағында тә'зим етди.

Фәрәһ сон сөзләрини тәләсик деди чүнки ана мәләкә креслодан дуруб онлара тәрәф кәлмәкдә иди.

Мән сәнә Кәрәчдә бир маликанә бағышлајачағам. Бу, рүтбәләрдән, вәзифәләрдән даһа јахшыдыр. Бу маликанә анам Фәридәнин ады илә тикилән бир гәсрдир. Бу гәсрә көрә мәтбуатда вә Сарајда чох данлаглар чәкмишәм. Одур ки мән гәсри сәнин адына кечирмәклә һәм үрәјимин чағырышына чаваб вермиш олурам, һәм дә интиригалардан гуртарырам.

Фәрәһин е'тирафындан сонра Шәмширинин мәләкәјә мүнасибәти тамам дәјишмишди. Онун дедији сөзләрә инанырды. Анчаг Сарај сијаси мүһитинә инанмаг истәмирди. О, мәләкәнин сәмими е'тирафыны Интиличенс-сервисин ени маскалы тәдбири кими дүшүнүрдү. Бәлкә дә бунлар һамысы мәним кечмишими ачмаг үчүн ардычыл сурәтдә баш верән һадисәләрдир. — дејирди. Бу фикирләр Шәмширијә раһатлыг вермирди. О истәјирди бу фикирләрини Беһзадла аралыға гојсун. Лакин Беһзадын Мәһтабла јахынлығы буна имкан вермирди.

Шәмшири бир тәрәфдән дүшүнүрдү ки, она мәләкәнин бағышладығы маликанә васитәсилә чох ишләр көрә биләр. Фәрәһин Азәрбајчан мәсәләсиндә ачыг-ачығына јанығлы олмасы, өзүнүн Парисдә оларкән Халг партијасынын бә'зи мәс'уллары илә көрүшү халгын хејринә јени бир ишин башланғычыны гоја биләр.

Доламбач, мүтәрәддид вә шүбһәли фикирләр Шәмширини һәмишә одла су арасында сахламышды. О фикирләширди ки, Фәрәһин сәмимијјәтинә инанса да ону бир нечә дәфә јохламалыдыр.

Туран охујурду, һәр јени маһны вә рәгслә әлагәдар онлар кејимләрини вә декорасијалары дәјиширдиләр. Мәһтаб арха отагда гызлара ишарәләрлә өз фикирләрини баша салырды. Онлара тез-тез үч бармағыны көстәрирди. Бу да үчлүјүн иш бирлијинә ишарә иди.

* * *

Кәрәчдәки маликанә чајын јарғанын үстүндә, макистрал јолдан 250 метр гәрбдә тикилмишди. 2 мәртәбәли, о гәдәр дә мөһтәшәм олмајан, пәнчәрәләри орта әср архитектурасы илә салынмыш, бу бина кәнардан баханларын диггәтини о гәдәр дә өзүнә чәлб етмирди.

Фәрәһин она вердији ачарларла Шәмшири Кәрәчдәки ики мәртәбәли бинанын ири гапысыны ачыб һәјәтә

кирди. 20 машынын јерләшә биләчәји бу һәјәт дәмир бармаглыгларла әһатә олунмушду. Ағачлар аз вә сејрәк олса да күлләр һәјәтә бир пајыз һүзнү көркәми вермәкдә иди. Гапыны ачаркән боғулуб чүрүмүш һава үзүнә дәјди. Биринчи мәртәбәдә пәнчәрәләри үч тәрәфә ачылан алты отаг сејрәк ев әшјалары илә бәзәдилмишди. Икинчи мәртәбәјә галхан пилләләр халчаларла дөшәнмишди. Мәәччәрәнин гырмызы мәхмәрдән өртүлмүш өртүјү памбыг кими јумушаг иди.

Икинчи мәртәбәни кәзиб бурадакы 4 отағы бир-бир јохладыгдан сонра ашағы дүшмәк истәјәркән һәјәтдән сәс ешитди. Машын чыраглары јаныб сөндү.

Шәмшири гапы далында кизләнәрәк кәләнләрин кимлијини мүәјјәнләшдирмәк истәјәркән о гапынынн арасындан ики нәфәрин бири биринә охшајан адамын суелитини гаранлыгда сечди. Онлар ејни рәнкдә вә ејни бичимдә гадын идиләр.

Маликанәнин гапысынын ачыглығыны онлар санки габагчадан билирдиләр. Одур ки гапыны итәләјиб ичәри кирдиләр. Архаларынча ири гапыны бағладылар.

Бу заман Шәмшири мәләкә Фәрәһин сәсини таныды.

— Ағаји Шәмшири, һардасан, ев јијәси кими чых гонагларын габағына.

Шәмшири Фәрәһин кәләчәјини билирди. Јанындакы да чох күман ки Сәидә иди. Фәрәһин ән чох јахын олдуғу нәдимәси Сәидә ханым.

Фәрәһ һәмишә олдуғу кими әлини Шәмширијә тәрәф узатды. Шәмшири онун әлини сәлигә илә өпдүкдән сонра чевириб овчуну да өпдү.

Бу заман ејни илә Фәрәһә охшајан һәм дә Фәрәһ кими кејиниб кечинән икинчи гадын сүр'әтлә онлара јанашды, үзүндәки гара тору кәнара атыб күлдү. Шәмшири гаршысында икинчи Фәрәһи көрүб чашды. Каһ она, каһ да буна бахараг һејран-һејран көзләрини дөјмәјә башлады.

Икинчи Фәрәһ дә ејнилә әлини она тәрәф узадыб ону Шәмширинин додагларына јахынлашдырды.

— Бу нәдир, мән дәли олмушам, ја јуху көрүрәм, гызлар — дејә Шәмшири өз һејранлығыны бир даһа изһар етди.

— Мәним әзизим, бир даһа дејирәм, бу маликанә мәним анам Фәридә ханымын адынадыр: Мән бу маликанәни сизә бағышлајырам, Сәидә вә Шәмширијә. Тојунузу да бурада өзү медәчәјәм. Буранын гәбаләси исә Шәмширинин адына јазылачаг. Икиниз дә билин, мән чох арзу едәрдим, сиз евләнәсиниз.

Икинчи Фәрәһ ирәли чыхыб башындан гара тору кәнара толлајаркән Шәмшири Сәидәни таныды вә мәләкә Фәрәһи Сәидә кими өпдүјүндән утанараг башыны ашағы салды. Фәрәһ деди:

— Бу күндән бу ев дә, мәним охшарым Сәидә дә сәниндир. Сән буна лајиг забитсән. Өлкәдә һадисәләр елә бөјүк сүр'әтлә инкишаф едир ки, сабаһ нә олачағыны демәк олмаз. Одур ки мән истәјирәм сиз бири биринизә тез говушасыныз. Ушағыныз олсун.

Шәмшири өз аләминдә Фәрәһи тәсдиг едәркән дүшүндү ки, сон илләрдә о, Үчүнчү Мәркәзи идарәнин дә кәркин ишиндә сүстлүк јаранмышдыр. Әјаләт вә вилајәтләрдә САВАК-ын идарәләри, демәк олар ки, ишини јары-јары дајандырыб, шаһ әлејһинә шүар верәнләри даһа изләмир, һәбс етмирдиләр. Тәләбә вә руһани һәрәкатлары күчләндикчә халг бу режимин дағылачағына үмид бәсләјирди.

Мәләкә әлини Шәмширијә тәрәф узадыб ону рәгсә дә'вәт етди. Сәидәнин өзүјлә кәтирдији магнитофондан Штраусун мәшһур рәгс һавасы сәсләнәркән мәләкә илә Шәмшири вестибулун ортасында һәр шеји унудараг рәгс едирдиләр.

— Мәләкә, мән сизин бу һәдијјәниз гаршысында нә гәдәр севинч дујурамса бир о гәдәр дә буну нә илә әлагәдар олдуғуну фикирләшмәкдән әзаб чәкирәм.

Фәрәһ әлини онун ағзына гојду вә деди:

— Даһа мәндән һеч нә сорушмајачагсан, әзизим. Бу һагда Сарајда һәр шеји сәнә данышмышам.

Шәмшири јенидән мәләкәнин овчуну бусәләрә гәрг етди. Фәрәһ исә бундан ләззәт алырмыш кими әлини онун ағзына даһа кипләшдирир вә күлүрдү. Рәгс һавасынын тәнтәнәсиндән хүсуси ләззәт алан Фәрәһин көзләриндә һамынын көрә билмәдији бир кәдәр дә вар иди. Ону Шәмшири көрсә дә бу һагда мәләкәдән һеч нә сорушмурду.

Бу заман Шәмшири учадан деди:

— Бундан сонра мәним һалым нечә олачаг, илаһи. Ики Фәрәһи мән бир бириндән нечә фәргләндирәчәјәм.

Фәрәһ дә учадан сөјләди.

— Мән әримин шәрәфини, намусуну, вәтәнимин гејрәтини һеч нә илә әвәз етмәјәчәјәм. Бу мәним үчүн ағыр да олса, дүнјанын не'мәтләриндән мәһрум да олсам, өз андымы позмајачағам.

Фәрәһин учадан дедији бу сөзләр Сәидәјә ешитдирмәк үчүн иди.

Шәмшири астача сорушду:

— Мәләкә, бир шеј сорушмаг истәјирәм.

— Сәнә бајаг дедим ки, мәндән даһа һеч нә сорушма. — дејә Фәрәһ рәгсдән хүсуси зөвг алдығыны билдирмәк үчүн о Шәмшири илә бирликдә гуш кими јүнкүл бир һәрәкәтлә фырланмаға башлады.

— Билмәк истәјирдим ки, мән Сизлә Сәидәни нечә тә'јин едим. Бу чох вачибдир, мәләкә.

— Бирдән чашыб еләсән мән өзүм сәнин јадына саларам, нараһат олма, әзизим. Бу күн рәгс вә тоја һазырлыг күнүдүр.

Мусиги кәсилдикдә мәләкә Сәидә илә Шәмширинин әлләрини ики овучу ичиндә бирләшдирди вә һәр икисини өпәндән сонра деди:

— Сизи бири биринизә һәлал едирәм. Сабаһ кәбин кәсдирәрсиниз. Буну да билин ки, бу күндән мән сизи бири биринизә гысганачағам. Гој көјдә бөјүк аллаһ, јердә бөјүк севки сизә хошбәхтлик нәсиб етсин.

Ики Фәрәһин маликанәдәки көрүшүндән 5 күн сонра Сәидә Шәмширијә чатдырды ки, Мәләкә өз анасы Фәридә ханымла маликанәјә кедәчәкдир.

Шәмшири көј гарамтыл рәнкә чалан «Пејкан» машыны илә өзүнү ораја чатдырды. Евдә сәлигә саһман јарадандан сонра кичик бир мизин үстүнү јемәк-ичмәклә бәзәди вә отуруб көзләди.

Кечә саат II-дә о «Американын сәси» радиосунун шаһын милли гәһрәман олмасы иддиасы, нефтин гијмәтинин јүксәк сәвијјәдә сахламаг чәһди, Америка президенти илә мәктублашмасы, 16 фан том тәјјарәси алмасы барәдә хәбәрләрини ешидәркән гапы сәсләнди.

Шәмшири икинчи мәртәбәдән һәјәтә бојланды. Онун машынынын јанында дикәр гырмызы рәнкдә бир мерседес дајанмышды. Ашағы дүшәркән Сәидәни көрдү. О, дувагсыз кәлин палтарында иди. Шәмширини көрән кими тәләсик олараг тач шәклиндә олан кәлинлик палтарынын башлығыны кур сачларынын үстүнә гојду. Кәлинлик тачынын ағ тору исә онун үзүнү өртүб Сәидәјә романтик бир көркәм верди.

Шәмшири јахына кәлиб сорушду:

— Бәс мәләкә, анасы Фәридә ханым нијә кәлмәди.

Сәидә утанчаг бир севинчлә деди:

— Онларын икиси дә мәнәм. Онлар бу кечә бураја кәлмәјәчәкләр.

Шәмшири әлиндән сонра исә үзүндән өпүб Сәидәни кәлинлик палтарында икинчи мәртәбәјә галдырды.

Онлар нечә илин һәсрәтлиси кими еһтирасла өпүшдүләр. Шәмшири гырыг-гырыг сөзләрлә деди:

— Бизим талејимизи мәләкә бирләшдирди. Аллаһ она узун өмүр версин. Һәм гүдрәтли, һәм дә гејрәтли гыздыр.

— Еләдир, әзизим, о мәним сәнә олан севкими дујду. Мән сәнә елә биринчи күндән вурулмушдум. — дејә Сәидә көзләри јумулу һалда өпүшүрдү.

— Мән биринчи дәфә Сараја кәләндә мәләкәнин гәсринә кирмәјә чәсарәт етмирдим. Бу заман сән кәлдин, мәләкә охшарында. Онда илк дәфә мән сәнин әлини өпдүм.

— Јох, јох, гапыја чыхан онда мәләкә өзү иди. О сәни елә о вахтдан бәјәнмишди, мән исә сонрадан, јә'ни, мәләкә гәсрә гајытды, мән онун охшары кими һәјәтә чыхдым вә сәни машына минмәјә дә'вәт етдим, бах онда.

— Демәли о вахтдан сән дә мәним мәләкәм олдун. Мән илк дәфәдир ки бир гызла бу сајаг өпүшүрәм.

— Мәләкә мәнә деди, кет, о чох лајигли адамдыр. Әр-арвад олун, мән сизә һәр чүрә көмәк едәчәјәм. Һәр јердә дә дејәчәјәм ки, нәдимәми мән өзүм Шәмширијә вермишәм.

Онлар јенидән бир бириләринә сармашдылар. Шәмшири онун үзүнү бојнуну өпүр нә исә дејирди. Сәидә исә бу ләззәтдән кеј кими олмушду. Бәдәнинин һәр тәрәфи кет-кедә сусдалырды.

— Мәним талејим, мәним Сәидәм, мәним мәләкәм — дејә Шәмшири тез-тез бу сөзләри тәкрар едирди.

Онлар бу сајаг, бири бирләринә сармашдыглары һалда һәјәти нечә дәфә кәздиләр. Бу вахт о ағачларын көвдәсинә, ишыг лүстерләринин дөвр-вәринә, чәмәнлији түнд јашыл көстәрән кичик прожекторларын һәр тәрәфинә бахыр вә кечирди. Шәмшири һәјәтдә магнитофон гојулуб гојулмадығыны јохлајырды. Чүнки күчәдән иплә атылан магнитофон апараты ағачын будагларындан асылараг евдә вә һәјәтдә сәси јазырды.

Кечә саат I-и кечмиишди. Онлар маликанәјә кириб икинчи мәртәбәјә галхдылар. Пәрдәләри чәкиб сојундулар. Бири бирини гучаглајыб, бири бириндә эридиләр. Гырыг-гырыг сөзләрдән башга сәһәрә гәдәр отагдан һеч нә ешидилмәди.

Фәрәһин учадан дедији бу сөзләр Сәидәјә ешитдирмәк үчүн иди.

Шәмшири астача сорушду:

— Мәләкә, бир шеј сорушмаг истәјирәм.

— Сәнә бајаг дедим ки, мәндән даһа һеч нә сорушма. — дејә Фәрәһ рәгсдән хүсуси зөвг алдығыны билдирмәк үчүн о Шәмшири илә бирликдә гуш кими јүнкүл бир һәрәкәтлә фырланмаға башлады.

— Билмәк истәјирдим ки, мән Сизлә Сәидәни нечә тә'јин едим. Бу чох вачибдир, мәләкә.

— Бирдән чашыб еләсән мән өзүм сәнин јадына саларам, нараһат олма, әзизим. Бу күн рәгс вә тоја һазырлыг күнүдүр.

Мусиги кәсилдикдә мәләкә Сәидә илә Шәмширинин әлләрини ики овучу ичиндә бирләшдирди вә һәр икисини өпәндән сонра деди:

— Сизи бири биринизә һалал едирәм. Сабаһ кәбин кәсдирәрсиниз. Буну да билин ки, бу күндән мән сизи бири биринизә гысганачағам. Гој көјдә бөјүк аллаһ, јердә бөјүк севки сизә хошбәхтлик нәсиб етсин.

Ики Фәрәһин маликанәдәки көрүшүндән 5 күн сонра Сәидә Шәмширијә чатдырды ки, Мәләкә өз анасы Фәридә ханымла маликанәјә кедәчәкдир.

Шәмшири көј гарамтыл рәнкә чалан «Пејкан» машыны илә өзүнү ораја чатдырды. Евдә сәлигә саһман јарадандан сонра кичик бир мизин үстүнү јемәк-ичмәклә бәзәди вә отуруб көзләди.

Кечә саат II-дә о «Американын сәси» радиосунун шаһын милли гәһрәман олмасы иддиасы, нефтин гијмәтинин јүксәк сәвијјәдә сахламаг чәһди, Америка президенти илә мәктублашмасы, 16 фан том тәјјарәси алмасы барәдә хәбәрләрини ешидәркән гапы сәсләнди.

Шәмшири икинчи мәртәбәдән һәјәтә бојланды. Онун машынынын јанында дикәр гырмызы рәнкдә бир мерседес дајанмышды. Ашағы дүшәркән Сәидәни көрдү. О, дувагсыз кәлин палтарында иди. Шәмширини көрән кими тәләсик олараг тач шәклиндә олан кәлинлик палтарынын башлығыны кур сачларынын үстүнә гојду. Кәлинлик тачынын ағ тору исә онун үзүнү өртүб Сәидәјә романтик бир көркәм верди.

Шәмшири јахына кәлиб сорушду:

— Бәс мәләкә, анасы Фәридә ханым нијә кәлмәди.

Сәидә утанчаг бир севинчлә деди:

— Онларын икиси дә мәнәм. Онлар бу кечә бураја кәлмәјәчәкләр.

Шәмшири әлиндән сонра исә үзүндән өпүб Сәидәни кәлинлик палтарында икинчи мәртәбәјә галдырды.

Онлар нечә илин һәсрәтлиси кими еһтирасла өпүшдүләр. Шәмшири гырыг-гырыг сөзләрлә деди:

— Бизим талејимизи мәләкә бирләшдирди. Аллаһ она узун өмүр версин. Һәм гүдрәтли, һәм дә гејрәтли гыздыр.

— Еләдир, әзизим, о мәним сәнә олан севкими дујду. Мән сәнә елә биринчи күндән вурулмушдум. — дејә Сәидә көзләри јумулу һалда өпүшүрдү.

— Мән биринчи дәфә Сараја кәләндә мәләкәнин гәсринә кирмәјә чәсарәт етмирдим. Бу заман сән кәлдин, мәләкә охшарында. Онда илк дәфә мән сәнин әлини өпдүм.

— Јох, јох, гапыја чыхан онда мәләкә өзү иди. О сәни елә о вахтдан бәјәнмишди, мән исә сонрадан, јә'ни, мәләкә гәсрә гајытды, мән онун охшары кими һәјәтә чыхдым вә сәни машына минмәјә дә'вәт етдим, бах онда.

— Демәли о вахтдан сән дә мәним мәләкәм олдун. Мән илк дәфәдир ки бир гызла бу сајаг өпүшүрәм.

— Мәләкә мәнә деди, кет, о чох лајигли адамдыр. Әр-арвад олун, мән сизә һәр чүрә көмәк едәчәјәм. Һәр јердә дә дејәчәјәм ки, надимәми мән өзүм Шәмширијә вермишәм.

Онлар јенидән бир бириләринә сармашдылар. Шәмшири онун үзүнү бојнуну өпүр нә исә дејирди. Сәидә исә бу ләззәтдән кеј кими олмушду. Бәдәнинин һәр тәрәфи кет-кедә сусдалырды.

— Мәним талејим, мәним Сәидәм, мәним мәләкәм — дејә Шәмшири тез-тез бу сөзләри тәкрар едирди.

Онлар бу сајаг, бири бирләринә сармашдыглары һалда һәјәти нечә дәфә кәздиләр. Бу вахт о ағачларын көвдәсинә, ишыг лүстерләринин дөвр-вәринә, чәмәнлији түнд јашыл көстәрән кичик прожекторларын һәр тәрәфинә бахыр вә кечирди. Шәмшири һәјәтдә магнитофон гојулуб гојулмадығыны јохлајырды. Чүнки кучәдән иплә атылан магнитофон апараты ағачын будагларындан асылараг евдә вә һәјәтдә сәси јазырды.

Кечә саат I-и кечмиишди. Онлар маликанәјә кириб икинчи мәртәбәјә галхдылар. Пәрдәләри чәкиб сојундулар. Бири бирини гучаглајыб, бири бириндә әридиләр. Гырыг-гырыг сөзләрдән башга сәһәрә гәдәр отагдан һеч нә ешидилмәди.

Шаһ мүрачиәти охудугдан сонра бу сөзләр ихтијарсыз олараг ағзындан чыхды:

— Бу, кимдирсә, бизим ичимизә бәләд адамдыр. — деди — шаһлыға, мәнә һәм нифрәт едир, һәм дә үрәји јаныр. Амма бәдбәхт Фәрһад билмир ки, мән доғрудан да бунлары билә-билә едирәм. Мән доғрудан да бу өлкәдән, бу халгдан, бу шаһлыгдан вә дөвләтдән, бүтүн гоһум-гардашларымдан гисас алырам. Бу ганлы гисас дәһшәтли бир гијамәтлә гуртармалыдыр. Мән өзүм дә бу ганлы гијамәтдә јох олачағам. Бу доғрудан да һәр шејин сону олачаг, Мән өзүмдән сонра һеч кәсә Иран гојмајачағам, һәр шеј мәнлә мәһв олмалыдыр. Шаһлыг ганунлары мәнә вә мәним севкимә, мәнә вә мәним гардашыма, мәнә вә мәним достума рәһм етмәди. Мәни бу јола шаһлыг ганунлары сүрүклəди. Бу ганунлар шаһы өзүнүн әлејһинә чыхандан сонра мән шаһлыгдан, јашамагдан дојмушам. Мән һәр шејдән дојмушам, бир Сүрејадан башга. Одур ки, һәр шеј мәним ирадәмлә мәһв олмалыдыр. Бу ганлы гијамәтдә мән сонунчу тамашачы кими дуруб өзүмә гәһгәһә чәкмәклә өзүмү бу әзаблардан хилас едәчәјәм.

Шаһ бир гәдәр дүшүндүкдән сонра тәләсик деди:

— Мән Совет Иттифагы илә АБШ-ы бири бирләрилә кәскин шәкилдә үз-үзә гојмагла дүнјаны да мәһв едәчәјәм, аға Фәрһад, сәнин онлара ағлын чатмаз. Јохса ону да бу мүрачиәтдә јазардын.

Шаһ әлиндәки кағызы бүрмәләјиб кәнара атды

Бу Үчүнчү Мәркәзи идарә нә ишлә мәшғул олур ки өлкәни белә шәбнамәләр башына алыб апарыр. Фәрһад тапылмалыдыр вә о голу бағлы һүзурумда дурмалыдыр. Онун мәнә сиздән даһа чох үрәји јаныр. О, һәгигәтләри сиздән јахшы дәрк едир.

Шаһ телефон дәстәјини көтүрүб деди:

— Үч күн сизә вахт верирәм, Фәрһады тапыб Адил кими тәчридханаја салмалысыныз. Анладын, ја бир дә дејим.

Шаһ телефону јеринә чырпараг, ајаға дурду вә ширин-ширин кәрнәшди додаг алты деди:

— Инди Тела ханымын нөвбәсидир.

О кечә саат 2-јә гәдәр шаһ азачыг кефли һалда өзү дә билмәдән гисас андыны Телаја данышды. Тела әл-ајаға дүшдү. Ону дәһшәт бүрүдү, шаһын ајагларына јыхылды, јалварды, ағлады, арада деди:

— Ә'лаһәзрәт, о үч ушағына үрәјин јансын. Онларын

күнаһы нәдир. Онлар нә билсин ки, дүнја белә ганлы дүнјадыр.

— Үч ушаг јох, дөрд ушаг. — деди вә бундан сонра онлар Урмијә кишмиш арағынын тә'сири алтында гучаглашыб ағладылар.

Тела көз јашлары ичиндә вә бичимли ағзы азачыг әјилмиш һалда, шаһын голлары арасында тәкрар етди:

— Ушагларын күнаһы јохдур...

Шаһ әчајиб шәклә дүшән сифәтини Телаја тәрәф дөндәриб пычылты илә деди:

— Онлар да мәним дүшмәним олачаглар. Һансы өвлад атасына вәфалы олуб ки, мәнимкиләр дә олсун.

— Бәс мәләкә?

Мәләкә дә онлардан бириди. Һамы мәни дағыдыр, өлкәни дағыдыр...

* * *

Чини габлар мағазасы үстүндәки ики отаглы мәнзилдә көрүшүб достлар Фәрәһ Пәһливи һаггында хејли сөһбәт етдиләр.

— Мәләкәјә адјутант тә'јин олдугдан сонра мән онунла бир нечә дәфә көрүшмүшәм. О мәним Үчүнчү идарәдә ишләмәјимә ишарә едиб хаһиш етди ки, она үч дәфә мәктуб јазмыш Фәрһад адлы намә'лум шәхслә ону көрүшдүрүм. Мәләкә мәктубларындакы сәмимијјәтә көрә сәнинлә көрүшмәк истәсә дә Үчүнчү Мәркәзи идарә сәнин барәндә ахтарыш е'лан етмишдир.

Шәмшири сөзүнү јарымчыг гојуб бир гәдәр дүшүндүкдән сонра мәтбәхә тәрәф бахыб еһтијатла деди:

— Мәләкә өз анасынын маликанәсини мәним адыма кечириб мәнә һәдијјә етмишдир. Бүтүн бунлары көтүр-гој едәндән сонра мәндә тәрәддүд вә шүбһә јараныр. Бир тәрәфдән елә, бир тәрәфдән дә белә... Һәлә ону да дејим ки, кечән дәфә Фәрәһ мәнә Парисдәки сијаси фәалијјәти илә бағлы бә'зи мәгамлары да ачды...

Беһзад һәр ики әли илә чәнәсини тутуб бахышларыны јерә зилләмишди. Арыг сифәти чохдан әзаб чәкмиш адамлар кими тутгун иди. Алны гырыш-гырыш, көзләринин әтрафы исә бүзүшмүшдү.

— Доғрудан да чох мараглы мәсәләдир. Һәмишә дејирләр ки еһтијат јахшы шејдир. Анчаг ону да дејим ки, еһтијат көр нечә илдир ки бизим әл-голумузу бағлајыб, пассивләшдириб. Биз өз халгымыза нә едә билмишик? Һеч нә. Буну тарих бизә бағышламаз. Бир баша

Сарајын мәләкәсинә јол тапмаг бир дә бизә нә вахт мү-јәссәр олачаг. Одур ки, бу фүрсәти әлдән верә билмәрик. Мәнчә өлкәдә вәзијјәтин ағырлашмасы, халгын гәзәби, тәләбә-кәнчләр һәрәкатынын, руһанијјәтин чағырышлары-рынын артмасы Сарајдакылары да сарсыдыб. Инди онлар өзләринә халг ичиндә мөвге ахтармаға башлајыблар.

— Мән дә елә билирәм. Анчаг биз Фәрәһдән истифадә едә билмәсәк, тарих дә халг да бизи бағышламаз. — дејә Шәмшири ики јол арасында галан адамлар кими данышырды. Ону да дејим ки, САВАК-ын халг үзәриндәки тәзјиги азалыб. Буну јәгин сән дә һисс едибсән.

— Әкбәр, мән Фәрәһлә көрүшмәкдән чәкинмирәм. Горхурам «Беһзад» сирри ачыла. Белә олса о заманки забитләри тапыб чәкәчәкләр дивана.

— Онда вај «18»-ин һалына. Мәним дәримә саман тәпәчәкләр. Башладығымыз ишләр јарымчыг галачаг. Мән бу ишдә чох еһтијат едирәм. Горхурам һамымыз ифша олаг.

Беһзад сәгфә баха-баха деди:

— Инди тәләбә-кәнчләр һәрәкаты һәм өлкәдә, һәм дә харичи өлкәләрдә сон дәрәчә күчләниб. Инди «Нәвид» гәзети, харичдә чаванларын Федерасион тәшкилаты, мүбариз руһанијјәт вар, горхмагдан кечиб, Әкбәр аға.

— Гојаг ки, мән сәни Фәрәһлә көрүшдүрдүм. Сән ондан нә истәјәчәксән.

— Сәнин ишинлә әлагәдар тәһлүкәсизлији горумаг шәртилә биз бүтүн ишләрә әл атмалыјыг. Мән Фәрәһлә мәһбусларын вә Азәрбајчанын тәләбләри барәдә данышарам. Тутсалар да гој тутсунлар. Һәбсханада истинтаг алтында фикирләрими дејәрәм.

— Мән Фәрәһдән һәлә дә шүбһәләнирәм. Интиличенс-сервисин әлләри чох узундур. Онун әлиндән һәр шеј кәләр.

— Әкбәр мән шүбһәләнмирәм. Фәрәһи өлкәдә јаранан вәзијјәт бизә тәрәф, халга тәрәф чәкир. Мән онунла көрүшмәк истәјирәм. Мин дәфә мыс-мыс дејинчә бир дәфә Мустафа де, чаныны гуртар, дејибләр.

— Анчаг Сәнинлә мәним танышлығымы Фәрәһ гәти билмәмәлидир. Лазым кәлсә Фәрәһ өзү бизи таныш едәр...

Беһзад ишин мүрәккәбләшдијини дүшүнәрәк фикрә кетмишди. Мәләкә Фәрәһлә көрүшәчәјини тәсәввүрүнә кәтирәрәк ону Сүреја илә мүгајисә едирди, кечмиш мәләкәнин гүрур вә көјәрчин сакитлијини хатырлајараг артыг нағыллашан севкисинин хош әзабларыны јашајырды.

Өлкәдә шаһлыг лејһинә мүбаризә күчләндикчә Ә'лаһәзрәтлә Фәрәһ арасында да мүнасибәтләр сојујур, јадлашырды. Ә'лаһәзрәтин данышыгларында, сөһбәт вә фәрманларында, һәтта зәһәрли күлүшләриндә белә бир ваһимә һисс едилирди. Доғдуғу ушагларын талеји ону һамыдан чох сыхырды. Онун анасы, дајысы вә јахын гоһумларынын һамысы бу ваһимәни дујурдулар. Буна көрә дә Фәрәһ халг тәрәфә әлини узадырды вә орада өзүнә арха кәзирди. Фәрһадла көрүшмәси вә Шәмширидән бу мәсәләдә көмәк истәмәси дә онун бу әһвал-руһијјәтиндән доғурду.

* * *

Беһзад мәләкәнин Гызылгала зинданына кедәчәји барәдә ешитдикдән сонра һәфтәнин үчүнчү күнү һәмин зиндан гаршысында гәдәм вура-вура Фәрәһи көзләјирди.

Саат 16-да о узагдан машынларын вә мотосикллә-рин скорд сигналларыны ешидәркән өзүнү зинданын лап габағына верди. Вә орда көздән јајынараг мәләкәнин машындан чыхмасыны көзләди.

Мәләкә машындан дүшәркән әввәл зинданын фасадына бахды, бу заман Беһзад ахсаја-ахсаја она јахынлашды вә полисин бу ишә мане олмасындан габаг учадан деди:

— Мәләкә һәзрәтләри, мән Фәрһадам. Сизә мәктуб көндәрән Фәрһад.

Мәләкә Фәрһада тәрәф бахды. Онун арыг чүссәсини, чаллашмыш пәришан сачларыны көрүб Шәмширијә ишарә етди. Шәмшири Беһзадын чибләрини, голтуғунун алтыны јохладыгдан сонра ону Фәрәһә доғру бурахды.

Беһзад үч аддымлыгда дајаныб баш әјди вә деди:

— Мәләкә һәзрәтләри мән Сиздән чох үзр истәјирәм. Мәктубларымы Сизә јазмагда мәгсәдим о иди ки, Сизин мәрһәмәтләринизи мәһбуслара шамил едәм. Бир дә...

Беһзад Азәрбајчан мәсәләсини данышмаг истәјәркән Фәрәһ онун сөзүнү кәсди:

— Сиз Ә'лаһәзрәтә дә үч мәктуб јазыбсыныз?

— Бәли, ондан да бу мәрһәмәти хаһиш етмишдим.

Мәләкә јенә дә онун сөзүнү кәсди вә чидди һалда деди:

— Аға, инди өзүнүз шаһид олдунуз ки, мән һәм өз әвәзимдә, һәм дә Ә'лаһәзрәтин әвәзиндә мәһбуслара баш чәкирәм. Онларын аиләләринә көмәк едирәм.

— Бәли мәләкә — дејә Беһзад она баш әјди — көрү-

рәм, аллаһ Сизи сахласын, анҹаг билин ки бу һәбсханада Сәфәр Гәһрәмани адында бир Азәрбајҹан демократы 25 илдир ки Сизин јолунузу көзләјир.

— Аға, мән 25 ил габаг лап көрпә идим.

— Елədир мәләкә һәзрәтләри, о вахтдан Сизин кими бир мәрһәмәт саһибинин јолуну көзләмәкдәдир.

Мәләкә бир дә Беһзада јохлајыҹы нәзәрлә бахды вә деди:

— Мәним дә сиздән хаһишим одур ки, о мәктублардан бир нечәсини дә бу ҹаванларымызы јолдан чыхаранлара јазын, онлара бир гәдәр нәсиһәт верин. Һәр шеји ајагла-јыб, тапдајыб кечмәсинләр.

Беһзад она нә ҹаваб верәҹәји барәдә дүшүнүркән Фәрәһ ири аддымларла зинданын бөјүк гапысындан ичәри кирди. Беһзад архадан она сүр'әтлә јахынлашан силаһлы полисләрин она тәрәф кәлдијини көрмәди. Ону јахалајанда о, демәк олар ки, мүгавимәт көстәрмәди. Она елә кәлди ки, Фәрәһ онун истинтаг, һәбс вә ишкәнҹә едилмәсинә мане олар. Анҹаг Беһзад јанылырды.

* * *

Фәрһадын полис тәрәфиндән јахаланмасынын хәбәрини шаһ севинҹлә гаршылады. Онун да Адил кими тәҹридханада сахланмасыны төвсијә етди. Чүнки бу ики мүттәһимин характериндә, тәләб вә тәһлилиндә мүәјјән гәдәр ујғунлуг вар иди.

Адил исә бу заман тәҹридханада фикирләшмишди ки, сонунҹу истинтагда о Совет Иттифагынын дөвләт вә һакимијјәт гурулушунун хүсусијјәтләриндән бә'зиләрини ачыгласын. Сечки вә сечиҹиләрин милли тәркибинин ҹидди көзләнилмәсини, онларын милли-етник тәркибинин дөвләт идарәчилијиндә көзләнилмәсини, милли һүгугун мүгәддәслијини, халглар достлуғуну, кичик милләтләрә, һәтта сајы 2 миндән дә аз оланлара, хүсусилә түрк дилли халглара дөвләт гајғыларынын ганунилијини бир гәдәр дә ајдынлашдырсын. Чүнки о мәсәләләрдән вә социализмин үстүнлүкләриндән данышанда өзү дә ләззәт алырды. Бир дә ки, о һисс етмишди ки, бурдакылар социализм гурулушундан әсла хәбәрләри јохдур, онларда елә тәсәввүр јарадылмышды ки, социализм һамынын бир јорған алтында јатмасы, гәзети сүфрә едән һамынын бир јердә чөрәк јемәсидир. Адилә елә кәлирди ки, Совет Иттифагындакы үстүнлүкләрдән данышаркән ону динләјән мүстәнтиг вә әтрафдакылар һејрәт вә тәәҹҹүб гарышыг ба-

хышларла она бахырлар. Ишкәнҹә вахты исә она вурулан зәрбәләр мүәјјән гәдәр инамсыз олур.

Адилин Тәбриздә вә Теһранда истинтагынын јазылы лентләри шаһы өз гисас андында бир гәдәр дә дәринләшдирмишди. Иҹтимаи һәјатын көрүнмәмиш бу тәзадлары шаһы өз андында мөһкәмләндирирди. Бу јазылы лентләрә, Фәрһадын мәктубларына чох алудә олан шаһын бахышларында сон илләрдә парылдајан сојуг ифадәләр онун јахынларыны вә гоһумларыны чох һејрәтләндирир вә ваһимәјә салырды.

Шаһ көзләјирди ки, һадисәләр партлајаҹаг, о өз бөјүк мәгсәдинә чатаҹаг, дүнјаны һејран гојаҹаг, алт-үст едәҹәк, шаһлыг ганунларынын јаратдығы мәһрумијјәтләринин интигамыны бәшәрдән алаҹагдыр. Бөјүк оғлу Рза исә вәлиәһд икән шаһлыға чатмајаҹаг. Оғлуна шаһын һәм үрәји јанырды, һәм дә она вәлиәһд кими нифрәт етмәк дә иди. Охудугларындан вә көрдүкләриндән белә анламышды ки, вәлиәһд тәк-тәк вахтларда атасынын тәбии өлүмүнү көзләјир, әксәр вахтларда исә о атасынын јерини тутмаг үчүн онун өлүмүнү фаҹиәләрлә вә кизли тәдбирләрлә сүр'әтләндирир.

* * *

Полис нәфәрләри Фәрһадын ҹибиндән натамам галмыш бир мәктуб тапдылар. О Сүреја адлы бир гадынын үнванына јазылмышды. Ондан Сүрејанын ким олдуғуну сорушдугда деди:

— Әмим гызыдыр, ушаглыгдан бири биримизи севирдик.

2 күн сонра Үчүнҹү Мәркәзи идарәнин рәиси Мүгәддәм мәктубу охујаркән сон вахтларда Ә'лаһәзрәтә, Фәрәһә јазылан мәктублардакы әл јазмалары јадына дүшдү. О тәҹридханаја кәлиб кәнардан Фәрһадын вүҹудуна, сифәтинин ҹидди ифадәләринә, чал сачларына диггәтлә бахдыгдан сонра сорушду:

— Мүттәһим, сиз 14 ил бундан габаг күлләләнән Лејтинант Беһзады танымырдыныз.

— Кенерал, буну мәндән сорушмагда нә мәгсәдиниз вар. Бәлкә елә билирсиниз мән онунла гоһумам. Бәли, мәнә о вахтлар дејәрдиләр ки сиз бири биринизә охшајырсыныз. — дејә Фәрһад динди.

— Хејир, мән елә дүшүнмүрәм. Мән сизин хәттинизлә онун хәттинин ејни олдуғу илә марагланырам. — дејә

кенерал Беһзадын ири гара көзләринин ичинә диггәтлә бахды.

Беһзад Үчүнчү Мәркәзи Идарәнин бу истинтагындан гуртара билмәјәчәјини, һәм дә һадисәләрин индики доламбач вахтында, шаһлыг сүтунларынын лахладыгы күнләрдә өзүнү Беһзад кими јенидән танытдырмағы иртичаја бөјүк бир зәрбә олачағыны нәзәрә алыб деди:

— Бәли, кенерал, сиз дүз тапыбсыныз, о Беһзад ки сиз бујурурсунуз, о мәнәм. Мәни күлләләдикдән сонра Мискәрәбад гәбристанлығында көзләрими ачаркән өлмәдијими, анчаг әлдән, чијиндән вә ајагдан јараландығымы көрдүм. Орадан узаглашмаг үчүн өзүмдә ирадә тапдым, чүнки бир аздан сәһәр ачылачагды, мәни дири-дири басдырачагдылар. Мән елә о күндән халг мәнафеји вә әдаләт уғрунда мүбаризә апарырам.

Мүгәддәм көзләринә, һәтта гулагларына инанмајараг Беһзадын үзүнә, онун бәдәнинин јараларына диггәт кәсилди. Сонра һәмин ваһимә илә бу һагда хүсуси телефонла шаһа мә'лумат верди.

«Беһзад истинтаг просесиндә е'тираф едиб деди ки, шаһа, мәләкәјә јаздығы мәктубларын мәгсәди, өлкәдә вәзијјәтин кәркинлији илә әлагәдар олуб. Бир дә ки, Азәрбајчан халгынын вәзијјәти.

Беһзадын ачыг-ачығына е'тирафы онун ағыр ишкәнчәдән чан гуртармаг үчүндүр. О өзүнүн шаһла достлуғуну, јенидән бәрпа етмәклә ағыр чәзадан хилас јолу ахтармаг истәјир».

Беһзад исә узун илләр бу сирри кизли сахламагдан усанмыш кими ону ачыгламагла, өзүнүн халга сәдагәтини көстәрмәклә мүбаризә сыраларына јени күч вә мараг вермәк фикриндә иди.

Мүстәнтиг сорушду:

— Сиз 15 ил бундан габаг күлләләнән лејтинант Беһзада чох охшајырсыныз. Кенерал да буну мүәјјәнләшдирди. Мән дә бахырам, сифәтиниздәки чизкиләр, сәсиниздә јатым, бахышлар, һамысы, о рәһмәтлији хатырладыр. Ону да дејим ки, о вахт шаһ Беһзадын күлләләнмәјиндән чох сарсылмышды. Өзү дә буну бир нечә дәфә е'тираф етмишди. Инди сиз Беһзад олсаныз, Ә'лаһәзрәтин мәрһәмәтилә һәјатынызда дәјишиклик әмәлә кәлә биләр. Данышыгларыныза бу башдан фикир верин.

— Мән о вахт да шаһын мәрһәмәтини гәбул етмәдим, онун шаһанә әфвини сајмадым. Онун үчүн дә башыма бу ишләр кәлди.

Мүстәнтиг башыны ашағы салыб кур лампа ишығында 15 ил бундан габагкы һадисәләри хатырламаға башлады. Илләр көзләри өнүндә варагландыгча, өлкәдәки ганлы һадисәләри андыгча үрәји сыхылды, гаршысында вугарла отуран Беһзад көзләриндә јүксәлди.

* * *

Беһзады кечә саат 2-дә шаһын һүзуруна кәтирдиләр.

Онлар көрүшәркән икиси дә башларыны ашағы салыб бири бирләринә бахмагдан чәкинирдиләр. Шаһ башыны галдырмадан деди:

— Чалышын доғручу олун. Әввәлләрдә олдуғу кими. Бу әһвалатлары өзүн е'тираф етдијин үчүн сәнә мүнасибәтими бәрпа етмәјә чалышачағам. Сәндән исә өлкәнин бу кәркин вахтында бир шеј сорушачағам. Чалыш әввәлки илләрдә олдуғу кими објектив чаваб верәсән. Партијаларын мөвгејиндән јох.

Беһзад динмәди. Шаһ бу заман башыны галдырыб онун сифәтинә бахды. Достунун сифәтиндәки јазыг вә сәрт ифадәләрә ачыды. Онун әлејһинә олан дүшмәнләр сырасында мүбаризә апаран Беһзадын һәрәкәтләрини бир ан ичиндә нәзәрдән кечиртди, нәдәнсә Беһзада һаг верди. Фикирләшди ки, Онун Гисас анды илә Беһзадын шаһлыг әлејһинә мүбаризәси, Бакылы Адилин мәнтиги дүз кәлир, үст-үстә дүшүр.

Беһзад шаһын үзүнә бахмагдан чәкинирди, онун бахышлары мизин үстүндәки мүхтәлиф кағызлар вә зәрфләр үзәриндә кәзмәкдә иди.

Шаһ исә дүнән Сүрејадан алдығы мәктубу ән азы 200 дәфә охумушду, бир тәрәфдән кечмиш севимлиси Сүрејадан мәктуб алмасыны, бир тәрәфдән дә кечмиш досту Беһзадын һәлә дә јашадығыны, һәтта мүбаризә сәнкәриндә онун әлејһинә фәалијјәт етмәсини нәзәрә алыб зәифләдијини һис етмишди. Бир заман ки, Сүреја Авропада әрә кедиб, хошбәхт јашајырса, бир јандан да Беһзад күлләләндикдән сонра јашајырса, онда кимләрин хатиринә көрә гисас андыны өзүндә јашадыр.

Беһзад исә мизин үстүндәки бир сәһифәлик мәктубун алтында «Сизин Сүрејаныз» имзасыны көрүб мәктубу ачкөзлүклә охумаға башламышды. Анчаг мәктубун ахырынчы абзасыны чәтинликлә охуду:

— Ә'лаһәзрәт, Сизин бөјүклүјүнүзә, еһтишамыныза баш әјирәм. Кечмиш хошбәхт күнләримин шаһанә әзәмәти һәрдән мәни ганадландырыр. Вә мән һәјатымда бунунла фәхр едирәм ки, 10 илдән чох бөјүк шаһлыға мә-

ләкә олмушам. Ә'лаһәзрәт, әкәр Сизин дә үрәјиниздә белә бир экс-сәда варса, онда мән өзүмү ән хошбәхт гадын һесаб едәчәјәм, севки һисләрими һәмишә горујуб сахлајачағам».

Сүрејанын мәктубунун әсас мәзмуну Франсанын чәнубунда бир маликанәнин шаһ тәрәфиндән онун үчүн алынмасы илә әлагәдар иди.

— Бахын, кечмиш мәләкә Сүреја Парисдән көндәриб. Јадындадыр нечә ил габаг үчүмүз бурада, лап һәјатин о башында сөһбәт едирдик. Анчаг о сәндән бәрк инчимишди. Сәнин јанына кәлмәкдән мәгсәд сәни е'дам чәзасындан гуртармаг иди, сән нә етдин, бизә һөрмәт етмәдин, хәстәханада јорғаны башына чәкиб бизим үзүмүзә бахмадын, сәсимизи, сөзүмүзү ешитмәдин. Мән мәләкәни дилә тутдум, онун үрәјини алдым, дедим ки биз синиф јолдашы олсаг да ичтимаи һәјатда бири биримизә гаршы дурмушуг. О чох мә'луматлы вә һәгигәтпәрәст бир забит олдуғундан мән ондан истифадә едирәм.

Бәлкә дә ешидибсән, ја көрүбсән, мән ону чох севирдим. Анчаг мәнфур ганунлар бизи ајырды. Инди 4 ушағым вар, анчаг Сүреја јенә дә үрәјимин башындадыр. Ону унуда билмирәм.

Беһзад шаһын Сүреја барәдә бу гәдәр сәмими вә јаныглы данышдығыны көрүб сарсылды. Шаһ мәктубу көтүрүб достуна тәрәф узатды.

— Бах, будур, вәфалы Сүреја. О мәндән маликанә истәјиб, алачағам, мәндән үрәјими дә истәсә верәчәјәм.

Шаһ көврәлән кими олду. Башыны ашағы дикди. Беһзад Сүрејанын мәктубунун зәрфи үстүндәки адреси охуду «Парис, Шанзеле күчәси 168».

О севинчдәнсә, нәдәнсә мәктубу көтүрдү ону ики дәфә өпдү вә јенә дә мизин үстүнә гојду. Бу заман о 20 ил үрәјинин башында кәздирдији севкисиндә раһатлыг вә динчлик дујду. Буну шаһ она вә Сүрејаја бөјүк еһтирам кими гәбул едиб деди:

— Инди де көрүм, мән тәләбәләрин, чаванларын, руһаниләрин, базар әһлинин әлиндән нечә гуртара биләрәм? Буну анчаг сән дејиб мәни инандыра биләрсән. Бүтүн күнаһларыны, фәалијјәтини, мүбаризәнин мәзмунуну гојурам бир кәнара. Мәним бу суалыма чаваб вер.

Беһзад әлләрини овушдура-овушдура, кәркин һал ичиндә деди:

— Ә'лаһәзрәт, кечдир.

Шаһ ајаға сычрајыб, гылынч сәртлији илә Беһзадын башы үстүнү кәсди вә гышгырды:

— Нијә кеч олур. Истәсәм бир күнүн ичиндә һамысыны е'дам дәстәләринин күлләбаранындан кечирәрәм. Мән гисас алмаға анд ичмишдим. Инди көрүрәм Сүреја да, сән дә өз ишинизләсиниз. Мән даһа кимин гисасыны кимдән алмалыјам. Мән өзүмү демәк олар ки, алдатмышам. Өз доғмаларыма гаршы сәрт вә кобуд олмушам, дүнјаны јалан дүнја һесаб етмишәм. Анчаг инди јох, Сүрејанын мәктубуну алдыгдан сонра, сәнлә көрүшәндән сонра, мән јенә дә әввәлки кими шаһ олмаг, Пәһләви зүлаләми јашатмаг истәјирәм. Оғлум Рзаны өз јеримдә отуртмаг истәјирәм.

Беһзад ајаға дуруб күнаһлы адамлар кими шаһын гаршысында бүкүлү дајанды вә јавашча деди:

— Ә'лаһәзрәт кечдир.

— Мән дә дејирәм, кеч дејил. Һәлә мәним әлимдә чох имканлар вар ки, мәмләкәти сивилизасијаја, мәдәнијјәт гапыларына доғру гајтарым. Инди баша дүшүрәм ки, сәһв етмишәм. Мән јенидән өз шаһлығыма гајыдырам. Кәл, сән дә мәнә дост кими сәдагәтли ол. Сәни мән харичи ишләр назири гојарам, сәни һәтта бу кечәл-күчәл баш назирләрин јеринә кечирәрәм. Нә олар ки вахты илә партијалара ујубсан, мән инди бүтүн партијалары тәмсил едә билән Рәстахиз партијасы јаратмышам. Истәсән орада сәнә јүксәк вәзифә верәрәм. Нә олар, мәләкә Фәрәһ дә вахты илә сәнин кими Халг партијасынын бә'зи ичласларында иштирак едиб. Анчаг о инди мәним евладларымын, Иранын кәләчәк шаһынын анасыдыр. Сән дә кәл бир јердә ишләјәк. Һәјат инди биздән тәләб едир ки, өлкәни хилас едәк, терористләрдән вә әммамәлиләрдән гуртараг.

Шаһ Беһзадын чавабыны көзләмәдән отагда гәдәм вурмаға башлады вә бир даһа бу һагда Беһзадын фикрини билмәкдән чәкинди, чүнки о бир даһа «кечдир» десәјди, ону бөјүк чәзалара мә'руз гојачагды. Одур ки достундан һеч нә сорушмады.

Шаһын алнынын ортасы, кичкаһлары вә бәдәнинин бир чох јерләри гашынмаға башлады. О әсәби вә кәркин аддымларла тез-тез кәлиб Беһзадын јанындан кечир, санки онун отагда олдуғуну даһа һисс етмирди.

О бирдән дајанды вә башыны һәр ики әлилә тутуб сыхды, мүвазинәтини азачыг итирән кими олду. Башы кичәлләнди, көзләринин габағында гызылы нөгтәләр көрүнүб јох олду, башынын ичиндә бир нечә сәс ешидилди.

— Бу зәһримар хәстәлиник дә мәни лап әлдән салыб. Бири ағ ган хәстәлији дејир, бири гашынма дејир, бири

һамысыны инкар едир.

— Аһ башым кичәлләнир — дејә о дивана отурду вә далы үстә јыхылды.

Доктор Әјади тәләсик ичәри кирди, әлиндәки дәрманы она верди.

Шаһы һәр тәрәфдән әһатә едәнләр Беһзады унутмушдулар. Беһзад исә шаһын бу ағыр хәстәлијиндән хәбәрсиз олдуғу үчүн онун дедикләрини дә хәстәлик әламәти кими гәбул етди.

Бу заман архадан онун һәр ики голуна кирән мә'мурлар ону ајаға галдырыб отагдан чыхартдылар вә дәһлиздә итәлә-итәләјә һәрдән архадан тәпикләјә-тәпикләјә машына басыб Сарајдан чыхартдылар.

Машын сүр'әтлә Үчүнчү Мәркәзи идарәнин тәчридханасына доғру кетдикчә Беһзад Сүрејанын мави зәрф үстүндәки адресини тәкрар едәрәк дејирди.

«Парис, Шанзеле күчәси 168».

* * *

Шаһзадә Әшрәф кенерал Нәсири васитәсилә Беһзады тәзиг алтына алараг онун е'дам һөкмүндән нечә вә кимләр васитәсилә чан гуртардығыны өјрәнмәк, онлары Беһзадла бирликдә шаһлыға хәјанәт иттиһамы илә күлләләтдирмәк фикринә дүшмүшдү. О мәмләкәти идарә етмәјин Әшрәф јолуну һамыја көстәрмәк истәјирди. О, зинданда баш верән Аббасы һадисәсини тәкрар етмәк, Беһзадын е'тирафында антишаһ мүбаризә гүввәләрини тәкләмәклә, Фидел, Мао, Сталинпәрәстләри мә'нави чәһәтдән тәрк силаһ етмәк тәдбири һазырламышды. Бу тәдбир Әшрәфин «гадын да шаһ ола биләр» арзусунун әсасында һәјата кечирилә биләрди, о заман шаһзадә бөјүк уғур газанар, гадына гаршы орта әср схоластикасынын еһкамларыны ифша едәр, «гана ган» јолу илә өлкәни хилас едиб өз шаһлығыны исбат едәрди.

Беһзады мәһбус палтарында икинчи ишкәнчә отағына кәтирдиләр. Шаһзадә Әшрәф хырда күлләри үзә күлән, бәдәнинин инчәликләрини үмидсиз, лакин еһтираслы шәкилдә көстәрән дон кејмишди. Беһзад јорғун, әзкин, дөјүлмүш, тәһгир олмуш бир һалда ики нәфәр мә'мурун мүшајиәтилә ичәри бурахылды. Бахышлары кур ишыглар өнүндә гамашса да Шаһзадәни таныды. Баш әјмәк истәди. Лакин Әшрәфин бәбәкләриндән бојланан вәһши пишик јыртычылығы буна мане олду. О дәрһал

баша дүшдү ки Әшрәф бураја јахшы мәгсәдлә кәлмәјиб. Онун нечә ил габаг Хејријјә иши илә әлагәдар јаратдығы тәшкилат јадына дүшдү. Она елә кәлди ки бәлкә дә шаһ ону хејријјәчи кими бураја көндәриб ки, она хилас јолуну көстәрсин.

Әшрәф икраһ һиссилә сорушду:

— Сиз кечмиш лејтинант Беһзадсыныз, мүттәһим.

Беһзад хилас олачағына инанмагдан јаранан бир севинчлә деди:

— Бәли, Шаһзадә ханым, мән Беһзадам, Ә'лаһәзрәтин кечмиш синиф досту.

Әшрәф гышгырды:

— Сән гәләт едәјирсән, Ә'лаһәзрәтин синиф досту олурсан. Мәним дә мәктәб достларым олуб. Онлар инди шаһлыг әлејһинә мүбаризәдә терористләрә гошулублар. Мән онлары һеч вахт өз достум, ја да јахын адамым һесаб етмәрәм. Алчаг, ганмаз, һејван.

Әшрәфин икраһла, гәзәблә дедији бу сөзләр нисбәтән кениш олан отагда әкс сәда верәрәк гоншу зирзәми отагларда да ешидилди.

Мә'мурлар шаһзадәнин бу гәдәр гисасчы вә гәзәбли олмасындан һејрәтә кәлдиләр. Бу заман шаһзадәнин сәси јенидән ешидилди:

— Мән Пәһләви ханиданы әлејһинә оланлардан бир о гәдәр инчимирәм, онларла да ишим јохдур. Анчаг Ә'лаһәзрәтлә мүәјјән бағларла бағлы олан, шаһлыг Сарајына кәлиб кедән сәнин кими надан, чөрәји дизи үстә олан, јахшылыға дал чевирәнләрдән инчијирәм, сәнин кимиләрин ганыны ичсәм дојмарам.

Беһзад Әшрәфин бу сөзләриндән дик атылыб деди:

— Мәнә Пәһләви ханиданы һансы јахшылығы едиб ки, һансы мәрһәмәтләри бујуруб ки, инди мәндән доғмалыг тәләб едир. Мәјәр Сизин мәнә бурада бир һәфтә әрзиндә верилән ишкәнчәләрдән хәбәриниз јохдур. Мәјәр јанан дәримин һынзырыг ији кәлиб бурнунуза чатмајыб. Електрик каскети башыма кечириб мәни Исраилин јени ишкәнчә методу илә ескпериментал мүттәһим оланда онда Сиз һарадајдыныз. Мәјәр пачамдан јүз литр су габы асанда сиз мәним фәрјадларымы ешитмирдиниз, шаһзадә. Мәјәр Сиз дејилдиниз ки, шаһзадә Әлирза илә бирликдә август һадисәләриндә митинкдә бир чаваны өлдүрдүнүз. Мәјәр Сиз Азәрбајчаны гана бојамадыныз, виранә гојмадыныз? Мәјәр руһаниләрин нүмајишини гызыл гана гәрг едән Сиз дејилсиниз. Мәјәр Мүсәддиг һәрәкатында јүз мин адам өлдүрмәдиниз. Сиз һансы јахшы-

лыглардан данышырсыныз. Сиз халга, мәнә зүлм едибсиниз, јахшылыг јох.

— Јумун ағзыны алчағын! — дејә Әшрәфин сәси ешидилди.

Мә'мурлар Беһзады үч тәрәфдән вуруб јерә сәрдиләр. Онун ағзындан ган фәввәрә вурду. О даһа гәзәблә деди:

— Мән вә мәним партијаја мәнсуб достларым шаһлығы јыхмаг уғрунда мүбаризә етмирик. Чүнки шаһлыг вә бу кими әзизкирамы гурғулар артыг тарих гаршысында күлүнч көрүнүр. Онун кәлән әсрдә јашамасына үмид дә јохдур. Биз бәшәри истисмардан гуртарыб тарихин бүтүн дөврләриндә идеаллашдырылан вә бәшәрин хилас јолу һесаб едилән сосиализм уғрунда чарпышырыг, ону дүнја халгларына һәдијјә етмәк истәјирик.

Әшрәфин гадын чиккәси даһа бәркдән ешдилди:

— Вурун алчағы! Гојун бәшәрә һәдијјә етмәк истәдији сосиализмлә бирликдә гана гәрг олсун.

Буну дејиб о тәләсик аддымларла ирәли кәлди. Беһзадын үзүнә түпүрүб ону тәпикләмәк истәди. Лакин мә'мурлар буна имкан вермәдиләр. Онлар Беһзады тәпиклә, јумругла дөјмәјә башладылар.

Бу заман кенерал Нәсири ичәри кирди: Әшрәф ону көрүб деди:

— Бу алчаг е'тираф етмәлидир ки, ону е'дам мејданында өлүмдән ким хилас едиб. Нә гәдәр демәјиб ишкәнчә олмалыдыр.

Кенерал тәәччүб ичиндә деди:

— О заман е'дам һөкмүнү јеринә јетирән полковник Рәһими олуб о да харичә гачыб вә орада интиһар едиб Ә'лаһәзрәт тапшырыб ки, бир буну бир дә Адили һәләлик ишкәнчә етмәјәк.

Мән, кенерал, гардашым Ә'лаһәзрәтин бу мәрһәмәтләриндән вә рәһимдиллијиндән чох никәранам.

* * *

Фәрәһин фикри белә иди ки, мәсиһилији гәбул етмиш шаһзадә Шәмсин Кәрәчдәки гәсриндә чағырылан гонаглыға кетмәсин, әвәзиндә өз охшары Сәидәни ораја көндәрсин. Өзү исә һадисәләрдән хәбәр тутмаг мәгсәдилә Шәмшири илә маликанәдә көрүшсүн. Чүнки артыг она ајдын олмушду ки, Сарајда ону мә'луматлардан кәнарда сахлајырлар. Она әввәлки кими е'тимад етмирләр.

Сәидәјә тапшырыг вердикдән сонра өзү дә Сәидә охшарына дүшүб Сарајдан чыхды. Такси илә әввәл Шаһрза проспектинә, орадан да башга бир такси илә Кәрәчә јола дүшдү.

Шәмшири такси машынынын ағачлар арасында дајандығыны көрүб пилләләрдән ашағы енди вә Сәидәнин габағына чыхды.

— Сәидә чан, нијә кеч кәлдин. Чох никәран идим. — деди.

Мәләкә әлини Шәмширинин әлиндән чәкмәјәрәк онунла јанашы һәјәтә дахил олду. Бу заман адјутантын меһрибан вә инчә өпүшләрини дујуб Сәидәни өлкәнин ән хошбәхт гызы һесаб етди. Шәмшири сорушду:

— Мәләкә кәләчәк, ја јох?

Фәрәһ бу суалдан чашды әввәл нә дејәчәјини билмәди, сонра деди:

— Мәләкә өзүнү јахшы һисс етмир. Шаһ да Шәмсин Кәрәчдәки гәсриндәки гонаглығына кетмәкдән имтина етди. Мәләкә дә бу фикирлә ки, шаһ онун гәсринә кәлә биләр, отуруб көзләјир.

Бу сөзләри дејәркән мәләкә фикирләшди, доғрудан әкәр шаһ гәсрә кетсә вә Сәидәни Фәрәһ билиб бә'зи сирләри онунла данышса онда нечә олачаг. Бундан әлавә әкәр онунла Сәидә арасында әр-арвад јахынлығы баш версә онда нечә олачаг.

Мәләкә пәрт олду. Тутдуғу ишдән пешман олду.

Шәмшири исә мәләкәни Сәидә билиб тез-тез өпүрдү. Онун белини гучаглајыб өзүнә тәрәф чәкирди.

— Ага забит, еһтијатлы ол, мән Сәидә дејиләм, онун охшарыјам — дејиб мәләкә үзүнү јана чевирди.

Шәмшири күлүб буну зарафат һесаб едәрәк мәләкәни өзүнә тәрәф чевириб өмпәк истәдикдә Фәрәһ јенидән динди.

— Аға забит, мән Сәидә дејиләм. Сәидә мәним охшарымда бу күн шаһзадә Шәмсин гәсринә кедиб мәни чох сыхынтылардан гуртарачаг. О нәдәнсә чәкинирмиш кими сәсинин тонуну азалтды вә ағзыны Шәмширинин гулағына јахынлашдырыб деди:

— Әзизим, мән Сәидә дејиләм. Еһтијатлы ол, бизим сәсимизи магнитофонла јазыја ала биләрләр. Мән сәни көрмәјә кәлмишәм, әввәла онун үчүн ки, шаһы харичи сәфәрә јола салмаг үчүн аеропорт јолу илә дејил, башга јолла кетмәји сән мәнә мәсләһәт көрдүн, буна көрә дә бир гызын мәнә гаршы һазырладығы терор тәдбири пуч олду. Икинчиси дә — дејә Фәрәһ бу заман готазлы сум-

касыны ачыб орадан бир банк чеки чыхартды вә ону Шәмширијә узатды. — Буну да сәнә бу ишинә вә мәсләһәтинә көрә һәдијјә кими гәбул етмәјини хаһиш едирәм. Мән вә шаһын һәдијјәси кими.

Шәмшири Сәидәнин Сәидә дејил мәләкә Фәраһ олдуғуну билдикдә диз чөкдү вә мәләкәнин ајагларына тәрәф әл апарды. Анчаг мәләкә онун бу миннәтдарлыг вә үзр истәмәсини гәбул етмәјиб ајаға дурмасыны тә'кид етди.

Мәләкә бу хош тәсадүфдән һәзз алырмыш кими күлүрдү.

— Әзизим, мән Сәидәјә гибтә едирәм. Анчаг өз шәрәфими, намусуму да һамыдан чох истәјирәм. Мән сизин икинизлә дә фәхр едирәм.

Шәмшири јенидән баш әјәрәк деди:

— Бөјүк мәләкә, мәни бағышлајын, билмәмишәм, анламамышам.

— Даһа бу һагда данышмајаг — дејә мәләкә чидди сөһбәтә кечмәк, мә'луматлар әлдә етмәк вахтынын чатдығыны билдирди.

Шәмшири Фәраһә баша салды ки, Үчүнчү Мәркәзи идарәнин хачирдә фәалијјәт едән тәләбә — чаванлар федерасијасы илә әлагәси вар, орада тәләбәләр ичиндә ишләјән кәшфијјатчылар онларын идарәсинә хәбәр вериб ки мәләкә Фәраһи терор етмәк үчүн бир гыз һазырлашыб Ирана кәлиб. Шәмшири бунунла јанашы, Беһзад һаггында, Адил һаггында сон күнләрдә терор олунан дөвләт адамлары һагда Фәраһә хејли данышды. Бу мә'луматларын чоху гәзетләрдә чап олмамышды.

Шәмшири сон мә'луматлары мәләкәјә чатдырдыгча сон күнләрдә хејли арыглајан мәләкәнин әзаб ичиндә кичилән үзүнә диггәт кәсилди вә сәгфдән асылмыш ири чилчырағын ишығында мәләкәнин доғрудан да Сәидә олмадығыны ајырд етди.

Шәмшири шәһәрләрдә кет-кедә артмагда олан митинк, нүмајишләрдән дә она сөһбәт ачды. Фәраһ чантасындан сигарет чыхарыб алышдырды вә ачкөзлүклә түстүсүнү синәсинә чәкди.

Һәјәтә чыхаркән о, Шәмширинин голуна кириб соруршду:

— Сән хилас јолуну нәдә көрүрсән.

— Хилас јолу демократик республика е'лан етмәкдир. — деди.

— Шаһ буна кетмәз, ағаји Шәмшири. Мән олсајдым, кедәрдим. Нә олсун гој бир аз да демократија ганунлары илә јашајаг.

— Мән әзиз мәләкә, буну чәсарәт едиб Сизин һүзурунузда дедим, мән ону билирәм ки, һансы мәсәләјә гуллуг етмәјимдән асылы олмајараг мән Иран мәләкәсинин шәрәф вә намусуну һәмишә горумаға һазырам.

Фәраһ дејилән бу сөзләрдән гәрибә һиссләр вә һаләтләр кечирди. Она елә кәлди ки, артыг Иранда демократик гурулуш тәшкил олуб, Шаһ харичә пәнаһ апарыб, о да Шәмширијә. Бу һисс бир ан да олса мәләкәнин үрәјини ваһимәјә салды. Јенә дә евладлары көзләринин габағында мүчәссәм олду. Бу вахт Шәмшири мәләкәнин голтуғунда олан әлинин сусдалмасындан баша дүшдү ки о сарсынты кечирир.

Мәләкә зәифләјиб сусдалдығыны кизләтсин дејә сорушду:

— Сән Беһзадла Ә'лаһәзрәтин сөһбәтини ешитдин дә.

— Хејир, хәбәрим јохдур, әсла.

— Шаһ сорушуб ки, Беһзад, бу вәзијјәтдән нечә чыхмаг олар, о да дејиб ки, Ә'лаһәзрәт артыг кечдир. Мәнчә чох ағыллы дејиб, ондан сонра да шаһын һалы дәјишилиб.

Шәмшири онун бу сөзүнә о гәдәр дә реаксија вермәди. Мәләкә деди:

— Мән билирәм, сән Беһзады јахшы таныјырсан. Мәнә јаздығы мәктублардан да хәбәрин вар. Сән дә билирсән ки Үчүнчү Мәркәзи идарә сәни мәнә онун үчүн адјутант гојуб ки мәним Халг партијасына олан тәмајүлүмү јохласын. Билирсән аға забит, кәлин бундан сонра бири биримизә даһа чох сәмими олаг вә һеч нә кизләтмәјәк. Дүнја чох дәјишилиб, биз дә дәјишилмәлијик.

Бу кечә Фәраһин һәјатында ән ағыр кечәләрдән бири иди. О тәсәввүр едә билмирди ки, Ә'лаһәзрәт онун гәсринә кедиб, арвадынын охшары Сәидәни Фәраһ һесаб едәрәк онунла бадә бадәјә вуруб ичмиш, әр-арвад арасында олан бә'зи сирри ачмыш, һәтта сијаси даирәләрдән дә данышмыш вә онунла голбојун олмушдур.

Сонралар шаһла голбојун олдуғуна көрә, бу сирри ачмадығына көрә Фәраһ Сәидәни фәдакар вә чәсарәтли бир гыз билиб чәзаландырмады. Анчаг о күндән онун һәмин ишдән узаглашдырылмасы фикрини дә јаддан чыхармады.

* * *

Әшрәф икинчи дәфә иди ки, Чәвадијјәјә кәлирди. Һүндүр диварлары вә кениш торпаг саһәси вә бағлары олан

бу јер әслиндә мәһрәм гонаглары гәбул етмәк вә мүвәггәти меһманхана кими истифадә олунурду. Илк дәфә о бураја «Шуреш» гәзетинин редакторуну чәзаландырмаг мәгсәдилә кәлмишди. Инди дә Беһзадын сон истинтагына кәлмишди. Әшрәф Теһранын мәшһур мејданында полисләрлә бир нечә саат атышан вә ики полиси өлдүрүб нечәсини јаралајан Мәрзијә Искуинин мәрдлији вә чәсарәти барәдә гәзетләрин јаздыгларыны охудугдан сонра өз фикирләриндә бир аз да мөһкәмләнмишди. Өлкәдә гадынын шаһ ола билмәси фәрзијәсинә бу мә'луматла реаллыг дону кејдириб о да бу күн Беһзады бә'зи е'тирафлара кетмәјә мәчбур етмәк үчүн кәлмишди.

Бүтүн кечәни јатмајыб гумар ојнајан шаһзадәнин үзкөзүндән јуху төкүлүрдү. Сифәтиндәки ифадәләр бири биринә елә гарышмышды ки о һәтта өзүнә дә охшамырды. Кејдији јахасы бағлы ағ донунун салланышындан да онун дүшкүн бир һәјат кечирдијини мүәјјән етмәк олурду. Арыгламышды, рәнки тутгунлашмышды. Ајаглары тәбил ағачларына даһа чох бәнзәјирди.

Беһзады дивара дирәмиш, мизә ишләтмишдиләр. Шаһзадә Әшрәфин ишләр мүдири Кечәл дә бурада иди. О мә'мурларла нәсә данышыб күлүрдү.

Әшрәф Беһзадын 5 аддымлығында дајаныб сорушду:

— Сән нәһајәт күнаһларыны е'тираф етдин, ја јох. Сән дедин ки, е'дам һөкмүндән нечә хилас олубсан ја јох?

Беһзад ону һәр тәрәфдән сыхыб мизә јапышдыран галын ипләр ичиндә вурнухараг деди:

— Мән бир нечә јара ичиндә чохлу ган итирдикдән сонра хиласкарларымы нечә таныја биләрдим, елә билирәм ки, мәни аллаһ сахлајыб. Аллаһ өзү әдаләтлидир. — Беһзад бунлары дејәркән она сонунчу бош күлләни тушлајан лејтинанты, Рзаны, Малики јадына салды.

Онун мүтләг өлүмдән гуртармасыны арада шаһын кизли тапшырығы илә дә әлагәләндирирди. Сүрејадан шүбһәләнирди. Полковник Рәһимидән дә мүәјјән гәдәр шүбһәлијди.

Бу фикирләр башында бири биринә гарышдығы заман Әшрәфин гышгырараг дедији сөзләрин сонуну ешитди:

— Сәнин кими алчаглар вә хаинләри аллаһ сахламыр, Ә'лаһәзрәтә хәјанәт едәнләр сахлајыр. Сиз коммунистләр ки аллаһа инанмырсыныз, бәс нечә олур ки, аллаһ сизә рәһм едир, сизи аманда сахлајыр?

— Аллаһ әдаләтлидир. — дејә Беһзад јавашдан динди.

— Онда даһа Ә'лаһәзрәтдән нә истәјирсиниз, о сәнин кими хаинләри бағышламаг истәјәркән сән о јекә башыны јорғандан галдырмајыб ону сајмајыбсан. Һәтта онун јахшылығы мүгабилиндә сән јенидән хортдајыб мүбаризә сыраларына гошулубсан.

— Мән Ә'лаһәзрәтә демишәм. Бу горху, тәлаш, ишкәнчә вә һәдәләр артыг кечдир. Тарихин чархларыны кери дөндәрмәк олмаз.

Әшрәф дәли бир сәслә бағырды:

— Ај гулағы түклү Зәнчанлы, сән кимсән ки Ә'лаһәзрәтә дәрс дејирсән? Сән вә сәнин партијан кечикди, тарихи фүрсәти бада верди. 53 дә өлкә башсыз галды, дөвләт олмаја-олмаја, сиз өлкәнин рәһбәрлијини әлә ала билмәдиниз. Сиз горхагсыз, асылысыз, Москвадан әмр көзләјирдиниз. Бәс хәјанәт нечә олар. Шаһа да хәјанәт етдиниз, Халга да. Шаһ кетди дә, гајытды да. Инди сизин кими төртөкүнтү дә мәһкәмә гаршысында чаваб верәчәк вә күлләләнмәлисиниз.

— Мән бир дәфә күлләләнмишәм, бир дә сизин фәрманынызла күлләләнәрәм. Нә олар, јенә аллаһ вар. Әдаләт вар.

Әшрәф дөзмәјиб тәпиклә Беһзадын гарнындан вурду, үзүнә түпүрдү. Сонра тәпиклә мәһбусун гычларыны дөјәчләди.

Мә'мурлар габаға кечиб бу ишә мане олдулар. Мә'мурлар өзләри ону миз гарышыг јерә итәләјиб дөјмәјә башладылар. Беһдаз гышгырды:

— Мән Ә'лаһәзрәти, Пәһләви зүлаләсини јыхмаг јох, бәшәрин идеалы олан сосиализмин кәләчәјини тикирәм. Сосиализм тәкчә бир өлкәнин јох, о бүтүн бәшәриндир. Одур ки мән бу ишкәнчәләри чылыз, јерсиз вә кечикмиш һесаб едирәм. Бунлар өлән адамын чан верәркән әл-гол атмасына даһа чох бәнзәјир.

Әшрәф көтәк алтында ағнајан, ган ичиндә чабалајан бир адамын күлүмсәдијини көрдүкдә дәли олмаг һәддинә чатды. Бағырды:

— Күрәјинә гајнар самавар бағлајын! Далына шампан шүшәси е'мал един! Нәчис једирдин. Чармыха чәкиб пачасындан су ведрәси асын.

Нәсири буну ешидәркән өз ағыр бәдәнини ишкәнчә отағына салыб бир ан мә'мурлара бахды. Онлар елә билсәман чуралыны көтәкләјирдиләр.

Кенерал Нәсири:

— Әл сахлајын. Ә'лаһәзрәт бујурду ки, Беһзадла Адили Евин зинданына јола салаг.

Шаһзадә Әшрәф онун сөзләрини динләјиб чәлд отаг-

дан чыхды вә бирдән кери дөнүб отагдакыларын һамысына түпүрдү вә ири аддымларла орадан узаглашды.

* * *

Сәидиә машындан дүшүб тәләсик өзүнү маликанәнин һәјәтинә салды. Ичәри һәјәтин гапысыны ачыб салона кирди. Дөнүб керијә бахды. Ону изләјән јох иди. Шәмшири Фәрәһ адына Гыз мәктәбинин ачылышында иштирак едән мәләкәни мүшајиәт едирди. Сәидә буну билирди. Анҹаг үрәји долу олдуғундан о бураја кәлмишди ки истәдији гәдәр ағласын, үрәјини бошалтсын. О Шәмширидән хилас јолу сорушмаг мәгсәдилә кәлмишди. Сарај мүһитинин кет кедә даралдығыны, сејрәлдијини көрдүкҹә о да өзүнә бир күн ағламаг фикринә дүшмүшдү.

Саат 22-дә маликанәјә кәләркән Сәидәни көзү јашлы һалда јатдығыны көрүб Шәмшири Сәидәни баша дүшдү. Онун башы үстдә отуруб сифәтинә диггәт кәсилди. Сәидә иди. Инҹә өпүшләрлә гызы ајылдан Шәмшири онун башыны јастыгдан көтүрүб дизи үстә гојду. Сәидә көзләрини ачаркән ону башы үстүндә көрүб үрәкләнди вә ағлады.

Шәмшири ону өпә-өпә деди:

— Ағлама, көзәлим, көзләринин сүрмәси јасдыға сүртүлүб. Ағладыгҹа бир гәдәр дә гәшәнкләширсән. Талејә нә дејим, Сәидә, ағлама.

Сәидә бирдән сорушду:

— Бир һәфтә габаг мәним охшарымда кәләндә бураја сән ону таныдын, ја јох.

— Јох, јох, мән танымадым. Анҹаг мәләкә өзү деди ки, мән Сәидә дејиләм. Фәрәһәм.

— Сән ону өпдүн?

— Өпдүм әзизим. Амма сонра үзр истәдим.

— Мән билирдим, белә олачаг. Мәним талејим белә кәтириб. Бу тале һеч вахт дүзәлмәјәчәк. Мән мәләкәнин талејини јашајырам, өз талејими јох.

— Сәнин талејин мәнимлә бағландыгдан сонра, мән наразы дејиләм.

Сәидә ичини чәкә-чәкә деди:

— Бизим талејимизи бу маликанә бири биринә бағлајыб. Бура бизим әлимиздән чыхса биз дә ајрылачајыг вә бир дә һеч вахт көрүшмәјәчәјик.

Шәмшири ону өпүб деди:

— Јох, әзизим, мән мәләкәјә дә дедим, сәнә дә дејирәм, вәзијјәт нечә олур олсун мән сизи һеч вахт тәк гојмајачағам.

Сәидә сачларыны бура-бура деди:

— Мән чох горхурам. Өлкә чошуб дашыр. Шаһзадәләрин һәрәси бир јерә гачмаға һазырлашыр. Мән бәдбәхт һараја гачачағам. Шаһзадәләрин дә ачығыны халг биздән алачаг.

— Сәидә ҹан, һәмин бу таледир ки бизи бирләшдириб.

— Јох, Әкбәр ҹан, мән таледән горхурам. Горхурам бу дам-даш, гәсирләр вә Сарајлар бизим башымыза уча.

— Сән дүз дејирсән, Сәидә, мән билирәм сән Интилиҹенс-сервислә бу ишә ҹәлб олунубсан. Нә олар, бу да бир тале'дир. Анҹаг јадында сахла әкәр бизим мүнасибәтләримиз барәдә харичи кәшфијјат органлары бир факт әлә кечирсәләр, онда биз икимиз дә маһв олачајыг.

— Бәс сән нечә олачагсан, әзизим, мән билирәм сән тәкҹә Үчүнчү Мәркәзи идарәјә ишләмирсән. Сәнин дә бағландығын гиблән вар. Буна көрә мән тале'ләримиздән никаранам.

Шәмшири онун сон сөзләрини ешитмәмәзлијә вурду. Үзүнү, бојнуну, синәсини јорғун өпүшләрә гәрг етди. Сәидә бир раһатлыг дујуб никаранлыгдан чыхаркән көзләринин гаршысында 4 кечә бундан габаг шаһла гол-бојун олуб онун үчүн Фәрәһи әвәз етдији анлары јадына салды. Јенидән дискинди. Көзләрини там ачыб Шәмширинин үзүнә диггәт кәсилди. Әһвалаты она данышмаг истәјирди, анҹаг ҹәсарәти чатмырды.

* * *

Маликлә Фириштә һәр тәрәфә од-алов вә чошғун чағырышлар, мүгәддәс андлар сәпәләјән нүмајиш сыраларында Лаләзардан Баһаристана тәрәф һәрәкәтдә идиләр. Сыраларда јеканә гыз Фириштә иди. Мө'минләрин нүмајиш вә митинкләриндә гадынлар иштирак етмирдиләр. Нүмајиш 30-дан чох габагчыл руһанинин тутулуб һәбсә алынмасы илә бағлы иди. Һамы онларын азад олмасыны тәләб едирди. Нүмајиш күчәләри вә проспектләри кечдикҹә онун сыралары да чохалырды. Чүнки өлкәни Гәрбин позғун мәдәнијјәтинин чәнкиндән гуртармаг уғрунда һамыдан чох мүтәрәгги руһанијјәт чалышыр, гүдрәтли мүбаризә апарырды. Бу мүбаризә ҹаванлары өлүм ағзына атырдыларса, руһанијјәтә тохунмаға ҹәсарәт етмирдиләр.

Теһранда ишыг, су вә азугә гытлығы да халгы ҹана

кәтирмишди. Јајын гызмар исти һаваларында сојудучулар, пәрванәләр вә кондисенерләр ишләмирди.

Шәриәтинин вә Кашанинин мөвизәләри вә нитгләри илә һаваланан Маликлә Фириштә дә бу нүмајишләрә гошулмушдулар. Фириштә илк дәфә иди белә бир күтләви тәдбирдә иштирак едирди. Онлар сых сыраларда Баһаристан мејданына тәрәф аддымладыгча өзләриндә бир күч вә сарсылмаз гүдрәт дә дујурдулар.

— Сағ күчәдә үстүмүзә полис дәстәләри кәлир — дејә Малик әтрафдакылары ајыг салды.

Полис сыраларыны көрүб нүмајишчиләр даһа гәзәбли шүарлар вермәјә башладылар. Силаһлы полис дәстәләри һаваја јајлым атәши ачанда Малик Фириштәдән сорушду:

— Горхмурсан ки, Фириштә?!

Фириштә она чаваб вермәди. Полисин јахынлашмасы илә Малик ваһимә һисси кечирирди.

Икинчи јајлым атәш күчәләрдәки евләрин шүшәләрини, гапыларыны ләрзәјә кәтирди. Сыныб јерә төкүлән шүшәләрин чинкилтиләри нүмајишдәкиләрин һај-күјүнә гарышды. Анчаг сыралар парчаланмады. Ири вә әзәмәтли аддымларла ирәлиләди.

Үчүнчү јајлым атәш бир нечә нәфәри јерә сәрди. Буну көрән нүмајишчиләр полис дәстәләринин габағына јүрүдү, онларын гаршысыны кәсди. «Су, ишыг, чөрәк!» дејә һамы бир јердә гышгырмаға башлады.

Габагда кедәнләр сыраларын бүтөвлүјүнү горумаг үчүн «Аллаһу-Әкбәр» дејә јумругларыны һавада ојнатдылар. Шәһәри «Аллаһу-Әкбәр» сөзләри титрәтди. Кимсә сыраларын ахырындан гышгырды:

— Партијалара азадлыг!

Малик дәрһал Рзанын сәсини таныды. Шүары верән о иди. Бу Шәмширинин көстәриши иди.

Фириштәјә елә кәлирди ки о киноја бахыр, өзү дә бу кинода әсас ролларден бирини ифа едир.

Бу вахт үч мәртәбәли евин дамынын үстүндән автомат сәси ешидилди. Малик әлини чијнинә апарды. Күлләләрдән бири онун чијнини јараламышды.

Фириштә онун чијнини чәнкәләјән әлинин бармаглары арасындан ган дамдығыны көрүб өзүнү итирмәди вә деди:

— Кәл сырадан чыхаг, сәни бу евләрдән биринә чатдырым, јараны бағласынлар.

О Малики гучаглады. Ону јаваш-јаваш сағ сәкијә тәрәф апарды.

Маликин ајаглары сусдалыб јерә отуранда о гышгырды:

— Көмәк един, гардашлар, көмәк един! Јаралы вар!

Көј рәнкли бир һәјәт гапысынын ачылмасы илә онларын ичәри атылмасы бир ан чәкди. Малик зәифликдән һушуну итирди.

Рза ахырынчы сыралардан гапынын ачылараг Фириштә илә Малики ичәри бурахдыгларыны көрдү. Тез өзүнү она чатдырды. Малик отуруб башыны дивара сөјкәмишди.

— Малик, сәнә нә олуб, бәлкә күллә дәјиб.

О буну дејиб достунун гол-гычына әлини чәкди. Јара тәкчә чијниндә олдуғуну көрүб әл атыб онун көјнәјини чырды вә күлләнин чијниндән дәјиб голтуғундан чыхдығыны көрдү.

— Фириштә галдыр, ону гој мәним чијнимә, хәстәхана лап јахындадыр — дејә о Маликин сағ голуну бојнуна кечиртди вә бир аздан Фириштәнин көмәклији илә ону чијнинә галдырды.

Онлар хәстәханаја чатанда гапычы јавашча деди:

— Чалышын јаралыны евә апарын. Бурада ону истинтага чәкиб сонра да зиндана атачаглар.

Рза хәстәхананын гапысындан узаглашыб Фириштәјә деди:

— Тез ол, машын сахла.

Машын јола дүшәндә исә Рза сүрүчүјә деди:

— Јахшыабада сүрүн.

Фириштә тәәччүб етсә дә Рза билирди ки, белә кәркин вахтларда сүрүчүләр дә полис акентләри олурлар. Онлар јаралынын адресини өјрәниб сонрадан полисә хәбәр верирләр.

* * *

Шәмшири арада вахт тапыб «Пәрвин» кафесинә кәлди. Өлкәдәки вәзијјәтлә әлагәдар о 18 сајлы илк партија тәшкилатынын нөвбәти ичласыны кечирмәк, бир дә харичдә јашајан мәсләк достларынын мүнасиб шәраитдә өлкәјә гајытмалары хаһишинә чаваб көндәрмәк үчүн Туранла көрүшдү.

Һәмишә олдуғу кими о пәнчәрә габағындакы мизә отурду. Бир аздан Туранын бачысы онун јанына кәлди. Туран кәләндә исә о ишарә илә билдирди ки, онун көјнәјинин јахасынын ичәри тәрәфиндә магнитофон ишләјир.

Туран көзәлләшиб бир гәдәр дә көкәлмишди. Сачларыны јан дарајараг ири бир күлү сол гулағынын јахынлығында сачларына бәркитмишди. Бу күлүн дүз ортасында магнитофон сәсләри вә сөзләри јазымагда иди. Шәмшири Халг партијасынын харичи өлкәләрдәки лидерләринә Туран васитәсилә рәмзи мә'луматлар көндәрирди. Туран һәмин мә'луматы Совет хәстәханасындакы таныш һәкимә чатдырырды. Һәкимин исә вердији мә'луматлар исә Москва јолу илә достларына јетиширди.

Шәмшири Турана әсил мә'луматы чатдырмаздан габаг туалетә кедир, магнитофон бәркидилмиш көјнәјини чыхарыр вә башга бир һазыр көјнәк кејирди. Јенә дә елә еләди. Туранла үз-үзә отураркән деди:

— Әзизим. Сән дарыхма, мән һарда олсам сәнин чакәринәм. Сәнин иш ахтаран гардашына чатдыр ки, тез кәлсин, она мүнасиб бир иш тапмышам. Ев дә вар. Анчаг мәним јанымда галса даһа јахшы олар.

Туран бу рәмзи сөзләри бу күн хәстәханаја чатдырмалы иди Харичдән тезликлә кәлән партија лидери исә «Нәвид»н јерләшдији Кәрәчдә, ја да һәләлик Үчүнчү Мәркәзи идарәнин ичазәсилә истинтаг еви кими еһтијатда сахланылан Чини габлар мағазасынын үстүндәки евдә галачагды.

Туран Азәрбајчанда јаранан вәзијјәтдән данышды. Шәһәрләрдә кечирилән митинк вә нүмајишләрдән, тәләбә һәрәкатындан сөһбәт ачды. Тәбриз Университетиндә митинкин силаһла дағыдылмасы, шаһын енә дә күлли мигдарда силаһ алмасы әлејһинә һәрәкатдан данышды.

Арада Туран сорушду:

— Һачаға нечәдир. Бир аз јахшылашыб?

— Һачағанын арада вәзијјәти јахшылашмышды. Ган тәзјиги јенә дә галхыб, әввәлки хәстәлији јенә дә ону инчидир. Өз арамызда дејирәм гулағына чатмасын. Һачаға чәтин бир дә дүзәлә.

Шәмшири әлини Туранын әлинин үстдән көтүрдү. Бу, ајаға дуруб кетмәк ишарәси иди. Туран кедәндә деди:

— Аға, бизи унутма. Сиз кәләндә кафедә мүштәриләримиз артыр.

Шәмшири кафедән чыхаркән Турана бир даһа ишарә едиб гапыдан чыхды. Туран онун машыныны күчәдәки машынлар боғанағы ичиндә јох олана гәдәр көзү илә изләди.

Өлкәдә сијаси-игтисади вәзијјәт партлајыш һалында иди. Шаһ артыг гисас андыны унутмушду. Партијалары,

ичтимаи гүввәләри, дөвләтлә ордуну, Халг фәдаиләри илә Халг мүчаһидләрини, руһаниләрлә тәләбәләри үз үзә гојмагла бу ингилабдан чан гуртармаг фикринә дүшмүшдү. Артыг ислаһатла, Пәһләви сүлаләсинин 50 иллијиндән дә бир сәс-сәда јох иди. Харичи дөвләтләр, кәшфијјатлар да шаһдан әлләрини үзмүшдүләр.

Шаһпурун тәклифи илә бу күн шам сүфрәси башында бир нечә нәфәр көрүшүрдү. Фәрәһлә Әләм үз-үзә отурараг бири бирләринә бахырды.

Шаһ јенә дә һадисәләр үзәринә бирбаша кетмәк, ордудан истифадә етмәк мөвгејиндә иди. Шаһпур исә бүтүн дипломатик тәчрүбәсини ишә салыб шаһын бу һәрәкәтләриндән баш чыхармаг истәсә дә буну бачармырды.

Әләм хәстә олдуғундан күнү күндән созарыр вә голтуғунун алтында, бәдәнинин бүкүшләриндә әмәлә кәлән шишләрдән никаран иди. Онун Бирчәнддә бачысы бу хәстәликдән өлмүшдү. О, һәмишә олдуғу кими инди дә шаһын ағзына бахан бир адам иди. Јалныз бу јолла Ширазда вә Хорасанда мүлкләрини вә торпагларыны горујуб сахлаја билмишди. Ону сыхан бир дә шаһын Һовејданы онун јериндә Сарај назири гојмаг тәмајүлү иди. Онун башына бир иш кәлән кими Һовејда онун јерини тутачагды.

Шаһ мүшавирәни ачды вә деди:

— Ағалар, вәзијјәт барәдә нә фикирдәсиниз?

Шаһпур буну көзләјирмиш кими тәләсик динди:

— Ә'лаһәзрәт, Сизин достларыныз вә мүттәфигләриниз бу фикирдәдирләр ки, күчәдә, мејданларда нүмајиш верән сол гүввәләри гырасыныз, бунунла руһаниләрә вә тәләбәләрә көз дағы чәкәсиниз.

Шаһ онун бу сајаг тәләсә-тәләсә данышмасыны сон 30 илдә әсла көрмәмишди. Одур ки, үзүнү она тутуб деди:

— Чәнаб, нә гәдәр гырмаг олар? Бунларын сајы, сиһаһысы вар ки, биләсән нә гәдәрдир.

— Ә'лаһәзрәт, лап јарым милјон да олса чәкинмәк лазым дејил. Бурада өлкәнин вә шаһлығын талеји һәл олур.

— Бу гәдәр милјонларын ичиндә сол гүввәләри мән нечә тә'јин едим вә гырым. Буну мән һәјати тәдбир һесаб етмирәм. Мәним фикрим будур ки, тутулан руһаниләри, тәләбәләри бурахмагла, онлары өз тәрәфимә чәким.

Нәсири ајаға дуруб фәрағәт һалда деди:

— Ә'лаһәзрәт дүнән гыр, дејирдиниз, бу күн исә әфв едирсиниз. Мән дә чаш-баш галмышам.

— Кенерал, отур, нә вахт сәндән фикир сорушанда данышарсан.

Шаһ бунунла өзүнү бөјүк стратек кими көстәрмәк истәди.

— Дүнән елә лазым иди, бу күн дә белә. Мән әкәр инди халгын габағына чыхыб десәм ки, еј халг дајан, о дајанар. Чәкилиб өз јериндә отурар. Шаһлығын еһтирамы әнʼәнәвидир. Бура Ирандыр. Бәлкә јаддан чыхарыбсан ки һардасан?

— Мән Әʼлаһәзрәтин фикрилә разыјам — дејә Фәрәһ сон күнләрдә архасыз галан әринә арха дурмаг истәди — Зәрәрин јарысындан гајытмаг да мәнфәәтдир — деди.

Әләмин һалы долашдығындан о шаһдан ичазә истәди вә отагдан чыхды. Онун чыхмағы илә гапы далында көзләјән Һовејда көк бәдәнини ичәри салды вә әсасына сөјкәнәрәк шаһын ишарәсини көзләди.

Шаһын фикри нефтин гиjмәтләрини галдыран истеһлакын азалмасы илә истеһсалын да азалдығынын әсас сәбәбкары Америкаја сәфәр етмәк иди. Су орадан буланмышды

Шаһпур шаһын бу фикрини анлајараг деди:

— Американын бөјүк шәһәрләриндә, хүсусилә Ағ Евин гаршысында иранлы тәләбә вә чаванлар һәр күн митинк кечирир вә Сизин истеʼфанызы тәләб едирләр, Әʼлаһәзрәт.

Шаһ исә бу мәʼлуматлара бахмајараг, харичә сәфәр етмәк, харичдә көзәллик тачыны башларына гојмуш көзәлләрлә, Һолливудун чазибәли актрисалары илә хошкүзәранлыг етмәк фикриндән бир ан да әл чәкмирди. Шаһпурун белә сојуглуғуну о, 15 ил габаг дујмушду. О вахт америкалы достлары һава гүввәләри башчысы Мәһәммәд Хатәмини «шаһын гәфләтән өлмәси» әмәлиjјатына чәлб етмишдиләр. Шаһ хүсуси јолла бу әмәлиjјатдан хәбәрдар олуб достуну тәјарә гәзасында арадан апармышды.

* * *

Нәсири шаһын көстәришилә Беһзады зиндандан азад етди. Беһзад орадан бирбаша евә кәлди. Мәһтабы көрмәди. Сон ајларда Мәһтаб горхусундан һәбсханаја да кәлмирди.

О, мәтбәхдә кичик мизин үстүндә бир јазы көрдү. Ону Мәһтаб јазмышды: «Өмрүмүн ишығы, һәјатымын мәʼнасы. Биз ајры-ајры дүнјанын адамларыјыг. Анчаг гој аллаһ да ешитсин, мән сәнә һәмишә сәдагәтли олмушам. Аллаһ севкијә фәрг вә һүдуд гојмајыб. Севкијә сәрһәд гојмаг күнаһдыр. Еј севкимин әзәли вә ахыры. Сәндән

сонра мән бир даһа һеч кәси севә билмәрәм. Күнәш кими көзүмү елә гамашдырыбсан ки, көзүм һеч кәси вә һеч нәји көрмүр. Мән һәјаты сәнә көрә севирәм, сәнә көрә дә јашајырам. Бу күн ана мәләкә илә узаг сәфәрә чыхырам. Кедәр кәлмәзә. Мәни бағышла. Бир күн кәләр, јенә дә көрүшәрик, сәнә һәр шеји данышарам. Тезликлә јерини дәјиш, мән дә бачарсам ағаларын мәʼлумат әсәрәтиндән гуртарарам. Белә олдугда һәр чүмә ахшамы Шаһ мәсчиди габағындан кеч, мән сәни тапарам. Сән чәтинлијә дүшсән Супермаркетин јанына кет, мәним адымы вер, о сәнә көмәк едәчәк. Бирдән марагланса ки, сәни өлүмдән һансы «мөʼчүзә» гургарыб ону да Супермаркет сәнә дејәчәк. Шаһын аиләсилә Лос-Анчелоса јола дүшүрәм. Әлвида. Мәһтаб».

«Охудугдан сонра јандыр».

* * *

Сәһәр тездән иш отағына кәлән шаһын кефи јох иди. Үзү өлүшкәмиш гуру алча кими гурумушду вә гырышгырыш иди, кечә хејли ағламышды. Гисас анды илә топладығы сәрвәт үз-үзә дурмушду. Тәрәддүдләр ичиндә нә едәчәјини билмирди.

Миз үстүнә галанмыш бир нечә күнлүк мәʼлуматлары көтүрүб охумагдан чәкинирди. Үчүнчү Мәркәзи идарәнин көндәрдији гапалы мәʼлумата бахды. Ајәтулла Хомејнинин 20 ил габаг ингилаби руһанијјәтә вә халга мүрачиәтиндән јазылы парчалар иди.

«Ән азы 20 ил бундан габаг иди. Бунларын планы Гуму арадан апармаг иди. Дејирдиләр, Ағаји Бручерди олмасын, Гум олмасын. Онлар Гуму өз мәнфәәтләринә гаршы зәрәрли һесаб едирдиләр. Гум исә бир һаг шәһәридир. Иблис һаггы өз мәгсәдләринин мүхалифи һесаб едир».

Сукут етмәјин. Бу күн сукут етмәк зор дәсткаһы илә һәмрәʼјлик демәкдир».

60-чы ил јахшы ил иди. Она көрә ки руһанијјәт өз дәјәрләрини дүнјаја исбат етди. Анлатды ки, данышмаг лазымдыр. Данышан јенә дә руһанијјәтдир. «Елмијјә»-дир ки јенә зүлм, мәһрумијјәт, чаһил вә залым гаршысында мугавимәт едир, көтәк јејир, фәрјад галдырыр. Бахмајараг «Фејзијјә» мәктәбини учурурлар, о јенә дә өз сөзләрини дүнјаја чатдырыр...»,

«Һәр нә Ислам ганунларына мувафигдирсә, биз тәвазөʼкарчасына она баш әјирик. Вә табе олуруг. О шеј ки,

дин вә Гуран әлејһинәдир һәтта әкәр Канститутсија да олса, бејнәлхалг гәрарла да олса биз онунла мүхалифик».

«Әкәр бир дәстә ахунду вә руһанини зиндана салмагла онлары сөзләрини демәкдән мәһрум едибләрсә индијә гәдәр тутулмајан руһаниләр онларын әвәзиндә дә даныщачаг, халгы бу ишә чәлб едәчәкләр».

«Будур, мән өз үрәјими сизин мә'мурларынызын сүнкүләринин башына кечирмәјә һазырам, сизин зоракылығынызы, зүлмүнүзү гәбул етмәјә һазыр олмајачағам».

Шаһ мә'луматлары ахыра гәдәр охумадан ону әлиндә бүкүб әзди, бир кәнара атыб деди:

— Бунлары 20 ил габаг дејирди моллалар. Инди бунлары јенидән тәзә нырхла базара чыхарыблар.

Гапынын јанында дајанан Әјади деди:

— Ә'лаһәзрәт, Хомејни Франсадан сифариш көндәриб ки, 15 хордад шуарлары көһнәлмәјиб, онлары ејнилә митинкләрә чыхарын. Чүнки бу ингилаб 20 ил бундан габаг боғулуб гана бәләнмиш ингилабын давамыдыр.

Шаһ Әјадинин үзүнә тәрс-тәрс бахды вә деди:

— Хомејни даһа нә сифариш көндәриб, сән јахшы биләрсән.

— Гурбан — дејә Әјади шаһы инандырмаг үчүн үзүнә јазыг көркәм верәрәк деди: — вәзијјәт чох ағырлашыб. Сифариш көндәриб ки, һамы мәним Теһрана кәлмәјими тәләб едир. Мән дә тәләб едирәм ки, шаһ Ирандан чыхсын. Онда мән гајыдарам.

Шаһ деди:

— Доктор, вәзијјәтин ағырлашмасынын мәнә бир хејри олду ки, даһа әввәлки кими гашынмырам. Гарнымын алтындакы шишләр даһа мәни инчитмир. Башым кичәлләнмир.

— Чох шүкүр Ә'лаһәзрәт, бу бәдјум ағалары да јерләриндә отуртсајдыг иншалла лап јахшы оларды.

Шаһ ајда бир дәфә Америка кәшфијјат идарәсиндән алдығы сургучлу мәктубу көрүб ону ачды вә нәзәрдән кечиртди. Мәктубда Никарагуа вә Пакистанда баш верән һадисәләр барәдә Америка дөвләтинин кизли вә рәсми мүнасибәти иди. Бу мәктубу һәмишә Бешинчи Мәркәзи идарә она көндәрирди. Охујуб гуртардыгдан сонра јандырылырды.

Шаһ һәр күн алдығы минләрлә мә'луматы нәзәрдән кечирәрәк сарсылыр, психи травма ичинди өзүнү итирирди. Бу сарсынтылардан хилас олмаг үчүн, һадисәләри өзбашына бурахмаг вә бу јолла да гисас андына сәдагәтли олмаг мәгсәдилә «Јашыл гәсрә» кетмәк фикриндә иди.

Буна көрә дә о Јашыл гәсрин әзәмәтини көзләри гаршысында мүчәссәм едирди. Сон күнләрдә бураја кәтирилән үч авропалы гызын шаһа бир ај гонаг галмасы илә әлагәдар Фәрәһлә араларында баш верән тоггушма да јаддан чыхмамышды.

Јашыл гәсрә исә бу күн арвадынын охшары Сәидәни апармаг истәјирди. Нечә ај габаг арвады билиб онунла гучаглашаркән, Сәидәнин ағламасындан, онун әндамынын көзәллијиндән хошу кәлмишди. Онун васитәсилә өјрәнмишди ки, Фәрәһ анасынын адына алынмыш маликәни онларын адына кечирдикдән сонра мәләкә һәтта онлары гејри рәсми һалда евләндириб дә.

— Демәли, Шәмшири сәнин әриндир — дејә сорушмушду.

Фәрәһ охшарында олан Сәидә буну көз јашлары илә вә башынын һәрәкәтилә тәсдиг едәркән шаһ ону өпүшләрә гәрг етмишди.

— Сән Фәрәһ охшарында чох көзәл көрүнүрсән. — демишди.

Бу кечә шаһ Сәидәни Фәрәһ охшарында кизли олараг Јашыл гәсрә апармаг фикриндә иди. Фәрәһин гара көзләриндә она гаршы гајнајыб парылдајан кәдәрли гәзәбдән дә даһа чәкинмирди.

* * *

Сүрејадан ајрылдыгдан сонра даһа чох әјјашлыг едән шаһа авропа көзәлләрини мүхтәлиф ад алтында көндәрирдиләр. Оркестр, ансамбл, турист вә саирә адлар алтында кәлән гызлар Әләмин рәһбәрлији илә шаһа тәгдим олунурду.

Бир һәфтә габаг көндәрилмиш екиз бачылардан хәбәр тутаркән шаһ онлары верталјотла Јашыл гәсрә өзү апармышды бу күн исә екизләрә гонаг кедирди.

Онлары Јашыл гәсрин ишыглы салонунда көрәндә һушу башындан чыхды. Онлар бир һәфтә ичиндә тәмамилә дәјишиб һуриләшмишдиләр.

Јашыл гәсрдә сәс-сәда јох иди. Нә шаһы гаршылајан, нә дә пишвазына чыхан вар иди. Шаһ өзү буранын иш гајдасыны белә тәртиб етмишди. Бурада оланлар бирибириндән хәбәрдар олмамалы иди.

Зүмруд рәнкинә чалан дашларын дүзүлүшү, арнамент һөркүлү тағлар, гүлләләр, һәјәтдәки јол вә чығырлар, тунч һејкәлләр, гапыларын рәсм ишләмәләри көрәни һеј-

ран едирди. Бура о гәдәр хәлвәт јер иди ки мәләкә Фәрәһ дә һәлә бурада олмамышды.

Гырчын пәрдәләрин далындан бојланан екиз бачылар бирдән чыхыб гоша көјәрчин кими шаһын чијинләриндән тутдулар. Шаһ онларын икисини дә ики голу илә гучаглады вә өпдү.

Шаһ гу ағлығы вә јүнкүллүјү илә гучағына атылан гызын адыны сорушдугда, гыз инкилис дилиндә деди:

— Елен.

Буну дејиб о гонча додагларыны шаһын додагларына јапышдырыб сачларыны охшады. Еленин бачысы исә бир гәдәр кал һәрәкәтләрлә шаһын сачларыны охшајыр, һәрдән онун бојнундан вә гулағындан өпүр, јумру дөшләрини архадан шаһын күрәјинә сөјкәјирди. О назлана-назлана әлиндә кәтирдији ички сураһисини шаһа вә бачысына тәрәф узадыр, һәрдән дә Еленлә шаһын арасына атылараг өзүнү шаһа севдирмәк истәјирди, о шаһын әлини көтүрүб мәмәләри үстүнә гојурду. Шаһа виски кәтирән вә ички долу сураһини додагларына сүртүб вә дишләринә тохундуруб чинкилдәдән Елен бачысыны шаһын головлары арасында көрүб санки севинирди. Екизләрә Авропада хүсуси тә'лимләр өјрәтмишдиләр. Шәрг кишиләринин зөвгүнү охшамағын јолларыны бу сајаг өјрәдәнләр онларын мүвәффәгијјәтләринә инанараг Теһрана көндәрмишдиләр.

Шаһ ики екиз бачы арасында ешг, нәш'ә, чошгун еһтираслара бүрүнәрәк һәр шеји унутмушду. Она елә кәлирди голлары арасында ики солғун, ағ вә әтирли күл битмишди. Онлары өпмәкдән јорулмурду. Елен өз бачысындан тәчрүбәли вә еһтираслы иди. Шаһ еһтирасдан титрәјәркән сорушду:

— Елен, сән чох көзәлсән. Нечә кәлиб Иран шаһынын Јашыл гәсринә чыхмысан.

— Шаһым, мән ади фермер гызыјам. Шәһәрә кәләндә бир парикмахерлә таныш олдум, о мәнә бәзәнмәјин вә севимли олмағын ганунларыны вә јолларыны өјрәтди. Бәзәнәндән сонра өзүм дә инанмадым ки мән бу гәдәр көзәләм. Сонра о мәни Мајкл адлы бир оғланла таныш етди. Мајклын арвады исә гадын бизнесилә мәшғул олурду. О бизи бураја көндәриб.

Елен даныша-даныша, башына бу аз јаш ичиндә кәлән мачәралардан сөһбәт ачаркән шаһын көзләри Еленин бачысында иди. О гыз лап мә'сум бир көзәл иди. О гыз иди. Һәрәкәт вә бахышларындан шаһ буну тә'јин етмишди. Гызын әли сојуг иди. Јумушаглыгда вә дурулугда о дәниздә үзән медузалара бәнзәјирди.

— Гыз, сәнин адын нәдир?

— Адым Монидир. — деди.

Шаһ ону гучағына алыб бәрк-бәрк сыхды. Сонра ону јүнкүлчә голлары үстүнә көтүрүб јатаг отағына јөнәлди. Гыз назик ағ голларыны шаһын бојнуна доламышды. Елен онлары јатаг отағынын гапысына гәдәр мүшајиәт етди. Сонра дөнүб сураһијә виски төкүб башына чәкәрәк дәриндән аһ чәкди. Бир аздан о бачысы Монинин јүнкүл гышгырыг сәсини ешитди вә ики сураһины ичкилә долдуруб јатаг отағына кирди, Шаһ үзү үстә узанмышды вә Монинин сол голуну тутуб гучагламышды.

Елен Сураһиләри јухары галдырыб деди:

— Шаһымы вә бачымы бу вүсал мүнасибәтилә тәбрик едирәм. Мони сураһини бачысындан алыб чарпајыдан ашағы дүшдү. Елен бачысынын исти јеринә тәпиләрәк шаһын голларынын арасына кирди. Сонра да о бу севинчи дујаркән шаһын гучағында су кими әријиб санки јох олду.

* * *

«Үчүнчү Мәркәзи идарәнин шаһзадә Әшрәф барәдә мә'луматы:

— Ә'лаһәзрәт, Шаһзадә сон вахтларда тез-тез Әшрәф фонду сөзләрини ачыглајыр, куја Сиз она бу ишдә мане олурсунуз. О БМТ-јә сәдр олмаг арзусундадыр, әкәр сәдр оларса онда бүтүн мүсәлман гадынларынын азадлығы чыхмасы үчүн чалышачағы һагда гејри мүнасиб сөзләр данышыр. Гадынлара кишиләрлә биркә бәрабәр һүгугундан да бүтүн мәчлисләрдә чошгун нитгләр сөјләјир. Охујун, јандырын».

Шаһ бу мә'луматы охујуб гуртармамышды ки, Әшрәф ичәри кирди.

Шаһ деди:

— Әшрәф јаратмаг истәдијин «Әшрәф фонду», бир дә БМТ-јә сәдр олмаг арзуларын бу күнләрдә реаллашачаг. Бачым, артыг нечә дәфә демишәм, әкәр «Пәһләви фонду» варса, даһа «Әшрәф фонду» нәјә кәрәкдир. Әкәр «Пәһләви фонду» сәнә, бачы гардашларына вә јахынларыныза мүәјјән пај ајырырса даһа башгасы нәјә лазымдыр.

Әшрәфин арыг чүссәси бирдән бирә јығылды вә о әсәби һалда деди:

— Гардашым, Пәһләви фондуна дөвләт бүдчәсиндән

илдә 10 милјон доллар пул дахил олур. Шәриф Имами бу пуллары кәтириб Сизин гуллуғунуза ики әлли тәгдим едир. Торпаг, јер алыр, банк ачыр. Анчаг мән бичарә шаһын бачысы, бир фонд ачмаға ихтијарым јохдур. Һамы кәлир гарәт едир, кедир, бир мән бундан мәһрумам. Нијә Фәрәһ ханыма, анасы Фәридә ханыма һәр шеј олар, мәнә јох, бачым Шәмсә һәр шеј олар, мәнә јох.

— «Пәһләви фонду» сизә ишләјир. Ағзынызы әждаһа кими ачыб һамысыны удурсунуз. Дағыдырсыныз, учурурсунуз, мәни абырдан салырсыныз.

Әшрәф даһа гәзәблә деди:

— Илдә 23 милјард анчаг нефт кәлириндән әлинә кәлир. Сәнсән дағыдан. Өлкәни бу һала салан. Мәним ағзымы ачма, јохса ачарам сандығы, төкәрәм памбығы. Дағларын башында хошкүзәранлыг етмәк үчүн тикдирдијин гәсирләрә нәләр хәрчләмәмисән. О гәсирләрә бир дәфә мәни апарыбсан, јох. Нју-јоркун дүз ортасында 36 мәртәбәли бина киминдир, Инкилтәрәдә, Франсадакы маликанәләр киминдир, бәлкә мәнимдир, гардаш. Дүнјанын һәр јеринә 15 рзеденсија, 50-дән чох мүәссисә мәнимдир, ја сәниндир.

Шаһ ајаға дуруб отагда әсәби һалда кәзмәјә башлады.

— Һәлә сән Америкада, Швесијада, Франсада мәним милјардларымы демәдин. Онлары да де, бачым, гој халг ешитсин.

— Јох, гардаш, онлары демәјәчәјәм. Сәнин әхлагсызлығыны, ешгбазлыгларыны дејәчәјәм.

Шаһ Әшрәфин сөзүнү кәсди вә бағырды:

— Дур. Бурадан чых. Даһа сән дејәнләр гуртарды. Сән мәни шаһ кими иттиһам едәнләрин сырасында дајанырсан.

Әшрәф шаһын сифәтинин тамам дәјишилдијини вә бундан она бир зәрбә дәјә биләчәјиндән еһтијат етди. Ағламсар һалда гардашына јахынлашды.

Шаһ деди:

— Бачым, әзизим, онсуз да мәним башым бәлалыдыр. Вәзијјәт кет-кедә ағырлашыр. Әлачсыз галмышам. Дүнән сәнә, анама, Шәмсә, Фәрәһә, ушаглара, Рзаја чек садир етмишәм. Милли банкдан јаздыгларымы ала биләчәксиниз. Лазым олса көтүрүб харичә кедәчәксиниз.

Әшрәф гардашынын әлини гамарлајыб өпдү.

— Ә'лаһәзрәт, мәни бағышлајын. Өзүмү сахлаја билмирәм. Мән сәнин јолунда һәр чүр фәдакарлыға һазырам.

Шаһ әввәлки сакитлијинә саһиб олдугдан сонра деди:

— Бачы, дејәсән кечдир. Чәкидә јүнкүл шејләрини узаг сәфәрә һазырла. Һамысыны достларымыз елэди. Нефт бизим башымыза бәла олду.

— Мән сәфирликдә ешитдим ки, Хомејни Франсада бәјанат вериб дејиб ки, һамы мәним Ирана гајытмағымы истәјир, мән дә дејирәм, мә о вахт гајыдарам ки, шаһ Ирандан чыхсын.

Әшрәф бәрәлмиш көзләрини шаһа дикди. Шаһ исә буну сакитликлә гаршылады. Чүнки бу хәбәри о ики күн габаг Һелмз вә Јастевичдән ешитмишди. Һәтта америкадан тәләсик Ирана кәлән Кенерал Һајзер хүсуси телефонда она демишди:

— Ә'лаһәзрәт, сән Американын досту олараг галырсан. Өлкәдәки кәркинлији арадан галдырмаг үчүн кәрәк јарым милјон сол гүввәләрдән өлдүртдүрәсән. Онда өз јериндә раһат отурачагсан.

Әшрәф гардашынын көзләринин бәрәлдијини көрүб ваһимәјә дүшдү, үзүндән өпүб отагдан чыхды.

* * *

Тачүлмүлүк јер-јығыш едәндә Мәһтабы јанына чағыртдырыб әсәби һалда деди:

— Гыза, адамларынла сағоллаш, мәнимлә Америкаја кедәчәксән. Бурда галсан тутуб сәндән сөз чәкәчәкләр. Сән һәр шеји билирсән.

Мәһтаб јалвара-јалвара диз чөкүб деди:

— Ана мәләкә, мәнә фүрсәт вер, кедим доғмаларымла видалашым. Бир дә ки о идарә мәнә бу һагда бир сөз демәјиб.

— Пох олсун сәнин о идарәнә дә, доғмаларына да. Јәгин доғма дејәндә о чолаг забити дејирсән, ашиг олубсан бизим гаты дүшмәнимизә, кедиб гошулуб јенә дә митинкләрә, оғлума вәззәријјат охујур, нитг бујурур, јумруг галдырыр. Кәрәк онда ки ону күлләләјәчәкдиләр, сәнин индики кими диз чөкүб јалвармағына бахмајајдым. Кетдин, мәним адымы вердин, Рәһими мәним хаһишими јерә салмады, ону өлүмүн чәнкиндән хилас етди. Инди дејәсән о биздән әзиз олуб.

— Хејир, ана мәләкә, бирчә ичазә вер, онунла көрүшүм, нә вахт бујурсаныз гајыдым кәлим, бурда һазыр олум.

— Кет, ичазә верирәм, билирәм бу шырты севки нә демәкдир. Нәјин вар көтүр, кечә саат 12-дә бурда ол. Билдин, ја бир дә дејим, анлајасан.

— Билдим, анладым, ана мәләкә. — дејиб о Тачүлмүлүкүн әлләрини гошалашдырыб онлары өпмәјә башлады. Өпдүкчә дә дүшүнүрдү ки, Беһзады көтүрүб Туранын көстәрдији јолла харичә кедәрәм, Беһзадла баш-баша вериб јашајарам, ики кәшфијјат идарәсиндән, бир дә бу әзазилдән чанымы гуртарарам...

* * *

Чини габлар мағазасынын үстүндәки ики отаглы ев артыг Мәһтабын сон пәнаһ јери иди. Бураны харичи кәшфијјат идарәләри, бир дә шаһ јахшы танујырды. Бир дә о инанырды ки, өлкәнин индики иғтишаш вәзијјәтиндә, шаһын харичә кетмәјә һазырлашдығы күнләрдә, һәрбчиләрин сарајдан, шаһын фәрманларындан үз дөндәрдији, зәнкин адамларын Авропаја гачдығы вахтда һеч кәсин Чини габлар мағазасынын үстүндәки евдә ону, Беһзады ахтармаға вахты вә һөвсәләси олмајачагдыр. Одур ки, Мәһтаб асудә фикирлә Беһзадын көрүшүнә кедирди. Анчаг о билмирди ки, ону бир нечә нәфәр изләјир, онлар Беһзадла көрүшүб ону митинкләрин габағына чыхармаг, шаһын сон хаһишини она чатдырыб ону шаһлығын хејринә олараг руһаниләрин, тәләбәләрин вә халг партијаларынын јениндән ајаға галхан үзвләри әлејһинә нитг сөјләмәјә вадар етсинләр. Шаһын сон тәдбири беләјди.

Мәһтаб гапыдан ичәри кирәркән онун ардынча ичәри тәпилән 4 нәфәр силаһлы Беһзады итәләјиб дивара сөјкәдиләр, Беһзада үздән таныш кәлән дөрдүнчү адам исә Мәһтабы гамарлајыб дивана јыхды. Онун гара, парлаг плашы алтындан көрүнән һәрби кејими, һәтта сағ чијнинин сары пагону вә кенерал рүтбәси ким олдуғуну көстәрирди.

Беһзад һеч бир мүгавимәт көстәрмәди, һәрәкәтләриндән, бахышларындан билинирди ки, бу басгыны санки о, һәр күн көзләјирди. Ахы о һәлә дә Мәһтабдан шүбһәлијди. Онун е'лан етдији севки, онун көстәрдији хидмәт вә гајғылар Беһзада бир тәһәр кәлирди. Бу Сарај хадиминин бир күн бу ики отаглы евдә баш вермиш кизли һадисәләри, бағлашмалары, ифша едәчәјиндән никаран иди.

Кенерал кал вә ачыглы сәслә данышды:

— Мән 25 ил габаг Беһзадын күлләләнмәсиндә мәс'ул вәзифә дашыјан вә сон, анчаг бош күлләни онун гу-

лағынын далына тушлајыб атәш ачан лејтинантам. Онда бу Мәһтаб ханымын Ана мәләкә тәрәфиндән кәтирдији сифаришә әсасән кенерал Рәһими буну мәнә тапшырмышды. Бу кими кизли тәдбирләрин сајәсиндә сиз ағаји Беһзад сағ галдыныз. Тәкчә ики күллә сизин ајағыныза вә көкүс гәфәсинизин голтуг наһијәсинә әсабәт етмишди. Ә'лаһәзрәтин, мәләкәнин вә һәмин бу Мәһтаб ханымын мәрһәмәтләри, достлуг вә ја севки һисләри нәтичәсиндә сағ галдыныз. Бу күн мәмләкәтин бу ағыр вәзијјәтиндә сиз дә өз борчунузу әда етмәлисиниз.

Беһзад гышгырды:

— Сиз мәндән нә истәјирсиниз.

— Биз шаһын, ана мәләкәнин әмрини јеринә јетиририк. Сиз Халг партијасынын митинкләри габағына чыхыб онларын үсјанкар тәһрикат вә тәхрибатынын гаршысыны алмалысыныз.

— Мәјәр митинк бирдир, бешдир, јүздүр ки, мән үсјанкарлығын габағыны алым, өлкә башдан-баша митинкә, нүмајишә, дөјүш-вуруш сәнкәринә чеврилиб.

— Сән Халг партијасынын нүфузлу үзвү кими Халг партијасынын е'тираз митинкләринин габағына чыхсан, онлары сакитләшдирсән, дикәр партија вә чәмијјәтләрин, руһани вә тәләбәләрин дә митинкләри сәнкијәр. Чүнки онлар бу партијадан, онун вердији шүарлардан һесаб апарырлар. Белә оларса шаһлығын сүгутунун гаршысы алынар, минләрлә адам амансыз өлүмдән хилас олар.

— Мән сиз бујуран кими, сон күчүнү јумруғуна јығыб азадлыг, истиглал истәјән, шаһын исте'фасыны, өлкәдән чыхмасыны тәләб едән халг митинкләринин гаршысына вә ја әлејһинә чыхмарам. Бир дә ки, мән Халг партијасынын һеч үзвү дә дејиләм, үзвү олсам да онлар мәним 25 ил габаг е'дам олдуғуму билирләр, бу күн мәни онлар истибдад әлејһинә мүбаризә апаран Беһзад дејил, онун гардашы Фәрһад кими танујырлар. Нәһајәт мән шаһа да, онун бу евә көндәрдији адамлара да бу күн истибдад әлејһинә азадлыг бајрағы галдырыб дәниз кими тәлатүмдә олан митинкләрдәкиләрә дә дејирәм, мән тәкчә өлкәдә дејил, бүтүн дүнјада бәшәр чәмијјәтинин бәрабәр һүгуг шәраитиндә јашамасынын тәрәфдарыјам, бунун уғрунда вурушурам, бу ичтимаи тәлатүмләр, туғанлар, үсјан вә ингилабларын һамысы ораја апарыр. Әкәр шаһ буну истәјирсә онда мән ону мүдафијә етмәјә һазырам.

— Белә олса биз 25 ил габаг шаһын сәнин е'дам едилмәјин барәдә вердији фәрманы бу күн јеринә јетирәчәјик.

Беһзадын гарнына дәјән ики нәгафил јумруг ону ики гат әјди. Мәһтаб учадан гышгырды:

— Намәрд, нијә вурурсан, о әлилдир, өзүнү мүдафијә етмәкдән мәһрумдур.

Бу заман евин гапысы тајбатај ачылды. Сүр'әтлә, чәлд ичәри кирән ики ири чүссәли, нәтәрәз сималы киши евдәкиләрә ачыгландылар. Онларын ардынча мотосикл сүрән сүрүчүләрә мәхсус ири чәрчивәли ејнәк вурмуш бир идманчы кишилә гара ејнәкли, сары сачлы бир гадын ичәри кирди. Мәһтабла Беһзад шаһла Әшрәфи һамыдан габаг таныды. Беһзад јериндән тәрпәнмәди. Мәһтаб исә Ә'лаһәзрәтә һөрмәт әламәти олараг ајаға дуруб баш әјди.

Ә'лаһәзрәт ејнәјини көзүндән көтүрәрәк деди:

— Көзләмирдиниз? Мәнәм, Беһзадла данышмаға кәлмишәм, күманым вә әрким чатан адамларымы бир-бир үсјанчы, гијамчы мачәрачыларын габағына көндәрмишәм. Беһзад да мәним сон үмидимдир. О да Халг партијасы тәрәфиндән күчә вә проспектләрдә әмәлли-башлы тәлатүм вә һәјәчан јарадан күтләләрин габағына чыхса, онлары вәзијјәтин јахшылашачағына инандырса шәһәрдәки һәјәчанлар сәнкијәр, о вахта гәдәр биз бүтүн имканларымызы халгла мүбаризәјә јөнәлдәрик.

Беһзад бүкүлү һалда ајаға дурду вә Ә'лаһәзрәтин арыгламыш, гаралмыш, горху вә һәјәчан ичиндә санки әријиб бир дамчы олмуш үзүнә бахмадан деди:

— Мән халгын габағына бу мәнзурла чыха билмәрәм. Сәсиндә сојуг дәмир сәртлији вар иди.

— Беһзад, сән мәнә көмәк етмәк истәмирсән?

Әшрәф кал вә кобуд бир сәслә гышгырды:

— Дөјүн, вурун, тәпиклә гарны үстә чыхын! Онда билләр Ә'лаһәзрәтә наз сатмағын нәтичәси нечә олур.

Дөрд адам бирдән Беһзадын үстүнә чумду. Јумругла, тәпиклә ону ағыр зәрбләр алтында әздиләр. Мәһтабын сәси Беһзадын инилтиләри үстүндә һәјәчан нидалары кими ешидилди:

— О, әлилдир, Ә'лаһәзрәт! Сизин ичазәниз олмадан ону Сизин һүзурунузда һеч кәсин дөјмәјә ихтијары јохдур.

Беһзадын учадан гәзәблә дедији сөзләр исә Мәһтабын дедикләрини тамамлады.

— Мән мәсләјими һеч нәјлә дәјишмәрәм. Һеч кәс мәни халга гаршы дурмаға мәчбур едә билмәз. Мән Ә'лаһәзрәтә һәмишә демишәм, јенә дә дејирәм. Бу күн Теһран вә өлкәнин дикәр шәһәрләриндә е'тираз сәсини учалдыб истибдада сон гојмаг истәјән тәләбәләрин, руһаниләрин,

фәһләләрин, кәсәбәнин һаг сөзләринин габағыны һеч кәс ала билмәз. Бу тәлатүмүн, туфанын, ахынын габағында һеч кәс дура билмәз. Өлкә баштан баша ајаг үстәдир. Шаһлыг өзүнә харичи кәшфијјатчылардан башга һеч јердә дајаг тапа билмәз.

Јахын күчәләрдән бағырты илә дејилән шүарлар, тәк-тәк күллә сәсләри, танк чархларынын харылтылары ешидилирди.

— Беһзад, мәним һәрби гүдрәтим өз јериндәдир. Онлардыр мәним дајағым. Мән кими севдим, һөрмәт етдим онлар ахырда мәнә гархы дурдулар.

— Чүнки, Ә'лаһәзрәт, онлар сизин ич-үзүнүзү јахындан көрүрдүләр. Бу чох тәбиидир.

Әшрәфин тәпији Беһзадын гарнына дәјәндә о ағрыдан ики гат олса да Әшрәфин ајағыны тутуб өзүнә доғру чәкди. Бу заман Әшрәф јерә јыхылды. 4 нәфәр јенидән Беһзады дөјмәјә башладылар. Мәһтаб јериндән сычрајыб онларын үз-көзүнү чырмаглады:

— Сизин јериниз бура дејил, гәссабханадыр, һејванханадыр. Сиз өлкәни кәтириб учурумун ағзына чатдырдыныз.

Әшрәфи јердән галдырдылар. О, Мәһтабы сачлајыб ону дидмәјә башлады.

— Чында, сән дә үз дөндәрдин, шаһлығы өлкә харабалыгларындан чыхан бу әчлафлара сатдын.

Сачынын јолунуб чәнкә-чәнкә јерә төкүлдүјүнү көрдүкдә Мәһтаб гышгырды:

— Ә'лаһәзрәти нүфуздан салан сизин һәрәкәтләриниз олду. Инди харабалыглардан чыханлара һәдә-горху кәлирсиниз. Бәсдир, бу халгы тәһгир етдиниз, сојуб чапдыныз, бәсдир! Мән јахшы билирәм ки, Сарајда сијасәт гумарынын гурбанларындан биријәм. Анчаг мән Мәһтаб өз күнаһларымы јумаг үчүн халгын сәадәти уғрунда вурушан, әлил, шикәст олдугдан сонра да өз јолундан дөнмәјән бу забитә гадын сәдагәти көстәрдим. Мән, шаһзадә -еп еәиә ƍичхичь нетнчdеилччгеƍеdәх ехгө ег ьәц 'кічнех наһ кәтирмәмишәм. Мән Ширазын дөвләтли, зәнкин аиләсиндән олмушам, ағаји Әләм мәни Сарајын мәтбәх пишијинә дөндәрди. О мәни харичи кәшфијјат идарәләринә мүнис етди. Мән Сиздән әскик адам дејиләм.

Шаһзадә о гәдәр јумруг, тәпик атды ки, јорулду, ағыр нәфәс алмаға башлады. 4 нәфәрдән икиси Мәһтабы Әшрәфин әлиндән алыб дөјмәјә башладылар. Шаһын истеһзалы сәси ешидилди.

— Беһзад, биз сонунчу дәфә көрүшүрүк. Сабаһ мәним фәрманымла кенерал Овејси сизә мәним ким олдуғуму көстәрәр. Сабаһ дәмирлә әтдән чанлы хәмир һазырлаја-чаг мәним кенералым. Сон пәнаһым сән идин, сән дә бе-лә чыхдын. Нә олар, мән дә өз гисасымы һамыдан, һәр шејдән аларам.

— Хејир, Ә'лаһәзрәт, дәмирлә әтин јох, дәмирлә мәс-ләјин вурушмасыдыр бу вуруш! Мәсләк чох дәмирләри әридиб ајаг алтына төкүб!

Әшрәф гышгырды:

— Боғун ону! Биринчи хаин чыхан мәсләклиләрдир.

Ики нәфәр Беһзадын боғазындан тутараг ону боғмаға чәһд едирдиләр. Беһзад исә гырыг-гырыг сәслә дејирди:

— Мәним мүбаризә јолум ишыглы үфүгләрә доғру ке-дир. О, күчә вурушлары, шаһлығы сыхма-боғмаја сал-магла битмир. Мәним мүбаризәм бәшәр чәмијјәтинин ишыглы арзуларындан доғур. Бу јолда мән шаһы, Әшрәф ханымы вә онларын дәмир-хәмир тәдбирләрини хырда дашлара охшадырам, бу дашларын үстүндән атылыб дағларын архасындан тулу едән күнәшимә доғру кеди-рәм. Бу тәһгирләрлә, көтәкбазлыгларла, һәдәләрлә мәни јолумдан сахлаја билмәјәчәксиниз!

Шаһ деди:

—Сабаһ дәмирлә әтин вурушмасына баханда онда би-ләрсән ки, сәнин кетдијин јолун өнү вә сону јохдур.

Беһзад деди:

— Дәмирлә әтин јох, дәмирлә мәсләјин!

Шаһ бағырды:

— Дәмирлә әтин вурушмасында ганлы хәмир јовру-лачаг вә мән дә верталјотда бу вурушмаја бахачағам!

— Дәмирлә мәсләк вурушу!!!

— Дәмирлә әт!!!

— Дәмирлә мәсләк! — дејә Беһзад елә бағырды ки, она баханларын һамысы дискинди. Бу заман онун ағзы-нын бучағында ган шырымы көрүндү. Мәһтаб чумуб ону гучаглады вә деди:

— Дәмирлә мәсләјин вурушунда ахырда халг галиб кәлир, Беһзад.

О әлилә Беһзадын ағзынын бучағындан ахан ганы силди вә она сығынараг шаһа бахды.

Шаһ елә билди ки, Мәһтаб бу күндән мәнсуб олдуғу кәшфијјатын көстәришилә, өлкәдә сијаси дәјишиклик оларса, јени иш башына кәләнләрлә јенә дә әввәлкилә-рин хејринә ишләмәлидир.

Узагдан ешидилән сәсләр тәлатүмлү дәниздән ешиди-лән харылтылары хатырлајырды. Шаһ бу сәсдән горхур-ду. Бу сәс санки ону дәрин-дәрин учурумлара гујламаға кәлирди.

Идман палтарында о шаһдан чох мүсабигәдә удузмуш, мәғлуб олмуш мәшһур көврәк, үмидсиз бир идманчыја охшајырды.

— Мән сизи өз талејинизә тапшырырам. Бу талеји сиз өзүнүз сечибсиниз. Тале сизә јар олсун. — дејә шаһ гара плаш кејмиш кенерала намә'лум ишарә едәрәк отагдан чыхды. Әшрәф ханым бирдән гардашындан ајрылыб ке-нерала деди:

— Бунларын һеч бири бурадан чыхмамалыдыр!

Сонра да ики нәфәр һејбәтли горунча еһмалча — һа-мыны өз талејинә тапшырын. — деди.

Бир нечә дәгигәдән сонра күчәдә мотосикл сәси еши-диләркән гапысы бағлы галмыш Чини габлар мағазасы-нын үстүндәки евдән ардычыл күллә сәсләри ешидилди. Күчәдән кечәнләр бу дәһшәтли күллә сәсләриндән һәра-сан һалда топлашыб икинчи мәртәбәдәки евин пәнчәрә-ләринә бахырдылар.

Ири гапынын ағзында горунчдан даһа чох терористә охшајан вә 6 нәфәри күлләләјиб гачмаг истәјән ики кобуд вә нәтәрәз адам шаһын Әшрәфлә машынла дејил, мото-сикллә кетдикләрини билиб һәрасан һалда онлара ганлы көзләрлә бахан јүздән чох адамла үз-үзә дурдулар.

Һафиз күчәсилә Шаһрза проспектинә доғру кедән вә бә'зән митинкләрин сыраларыны јарыб кечә билмәјән галын бығлы, ири ејнәкли бир киши илә сары-саллаг сачлы бир гадын мотосиклдән дүшмәдән әлләрини јелләт-мәклә бахышлары, сифәтләри һәјәчандан ибарәт олан адамлара санки уғурлар арзулајырдылар.

* * *

Ајәтулла Хомејни Франсадан Ирана гајытмаг әрәфә-синдә иди. О одлу нитгләрилә шаһы вә онун атасыны динсизликдә, динә вә ислама хәјанәт етмәкдә, өлкәни им-периалистләрин гарәт мејданына чевирмәкдә иттиһам едирди.

Өлкәдә чаванлар, тәләбәләр, бүтүн ичтимаи сијаси тәшкилатлар ағыр ганлы зәрбәләрә мә'руз галдыгча ру-һанијјәтин апардығы мүбаризә үсулуна үстүнлүк верир, онларла бирләшмәји мәсләһәт билирдиләр. Ајәтулла Хо-мејни рәһбәрлији әлинә алараг Франсадан Иран ордусу-

-нун әскәр вә забитләринә бәјанат вериб, онлары халг әлејһинә силаһ ишләтмәмәјә чағырырды.

Теһранын Жалә мејданында 5 милјонлуг митинкдә баш верән һадисәләри тарих һеч заман көрмәмишди.

Кенерал Овејсинин әмрини ичра едән кенерал Әхәви 5 милјон адамын үзәринә атәш фәрманы верди. Танклардан, пулемјотлардан, автоматлардан вә вертолјотлардан халгын үзәринә атәш јағаркән, Жалә мејданы ган дәрјасына чеврилди. Өләнләр бири биринин үстүнә галанырды. Танклар ҹәназәләрин үстү илә кедир, бә'зән дә ган ичиндә сүрүшүб үзүрдү. Шәһид оланлары Овејсинин көстәришилә ири салафан кисәләрә долдуруб шәһәрин гырағына апарыр, орада хәндәкләрә төкүрдүләр.

Бу хәбәр шаһа чатанда тәкан јејәрәк кәсилмиш ағач кими бир нечә дәфә дала, габаға валајланды, башы кичәлләнәрәк деди:

— Мән өзүмдән дә, халгымдан да, шаһлығымдан да, бүтүн дүшмәнләримдән дә гисасымы алдым! Бу, мәним шаһлығымын сонудур!

О, һәр ики әлилә хырдалыб балачалашан үзүнү овучлады, үзүгүјлу дивана јыхылды. Нә Әјади, нә Тәла, нә Һовејда онун боғуг фәрјад вә ычгырыгларынын сәсинә кәлмәдиләр.

* * *

Мәләкә Фәрәһ Американа јола дүшмәздән габаг Кәрәчдәки Маликанәјә кәлмишди. Сонунчу дәфә Шәмшири вә Сәидә илә сағоллашмаг истәјирди. Кечә саат 20 иди. Зил гаранлыг ваһимәли көрүнмәкдә иди.

Шәмшири бөјүк гапыдан ичәри кирән вә чох лагејд вә дүшкүн көрүнән мәләкәни гапыда гаршылады. Мәләкә сол әлини она тәрәф узатды. Шәмшири Фәрәһин әлини вә овчуну өпдү. Бу заман мәләкәнин көзләри јашла долду. Шәмшири деди:

— Мән Сизин бир гадын кими, бир ана кими бөјүклүјүнүзә баш әјирәм, Сизин намусунуза, гејрәтинизә баш әјирәм. Мән Сизин симаныздa көрдүм ки, гадын, ана нә бөјүк варлыгдыр.

— Шәмшири — дејә Фәрәһ тутгун һалда динди:

— Ә'лаһәзрәтин көстәришилә биз тезликлә, Ајәтулла Хомејни Ирана кәлмәмишдән габаг харичә кетмәлијик. Кәлдим, сизинлә сағоллашым. Һамы мәни мәләкә билиб хошбәхт олдуғуму зән едир, анчаг мән өз һәјатымда бу

хошбәхтлији көрмәдим. Сәидәни сәнә тапшырырам. Мән өлкәмин, шаһлығын вә намусум гаршысында пак вә тәмизәм. Мән Иранда гала билсәјдим сәнин вә Сәидәнин гурдуғу бир аилә гуруб јашајардым. Анчаг нә фајда. Һәр шеј битди. Халг бизим Ирандан чыхмағымызы тәләб едир. Биз кедирик. «Јаша Азәрбајчан оғлу» бу сөзү һәмишә атам дејәрди. Инди бу сөзү мән сәнә дејирәм. Јаша Азәрбајчан оғлу, ләјагәтини һәмишә сахла. Беһзада салам чатдыр.

Сәидә мәләкәни һәјәтдә көзләјирди. Онлар ајрылан кими о Фәрәһә јахынлашды. Ағлаја-ағлаја деди:

— Мәни дә өзүнлә апар. Мән бурада гала билмәрәм.

— Шәмширини апара билсәјдим сәни дә апарардым. Анчаг бизим талејимиз Рузбеһ демишкән туфанлара тапшырылыб. Сән чавансан, доғарсан, ана оларсан. Аналыг өзү дә шаһлыгдыр.

* * *

Жалә мејданы бир даһа ашыб дашырды. О ган дәрјасына, ганла долу бир ләјәнә бәнзәјирди. Бу ган тез-тез титрәјиб дашыб чаланырды. Чоху телеграф ағачларына дырмашмышды, дамлара чыхмышды, милјонларын далға вурмағына јухарыдан бахырды. Әскәрләр вә забитләр саралмышдылар. Әскәрләрин бә'зиләри исә силаһыны гучаглајыб ағлајырды.

Маликлә Фириштә бу митинкдә јан-јана дајанмышдылар. Онлар кәфән кејиб илк сыраларда һәрәкәт едәнләрдән идиләр. Ики чәркә архада идиләр. Кәфән кејәнләрин аста аддымлары гаршысында танклар, әскәрләр кери чәкилирди.

Рза өз досту Малики ахтарса да ону тапа билмирди. Телеграф ағачына сөјкәниб бу әзәмәти һејрәтлә нәзәрдән кечирән Малик Рзаны узагдан көрмүшдү. Анчаг она нә сәс чатырды, нә үн. О тез-тез саата бахырды. Бурадан о Шаһ мәсчидинә тәрәф јола дүшәчәкди. О бу күн дә мәсчидин габағындан кечиб кетмәлијди. Бирдән Мәһтаб ону орада көзләјә биләрди. Мәһтаб она демишди ки, һәр чүмәахшамы мән Беһзадла Шаһ мәсчидинин габағында көрүшмәлијәм. Бизи көрмәк истәсән ораја кәл. Анчаг еһтијаты әлдән вермә. Малик ораја кедирди, анчаг билмирди ки, дүнән Чинигаблар мағазасы үстүндәки евдә 6 нәфәр гәтлә јетирилмишди. Онлардан икиси дә Мәһтабла Беһзад иди.

1992 — 1996

СОН

Рәссамы: *Чабир Шабанов*.

Јығылмаға верилиб 03.04.2001. Чапа имзаланыб 15.08.2001. Јүксәк чап үсулу илә. Кағыз форматы 84×108¹/₃₂. Мәтбәә кағызы Әдәби гарнитур. Шәрти чап вәрәги 26,25. Сифариш 179. Тиражы 400. Гијмәти мүгавилә илә.

«Ағрыдағ» нәшријјаты. Бакы шәһәри, К. Маркс күчәси, 48/54. 1 №-ли мәтбәә. Бакы шәһәри, Ә. Бајрамов күчәси, 3.

Söhrab Tahir

Azərazər

SONUNCU ŞAH

(Üç kitabdan ibarət tarixi — sənədli — bədii roman)

BAKI — «AĞRIDAĞ» — 2001